

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANA BİLİM DALI**

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI
ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-
K.AFRİKA ÜLKELERİ TİCARİ
İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA ADA

İstanbul, 2014

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANA BİLİM DALI**

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI
ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-
K.AFRİKA ÜLKELERİ TİCARİ
İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA ADA

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul, 2014

TEZ ONAYI

Enstitümüzün, Ortadoğu Ekonomi Politikleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506298892 no. lu Mustafa ADA' nın hazırladığı "Serbest Ticaret Anlaşmaları Çerçevesinde Türkiye-Kuzey Afrika Ülkeleri Ticari İlişkileri" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 15. maddesi uyarınca 28/05/2014 tarihinde saat 14.00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ..Kabul.. ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	olumlu	M. Bozkurt
Yard. Doç. Dr. Özlem ULUÇ	OLUMLU	
Doç. Dr. Yaşar BÜLBÜL	OLUMLU	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyad	:Mustafa Ada
Anabilim Dalı	:Ortadoğu Ekonomi Politikası
Tez Danışmanı	:Yrd. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans-Mayıs 2014
Anahtar Kelimeler	:Türkiye, Kuzey Afrika Ülkeleri, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği

ÖZET

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki gümrük birliğini düzenleyen 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyinin Kararı'na istinaden, Türkiye'nin, AB Ortak Ticaret Politikası'na uyum yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, AB'nin tercihli ticaret anlaşması imzaladığı ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar imzalamaktadır.

Türkiye'nin imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları (STA) Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret hacmini artırıcı etki yapmakta, fakat AB'nin imzaladığı, Türkiye'nin ise hala imzalamadığı serbest ticaret anlaşmaları ise Türk dış ticaretinde haksız rekabetin oluşmasına neden olmaktadır.

AB'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları sonucunda, üçüncü ülkelere uygulanan gümrüklerin kaldırılmasıyla, üçüncü tarafların malları AB üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girerek ticaret sapmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, STA ile AB'nin üçüncü ülkelere vermiş olduğu tavizleri, Türkiye de Gümrük Birliği kapsamında vermekle yükümlüdür. Yeni dönemde AB'nin gerçekleştireceği STA'lar Türkiye'yi ticari açıdan daha çok rekabet baskısı altına alacak ve etkileyecektir.

Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren dış politikasındaki esaslı değişimin sonucu çok taraflı bir dış ticaret politikası takip etmeye başlamış, bu kapsamda Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile olan ilişkilere ayrı bir önem atfetmiştir.

Çalışma kapsamında beş Kuzey Afrika Ülkesi (Mısır, Tunus, Fas, Libya, Cezayir) ele alınmakta, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerine değinilerek, STA'ların genelde Türk dış ticaretine, özelde ise Türkiye ile K. Afrika ülkeleri arasındaki ticari ilişkilere etkileri değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler yapılırken, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile STA'ların yürürlüğe girme öncesi ve sonrası dönemdeki dış ticaretine ilişkin verilerin mukayesesi yöntemine başvurulmuştur.

Kuruluşunun 100. yıl dönümü olan 2023 yılında Dünya'nın on büyük ekonomisi arasına girmeyi, 500 milyar Dolar ihracat tutarına ulaşmayı hedefleyen Türkiye'nin bu hedeflere ulaşabilmesinin birincil şartı daha fazla sanayileşme ve üretime dayalı büyümedir. Türkiye'nin söz konusu hedeflere ulaşabilmesi için serbest ticaret kanallarını genişletmesi, mevcut potansiyelini kullanarak özellikle hedef pazarlarla ticari ilişkilerini olması gereken düzeylere taşıması gerekmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	:Mustafa Ada
Field	:Economics of The Middle East
Thesis Advisor	:Yrd. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt
Degree Awarded and Date	:Master Degree-May 2014
Keywords	:Turkey, North African Countries, Free Trade Agreements, Customs Union

ABSTRACT

According to decision No. 1/95 of the Turkey-EU Association Council regulating the Custom Union between EU and Turkey, Turkey has the obligation to adapt the EU's common commercial policy. In this context, Turkey signed or is going to sign or intends to sign similar agreements on the basis of mutual benefit with third countries, which had signed preferential trade agreements with the European Union earlier.

Whereas those free trade agreements Turkey is signing with third parties have the effect of boosting the trade with these countries reciprocally, the trade between Turkey and those countries with which trade negotiations are going on and are not completed yet or even have not been started yet is suffering to the very disadvantage of Turkey, giving rise to unfair competition.

Free trade agreements between the EU and third countries, being not incorporated in same and similar agreements with Turkey, cause a flood of non-European goods entering Turkey via the Custom Union, custom duties being avoided due to the very terms of the Custom Union, and thus causing severe trade diversions. What is more, Turkey has to provide the same concessions as the EU has granted to third parties staying in association with the EU, according to the constraints of the Custom Union binding and obliging Turkey. Thus it is foreseeable that in near future further free trade agreements of the EU coming up or being in negation with countries not in similar trade interdependencies with

Turkey, will cause further pressure, distorting the competitiveness of Turkish production and trade.

As a result of the dramatic and fundamental policy changes emerging at the beginning of the last decade, Turkey is and was eager to diversify its trade structure towards multilateral foreign trade policy, so that in this scope, close partnerships and enhanced trade flow with these above mentioned North African countries and the Middle East in general is envisaged, promoted and fostered.

In the context of this work, five North African countries (Egypt, Tunisia, Morocco, Libya, Algeria) are going to be elaborated with regard to their respectively bilateral trade with Turkey and vice versa. Secondly those countries among these having conducted free trade agreements with Turkey i.e. Egypt, Tunisia and Morocco, were further subject of a survey in regard to the impact of this Agreements on Turkish overall trade in general, and then in special, on the trade of Turkey with these countries respectively. The elaboration of the commercial relations of Turkey in general and in particular with these countries under study is based upon foreign trade data in comparison of then and now, i.e. data before the free trade agreements have been conducted and afterwards are compared.

Turkey having set itself the goal to become one of the world's 10 largest economies and to reach 500 billion dollars of exports volume in 2023, the centenary anniversary of the Turkish Republic, is conscious of the pre-condition that this high set target is only to be mastered by further industrialization and production-based growth. This projection necessitates of course the duty to explore, expand and deepen free trade channels wherever possible. It's a matter of course that this work has to be handled by beginning with already existing trade relations with targetted markets of high potential aiming to boost them to their possible and potential peak.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
TABLO LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	5
1.1. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi	5
1.2. Türkiye-Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliği'nin Yürürlüğe Girmesi	7
1.2.1. Malların Serbest Dolaşımına İlişkin Yükümlülükler	8
1.2.2. Mevzuat Uyumuna İlişkin Yükümlülükler	9
1.3. Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası	11
2. ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ VE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI.....	16
2.1. Uluslararası Ticaret Sistemi	16
2.1.1. En Çok Kayrılan Ülke Kuralı	18
2.1.2. Ulusal Muamele Kuralı.....	19
2.1.3. Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi	19
2.1.4. Tarifeler Yoluyla Koruma	19
2.2. Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	19
2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü Açısından Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	22
2.2.2. Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Geleceği	23
2.2.3. Kuzey Afrika Ülkelerinin Dahil Olduğu Bölgesel Bütünleşme Hareketleri	24
2.2.3.1. Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA)	25
2.2.3.2. Arap Mağrib Birliği (AMU).....	27
2.3. Serbest Ticaret Anlaşmaları	28
2.3.1. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Ekonomiye Etkileri	30
2.3.2. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Hukuki Dayanağı	32

3. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI.....	36
3.1. Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları	36
3.1.1. Avrupa Birliği’nin Genel Olarak Serbest Ticaret Anlaşmaları	36
3.1.2. Avrupa Birliği’nin Küresel Avrupa Stratejisi.....	39
3.2. Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları	44
3.2.1. Türkiye’nin Genel Olarak İmzalamış Olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları	44
3.2.2. Türkiye’nin K. Afrika Bölgesi Ülkeleri ile İmzalamış Olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları	48
3.2.2.1. Türkiye-Tunus Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması	48
3.2.2.2. Türkiye-Fas Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması.....	50
3.2.2.3. Türkiye-Mısır Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması.....	51
3.2.3. Türkiye’nin Müzakere Halinde Olduğu ve Müzakere Girişiminde Bulunduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	53
3.2.3.1. Cezayir’in Dış Ticaret Politikası ve Türkiye.....	55
3.2.3.2. Libya ile Serbest Ticaret Anlaşması Müzakereleri	56
3.2.4. Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları Uygulamasında Karşılaştığı Sorunlar	57
3.2.5. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticaretine Etkisi.....	63
3.2.6. Avrupa Birliği’nin Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’ye Etkileri	67
4. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE TÜRKİYE-KUZHEY AFRIKA ÜLKELERİ TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	72
4.1. Kuzey Afrika Bölgesinin Ekonomik Yapısı	72
4.2. Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Görünümü.....	78
4.2.1. Mısır.....	78
4.2.2. Fas.....	98
4.2.3. Tunus	116
4.2.4. Libya.....	137
4.2.5. Cezayir.....	156
4.3. Türkiye’nin Dış Politikasında Kuzey Afrika Bölgesi	177
4.4. Barselona Süreci ile Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanının Oluşturulması ve Türkiye.....	186
4.5. Türkiye’nin Dış Ticareti ve Kuzey Afrika Bölgesi.....	191

4.5.1. Serbest Ticaret Anlaşması İmzalanan Kuzey Afrika Ülkeleri ile Türkiye'nin Dış Ticareti	212
4.5.1.1. Türkiye-Tunus Dış Ticareti	212
4.5.1.2. Türkiye-Fas Dış Ticareti	218
4.5.1.3. Türkiye-Mısır Dış Ticareti	223
4.5.2. Serbest Ticaret Anlaşması İmzalanamayan Libya ve Cezayir ile Türkiye'nin Dış Ticareti	229
4.5.2.1. Türkiye-Libya Dış Ticareti	229
4.5.2.2. Türkiye-Cezayir Dış Ticareti	235
4.6. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-Kuzey Afrika Ülkeleri Arasındaki Ticarete Etkisi	241
4.6.1. Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Tunus Ticaretine Etkisi	242
4.6.2. Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Mısır Ticaretine Etkisi	243
4.6.3. Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Fas Ticaretine Etkisi	244
4.6.4. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Tunus, Fas ve Mısır ile Ticaretine Ürün Bazında Etkisi	245
SONUÇ	247
KAYNAKÇA	257

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: AB'nin STA'ları (Yürürlükte Olanlar) ve Türkiye	46
Tablo 2: AB'de Yürürlükte Olan Ancak Türkiye'de Yürürlükte Bulunmayan STA'lar	54
Tablo 3: Türkiye'nin G.Afrika-Meksika ve Şili ile Dış Ticareti (1.000 USD)	71
Tablo 4: Mısır'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	85
Tablo 5: Mısır'ın İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)	86
Tablo 6: Mısır'ın İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)	86
Tablo 7: Mısır'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)	87
Tablo 8: Mısır'ın İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	88
Tablo 9: Mısır'ın İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	89
Tablo 10: Mısır'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	90
Tablo 11: Mısır'ın AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)	91
Tablo 12: Mısır'ın AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)	91
Tablo 13: Mısır'ın AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)	92
Tablo 14: Mısır'ın AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	93
Tablo 15: Mısır'ın AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	94
Tablo 16: Mısır'ın AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD)	95
Tablo 17: Mısır'ın Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	96
Tablo 18: Mısır'ın Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	96
Tablo 19: Mısır'ın Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	97
Tablo 20: Fas'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	102
Tablo 21: Fas'ın İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)	103
Tablo 22: Fas'ın İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)	104
Tablo 23: Fas'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)	105
Tablo 24: Fas'ın İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	106
Tablo 25: Fas'ın İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	107
Tablo 26: Fas'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	108
Tablo 27: Fas'ın AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)	109
Tablo 28: Fas'ın AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)	110
Tablo 29: Fas'ın AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)	111
Tablo 30: Fas'ın AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	112
Tablo 31: Fas'ın AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	113
Tablo 32: Fas'ın AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	114
Tablo 33: Fas'ın Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	115
Tablo 34: Fas'ın Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	115
Tablo 35: Fas'ın Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	115
Tablo 36: Tunus'un Temel Ekonomik Göstergeleri	123
Tablo 37: Tunus'un İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)	124
Tablo 38: Tunus'un İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)	125
Tablo 39: Tunus'un Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)	126
Tablo 40: Tunus'un İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	127
Tablo 41: Tunus'un İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	128
Tablo 42: Tunus'un Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	129
Tablo 43: Tunus'un AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)	130

Tablo 44: Tunus'un AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD).....	131
Tablo 45: Tunus'un AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD).....	132
Tablo 46: Tunus'un AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	133
Tablo 47: Tunus'un AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	134
Tablo 48: Tunus'un AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD)	135
Tablo 49: Tunus'un Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	136
Tablo 50: Tunus'un Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	136
Tablo 51: Tunus'un Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	136
Tablo 52: Libya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri	142
Tablo 53: Libya'nın İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)	143
Tablo 54: Libya'nın İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD).....	144
Tablo 55: Libya'nın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD).....	145
Tablo 56: Libya'nın İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	146
Tablo 57: Libya'nın İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	147
Tablo 58: Libya'nın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	148
Tablo 59: Libya'nın AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)	149
Tablo 60: Libya'nın AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)	150
Tablo 61: Libya'nın AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)	151
Tablo 62: Libya'nın AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	152
Tablo 63: Libya'nın AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	153
Tablo 64: Libya'nın AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD)	154
Tablo 65: Libya'nın Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	155
Tablo 66: Libya'nın Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	155
Tablo 67: Libya'nın Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	155
Tablo 68: Cezayir'in Temel Ekonomik Göstergeleri	163
Tablo 69: Cezayir'in İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD).....	164
Tablo 70: Cezayir'in İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD).....	165
Tablo 71: Cezayir'in Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD).....	166
Tablo 72: Cezayir'in İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	167
Tablo 73: Cezayir'in İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	168
Tablo 74: Cezayir'in Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	169
Tablo 75: Cezayir'in AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)	170
Tablo 76: Cezayir'in AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD).....	171
Tablo 77: Cezayir'in AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)	172
Tablo 78: Cezayir'in AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	173
Tablo 79: Cezayir'in AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	174
Tablo 80: Cezayir'in AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD).....	175
Tablo 81: Cezayir'in Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	176
Tablo 82: Cezayir'in Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)	176
Tablo 83: Cezayir'in Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)	176
Tablo 84: Türkiye'nin Kuzey Afrika Ülkelerine İhracatı (1.000 USD).....	199

Tablo 85: Türkiye'nin Kuzey Afrika Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD).....	199
Tablo 86: Türkiye'nin Kuzey Afrika Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD).....	199
Tablo 87: Türkiye'nin K. Afrika Ülkelerine İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	200
Tablo 88: Türkiye'nin K. Afrika Ülkelerinden İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	201
Tablo 89: Türkiye'nin K. Afrika Ülkeleri İle Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD).....	202
Tablo 90: Türkiye'nin İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	203
Tablo 91: Türkiye'nin İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	204
Tablo 92: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)....	205
Tablo 93: Türkiye'nin İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD).....	206
Tablo 94: Türkiye'nin İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD).....	207
Tablo 95: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)	208
Tablo 96: Türkiye'nin AB Ülkelerine İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	209
Tablo 97: Türkiye'nin AB Ülkelerinden İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	210
Tablo 98: Türkiye-AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD).....	211
Tablo 99: Türkiye-Tunus Ticari İlişkileri.....	213
Tablo 100: Türkiye'nin Tunus'a İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	215
Tablo 101: Türkiye'nin Tunus'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	216
Tablo 102: Türkiye-Tunus Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD).....	217
Tablo 103: Türkiye-Fas Ticari İlişkileri.....	218
Tablo 104: Türkiye'nin Fas'a İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	220
Tablo 105: Türkiye'nin Fas'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	221
Tablo 106: Türkiye-Fas Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD).....	222
Tablo 107: Türkiye-Mısır Ticari İlişkileri.....	224
Tablo 108: Türkiye'nin Mısır'a İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	226
Tablo 109: Türkiye'nin Mısır'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	227
Tablo 110: Türkiye-Mısır Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD).....	228
Tablo 111: Türkiye-Libya Ticari İlişkileri.....	230
Tablo 112: Türkiye'nin Libya'ya İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	232
Tablo 113: Türkiye'nin Libya'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	233
Tablo 114: Türkiye-Libya Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD).....	234
Tablo 115: Türkiye-Cezayir Ticari İlişkileri.....	235
Tablo 116: Türkiye'nin Cezayir'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	239
Tablo 117: Türkiye'nin Cezayir'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD).....	240
Tablo 118: Türkiye-Cezayir Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD).....	240
Tablo 119: Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Tunus Ticari İlişkilerine Etkisi.....	243
Tablo 120: Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Mısır Ticari İlişkilerine Etkisi.....	244
Tablo 121: Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Fas Ticari İlişkilerine Etkisi.....	245
Tablo 122: STA'ların Türkiye'nin Tunus, Fas ve Mısır ile Ticaretine Ürün Bazında Etkisi.....	246

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFKB	:Afrika Kalkınma Bankası
AFRICOM	:ABD Afrika Komutanlığı (The United States Africa Command)
AMU	:Arap Magrib Birliği (Arap Maghreb Union)
ASEAN	:Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
AT	:Avrupa Topluluğu
BMGK	:Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTA	:Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
CE	:AB Normlarına Uygunluk İşareti (Conformite European)
COMESA	:Doğu ve Güney Afrika Ülkeleri Ortak Pazarı (Common Market for Eastern and Southern Africa)
DEİK	:Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTM	:Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
ENP	:Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy)
ENPI	:Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (European Neighbourhood and Partnership Instrument)
EOA	:Ekonomik Ortaklık Anlaşması
GAFTA	:Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (Great Arab Free Trade Area)
GATS	:Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services)
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GB	:Gümrük Birliği
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTİP	:Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GTS	:Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
IFC	:Uluslararası Finans Kuruluşu (International Finance Corporation)
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ITC	:Uluslararası Ticaret Merkezi (International Trade Center)
İGEME	:İhracatı Geliştirme Merkezi

İSO	:İstanbul Sanayi Odası
İTO	:İstanbul Ticaret Odası
LNG	:Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (Liquefied Natural Gas)
LPG	:Sıvılaştırılmış Petrol Gazı (Liquefied Petroleum Gas)
MEDA	:Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı (Mediterranean Economic Development Area)
MERC	:Orta Doğu Araştırma Rekabeti (Middle East Research Competition)
MERCOSUR	:Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı
MFN	:En Çok Kayrılan Ülke (Most Favoured Nation)
MÜSİAD	:Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NAFTA	:Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	:Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	:Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OGT	:Ortak Gümrük Tarifesi
PAFTA	:Pan-Arab Serbest Ticaret Alanı (Pan-Arab Free Trade Agreement)
QIZ	:Nitelikli Sanayi Bölgeleri (Qualifying Industrial Zone)
STA	:Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEPAV	:Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TİM	:Türkiye İhracatçılar Meclisi
TRIPS	:Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights)
TTA	:Tercihli Ticaret Anlaşması
TTIP	:Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (Transatlantic Trade and Investment Partnership)
TTYO	:Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TUSKON	:Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	:Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UNCTAD	:Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)
UNDP	:Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB), günümüzde gelişmekte olan ülkelerin katılmak için çaba gösterdiği, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin tercihli ticaret anlaşması müzakereleri yürüttüğü, Türkiye'nin de uzun yıllardır üye olma mücadelesi verdiği, günümüzün en başarılı ve kapsamlı ekonomik bütünleşme modelidir. Türkiye'nin AB ile ilişkileri ise 55 yıllık süre içinde birçok aşamadan geçmiş, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 1/95 Sayılı Kararı ile 1996 yılında Gümrük Birliği yürürlüğe girmiş, 2005 yılına gelindiğinde ise tam üyelik müzakerelerine başlanma kararı alınmıştır.

AB, Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ticaretin liberalleştirilmesi yönünde istediği sonuca ulaşamaması üzerine, 1990'lı yıllarda dünya çapında liberalleşme ve ticaret hacmini arttırma gerekçesiyle serbest ticaret anlaşmalarına (STA) önem vermeye başlamıştır.

Türkiye karşılıklı serbest ticaretin geliştirilmesi ile bölgesel ve sektörel bazda ihracatın arttırılmasını hedeflemiş ve bu doğrultuda 1980'li yıllarda başlayan ticarette dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş tercihleriyle birlikte STA'lara önem atfetmeye başlamıştır. Türkiye ayrıca Gümrük Birliği gereğince AB'nin Ortak Ticaret Politikasını üstlenme yükümlülüğünden hareketle üçüncü ülkelere yönelik olarak AB'nin tercihli ticaret sistemini üstlenmektedir.

Bu çerçevede Türkiye, AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri hariç 20 ülke ile STA imzalamış olup, STA'ların önemli bir kısmı Barcelona süreci olarak ta adlandırılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında Akdeniz Ülkeleri ile yürürlüğe girmiştir.

STA'lar, Türkiye'nin özellikle komşu ve çevre ülkelerle dış ticaretinin geliştirilmesi, ihracatçıların pazarlarda başta AB ülkelerinin müteşebbisleri olmak üzere rakipleri ile eşit şartlarda rekabet edebilmesinin sağlanması, karşılıklı yatırımların artırılması, müşterek teşebbüslerle Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi, Türk sanayisinin ihtiyacı olan yarı mamul ve hammaddelerin daha uygun şartlarda temini bakımından önem taşımaktadır.

STA'ların Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret hacmini artırıcı bir etki yaptığı, STA akdedilmiş ülkelere yapılan ihracatta görülen artış oranının genel ihracat artış oranından daha yüksek olduğu, STA akdedilmiş ülkelerden yapılan ithalatın ise genel ithalat artışından daha düşük bir oranda arttığı görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin gerçekleştirmiş olduğu serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye açısından olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de görülmektedir. AB'nin özellikle yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarına ağırlık vermeye başlamasıyla birlikte, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmadan Gümrük Birliğini gerçekleştirmesinden ötürü Gümrük Birliği, Türkiye açısından sorunlar da ortaya çıkarmaktadır. Birliğin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarını üstlenmek durumunda kalması Türkiye açısından dış ticarete haksız rekabetin oluşması riskini beraberinde getirmekte, AB'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı ancak Türkiye'nin anlaşma imzalamadığı ülkeler karşısında Türkiye dezavantajlı konuma gelmekte ve ikili ticaret Türkiye aleyhine gelişebilmektedir.

AB'nin imzalamış olduğu STA'lar AB-28 ve Türkiye'nin dahil olduğu gümrük alanını içerirken, Türkiye'nin AB üyesi olmaması nedeniyle bu ticari anlaşmaların müzakerelerinin yürütüldüğü karar mekanizmasına ve sürecine dâhil edilmemesi, Türkiye'nin ticari menfaatlerinin göz önüne alınmaması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelere, Türkiye ile AB arasında oluşan gümrük birliği alanı sayesinde Türkiye pazarına gümrüksüz erişebilme olanağı sağlarken, Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmasına taraf olan ülkelere yönelik ihracatı ise yüksek gümrük vergileriyle gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin STA'larda yer almaması sebebiyle, AB'ye tanınan tavizlerin hepsi Türkiye'yi kapsamamakta ve nihayetinde söz konusu ülkeler, Türkiye ile anlaşma yapmakta ticari bir çıkar görmemektedirler.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında yoğun bir şekilde sömürge mücadelesine sahne olan Afrika Kıtası, özellikle soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte tekrar büyük güçlerin etkinliklerini artırmak için önemli girişimlerde bulundukları bir bölge haline gelmiştir.

Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını en son tanıyan ülkelerden biri olması, Bağlantısızlar Hareketine karşı takınılan tavır, Süveyş Kanalı krizinde Batının yanında yer alması gibi dış politika tercihleri ise, kuruluşundan 1990'lı yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleriyle ilişkilerinin sürekli asgari düzeyde kalmasına hatta dönem dönem gerginleşmesine neden olmuştur.

Uzun yıllar boyunca dış politikasında Afrika Kıtasındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirme gibi bir hedefi olmayan Türkiye'nin, dış ticaretinin ürün ve ülke bazında çeşitlendirilmesi ve bölgesel güç olma gibi saiklerle dış politikasındaki esaslı değişimin ve dönüşümün sonucu, 1990'lı yıllardan itibaren Ortadoğu ve K. Afrika bölgesine olan ilgisinin, dolayısıyla ekonomik ve siyasi ilişkilerinde yakınlaşmanın arttığı izlenmektedir.

Çalışma kapsamında 5 Kuzey Afrika Ülkesi (Mısır, Tunus, Fas, Libya, Cezayir) ele alınmakta, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerine değinilerek, STA'ların genelde Türk dış ticaretine, özelde ise Türkiye ile K. Afrika ülkeleri arasındaki ticari ilişkilere etkileri değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler yapılırken, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile STA'ların yürürlüğe girme öncesi ve sonrası dönemdeki dış ticaretine ilişkin verilerin mukayesesi yöntemine başvurulmuştur.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından çalışmanın birinci bölümünde Türkiye AB ilişkileri, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile yürürlüğe giren Gümrük Birliği ve AB'nin ortak ticaret politikası ele alınmaktadır.

İkinci bölümde uluslararası ticaret sisteminden bahsedilmekte, her geçen gün sayıları artan bölgesel ticaret anlaşmalarının geleceğine dair yaklaşımlar üzerinde durulmakta, Kuzey Afrika bölgesinde pek de başarılı olmayan bölgesel bütünleşme hareketlerine değinilmektedir. Ayrıca serbest ticaret anlaşmalarının ülke ekonomilerine etkileri ve Türkiye'nin akdetmiş olduğu STA'ların hukuki dayanakları irdelenmektedir.

Üçüncü bölümde AB'nin STA'larına değinildikten sonra, Türkiye'nin özellikle K. Afrika bölgesinde yer alan ülkelerle akdetmiş olduğu STA'lar, genel olarak Türkiye'nin STA akdederken karşılaştığı sorunlar ele alınmakta, AB'nin sonuçlandığı ve müzakerelerini yürütmekte olduğu özellikle yeni nesil STA'ların Türk dış ticaretine olası etkileri değerlendirilmektedir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise K. Afrika bölgesinin ekonomik yapısı, K. Afrika bölgesinin Türk dış politikası ve dış ticaretindeki yeri, Türkiye'nin K. Afrika bölgesinde yer alan ülkeler ile ikili ticari ilişkileri değerlendirilmektedir. Ayrıca bu bölümde STA'ların Türkiye ile K. Afrika ülkeleri arasındaki ticarete etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1.1. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Topluluğa ortaklık için müracaat etmiştir.

AET, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul etmiş, üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olmak üzere bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkinin hukuki temelini oluşturmaktadır. Anlaşma'nın 28. Maddesince, Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerini yerine getirdiğinde Türkiye'nin Topluluğa katılması gündeme gelecektir.

Ortaklık ilişkisinin nihai hedefi olarak Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğini öngören Ankara Anlaşması, Türkiye'nin AET'ye entegrasyonu için hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç dönem öngörmüştür. 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlayan ve taraflar arasındaki ekonomik gelişmişlik seviyesini azaltmaya yönelik Hazırlık Dönemi'nde, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Ortaklık sürecinin işleyişine yönelik olarak taraflar arasında bazı kurumlar oluşturulmuş olup, bunlar arasında en üst düzey karar alma organı Ortaklık Konseyi'dir.

13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte hazırlık dönemi sona ermiş ve "Geçiş Dönemi"ne ilişkin şartlar belirlenmiştir. Bu dönemde taraflar arasında tarım ürünleri, sanayi ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ile Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür.

Topluluk, 1971 yılı itibarıyla, Katma Protokol çerçevesinde bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal edilen sanayi mallarına uygulamış olduğu gümrük vergileri ile miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır. Buna karşılık, Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için Türkiye'ye 22 yıllık bir süre tanınarak, AB menşeli sanayi ürünlerinde gümrük vergilerinin tedricen sıfırlanması öngörülmüştür.

1970'li yılların başından itibaren istikrarsız bir seyir izleyen Türkiye-AB ilişkileri, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından resmen askıya alınmıştır.

Türkiye, Ankara Anlaşması'nda kararlaştırılan dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, 14 Nisan 1987 tarihinde Topluluğa üyelik için müracaatta bulunmuştur. Komisyon, bu başvuruya dair görüşünü 18 Aralık 1989'da açıklamış ve kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. AT, üyelik müzakerelerinin başlaması için bir tarih belirlememiş ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesini önermiştir. Bu öneri Türkiye tarafından da olumlu karşılanmış ve Gümrük Birliği'nin öngörülen şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır.

İki yıl süren müzakereler sonucu 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar gereği Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş olup, Türkiye-AB Ortaklık ilişkisinin "Son Dönem"ine geçilmiştir.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan Helsinki Zirvesi Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası olmuş, Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı ifade edilmiştir.

Helsinki Zirvesi'nde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasına karar verilmiştir. Türkiye için hazırlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan konuların hayata geçirilmesine yönelik program ve takvimi içeren Ulusal Program ise 19 Mart 2001 tarihinde Türkiye Hükümeti tarafından onaylanarak 26 Mart 2001 tarihinde Avrupa Komisyonu'na sunulmuştur.

Katılım Ortaklığı Belgesi Avrupa Birliği tarafından, 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında gözden geçirilmiş, Ulusal Program ise 2003, 2005 ve 2008 yıllarında güncellenmiştir. Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda kararlılığını her fırsatta ifade eden Türkiye, reform çabalarına da ivme kazandırmış, müzakerelerin başlatılması için ön şart olarak görülen siyasi kriterlerin karşılanmasına yönelik uyum yasası paketleri yoğun bir

şekilde Meclis onayından geçirilmiştir. Bu çerçevede 2002-2004 yılları arasında 8 Uyum Paketi, 2001 ve 2004 yıllarında da 2 Anayasa Paketi Meclisten geçirilmiştir.

17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Zirve'de Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı ifade edilerek 3 Ekim 2005'te üyelik müzakerelerine başlanması kararlaştırılmıştır.

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Böylece, Türkiye ile AB arasında inişli çıkışlı seyir izleyen ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir.¹

1.2.Türkiye-Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliği'nin Yürürlüğe Girmesi

Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde almış olduğu "Gümrük Birliği Kararı" Gümrük Birliği'nin son döneminin uygulanmasına dair koşulları belirlemektedir. Böylece, Katma Protokol'de öngörülen 22 yıllık Geçiş Dönemi, 1.1.1996 tarihi itibarıyla nihayete ermiş ve Türkiye'nin AB'ye katılımı yolunda "Son Dönem"e girilmiştir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Türkiye'ye Ankara Anlaşması'nda öngörülen klasik gümrük birliğinin ötesinde yükümlülükler getirmiştir. Anlaşma'nın 10. Maddesi gereği; Türkiye ile Üye Devletler arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta da gümrük vergileri, eş etkili resim ve harçlar, miktar kısıtlamaları ile milli üretime Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözetken eşit etkili başka her türlü tedbir yasaklanmakta, buna ilave olarak Türkiye üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ni kabul etmekte ve Topluluk tarafından dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata da yaklaşmayı taahhüt etmektedir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda, Gümrük Birliğinin sadece gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve Türkiye'nin Topluluğun üçüncü ülkelere uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyum sağlaması değil, aynı zamanda bir

¹ TC Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (Erişim:15 Haziran 2013)

tarafın diğer taraf üzerinde haksız rekabet avantajı sağlamasına neden olabilecek her türlü bozucu mekanizmaların kaldırılması anlayışı da mevcuttur. Bu anlayış Türkiye'nin devlet yardımları, rekabet kuralları, ticari tekeller, fikri ve sınai mülkiyet hakları ve ortak ticaret politikası alanındaki Topluluk mevzuatına uyum yükümlülüğünü beraberinde getirmiştir.

Kısaca, sadece malların serbest dolaşımına ilişkin değil, aynı zamanda devlet yardımları, rekabet kuralları, fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi konularda da Topluluk mevzuatına uyum yükümlülüğü doğmuştur.

Türkiye'nin yükümlülükleri iki başlık altında toplanabilir; malların serbest dolaşımına ilişkin yükümlülükler ve mevzuat uyumuna ilişkin yükümlülükler.

1.2.1. Malların Serbest Dolaşımına İlişkin Yükümlülükler

Türkiye-AT Gümrük Birliği serbest dolaşım statüsüne sahip sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ile sınırlıdır. Tarım ürünlerine Ortaklık Konseyi kararları, kömür ve çelik ürünlerine ise "menşe" esasına dayalı tercihli rejim uygulanmaktadır. Serbest dolaşım prensibine göre, Türkiye'de ve Toplulukta üretilen mamuller ile üçüncü ülke çıkışlı olup Türkiye veya Toplulukta ithal işlemleri tamamlanmış, gerekli gümrük vergi ve resimleri tahsil edilmiş, bu vergi ve resimleri tam veya kısmi bir iadeden yararlanmamış ürünler gümrük birliği gümrük bölgesi (Topluluk + Türkiye) içerisinde serbest dolaşımda kabul edilmektedir. Serbest dolaşım prensibine dayalı Gümrük Birliğinin işleyebilmesi için Türkiye'nin yerine getirmesi gereken yükümlülükler aşağıda sıralanmıştır;

- ✓ Türkiye 12 ve 22 yıllık listelerde bulunan eşyanın Topluluktan ithalatında uyguladığı gümrük vergisi ve eş etkili vergileri 31 Aralık 1995 tarihi itibarıyla kaldıracaktır.
- ✓ Üçüncü ülke kaynaklı eşyaya uygulanmakta olan gümrük vergisi ve eş etkili vergilerde 31 Aralık 1995 tarihinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlanacaktır.
- ✓ İşlenmiş tarım ürünleri ticaretinde Toplulukta uygulanan sistem getirilerek, Karar'ın 1 No'lu ekinde sayılan bu ürünlerin sanayi ve tarım payları tespit

edilerek, toplam korumanın sanayi payına tekabül eden kısmının Topluluğa karşı sıfırlanması öngörülmüştür.

- ✓ Her iki taraf, ithalat ve ihracatta uyguladıkları miktar kısıtlamalarını kaldıracaklardır. Ancak, Türk tekstil ürünlerine uygulanan miktar kısıtlamalarının kaldırılması Türkiye'nin Topluluğun bu konuda uyguladığı mevzuata uyum sağlaması koşuluna bağlanmıştır.
- ✓ Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 5 yıl içerisinde Türkiye ticarete teknik engellerin kaldırılması konusundaki Topluluk araçlarını benimseyecektir.

1.2.2. Mevzuat Uyumuna İlişkin Yükümlülükler

1/95 sayılı Karar gereğince; Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içinde Türkiye'nin, ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılması konusundaki Topluluk müktesebatını iç hukuk sistemine dahil etmesi, Gümrük Birliğinin işleyişi ile doğrudan ilgili alanlardaki Türk mevzuatının mümkün olduğunca Topluluk mevzuatı ile uyumlaştırılması öngörülmüştür.

Taraflar arasındaki gümrük vergilerinin sanayi malları için sıfırlanmasına ve Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı AB'nin Ortak Gümrük Tarifesini uygulamasına 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla başlanmış ve bu alandaki bazı istisnalar da takip eden süreçte ortadan kaldırılmış olup, işlenmiş tarım ürünleri için ise sanayi payı sıfırlanmıştır. Ayrıca, 1/95 sayılı Kararı'nın öngördüğü şekilde Türk dış ticaret rejimi önemli ölçüde AB ile uyumlu hale getirilmiştir. Bu çerçevede, malların serbest dolaşımı ile ortak ticaret politikasına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra teknik mevzuat, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, devlet yardımları, ticari nitelikli devlet tekelleri ve rekabet hukuku alanlarındaki AB mevzuatı, Türkiye'nin ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak dış ticaret rejimine yansıtılmaktadır.

Başlıklar altında Türkiye'nin üstlendiği yükümlülükler çerçevesinde yapılanlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Topluluk ticaret politikasına ve üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticaret anlaşmalarına uyum

1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 12. maddesi uyarınca Türkiye, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Topluluğun ithalatta ortak kurallar, belirli üçüncü ülkelerden yapılacak ithalatta ortak kurallar, miktar kısıtlamalarının idaresi, haksız ticari uygulamalara karşı önlemler, ihracatta ortak kurallar, ihracatta kota ve tarife kontenjanı belirlenmesi ve idaresi, tekstil ve hazır giyim sektöründe üçüncü ülkelere karşı uygulanan miktar kısıtlamaları, dahilde ve hariçte işleme rejimlerine ilişkin kurallarına uyum sağlamıştır. 1/95 sayılı Karar'ın 16. maddesi uyarınca Türkiye, Ortak Ticaret Politikasına uyum doğrultusunda AB'nin muhtelif ülkelerle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarına benzer anlaşmalar yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede, 1996 yılından beri AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarına benzer anlaşmaları üçüncü ülkelerle karşılıklı fayda esasına dayalı olarak müzakere edilmektedir.

Hâlihazırda, AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri hariç 20 ülke ile STA imzalanmıştır.

Sanayi ürünleri ticaretindeki teknik engellerin kaldırılması

AB teknik mevzuatına uyumda da önemli aşamalar kaydedilmiş, teknik mevzuatın %90'ından fazlası uyumlu hale getirilmiştir.

Rekabet politikası ve fikri mülkiyet hukukuna uyum

Rekabet politikası ve fikri mülkiyet hukukuna uyum çalışmalarına Gümrük Birliği yürürlüğe girmeden önce başlanmıştır. Rekabet politikası, anti-tröst ve birleşmelerin kontrolü konularında mevzuatın büyük bölümüne uyum sağlanmış, bu doğrultuda Rekabet Kurumu ve Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur. Devlet destekleri konusundaki uyum çalışmaları ise ilgili faslın üyelik müzakerelerine açılmasıyla hızlanmış, "Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun" kabul edilmiş, ayrıca devlet desteklerinin söz konusu Kanuna göre verilmesi amacıyla "Devlet Destekleri İzleme ve Denetleme Otoritesi" oluşturulmuştur.

Fikri Mülkiyet Hukuku alanında ise, uluslararası normlara uyum sağlamak amacıyla edebiyat ve sanat eserlerinin, icracı sanatçıların ve yayın kuruluşlarının korunması gibi uluslararası anlaşmalara taraf olunmuş, aynı zamanda fikri haklar sisteminin yeniden ele alınması ve Avrupa Topluluğu hukuk sistemi ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla birçok hukuki düzenleme kabul edilmiştir. Sınai mülkiyet haklarının AB mevzuatına ve uluslararası normlara ve özellikle Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması) metnine uygun bir şekilde korunması amacıyla da patent, endüstriyel tasarımlar, markalar ve coğrafi işaretlerin korunmasına ilişkin düzenlemeler yürürlüğe girmiştir.

Topluluk gümrük mevzuatına uyum

Türkiye, Topluluk Gümrük mevzuatına büyük ölçüde uyum sağlamış, böylece Gümrük Birliği'nin işlemesi açısından tekdüze uygulamalar gerektiren; menşe, gümrük kıymeti, gümrük beyannamesi, malların gümrük birliği bölgesine girişi, serbest dolaşıma giriş, ekonomik etkili gümrük rejimleri, malların dolaşımı, gümrük borcu/yükümlülüğü, itiraz hakkı konularında uyum sağlanmıştır.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından bu yana sürdürülen uyum çalışmaları kapsamında Türkiye bu alandaki mevzuat uyumunda oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştır.²

1.3.Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası

Ortak Ticaret Politikası, gümrük birliği çerçevesinde giderek artan bir şekilde ortak kuralların geçerli olduğu bir birleşik pazar yaratmak amacıyla bir araya gelen üye ülkelerin dış ticaret politikalarının, Topluluk organlarının münhasır yetkisi dahilinde ortak kurallar ve politikalar haline getirilmesi zorunluluğundan ortaya çıkmıştır. Ortak Ticaret Politikası, tüm üyeler için dış ticaretin önemini göz önünde bulundurarak, özellikle üçüncü ülkeler kaynaklı malların iç pazarda serbest dolaşımı ilkesinin herhangi bir şekilde bozulmasını ve ortaya çıkabilecek trafik sapmalarının üye ülkeler arasında sorun yaratmasını engelleme amacını gütmektedir. Dış ticarete karşılaşılmaması muhtemel haksız

² TC Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (Erişim:17 Haziran 2013)

uygulamaların neden olabileceği rekabeti bozucu etkilere karşı tüm üyeleri koruyucu önlem alınması gereği ve arzusu da Ortak Ticaret Politikasına yön veren önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bunun dışında, üye ülkelerin ihracat politikalarının koordinasyonunun sağlanması yoluyla, üye ülkelerin üçüncü ülke pazarlarında kendi aralarındaki rekabeti bozucu haksız eylem girişimlerinin önlenmesi de Ortak Ticaret Politikasının amaçlarından biridir.

Ortak Ticaret Politikasının uygulanmasına yönelik araçların çoğu ithalatta ortaya çıkabilecek ve Topluluk üreticileri nezdinde ciddi zarar veya zarar tehdidi oluşturabilecek durumların önlenmesine ilişkindir. GATT müzakereleri neticesinde tarifelerin iç piyasaları düzenleyici etkisinin büyük ölçüde ortadan kalkmış olması sonucunda, hem hassas olarak algılanan sektörlerin korunması, hem de rekabetin sürdürülmesi amacıyla yönelik olarak, ithalatta serbest dolaşımı en az etkileyecek ve iç pazarı dış ortamın olumsuz yönlerinden koruyacak ortak korunma araçlarına ihtiyaç duyulmuştur. Tek Pazar ile oluşturulan ölçek ekonomisinin Topluluk üreticilerine gereken faydayı sağlaması ancak bu yolla mümkün olabilecektir. Ortak Ticaret Politikası ve ortak korunma araçları bu bakımdan Topluluk için büyük önem taşımaktadır.

Tek ve büyük bir pazarın varlığı, üye ülkeleri bir bütün olarak dünyanın en büyük ticari bloğu haline getirmekte, bu kapsamda ticari konularda ortak hareket edilmesi gerek GATT görüşmelerinde gerekse ikili veya çok taraflı tercihli ticaret görüşmelerinde çıkarların daha güçlü korunmasını mümkün kılmaktadır. Keza, birlikte hareket edilmesi, otonom önlemlere maruz kalan ülkelerin çıkarlarının zedelenmesi kaygısıyla anlaşma zemini aramasını çabuklaştırmakta, Topluluğa karşı ekonomik misillemelere gidilmesini engellemektedir.

Bu çerçevede, Ortak Ticaret Politikasının amacının kısaca, Topluluğun dış ticari ilişkilerinin Topluluk çıkarlarına en fazla hizmet edecek şekilde düzenlenmesini sağlamaya yönelik olduğu, bu bakımdan ulusal ticaret politikalarından ayrı bir amaç taşımadığı söylenebilir.

Kapsamı

Ortak Ticaret Politikası, esas olarak doğrudan ticaretin yönünün ve hacminin düzenlenmesine yönelik bir politika olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, doğrudan ticaret politikasının hacmine veya yönüne etkisi olmayan diğer ekonomik politika ve araçlar (standartlar veya insan, hayvan ve bitki sağlığı) ticaret politikası kapsamında değerlendirilmemekte, malların niteliklerine yönelik Topluluk düzenlemeleri (belgeleme ve standart zorunlulukları) Ortak Ticaret Politikası alanına girmemektedir.

Diğer taraftan, tarım ürünleri ticareti Ortak Ticaret Politikası kapsamı dışında tutulmuş, hassas sektör olarak kabul edilen tarım kesimi yüksek koruma duvarlarının (gümrük vergileri, eş etkili önlemler, korunma önlemleri) arkasına alınmıştır.

Ayrıca, Roma Antlaşması'nın 113. maddesinde Ortak Ticaret Politikasının hizmet ticareti açısından da geçerli olduğu yönünde açık bir hüküm bulunmamaktadır. Amsterdam Antlaşması ile hizmetler ve fikri mülkiyet haklarına ilişkin müzakere ve anlaşmalar da 113. madde kapsamına dahil edilmiştir.

Araçları

Ortak Ticaret Politikasının uygulanması ancak Topluluk organlarının yetki alanında gerekli ve yeterli araçların bulunması ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, Komisyon ve Konsey Antlaşmalardan aldıkları yetkilerle çeşitli araçlar istihsal etmişlerdir. Bu araçlar, başta Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) olmak üzere, öncelikle ithalatın düzenlenmesine yönelik ticari korunma araçları ve ihracatın arzu edilen serbesti ve rekabet ortamında yapılabilmesine ilişkin yönetmeliklerden oluşmaktadır. OGT, ithalatın tümünü kapsadığından en geniş kapsamlı uygulama aracıdır. Tarife-dışı önlemler olarak da adlandırılan ithalattaki diğer yasal düzenlemeler arasında gözetim ve korunma önlemleri, anti-damping ve anti-sübvansiyon yönetmelikleri sıralanabilir.³

Bu kapsamda, ticaret politikası araçları şöyle sıralanabilir:

³ Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Türkiye-AB İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000, ss.129-131

- a- Ortak Gümrük Tarifesi: AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük tarifesidir. OGT her yıl, bir Konsey Tüzüğü ekinde yayınlanmaktadır.
- b- İthalata ilişkin önlemler: AB'nin uluslararası yükümlülükleri göz önünde bulundurularak, ithalatı kontrol etmeye yönelik uygulamaya konulan araçlardır.
- Gözetim ve korunma önlemleri: İthalatın serbestliği ilkesine dayanmakla birlikte, ithalatın AB üreticilerine zarar vermesini engellemeyi amaçlayan ve aşağıda sıralanan düzenlemelerdir:
 - genel gözetim ve korunma önlemleri
 - belirli üçüncü ülkelere karşı uygulanan gözetim ve korunma önlemleri
 - tekstil ve konfeksiyon sektöründe uygulanan gözetim ve korunma önlemleri
 - diğer korunma önlemleri
 - Kotaların dağıtımına ilişkin ortak kurallar: Gerekli olması halinde ithalat ve ihracatta uygulanacak miktar kısıtlamalarını düzenleyen kurallardır.
 - Anti-damping ve anti-sübvansiyon önlemleri: Ticarete haksız rekabete sebep olduğu uluslararası alanda kabul gören damping ve sübvansiyon uygulamasına karşı Topluluk bazında, belirli şartlara bağlı olarak alınan önlemlerdir.
 - Haksız ticari uygulamalara karşı Topluluk çıkarlarının korunması: Üçüncü ülkelerin uluslararası kurallara aykırı uygulamalarına karşı, Ortak Ticaret Politikası kapsamında alınan önlemlerdir.
 - Diğer ticari yaptırımlar.
- c- İhracata ilişkin önlemler: Üye ülkelerin ihracata ilişkin faaliyetlerini düzenlemeyi amaçlayan kurallardır.
- İhracatta ortak kurallar: AB, ihracatta uygulanacak kuralları ihracatın serbest olması ilkesine dayanarak belirlemektedir. Bu kurallar

çerçevesinde, belirli şartlara bağılı olarak ihracatın kısıtlanması mümkün olabilmektedir.

- İhracat kredileri: Birlik çapında uyumlaştırılması öngörülen, ancak halen üye ülkelerin aldığı önlemlerle yürütülen, ihracatın teşvikine ilişkin faaliyetlerdir. Bu faaliyetleri, haksız rekabete neden olmaması için belirli bir çerçeve içinde tutmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

d- Anlaşmalar: İkili ya da bölgesel bazda, AB ile üçüncü ülkeler arasındaki özel ticari ilişkileri düzenleyen anlaşmalardır.

e- Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS): Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme süreçlerini desteklemek amacıyla, gelişmiş ülkeler tarafından sağlanan tek taraflı ticari tavizlerdir.

f- Diğer uygulamalar: Ticarete etkisi olabilecek standartlar, menşe kuralları, taklit ve korsan üretim, sanayi stratejisi gibi alanlardaki uygulamaları düzenleyen kurallar bütünüdür.⁴

⁴ İnci Taşdemir, **AB ve Diğer Uluslararası Birlikler ile İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-1**, İTO Yayınları, İstanbul, 2008, ss.9-10

2. ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİ VE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

2.1. Uluslararası Ticaret Sistemi

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde uluslararası ekonomik sistemin ve işbirliğinin kurulması genel kabul görmüş ve bu amaca yönelik olarak yeni bir kurumsal yapı tasarlanmıştır. Bu sistem ve kurumsal yapı içinde uluslararası mali istikrarın ve ödemelerin sağlanması, ülkelerin kalkınma süreçlerine destek olunması ile uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve artırılmasına yönelik olarak yeni kurumlar kurulmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve "Bretten Woods" para sistemi yeni kurumsal yapının temel kurumları ve sistemleri olmuştur.

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve artırılmasına yönelik olarak Uluslararası Ticaret Örgütü adı verilen bir uluslararası kurumun kurulması planlanmıştır. Bu kurumun kurulması çalışmaları ve buna ilişkin müzakereler sürdürülürken, diğer yandan uluslararası ticarete tarife indirimlerine gidilmesi çalışmaları da başlatılmıştır.

Uluslararası ticarete konu olan belirli mallar üzerinde tarife indirimlerini kapsayan ve kurulması planlanan Uluslararası Ticaret Örgütü'ne taraf olacak ülkelerce de onaylanması kararlaştırılan bir Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) Ekim 1947 tarihinde Cenevre'de 23 ülke tarafından imzalanmıştır. Geçici nitelikteki bu anlaşma bugün ulaşılan çok taraflı uluslararası ticaret sisteminin de temelini oluşturmuştur.

Uluslararası Ticaret Örgütü'nün takip eden yıllarda kurulamaması nedeniyle geçici nitelikteki GATT anlaşması kalıcı hale gelmiş, anlaşma 1948-1994 yılları arasında uygulanmış ve bu tarihe kadar dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur.

GATT'ın imzalandığı 1947 yılından sonra dünya ticaretinde uluslararası kuralların ve disiplinin iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi ile ticaretin çok taraflı serbestleşmesine yönelik yeni müzakereler yapılmış ve her müzakere turu sonrası alınan kararlar ile birlikte bugünkü uluslararası ticaret sistemine yaklaşılmıştır.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın temel metni, izleyen 50 yıl içinde yapılan tüm müzakere turlarında korunmuş, müzakereler ile birlikte temel metne taraf olunması zorunlu olan "çoklu anlaşmalar" biçiminde ilaveler yapılmış ve tarifelerin aşağı çekilmesi sürdürülmüştür. 1948-1994 yılları arasında 8 müzakere turu yapılarak uluslararası ticarete serbestleşme arttırılmış ve ortak kurallar genişletilmiştir.

İlk beş müzakere turunun gündemi tarifelerin indirilmesi olmuştur. 1964 yılında başlayan 6. turdan itibaren müzakere turlarının gündemine anti damping, tarife dışı önlemler, kurallar, hizmetler ticareti, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların halli ve tarım ürünleri gibi konular da girmiş ve bu konularda da önemli kurallar oluşturulmuştur. Altıncı turdan itibaren müzakere turlarına taraf olarak katılan ülke sayısı da hızla artmıştır.

1986-1994 yılları arasındaki sekizinci müzakere turu "Uruguay Round", tamamlanmış olan sonuncu ve en kapsamlı müzakere turu olmuştur. Bu müzakere turu ile birlikte dünya ticaretinde 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş olan ve ticaretin serbestleştirilmesini sağlayan anlaşma imzalanmış ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. 1947-1994 yılları arasında yapılan 8 müzakere turu şöyledir;

Cenevre Turu (1947), Annency Turu (1949), Torquay Turu (1951), Cenevre Turu (1956), Dillon Turu (1960-1961), Kennedy Turu (1964-1967), Tokyo Turu (1973-1979), Uruguay Turu (1986-1994).

Uruguay Turu sonunda varılan genel mutabakat ile birlikte gümrük vergilerinin indirilmesi ve kotaların kaldırılması yanı sıra, dünya ticaretindeki kuralları güçlendirmeye yönelik tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma bir nihai senet olarak kabul edilmiştir. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine ve düzenli işleyişine temel ve çerçeve oluşturan GATT Anlaşması ise kurumsal bir yapıya kavuşturulmuş ve Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmüştür.

Uruguay Turu sonrası kabul edilen nihai senet, üzerinde mutabakat sağlanan anlaşmalar, uzlaşmalar, bakanlar kararları ve deklarasyonlardan oluşmaktadır. Nihai senette ayrıca müzakerelere katılan ülkelerin tarife ve tarife dışı engelleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik olarak yaptıkları bağlayıcı taahhüt listeleri de yer almaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşu ile Uruguay Turu ve izleyecek diğer turlarda sonuçlandırılacak çok taraflı ve çoklu anlaşmaların uygulanmasından sorumlu bir yapı oluşturulmuştur. Diğer yandan Uruguay Turu ile birlikte DTÖ'ye üye ülkeler arasında yine DTÖ kuralları kapsamında ortaya çıkan uyumsuzlukların çözümüne yönelik sistem de güçlendirilmiş ve buna ilişkin DTÖ bünyesinde bir organ oluşturulmuştur.

Uruguay Turu çok taraflı ticaret müzakereleri sonucunda, müzakerelere katılan ülkeler sanayi ürünlerinde belli bir takvim çerçevesinde tarife indirimi taahhüdünde bulunmuşlardır. İndirim taahhütleri gelişmiş ve gelişen ülkeler için değişik oranlarda ve farklı takvimlerde yapılmıştır.

Gelişen ülkeler statüsünde yer alan Türkiye, 37. sayılı taviz listesindeki sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği çerçevesinde 1992 yılında AB'nin OGT'sine uyum nedeniyle yaptığı indirimleri Uruguay Turu müzakereleri çerçevesinde DTÖ'ye uyarlamıştır. İndirimler 1 Ocak 1995-1 Ocak 1999 tarihleri arasında 5 eşit dilimde gerçekleştirilmiştir.

1947 yılında temeli atılan bugünkü uluslararası ticaret sistemi yine 1947 yılındaki GATT Anlaşması ile ortaya konulan 4 temel ilke üzerine inşa edilmiş olup, bu temel ilkeler bugün de aynen korunmaktadır. Bu dört temel ilke şunlardır;

2.1.1. En Çok Kayrılan Ülke Kuralı

Söz konusu ilke üye ülkelerin ortakları arasında ayırım yapmamasını zorunlu kılmaktadır. Bir üye ülke, DTÖ üyesi herhangi bir ülkeye tanıdığı avantajlı ticaret rejimini koşulsuz olarak tüm üye ülkelere sağlamak zorundadır. Bu temel ilke GATT 1994 Anlaşmasının 1. maddesinde, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) 2. maddesinde ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının (TRIPS) 4. maddesinde açıkça yer almıştır.

Bu kuralın istisnaları; gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları ve genelleştirilmiş tercihler sistemi gibi gelişen ülkeler lehine düşük gümrük vergisi almayı veya gümrük vergisi alınmamasını içeren ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile DTÖ kuralları içinde yer alan antidamping ve telafi edici vergi uygulamalarıdır.

2.1.2. Ulusal Muamele Kuralı

Bu kural iç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamasını öngörmektedir. Ulusal muamele ilkesi yalnızca bir mal, hizmet ve fikri mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanmaktadır.

2.1.3. Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi

Gümrük Vergilerinin üye ülkeler tarafından çok taraflı olarak indirilmesi ilkesidir. Her üye ülkenin taviz listesinde yer alan gümrük vergisi oranları bağlı oranlar olarak nitelendirilmekte ve ülkeler uygulamada bu oranların üzerine çıkamamaktadırlar.

2.1.4. Tarifeler Yoluyla Koruma

Ticarette şeffaflığın sağlanması amacı ile korumaların tarifeler yoluyla yapılması ilkesidir. DTÖ, tarife dışı engellerin bazı istisnalar dışında tümüyle yasaklanmasını, tarifelerin de giderek azaltılmasını öngörmektedir.

1947 yılından itibaren uluslararası ticarette çok taraflı anlaşmalar ile önemli bir serbestleşme sağlanmıştır. Bu sisteme taraf olan ülkeler ticaretin serbestleşmesinden önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

Bununla birlikte dünya ticaretinde çok taraflı serbestleşmeyi sağlayan bu anlaşma ve kurallar ülkeler arasındaki ticareti düzenleyen tek araç değildir. Ülkeler DTÖ genel çerçevesi içinde kalmak koşulu ile ikili veya çoklu olarak ticaret anlaşmaları yapmakta ve bu anlaşmalara taraf olan ülkeler karşılıklı ticarette avantajlar sağlamaktadır.⁵

2.2. Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Dünya ekonomisinde iki temel eğilim söz konusudur: küreselleşme ve bölgeselleşme. Ticaretin, üretimin, sermayenin ve bilginin ülkeler arasındaki dolaşımının önündeki engellerin azaltılması ve kaldırılması şeklinde tanımlanabilen küreselleşme, GATT/DTÖ ve IMF marifetiyle ulus üstü süreçlerin etkinleşmesine ve karşılıklı bağımlılığın artmasına yol açmıştır. Bölgeselleşme ise, dış ticaretin ve üretim

⁵ Can Fuat Gürlesel & Kerem Alkin, **AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi**, İstanbul, İTO Yayınları, 2010, ss.13-17

faktörlerinin en azından belirli bir coğrafi bölge içinde serbestçe dolaşmasına ve refah artışı ile kaynak etkinliğinin en azından belli bir bölgede sağlanmasını amaçlamaktadır. Küreselleşme “birinci en iyi” olarak görülürken; bölgeselleşme “ikinci en iyi” olarak sunulmaktadır.

Ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşme çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. En sık bütünleşme şekli olan Serbest Ticaret Anlaşması, anlaşmaya imza atan ülkeler arasında serbest ticareti içerir. Serbest Ticaret Anlaşmasına ek olarak eğer ülkeler ortak bir dış ticaret politikası belirleyerek ortak gümrük tarifesi benimsemiş ise, Gümrük Birliği olarak adlandırılmaktadır. Gümrük Birliği’ne ek olarak, aralarında üretim faktörlerinin serbest dolaşımını da öngören bütünleşme çeşitlerine Ortak Pazar denilmektedir. Ekonomik ve Parasal Birlik ise, Ortak Pazar’a ek olarak ortak bir para ve para politikası ile maliye politikası uygulamayı içermektedir. Son olarak, Ekonomik ve Parasal Birlik oluşturmuş ülkelerin siyasal birliği de tamamlayarak tek hükümet tarafından yönetilmesi ise Siyasal Birlik olarak adlandırılmaktadır.⁶

1947 yılından sonra oluşturulan uluslararası ticaret sisteminin ve kurallarının temelini ayrımcı olmama esası oluşturmaktadır. Bu esas GATT Anlaşmasının ve DTÖ kurallarının temelidir. Bununla birlikte 1947-1994 yılları arasında GATT Anlaşması ve 1995 yılından itibaren DTÖ’ye üye ülkelerin gümrük birlikleri oluşturmalarına ve serbest ticaret anlaşmaları akdetmelerine, böylece birbirlerine diğer DTÖ ülkelerine kıyasla tercihli uygulama yapmalarına olanak tanımaktadır. Bu olanak, GATT ve DTÖ sisteminin temelini oluşturan ayrımcı olmama esası için en önemli istisnayı oluşturmaktadır.

Gümrük birlikleri anlaşmaları ile serbest ticaret anlaşmalarından oluşan bölgesel ticaret anlaşmaları, uluslararası ticaret sisteminin kurulmaya başlandığı 1947 yılından bu yana bir istisna olarak uygulanmakla birlikte, bugün ulaştığı konum itibari ile uluslararası ticaret sistemi içinde en önemli ticaret aracı haline gelmiştir.

Dünya ekonomisinde bir yandan küreselleşme ve küresel ölçekte çok taraflı ticarete serbestleşme yaşanırken, aynı anda bölgeselleşme, bölgesel ve ticari işbirlikleri ile bütünleşmeler yaşanmaktadır.

⁶ Muhsin Kar, “İslam Dünyası Türkiye’nin Doğal Ticaret Ortağı Olabilir mi?”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:3 Sayı:28, Nisan 2011, s.70

Bölgesel ticaret anlaşmalarının önem kazanmasında ve ülkelerin giderek daha çok bölgesel anlaşmalara ağırlık vermesinde iki eğilim belirleyici olmaktadır.

Bunlardan ilki, ticaretteki çok taraflı serbestleşmenin yarattığı rekabet baskısının bölgesel ticaret anlaşmaları yolu ile azaltılması ve dengelenmesi eğilimidir. Yine buna paralel olarak çok sayıda ülke bölgeselleşmelerin yarattığı avantajların dışında kalma endişesi ile bölgesel ticaret anlaşmalarına dahil ve taraf olmaktadır.

İkinci ana eğilim ise, çok taraflı ticaret anlaşması ile büyük ölçüde amaçlarına ulaşan gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin Doha Turu ile devam eden çok taraflı ticaret müzakerelerine ilgilerinin, desteklerinin ve beklentilerinin azalmasıdır.

1994 yılından sonra sayıları ve ticaret hacimleri hızla artan bölgesel ticaret anlaşmalarının 4 önemli karakteristik özelliği öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bölgesel ticaret anlaşmaları yapan ülkelerin çoğunun önceliği ve çıkarları çok taraflı ticaret anlaşmalarından (DTÖ Doha Turu) bölgesel ticaret anlaşmalarına kaymaktadır. İkincisi, bölgesel ticaret anlaşmalarının kapsamı giderek genişlemekte ve sadece mallara ilişkin olmamaktadır. Üçüncüsü, gelişmiş ve gelişen ülkeler ile gelişen ülkelerin kendi aralarındaki yeni anlaşmaların sayısı gelişmiş ülkelerin kendi arasındaki yeni anlaşmaların sayısını aşmaktadır. Bölgesel ticaret anlaşmalarına artan sayıda gelişen ülke taraf olmaktadır. Dördüncü ve son olarak ise, bölgesel ticaret anlaşmaları giderek bölgeler arası niteliğe kavuşmaktadır.

Bölgesel ticaret anlaşmaları 4 ayrı nitelikte yapılmaktadır. Bunlar gümrük birliği anlaşmaları, ekonomik entegrasyon, serbest ticaret anlaşmaları ve tercihli ticaret anlaşmalarıdır.

Bölgesel ticaret anlaşmaları kapsamında yapılan ticaret, dünya ticareti içinde giderek artan oranda pay almaktadır. Ticaret hacmi açısından en büyük bölgesel ticaret anlaşmaları Avrupa Birliği, NAFTA; MERCOSUR (Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı) ve ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği)'dir.⁷

⁷ Gürlesel & Alkin, *a.g.e.*, ss.17-22

2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü Açısından Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA) olarak nitelendirilen Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Gümrük Birlikleri (GB), DTÖ üyesi ülkeler arasında mal ticaretini düzenleyen En Çok Kayrılan Ulus (MFN) kuralının temel istisnasını teşkil etmektedirler. MFN kuralı gereğince DTÖ üyesi bir ülke diğer DTÖ üyesi ülkelere karşı tarife oranları ve diğer ticari önlemlerde herhangi bir ülkeye tanıdığından daha az avantaj sağlayan muamelede bulunamamaktadır.

DTÖ kuralları, üye ülkelere GATT'ın 24. maddesinde düzenlenen bir dizi koşulun yerine getirilmesi kaydıyla BTA tanımı kapsamında diğer ülkelere karşı tercihli ticaret imkanları tanımasına izin vermektedir.

Buna göre, BTA'ların yapılması uluslararası ticareti esaslı şekilde serbestleştirmeleri, ticarete yeni engeller konulmamasını teşvik etmeleri ve ticari ortaklar arasında ayrımcılık yapılmamasının aracı olmaları koşullarına bağlanmıştır.⁸

Bir başka deyişle, ayrımcı olmama ilkesine istisna oluşturan bölgesel ticaret anlaşmalarına DTÖ hem olanak sağlamakta, hem de bunlara ilişkin uyulması gerekli genel çerçeveyi oluşturmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün bölgesel ticaret anlaşmalarına ilişkin düzenlemeleri ve hükümleri üçüncü ülkelerin haklarını korumayı ve bu tür düzenlemelerin çok taraflı sistem ile uyumlu olmasını amaçlamaktadır.⁹

GATT Tokyo Turu 1979 Yetki Hükümü ile, gelişme yolundaki ülkelere tercihli ticaret anlaşması yapma konusunda MFN kuralına bir istisna olarak esnek uygulamalar sağlanmıştır. Bu kapsamda, belirli koşullar altında gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkeler ile en az gelişmiş ülkelere; geliştirmekte olan ülkelerin ise gerek kendi aralarında gerek en az gelişmiş ülkelere tarife tavizleri tanıması mümkün kılınmıştır.¹⁰

⁸ TC Ekonomi Bakanlığı Sunumu, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları", www.ekonomi.gov.tr Ankara, 5 Haziran 2012 (Erişim:10 Eylül 2013)

⁹ Gürlesel & Alkin, *a.g.e.*, s.25

¹⁰ TC Ekonomi Bakanlığı Sunumu, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları"

Bölgesel ticaret anlaşmalarına üye ülkeler gerekli bilgi ve belgeleri DTÖ'ye sunmak zorundadır. DTÖ içinde “Mal Ticaret Konseyi Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi” üyeler kapsamında akdedilen anlaşmanın 24. madde kriterleri ile uyumlu olup olmadığını değerlendirmektedir.

Bölgesel ticaret anlaşmalarının giderek karmaşık bir yapıya kavuşmaları, kapsamaları (ticaretin esaslı bir bölümü tanımı), yürürlüğe girmesi için tanınan geçiş süreleri, bu geçiş sürelerinde taraf ülkelere tanınan istisnalar ve alınan tavizler ile tercihli menşe uygulamaları gibi konulardaki farklılıklar ile birlikte bölgesel ticaret anlaşmalarının DTÖ kuralları ile ne kadar uyumlu oldukları tartışması kuvvetlenmektedir.¹¹

2.2.2. Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Geleceği

Çok taraflı ticaret sisteminin ayrımcı olmama ilkesine istisna olarak izin verilen bölgesel ticaret anlaşmaları bugün ulaştığı ticaret hacmi ile birlikte dünya ticaretinde %50'ye yakın bir paya ulaşmış, bir istisna olmaktan çıkarak uluslararası ticaret sisteminin en önemli unsuru haline gelmeye başlamıştır.

Özellikle gelişmiş ülkelerin izlemeye başladıkları yeni dış ticaret politikaları sonucu, bölgesel ticaret anlaşmalarının önümüzdeki dönemde de gelişmesi, sayılarının artması ve ticaret hacmi içindeki payını genişletmesi beklenmektedir.

Gelişmiş ülkeler, Dünya Ticaret Örgütü nezdinde Uruguay Turu ile tamamlanan çok taraflı ticari serbestleşmeye büyük destek vermişler ve önemli faydalar sağlamışlardır. Doha Turu ile başlayan yeni müzakere sürecinde ise gelişmiş ülkelerin daha çok taviz verir konumda olması ve gelişmiş ülkeler ile gelişen ülkeler arasında önemli öncelik farklılıkları oluşması nedeniyle gelişmiş ülkelerin çok taraflı ticaretin serbestleşmesi sürecine ilgisi ve desteği azalmıştır.

Gelişmiş ülkeler yeni dış ticaret politikalarında ikili, çoklu, bölgesel ve bölgeler arası ticaret anlaşmaları yapılması yoluyla pazarlara erişim stratejisini benimsemişlerdir.

¹¹ Gürlel & Alkin, *a.g.e.*, s.27

Ekonomide güç kayması, ekonomik ve ticari faaliyetlerin genişlediği yeni cazibe alanlarının ortaya çıkması ve gelişen ülkelerin artan önemi nedeni ile gelişmiş ülkeler gelişen ülkeler ile bölgesel ticaret anlaşmaları yolu ile işbirliği hedeflemektedir.

Bu eğilim karşısında gelişen ülkelerin de kendi aralarında bölgesel ticaret anlaşmalarına ağırlık vermeye başladıkları görülmektedir ve gelişen ülkeler arasındaki bölgesel ölçekli işbirlikleri artmaktadır.

Bölgesel ticaret anlaşmaları DTÖ ticaret müzakerelerinin de gündeminde bulunmaktadır. Doha Bakanlar Deklarasyonu ile Dünya Ticaret Örgütü nezdinde bölgesel ticaret anlaşmalarına ilişkin kurallara açıklık kazandırmak ve geliştirmek amacıyla müzakerelere başlanması kararlaştırılmıştır. Müzakerelerin bölgesel ticaret anlaşmalarının kalkınma yönü göz önünde bulundurularak yürütülmesi de öngörülmüştür.

Bu çerçevede sürdürülen müzakerelerin müzakere başlıkları ve bunların Doha gündemi için önemi konusunda fikir birliği oluşturulmuştur. Ancak, ilgili başlıkların müzakere edilebilmesi için, bölgesel ticaret anlaşmalarına taraf üye ülkelerden daha çok bilgi akışına ve bölgesel ticaret anlaşmaları çalışmaları ile ilgili tecrübe ve zaman ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu tespite bağlı olarak bölgesel ticaret anlaşmalarına ilişkin uyumlaşmanın zaman alacağı, buna karşın bölgesel ticaret anlaşmalarının çok daha hızlı genişleyeceği görüşü kuvvetlenmektedir.¹²

2.2.3. Kuzey Afrika Ülkelerinin Dahil Olduğu Bölgesel Bütünleşme Hareketleri

Afrika ülkeleri bağımsızlıklarından sonraki yıllarda, kendi aralarında güçlü bir ekonomik işbirliğine istekli olduklarını göstermek üzere, hem sömürge döneminde yaratılan ekonomik bağları devam ettirmek, hem de yenilerini oluşturmak için birçok bölgesel ekonomik gruplar kurmuşlardır. Bu ülkeler, tek başlarına ulusal piyasalarıyla ekonomik kalkınmalarını sağlayamayacakları düşüncesiyle güçlerini birleştirme yoluna gitmiş; 1960'larda ve 1970'lerde sayıları 100 civarında tahmin edilen bölgesel girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak bunlardan çok azı başarılı olabilmıştır.

¹² Gürlesel & Alkin, *a.g.e.*, ss.28-29

Afrika'daki ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve yoksulluğun minimize edilmesinin önündeki engellerden birisi olan fiziki ve sosyal sermaye yetersizliğinin ortadan kaldırılması düşüncesi çok sayıda ekonomik entegrasyonun ortaya çıkmasının nedenlerinden biridir. Diğerisi ise, Kıtanın küçük parçalara bölünmüş olmasından dolayı üretimde ve ticarette ölçek ekonomilerinden yararlanma avantajının yokluğudur. Afrika ekonomilerinin çoğu daha büyük piyasalarda gerçekleştirebilen ölçek ekonomilerini ortaya çıkarabilecek büyüklükte değildir.¹³

Afrika kıtasında görülen bütünleşme hareketlerinde dış faktörlerin de etkisi görülmektedir. Afrika kıtası uzun yıllar boyunca sahip olduğu doğal kaynakları ile sömürgeci devletlerin hammadde ihtiyacını karşılamıştır. Bu yüzden bölgenin taşıdığı potansiyel göz önüne alındığında ABD, AB, Japonya ve Çin gibi ekonomik devlerin bölgeye artan ilgileri devam etmektedir. Özellikle AET kurulduktan sonra Avrupa Topluluğu'nun bazı ülkeleri eski sömürgeleriyle ilişkilerini tercihli anlaşmalar çerçevesinde sürdürme yoluna gitmişlerdir. Bu ilişkilerde amaç, AB'nin arka bahçesi olarak gördüğü Afrika ekonomilerine katkıda bulunması ve bu ülkelerin de AB ülkelerine ucuz ve sürekli hammadde sağlamalarıdır.¹⁴

Bu bölümde Kuzey Afrika ülkelerinin de dahil olduğu iki ekonomik bütünleşme hareketine kısaca değinilecektir.

2.2.3.1. Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA)

1981 yılında imzalanan “Araplar arası Ticaretin Teşviki ve Kolaylaştırılması Anlaşması”, 1996 yılında Kahire’de düzenlenen “Arap Zirvesi”nde yeniden gözden geçirilmiş ve 2007 yılında üye devletler arasında bir Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulması hedefiyle 1 Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 22 Arap Ülkesinin 18’i Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (Great Arab Free Trade Area-GAFTA)’ne dahil olmuştur.

GAFTA üyesi ülkeler; Bahreyn, BAE, Fas, Filistin, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen’dir.

¹³ Ayşen Kaya & Erol Kutlu, “Afrika’da Ekonomik Entegrasyon Hareketleri”, Osman Küçükahmetoğlu & Şevket Tüylüoğlu & Hamza Çeştepe (Ed.), **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım** içinde (401-422), Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2007, ss.401-405

¹⁴ Canan Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme & Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.507

Anlaşmayı onaylamayan Arap Ligi üyesi diğer ülkelere ise Arap Ligi'ne programı onayladıklarını bildirdikleri tarihte sınırlayıcı tarifeler uygulanması öngörülmüştür.

Her yıl %10 gümrük indirimi yapılarak serbest ticarete geçişin 2008 yılında tamamlanması öngörülmüş olmakla birlikte, daha sonra, son iki tarife indirimi %20 şeklinde uygulanarak 2005 yılı başından itibaren gümrükler tamamen sıfırlanmış ve ticaretin serbestleştirilmesi kabul edilmiştir. Bir ürünün GAFTA'nın sağladığı tercihli muameleden yararlanabilmesi için Ticaretin Teşviki ve Kolaylaştırılması Anlaşması ile belirlenen menşe kurallarına uyma zorunluluğu vardır.

GAFTA'nın tüm mal ticaretini kapsamı amaçlanmaktadır. GAFTA, üyeler arası ticarete tarifelerin yanı sıra, eş etkili vergiler ve tarife dışı engellerin de kaldırılmasını öngörmekte, hizmetler ve yatırımlara ilişkin hususları ise kapsamamaktadır. Arap menşeli olmayan benzer veya alternatif ürünlerin meydana getireceği rekabete karşı Arap menşeli ürünlerin tedrici korunması konusunda karşı tedbir alınması ve Arap ülkeleri arasındaki ticaretin finansmanının kolaylaştırılması da diğer ana amaçlar arasında yer almaktadır.

GAFTA, üye ülkelerin Arap olmayan ülkelere yapılan ithalata ortak gümrük tarifesi uygulamalarını istemektedir. Bu konuda üyeler arasında müzakereler devam etmekte olup, üye ülkelerin üye olmayan ülkelere uyguladıkları tarifeler arasında büyük farklılıklar olduğu için yakın zamanda sonuca ulaşılması beklenmemektedir.

GAFTA; sıhhi önlemler, ticaretin önündeki teknik engeller, tarife dışı engeller, işçi ve çevre standartlarına ilişkin uygulamalar hakkında spesifik kurallar getirmemektedir. Üyeler arasında özellikle sıhhi önlemler ve ticaretin önündeki teknik engellere ilişkin birçok anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. GAFTA'nın bu konularda bir düzenlemesinin olmaması ve kapsamlı bir anlaşmazlık çözme mekanizmasının da bulunmaması, üyeleri ikili görüşmeler yoluyla çözüm arama veya birbirlerine misilleme yapma yollarına itmektedir.

GAFTA Anlaşması'nda rekabet hukukuna ilişkin herhangi bir madde olmamasına rağmen üye ülkelerin rekabet politikalarının uyumlaştırılması istenmektedir. GAFTA üyesi ülkelere sadece dördünün (Mısır, Fas, Tunus ve Ürdün) rekabet kanunu vardır. Diğer taraftan, GAFTA üyelerinin ticaret sistemleri, mevzuat ve politikalarının

uyumlaştırılması için üyeler istişareler yapmaya davet edilmekle birlikte bu konuda belirlenmiş bir süre yoktur.¹⁵

GAFTA uygulaması değerlendirildiğinde, anlaşmanın birçok konuda detaylı ve spesifik hükümler içermemesi nedeniyle üye ülkeler arasındaki uygulamalarda yeknesaklığın sağlanamaması, üyeler arasında yaptırım uygulayacak anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasının kurulamaması, birçok konuda istisnalar içermesi ve üyelerin çoğunun ticarete yüksek korumacı kültüre sahip ülkeler olmaları gibi nedenlerle GAFTA'yı başarılı bir ekonomik bütünleşme modeli olarak değerlendirmek mümkün değildir.¹⁶

2.2.3.2. Arap Mağrib Birliği (AMU)

Arap Mağrib Birliği (Arap Maghreb Union-AMU), beş Kuzey Afrika ülkesi olan Cezayir, Libya, Fas, Tunus ve Moritanya'nın oluşturduğu bölgesel bir bütünleşme girişimidir. Tarihsel gelişimi 1964 yılında Mağrib'de gerçekleşen Ekonomi Bakanları Konferansı'na dayanmaktadır. Konferans sonucu katılımcı ülkeler olan Cezayir, Libya, Fas ve Tunus arasında "Mağrib Daimi Danışma Konseyi" oluşturulmuştur. Fakat adı geçen dört ülkede kalkınma planlarının uyumlaştırılması, koordine edilmesi, Avrupa Birliği ile ilişkilerin düzenlenmesi ve bölgesel ticaretin geliştirilmesi olarak belirlenen Konsey'in amaçlarına ulaşmak mümkün olmamıştır. 1980'lerin sonuna kadar Konsey, belirlenen alanlarda aktif rol oynayamamıştır. Taraflar arasında sürecin yeniden canlandırılma girişimi Haziran 1988'de dört ülke devlet başkanları arasında yapılan ilk zirvede gerçekleşmiştir. Mağrib Yüksek Komisyonu ve çeşitli alt komisyonların oluşturulması ile sonuçlanan zirveden bir yıl sonra, 17 Şubat 1989 tarihinde Marakeş'te kurucu anlaşma bugünkü üyeleri tarafından imzalanmış ve AMU resmen kurulmuştur.

¹⁵ Tamir Afifi, "Egypt in an Arab-African-Sandwich: Are GAFTA and COMESA to be implemented?", **Conference on Middle East and N. African Economies: Past Perspectives and Future Challenges**, Brüksel, Haziran 2005, ss.2-7

¹⁶ Ali Dikili, "Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA): Arapların Ekonomik Entegrasyon Çabalarının Bugünkü Düzeyi", *Uluslararası Sorunlar Dergisi*, Sayı: 23, Kasım 2006, http://www.mfa.gov.tr/buyuk-arap-serbest-ticaret-bolgesi-gafta-araplarin-ekonomik-butunlesme-cabalarinin-bugunku-duzeyi_tr.mfa (Erişim:26 Ekim 2013)

AMU Anlaşması'nın temel amacı üye ülkeler arasında bölge istikrarı ve politika koordinasyonunun güçlendirilmesine yönelik her türlü ilişkiyi geliştirmek, mal, hizmet ve emek faktörünün üye ülkeler arasında serbest dolaşımını sağlayabilmektir.¹⁷

Batı Sahra meselesi başta olmak üzere, Fas ile Cezayir arasındaki derin siyasi ve ekonomik anlaşmazlıklardan ötürü Birlik şu an aktif durumda değildir.

2.3. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Serbest Ticaret Anlaşmaları; üye ülkeler arasında, ürettikleri mal ve hizmetlere yönelik ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kota gibi sınırlamaların, yani aralarındaki ticarete gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve diğer her türlü kısıtlamaların kaldırıldığı, fakat birlik dışında kalanlara karşı her birinin bağımsız olarak kendi tarifelerini uyguladığı serbest ticaret alanları kurulmasını öngören bir ekonomik bütünleşme türüdür.¹⁸

Serbest Ticaret Anlaşmaları GATT'ın 24. Maddesi çerçevesinde akdedilmektedir. Herhangi iki veya daha fazla DTÖ üyesinin birbirlerine MFN vergi oranlarından daha düşük bir vergi oranı uygulaması ancak GATT'ın 24. maddesinde tanımlanan “gümrük birlikleri ve serbest ticaret alanları” ile mümkün olabilmektedir. Bu çerçevede, iki veya daha fazla DTÖ üyesinin söz konusu ekonomik entegrasyon modelleri çerçevesinde bir anlaşma yaparak MFN'ye istisna getirmeleri ancak söz konusu anlaşmaların ticaretin esaslı kısmını kapsamaması ile mümkün olabilmektedir. “Ticaretin esaslı kısmı”nın tarifi üzerinde uzlaşma bulunmamaktadır. Tarife satırlarının belli bir yüzdesi olarak iddia olunacağı gibi, ticarete konu eşyanın belli bir oranı olarak da tanımlanabilir.¹⁹

Serbest ticaret alanlarıyla, üye ülkelerin kendi aralarında ürettikleri mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirecek ortak bir pazar oluşturmak amaçlanmaktadır. Üye ülkelerce üretilen mal ve hizmetlere karşı ticaret sınırlamaları kaldırılırken, herhangi

¹⁷ Balkır, a.g.e., ss.124-125

¹⁸ Walter Enders & Harvey E.Lapan, **International Economics: Theory and Policy**, New Jersey: Prentice Hall, 1987, s.231

¹⁹ TC Ekonomi Bakanlığı Sunumu, “Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları”

bir üye ülke üçüncü ülkelere ithal ettiği bir malı, diğer üye ülkelere ihraç etmek istediğinde ticaret sınırlamaları uygulamaya konmaktadır.²⁰

Bütünleşme sürecinde her ülkenin kendi gümrük politikasını serbestçe seçebilmesi, bütünleşmeyi dağıtıcı eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Serbest ticaret bölgesinde yer alan bir ülke, sanayisinin güçlü olmadığı alanlarda çok düşük gümrük oranları uygulayarak birleşme içinde bu malların ithalatçısı pozisyonuna gelebilir. Bu ise, iki tür etki ortaya çıkarabilir. Eğer bütünleşme içinde bu malların üreticisi bir ülke varsa ve kendi üreticisini gümrük duvarlarıyla koruyorsa, bu korumayı etkisiz hale getirir. Eğer serbest ticaret bölgesinde bu alanda üretici bir ülke yoksa, gümrük tarifelerini indiren ülke, bu alandaki ticareti ele geçirebilir. Çünkü bölgeye ihracat yapan üçüncü ülkelerin, sisteme girerken düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkeyi seçmesi ve oradan yüksek tarife uygulayan ülkeye mal kaydırması söz konusu olabilecektir. Bölgedeki ticareti yeniden ele geçirmek için diğer ülkelerin de gümrük tarifelerini en aza indirmesi gerekebilir. Bu nedenle bütünleşme dışına karşı uygulanan gümrük duvarlarında en alt düzeyde eşitleme eğilimi ortaya çıkar. Serbest Ticaret Bölgelerinde bütünleşmenin taşıdığı bu sakıncaları kaldırmak için ya ek kurallar getirmek ya da bir üst bütünleşme biçimine geçmek gerekir.²¹

Gümrük birliğinden farklı olarak STA’larda üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Ayrıca gümrük birliğinde serbest dolaşım prensibi geçerli iken, STA’da ise menşe kuralları uygulanmaktadır.

Serbest ticaret anlaşmalarında genel anlamda sanayi ürünlerinde tam liberalizasyon öngörülmekle birlikte, tarım ürünlerinde tercihli kotalar çerçevesinde taviz verilmektedir.²²

Bölgesel ticaret anlaşmaları çok taraflı ticaret sistemi içinde taraf-üye ülkelerin en çok tercih ettikleri ticaret politikası aracı haline gelmiştir. DTÖ’ye üye ülkelerin tamamına yakını en az bir bölgesel ticaret anlaşmasına taraf konumunda bulunmaktadır.

²⁰ G. J. Lanjouw, **International Trade Institutions**, New York, Longman, 1995, s.56

²¹ Mircan Yıldız, “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, **Dış Ticaret Dergisi**, Ekim 1999, Sayı:15, s.93

²² İstanbul İhracatçı Birlikleri, **Serbest Ticaret Anlaşmaları Klavuzu**, 2010, s.1

Bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı özellikle Uruguay Turu'nun tamamlandığı 1994 yılından sonra hızlı bir artış göstermiştir. 1994 yılında 49 olan bölgesel ticaret anlaşması sayısı izleyen yıllarda hızla artmış,²³ 31 Ocak 2014 itibariyle DTÖ/GATT'a 583 Bölgesel Ticaret Anlaşmasının bildirimi yapılmış olup, bunların 377'si uygulamadadır. 583 adet BTA'nın yaklaşık %90'ını Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve Kısmi Çerçeve Anlaşmaları oluşturmaktadır.²⁴

2.3.1. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Ekonomiye Etkileri

Serbest ticaret anlaşmaları, uluslararası ekonomik bütünleşme biçimleri içerisinde bütünleşmenin ilk adımını oluşturmakta ve ülkelerin dış ticarete karşılaşmış oldukları engellerin kaldırılarak daha geniş pazarlara ulaşmalarına yardımcı olmaktadır.

Serbest ticaret anlaşmalarının en önemli etkisi, ihracatta artışlar meydana getirmesidir. İhracatın artması yeni iş olanakları ortaya çıkarmakta, üretim ve diğer sektörlerde yatırımları teşvik ederek ekonominin ayrıca destek görmesini sağlamaktadır.

Serbest ticaret anlaşmalarıyla girdilerini anlaşma yapılan ülkeden daha düşük maliyetle elde eden sektörlerin girdi maliyetleri azalabilir. Daha düşük maliyetle temin edilen girdilerle üretilen mallar, gerek iç pazarda ve gerekse dış pazarda rekabet gücünün artmasına yardımcı olabilir.

Serbest ticaret anlaşmasıyla işletmeler tarife engelleriyle karşılaşmayacaklardır. Pazarların çeşitlenmesiyle birlikte, işletmeler pazarlara daha global bir bakış açısı ile bakabilecekler, kaynakların tahsisi ve ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanma yoluna gidebileceklerdir.²⁵

Serbest ticaret anlaşmaları, emeğin değişimi ve ucuz işgücü imkanı da getirecektir. Serbest ticaret anlaşmasına dahil olan ülkelere biri ya da birkaçının ekonomisine emek yoğun sektörlerin ve karşılaştırmalı olarak ucuz işgücünün hakim olduğu durumlarda bu ülkeler serbest ticaret alanının işgücü merkezi konumuna gelebilir.

²³ Gürlesel & Alkin, *a.g.e.*, ss.19-20

²⁴ World Trade Organization, Regional Trade Agreements, http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm, (erişim:1 Mart 2014)

²⁵ Ercan Gegez, "Ticaret Blokları ve Serbest Ticaret Anlaşmaları", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992) ss.32-33

STA'ların bir diğer etkisi uluslararası üretim paylaşımı sağlamasıdır. Uluslararası üretim paylaşımı, az gelişmiş ülkelerin düşük maliyetli yüksek kalitedeki üretiminin gelişmiş ülkelerin modern pazarlama yöntemleriyle birleştirilmesidir.

Serbest ticaret anlaşmaları, ucuz hammadde ve ucuz işgücünden ötürü üretim tesislerinin de yer değiştirmesine neden olabilir. İşletmeler düşük ücret oranlarından ve dış teknolojik gelişmelerden yararlanarak yeni pazarlara girebilmek için tesislerini başka ülkelere taşıyabilirler. Serbest ticaret anlaşması işgücü kaybına neden olmayacak, aksine yeni iş imkanları ortaya çıkarıp, ülke ekonomisini güçlendirecektir. Başlangıçta istihdam kayıpları olacak, sonraları ise yeni iş imkanları oluşacaktır.

Ticaretin artırılması yönünde önemli fonksiyonu olan serbest ticaret anlaşmaları, sadece anlaşma dahilindeki ülkeleri kapsamasına rağmen bazen anlaşmaya üye olmayan ülkelere doğrudan veya dolaylı kısıtlamalar da getirebilmektedir. Yani serbest ticaret anlaşmalarının ticaret yaratıcı özelliğinin yanı sıra ticaret saptırıcı özelliği de vardır. Serbest ticaret anlaşmalarının bazı ülkeleri kapsayıp diğer ülkeleri dışlamasıyla ticarete yeni yapılanmalar olabilmektedir.

Serbest ticaret anlaşmalarının üyeleri, anlaşma öncesinde yüksek ticaret hacmine sahiptirler, anlaşma mevcut ticareti destekleyici bir nitelik kazanacaktır. Eğer üye ülkelerin ekonomileri birbirlerini tamamlayıcı bir özellik taşıyorsa, serbest ticaret anlaşması üye ülkelerin doğal ticaret ortağı olmalarını sağlar.

Ekonomik olarak gelişmiş bir ülkenin az gelişmiş bir ülke ile ticaret ortağı olması bazı zorluklar ortaya çıkarabilir. Gelişmiş ülke, az gelişmiş ülkede ticari açıdan olumsuz bir ortamla karşılaşabilir.²⁶

Farklı ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşması, ekonomisi zayıf olan ülkeye zarar verebilir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından hazırlanan Ticaret ve Kalkınma Raporu-2007 başlıklı raporda serbest ticaret anlaşmaları ile tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasının az gelişmiş ülkelerin endüstrilerinin korunma olanağını azaltacağı

²⁶ Ömer Çiftçi, “Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri”, (Y. Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001) ss.54-55

vurgulanmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin tarım sektörüne yönelik koruma duvarlarını indirmemesi, aksine tarımın sübvansede edilmesi, gelişmekte olan ülkelerin pazara girişleri için engel oluşturmaktadır.²⁷

Ticari işbirliğinin önemli bir aracı olan STA'lar doğrudan veya dolaylı yollarla serbest ticaretin ve yatırımın önündeki engelleri kaldırmakta, yatırımları artırmakta, teknoloji transferini kolaylaştırmakta ve büyümeyi desteklemektedir. Uzmanlaşmayla birlikte ekonomide belirli mallarda fiyat ve kalite düzeyinde artan rekabet baskısı, firmalar üzerinde bir verimlilik artışını harekete geçirebilir ve üretim kapasitelerini de önemli ölçüde genişletebilir. Üretim kapasitesindeki bu artış ve bunun sonucunda oluşan ölçek ekonomileri bazı işletmelerin girdi maliyetini yapılandırma sorunlarını çözmelerine de yardımcı olur.

STA'lar ayrıca daha dengeli ve istikrarlı endüstriyel ilişkiler ile fikri mülkiyet haklarının güçlenmesine de katkı sağlar.

Yukarıda özetle değinildiği üzere, uluslararası ticaret ile ekonomik performans arasında tanımlanabilen anlamlı korelasyon, özellikle son yıllarda ülkeleri farklı bölgesel ekonomik ve ticari bütünleşmelere sürüklemiştir.²⁸

2.3.2. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Hukuki Dayanağı

Türkiye'nin üçüncü ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmesinin temelleri 1980'li yıllarda başlayan ticarete dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş tercihleri ile atılmıştır. Bu tercihlerin en önemli hedefleri ihracatın arttırılması, yeni pazarlara erişim sağlanması ve karşılıklı serbest ticaretin geliştirilmesi olmuştur. Türkiye 1980'li yılların başından itibaren bu hedefler doğrultusunda serbest ticaret anlaşmalarına ağırlık vermeye başlamıştır.

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları ile ilgili politikaları ve tercihlerinde esas belirleyici unsur ise AB ile uygulamaya konulan gümrük birliği olmuştur.²⁹

²⁷ Hakan Tezbaşaran, "Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları: Türkiye Ekonomisine Etkileri", (Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011) ss 37-38

²⁸ M. Fatih Serenli, "İslam Ülkeleri Arasındaki Ticari Anlaşmalar ve Ticaret Üzerine Etkileri", MÜSİAD Çerçeve Dergisi, Ekim 2008, s.113

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ni tesis eden Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararı'nın 16. maddesine istinaden; Türkiye 1 Ocak 1996 itibariyle ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla, Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde kademeli olarak Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlama yükümlülüğü altına girmiştir. Bu kapsamda Türkiye, AB'nin tercihli ticaret anlaşması imzaladığı üçüncü ülkelerle karşılıklı fayda esasına dayalı benzer anlaşmalar imzalayabilecektir.³⁰

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları ile ilgili süreci bundan sonra AB ortak ticaret politikasına uyum yükümlülüğü çerçevesinde gelişmeye başlamış olup, günümüzde de aynı çerçevede sürdürülmektedir.

Türkiye açısından Serbest Ticaret Anlaşmalarına dayanak teşkil eden yasal düzenlemeler şöyledir;

- ✓ Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. Maddesi
- ✓ 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 54 (2). Maddesi, Gümrük Birliği'nin işleyişini doğrudan etkileyen alanlar arasında ticaret anlaşmalarını da saymaktadır.
- ✓ GATT 1994'ün 24. Maddesi («En çok kayrılan ulus» kuralına istisna)
- ✓ 1995 yılında AB'nin inisiyatifiyle ortaya konulan Barselona Süreci

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları ile ilgili politikalarında ve uygulamalarında belirleyici olan 1/95 Sayılı Kararın 16. maddesi aşağıda sunulmaktadır.

Türkiye-AT Ortaklık Konseyi (1/95 sayılı) 16. Maddesi;

1. Türkiye, ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasıyla uyumlu hale getirmek amacıyla, bu kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içinde, aşamalı olarak Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlayacaktır. Bu uyum hem otonom

²⁹ Gürlesel & Alkin, *a.g.e.*, s:45

³⁰ Irmak Atalay, “Türkiye'nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları”, **TOBB Ekonomik Forum Dergisi**, Nisan 2011, s.36

rejimi³¹ hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsayacaktır. Bu amaçla, Türkiye gerekli önlemleri alacak ve ilgili ülkelerle karşılıklı çıkar temeline dayanan görüşmeler gerçekleştirilecektir. Ortaklık Konseyi, kaydedilen gelişmeleri düzenli olarak gözden geçirecektir.

2. Birinci paragrafta belirtilen durumlarda, tarife tercihlerinin tanınması, malların menşei ile ilgili kuralların Topluluk tarafından verilen tercihleri düzenleyen kurallarla uyumlu olması şartına bağlıdır.

3. a) Türkiye Topluluğun tarife politikasından farklı olarak, menşei veya ihracatçı ülkeler dolayısıyla Topluluğa tercihli muamele ile üçüncü ülkelerden ithal edilen ve serbest dolaşıma giren ürünler, Türkiye'ye ithal edilirken aşağıdaki koşullarla telafi edici vergiye tabi olacaklardır:

- ✓ Türkiye'nin aynı tercihli tarifeyi tanımadığı ülkelerden ithal edilmişlerse; ve
- ✓ Bu ülkelerden ithal edilmiş oldukları belirlenebilmekteyse; ve
- ✓ Türkiye'de ödenecek vergi Toplulukta uygulanan vergiden en az 5 puan daha fazlaysa; ve
- ✓ Bu mallarla ilgili önemli bir trafik sapması gözlenmişse;

b) Gümrük Birliği Ortak Komitesi, telafi edici vergi uygulanacak ürünleri ve telafi edici verginin miktarını gösteren bir liste hazırlayacaktır. ³²

AB'nin tercihli rejimine uyum, aynı zamanda, Türkiye'nin üçüncü ülkelerden tercihli rejimler kapsamında yaptığı ithalatta Topluluk ile aynı menşe kurallarını uygulaması hükmünü amirdir.

³¹ 16. Maddede belirtilen otonom rejimler şunlardır; Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi, İşgal Altındaki Topraklar menşeli mallara ilişkin rejim, Ceuta ve Melilla menşeli mallara ilişkin rejim, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya Cumhuriyetleri ve Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti menşeli mallara ilişkin rejim.

³² DPT, **Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararları 1964-2000**, Ankara, Cilt 1, 2001, ss.183-184

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 54. Maddesi şöyledir;

“Gümrük Birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlar; ticaret politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ve sanayi ürünleri itibariyle ticari boyutu olan anlaşmalar, sanayi ürünleri ticaretindeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuat, rekabet, sınai ve fikri mülkiyet hukuku ile gümrük mevzuatıdır.”

GATT’ın 24. maddesi, bölgesel ticaret anlaşmalarına, koruma duvarlarının yükseltilmemesi ve ortaklar arasında yapılan tüm ticareti kapsaması koşulları dahilinde izin vermektedir.

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarını düzenleyen bir ikincil kaynak ise yine AB süreci ile bağlantılı olarak Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Akdeniz Ortaklığı'dır. Söz konusu Ortaklık, 1995 yılında Barselona'da düzenlenen Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları Konferansında tarafların kabul ettikleri "Barselona Deklarasyonu"na dayanmakta ve AB, Akdeniz ülkeleri, Türkiye ve EFTA arasında STA'lar imzalanarak 2010 yılına kadar Akdeniz Havzasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını öngörmektedir.³³ Ancak, Akdeniz Havzasında henüz bir serbest ticaret alanı oluşturulması hedefi tamamlanabilmiş değildir.

³³ Gürlelel & Alkin, *a.g.e.*, s.49

3. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

3.1. Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

3.1.1. Avrupa Birliği’nin Genel Olarak Serbest Ticaret Anlaşmaları

AB’nin ticaret politikasında 1990’lardan günümüze önemli değişiklikler olmuştur. STA’lar konusunda 1990’lar boyunca oldukça istekli olan AB, böylece dünya genelinde liberalleşmeyi artırabileceğini, üye ülkelerin ürünleri için pazarlara daha kolay giriş imkanı elde edebileceğini düşünmekteydi. Ancak Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde yürütülen çok taraflı müzakereler neticesinde Uruguay Turu başarıyla sonuçlandı. 1991 yılında başlayan Doha Kalkınma Turu arefesinde yeni STA imzalamama yönündeki kararıyla, AB Doha Turu’nun kapsamını genişletme ve kapsamlı liberalizasyonun sağlanması amacına yönelmiştir.

Ancak AB’nin DTÖ nezdindeki ticari görüşmelere genellikle ticaret dışı konuların da dâhil edilmesi yönünde bir politika izlemesi sonucu, AB’nin Doha gündemine alma konusunda ısrarcı olduğu ve literatürde ‘Singapur Konuları’ olarak da bilinen alanlar (yatırım, rekabet politikaları ve kamu alımlarında şeffaflık) ön plana çıkmıştır. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu tür hassas ve politik içeriğe sahip konuları iç işlerine müdahale olarak kabul etmesi ve gündeme alınmalarına karşı çıkmaları sonucu, bu konular ticaret görüşmeleri kapsamından çıkarılmıştır. Ayrıca, AB’nin oldukça korumacı davrandığı tarım konusu da görüşmelerin tıkanmasında önemli rol oynamıştır.

DTÖ bünyesinde istediği sonuca ulaşamayan AB, 1999’dan itibaren fiili olarak durdurmuş olduğu yeni STA müzakerelerini yukarıdaki olumsuzlukları aşabilmek için bir fırsat olarak değerlendirmeye başlamış olup, STA müzakereleri AB’nin gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, çok taraflı görüşmelerin kapsamının AB’yi tatmin etmeyen boyutta kalmasıdır. AB hassas olduğu fikri ve sınaî haklarının korunması, şeffaf yönetişimin sağlanması ve tarife dışı engellerin kaldırılması gibi konuları ikili görüşmeler aracılığıyla diğer ülkelere daha kolay kabul ettirebilmekte, yani kendi lehine olan güç asimetrisini kullanmaya çalışmaktadır.

AB'nin ikili serbest ticaret anlaşmalarından yana tavır almasının ticaretle doğrudan bağlantısı bulunmayan konuları ikili ticaret anlaşmaları metnine sokma gayreti dışında nedenleri de bulunmaktadır. AB'yi ikili ticaret anlaşmaları imzalanması yönünde harekete geçiren diğer bir etken olarak ABD'nin değişen ticaret politikası gösterilebilir. ABD, Meksika ve Kanada'nın girişimleri ile 1994 yılında faaliyete geçirilen NAFTA ile katılımcı ülkeler arasında serbest ticaret bölgesi kurulmuştur. Bu gelişme, ticaret sapması etkisiyle AB ile Meksika arasındaki ticaret hacmini daraltmıştır. ABD'nin Asya pazarına yoğun ilgi göstermeye başlaması ve birçok Asya ülkesi ile serbest ticaret anlaşması imzalaması, Meksika örneğinde görüldüğü üzere AB'nin bölgedeki rekabet gücünü kaybetme riski doğurmuştur. Asya pazarının yüksek büyüme potansiyeli ve sunduğu fırsatların cazibesine kayıtsız kalamayan AB de rekabet gücünü kaybetmeme adına bölgeye yönelik STA imzalanması sürecini hızlandırmıştır.

Çin'in giderek artan rekabet gücü ve ABD'nin hamleleri AB'nin ticaret bağlantıları üzerinde risk teşkil etmektedir. AB açısından bu riski ortadan kaldırmak ve pazar payını muhafaza edebilmek için Hindistan, Güney Kore ve ASEAN önemli pazarlar olarak ortaya çıkmaktadır.³⁴

Dış ticaret, AB'nin en geniş yetki alanlarından birini oluşturmaktadır. AB Komisyonu, üçüncü ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları için müzakereleri yürütmekle yetkilidir. Komisyon yetkisini AB Konseyi'nden aldığı görevlendirme ile yerine getirmekte ve sonuçlandığı müzakereleri Konsey'in onayına sunmaktadır. Bu çerçevede AB, birçok ülke ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamış olup, birçoğu ile de görüşmelerini sürdürmektedir.

Avrupa Birliği, Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Şili ile serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak yürürlüğe koymuştur. Güney Kore ile Ekim 2009'da akdedilen serbest ticaret anlaşması da Temmuz 2011'de yürürlüğe girmiştir.

³⁴ Mustafa Kutlay, "AB'nin Dış Ticaret Politikasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Artan Önemi", *Usak Gündem*, 26 Ocak 2009, <http://www.usakgundem.com/yazar/1116/ab-nin-dis-ticaret-politikasinda-serbest-ticaret-anlasmalari-nin-artan-onemi.html> (Erişim: 8 Aralık 2013)

AB hali hazırda Hindistan, Ukrayna, Orta Amerika³⁵, ANDEAN Ülkeleri³⁶, ASEAN³⁷ ve MERCOSUR³⁸ ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanması yönünde müzakerelerini sürdürmektedir.

AB'nin serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde üçüncü ülkeler ile kurduğu ticari ilişkiler, özellikleri bakımından iki ayrı grupta toplanabilir.

Birliğin 1995 tarihli Barselona Deklarasyonu ile Akdeniz ülkeleriyle gerçekleştirdiği Akdeniz Anlaşmaları; Afrika-Karayip-Pasifik Ülkeleri ile imzaladığı Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları; Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile yapılan Avrupa Anlaşmaları; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkeler ile İşbirliği Anlaşmaları ilk grupta ele alınabilir. Anlaşmaların temel özelliği, ticari ortaklara yönelik olarak yardım amaçlı olmalarıdır. Yardımın temelinde AB'nin anlaşma akdettiği ülkelerdeki politik gücünü artırma ve ülkeleri kendi politikaları çerçevesinde yönlendirme isteği yatmaktadır. Dolayısıyla Birlik ihracatçıları, söz konusu ülkeler ile gerçekleştirilen ticaret anlaşmalarına ekonomik çıkarlar açısından fazla önem vermemektedir.

Diğer gruptaki anlaşmalar ise ticari ortaklara yönelik yardım amaçlı olmayan anlaşmalardır. Doha Kalkınma Gündemi müzakerelerinden istediği sonucu alamayan AB, uluslararası ticarette pazar payını koruyabilmek amacıyla özellikle hızlı ekonomik gelişme gösteren ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları gerçekleştirmeye başlamıştır. AB, yardım amaçlı olmayan serbest ticaret anlaşmaları imzaladığı ülkelerde ekonomik kalkınma potansiyeline sahip olma şartını aramaktadır. Ayrıca ülkelerin tarife ve tarife dışı engeller vasıtasıyla AB'nin ihraç ettiği ürünlere karşı koruma politikası uygulaması da gerekir.

DTÖ'nün temelini oluşturan çok taraflılık ilkesi ile AB'nin akdettiği serbest ticaret anlaşmalarının uyum sorunu da tartışma konusudur. Birlik çok taraflılık ilkesine bağlı kalacağını beyan etmiştir. GATT'ın 24. maddesi, bölgesel ticaret anlaşmalarına, koruma duvarlarının yükseltilmemesi ve ortaklar arasında yapılan tüm ticareti kapsamaması

³⁵ Kosta Rika, El Salvador, Honduras, Guatemala, Panama, Nikaragua

³⁶ Bolivya, Peru, Ekvator, Kolombiya

³⁷ Burma, Endonezya, Filipinler, Vietnam, Tayland, Kamboçya, Laos, Brunei, Malezya, Singapur

³⁸ Uruguay, Arjantin, Brezilya, Paraguay

koşulları dahilinde izin vermektedir. AB Komisyonu, serbest ticaret anlaşmalarının ortaklar arasındaki ticaretin %90-95'ini kapsamı yönünde görüş bildirmektedir. Bu oran geliştirmekte olan ticari ortaklar açısından düşük bulunmakta olup, sorun AB'nin tarımsal ürünlerde ticari engellerin kaldırılmasına karşı çıkmasından ve tarım sektörünü liberalizasyon kapsamına almak istememesinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca AB, akdettiği tüm serbest ticaret anlaşmalarında anti dumping ile ithalatta ani artışa karşı korunma vergileri uygulama hakkını elinde tutmaktadır. Dolayısıyla Birliğin serbest ticaret anlaşmalarının DTÖ kuralları ile uyumlu olduğunu iddia etmek zordur. AB, imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının DTÖ'nün çok taraflılık ilkesine uygun olması isteğini taşıyorsa, öncelikle başta tarım sektörü olmak üzere hassas ürünlere yönelik yüksek koruma önlemlerinden vazgeçmelidir.

AB'nin serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde izlediği ticari politikalar, DTÖ kurallarının ve taahhütlerinin ötesinde bir içerik taşımaktadır. Birlik, tarifelerin kaldırılmasının yanında, Doha Kalkınma Gündemi görüşmeleri çerçevesinde fikri mülkiyet hakları, sağlık ve gıda standardizasyonu vb. hususları ikili anlaşmalar kapsamına dâhil etme çabası içerisinde. Bu durum, AB'nin yürütmekte olduğu serbest ticaret anlaşmaları görüşmelerinin yavaşlamasına yol açmaktadır.³⁹

ABD'nin imzaladıklarının aksine, AB'nin akdettiği serbest ticaret anlaşmalarında tek bir model bulunmamaktadır. Birçok sektörü liberalizasyon kapsamı dışında tutmak isteyen AB, üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği anlaşmalarda, kendi çıkarları doğrultusunda esnek davranmakta ve her ülkeye farklı bir model uygulamaktadır.⁴⁰

3.1.2. Avrupa Birliği'nin Küresel Avrupa Stratejisi

Avrupa Birliği, 2000 yılında kabul ettiği Lizbon Stratejisi ile 2010 yılına kadar “dünyanın en rekabetçi, dinamik ve bilgi temeline dayalı ekonomisine” dönüşerek rekabet gücünü artırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği yeni reformlar ile ekonomik ve sosyal yapısını güçlendirerek, büyüme ve istihdam oranını artırmayı amaçlamıştır.

³⁹ Tezbaşaran, a.g.e., ss.39-42

⁴⁰ Stephen Woolcock, **Competing Regionalism - Patterns, Economic Impact and Implications for the Multilateral Trading System**, Intereconomics, 2007, s.239.

Ancak söz konusu girişimlerin iç reformlarla sınırlı kalmayıp küreselleşme sürecine uyum sağlayacak bir dış ekonomik politika ile desteklenmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu nedenle, Avrupa Birliği 4 Ekim 2006’da, gelecekte Birliğe yön verecek ticaret politikasının önceliklerini belirleyerek, yeni bir strateji kabul etmiştir.⁴¹

AB’nin dünya çapında ekonomik gücünün azalmasını tersine çevirmek amacıyla belirlediği yeni dış ticaret stratejisinin temel unsurunu serbest ticaret anlaşmaları oluşturmaktadır.

Komisyon tarafından yayımlanan “Küresel Avrupa: Dünyada Rekabet” adlı bildirim ile başlatılmış olan strateji temel olarak;

- AB Çin Stratejisinin yenilenmesi,
- Fikri Mülkiyet Hakları konusunda ikili işbirliklerinin geliştirilmesi,
- AB Pazara Giriş Stratejisinin geliştirilmesi,
- Dış kamu alım piyasalarına AB firmalarının erişimi,
- Dampinge karşı önlemler ve ticari korunma araçlarının gözden geçirilmesi unsurlarını içermektedir.⁴²

Geçmiş yıllarda az gelişmiş ülke ekonomilerine destek vermek ve bu ülkelerde ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak amacıyla serbest ticaret bölgeleri kurulmasına önem veren AB, küresel olarak rekabet gücünün azalmasını durdurabilmek için yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları imzalama yönünde girişimlerini hızlandırmış olup, bu çerçevede dört ülke ile yeni nesil serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.

Anlaşmalar, yardım amaçlı olmaması, muhatapların ekonomik kalkınma potansiyeline sahip olma zorunluluğu bulunması, tarife ve tarife dışı engeller vasıtasıyla AB’den ihraç edilen ürünlere karşı koruma politikası uygulanıyor olması nedeniyle yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları olarak adlandırılmaktadır.

⁴¹ Selen Akses, “AB-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye’deki Etkisi”, **İKV Değerlendirme Notu**, Ekim 2010, s.1

⁴² TC Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, <http://www.ekonomi.gov.tr/avrupabirligi/index.cfm?sayfa=DAFE6EE6-D8D3-8566-4520F741736FCF2D> (Erişim:9 Aralık 2013)

AB'nin Meksika, Güney Kore, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Şili ile yürürlüğe koyduğu anlaşmalar bu çerçevede değerlendirilmektedir. Serbest ticaret bölgeleri kurulması ile AB'nin bu dört ülkeyle ihracatındaki artış hızı ithalatındaki artış hızından daha yüksek düzeyde gerçekleşmiş ve bu kapsamda AB, yeni dış ticaret politikasından daha fazla yarar sağlamıştır.

Yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girmesinden sonra dış ticaret dengesi ve rekabet gücünün AB lehine düzelmeye başlaması, AB'nin Asya ülkeleri ile benzer anlaşmalar imzalamaya yönelik girişimlerini hızlandırmıştır.

AB, serbest ticaret anlaşmalarını geçmişte komşuluk politikası çerçevesinde az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla yürütmekte iken, günümüzde istihdam yaratmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu aracın AB'nin ihracatına karşı koruma önlemleri uygulayan ve ekonomik kalkınma potansiyeline sahip olan ülkelere yönelik kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

AB, üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirerek gümrüklerin kaldırılmasından ziyade, daha kapsamlı bir anlaşma çerçevesi oluşturmayı hedeflemektedir. Tarife dışı engeller, hizmetler, kaynaklara ve enerjiye erişim, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları, kamu alımları, coğrafi işaretler ve rekabet politikası alanları da müzakere konusu olmaktadır.⁴³

Bu kriterler doğrultusunda AB, çok yönlü girişimlerde bulunarak pek çok ülke/ülke grupları ile müzakere sürecine girmiş ve önemli anlaşmalara imza atmıştır. 6 Ekim 2010 tarihinde AB ve Güney Kore arasında imzalanan STA bunların başında gelmektedir. Söz konusu anlaşma en kapsamlı STA örneği olup, bu anlaşmanın önümüzdeki dönemde imzalanacak STA'lar için de bir temel teşkil etmesi beklenmektedir. Söz konusu anlaşma beş yıl içinde sanayi ve tarım ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin %98 oranında düşürülmesini, birçok tarife dışı engelin de kaldırılmasını öngörmektedir. AB açısından bu anlaşmanın önemi, ilk defa rekabetçi konumda olan birçok hizmet sektörünün serbestleştirilmesine yönelik girişimlerde

⁴³ Selen Akses, "Avrupa Birliği'nin Yeni Ticaret Politikası Stratejisi", **İKV Değerlendirme Notu**, Ocak 2011, s.4

bulunulması ve rekabet politikası, devlet yardımları, kamu alımları ve fikri mülkiyet gibi hassas konularda da düzenlemeler içermesidir.

Güney Kore ile imzalanan STA'ya ek olarak, önemli olarak nitelendirebilecek bir diğer gelişme de ASEAN ile müzakerelerin yeniden canlanmasıdır. ASEAN'ı oluşturan ülkelerin farklı ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olmaları AB'nin bir bütün olarak ASEAN ile müzakerelerde bulunmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle, Aralık 2009'da ASEAN ülkeleriyle bireysel olarak anlaşma yapılması yönünde karar alındı. Ayrıca, AB'nin Güney Kore ile kapsamlı bir anlaşma imzalaması, Asya bölgesindeki diğer ülkeler nezdinde, Güney Kore'ye karşı rekabet güçlerini kaybetme riskine bağlı olarak AB ile kapsamlı anlaşma imzalamaları konusunda bir baskı oluşturmuştur. Neticesinde Malezya ve Singapur ile STA müzakereleri başlamış olup, Vietnam da müzakerelere başlama arzusunda olduğuna yönelik mesajlar vermiştir.

Bu önemli gelişmelerin yanı sıra, AB ayrıca Hindistan ile müzakerelerini de sürdürmektedir. Ancak hizmetler, kamu alımları, fikri mülkiyet, coğrafi işaretler, tarife dışı engeller gibi hassas konular Hindistan ile yürütülen süreci yavaşlatmaktadır.

AB'nin ilgisi sadece Asya bölgesi ile sınırlı değildir. Örneğin Kanada ile Mayıs 2009'da başlayan kapsamlı bir ekonomi ve ticaret anlaşması müzakeresi sonucunda 18 Ekim 2013'te prensipte anlaşmaya varıldığı duyuruldu. Bu anlaşma hizmetlerde, yatırımlarda ve kamu alımlarında önemli ölçüde serbestleştirme öngörmektedir.

Ayrıca, 1999 yılında başlatılan ancak 2004 yılından sonra duraklama devresine giren MERCOSUR bölgesi ile STA müzakerelerine Mayıs 2010'da tekrar başlanmıştır. AB'nin bazı komşu ülkeleriyle, Latin Amerika, Körfez İşbirliği Konseyi ve Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleriyle de STA imzalanması yönünde girişimleri bulunmaktadır.⁴⁴

Küresel ekonomik krizin özellikle gelişmiş ülkelerde ihracat pazarının daralmasına, dünyada ticaretin, dolayısıyla güç ekseninin batıdan doğuya doğru kaymasına yol açtığı, gelişmiş ülkelerin güçlerini muhafaza edebilmek için ihracatlarını artırmaya ihtiyaç duydukları bilinmektedir.

⁴⁴ Akses, *Avrupa Birliği'nin Yeni Ticaret Politikası Stratejisi*, s.3

Bu kapsamda harekete geçen AB Komisyonu, AB Konseyi'nden 14 Haziran 2013 tarihinde aldığı yetki ile, ABD ile Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) için müzakerelere başlamıştır. Dünyanın en büyük serbest ticaret alanını oluşturması beklenen AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı aynı zamanda dünyanın en kapsamlı serbest ticaret anlaşması olacaktır.

AB ile ABD'nin yoğun ticari ilişkiler içinde bulunmalarına rağmen ticari engellerin kaldırılması yönündeki girişimlerinin özellikle son yıllarda hızlanması, rekabet güçlerinin gelişmekte olan ülkeler karşısında zayıflamaya başlaması ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, DTÖ bünyesinde yürütülen çok taraflı ticaret görüşmelerinin hala sonuçlandırılmamış olması ve özellikle AB'de küresel krizle birlikte en önemli sorunlardan biri haline dönüşen büyümeyi tetikleyecek yapısal reformlara duyulan ihtiyaç da tarafları anlaşmaya iten nedenler arasında yer almaktadır.

AB ve ABD arasındaki mevcut ticari ilişkilere bakıldığında hâlihazırda özellikle sanayi mallarında gümrük vergilerinin oldukça düşük seviyelerde olduğu, ancak tarife dışı konular, yasal düzenlemeler ve koruma politikalarında ciddi farklılıklara sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle, girişimin gümrük tarifelerinin ötesinde tarife dışı konulara yoğunlaşacak kapsamlı bir anlaşma olacağı ve uluslararası ticarete yeni kurallar getireceği ifade edilmektedir.

AB ile ABD arasındaki ticaretin boyutu ve dünya ekonomisindeki payları göz önüne alındığında gerçekleştirecekleri bir STA'nın dünya genelinde bir yayılma etkisi oluşturması beklenmektedir.⁴⁵

Bu gelişme iki açıdan büyük önem taşımaktadır. İlk olarak, bu karar bu güne kadar bir serbest ticaret alanı oluşturulması konusunda atılmış en iddialı girişimin başlangıcını oluşturmaktadır. AB ve ABD'nin dünya hâsılasının yaklaşık olarak yarısını ve dünya ticaretinin yaklaşık olarak üçte birini teşkil ettiği; karşılıklı yatırımların toplam değerinin ise 3,7 trilyon Dolar olduğu düşünüldüğünde, iki taraf arasındaki ticaret ve yatırım ilişkisinin boyutlarının dünya ekonomisi açısından ifade ettiği anlam daha iyi anlaşılacaktır. İkinci önemli konu ise; böyle bir anlaşma yoluyla tarafların daha önce

⁴⁵ Didem Güneş & Merve Mavuş & Arif Oduncu, "AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri", **TCMB Ekonomi Notları**, Sayı 2013-30, 26 Kasım 2013, ss.2-3

uluslararası platformda üzerinde mutabakata varılamamış ya da yeterli ilerlemenin kaydedilemediği pek çok alanda “ileri düzenlemeler” yapmak suretiyle bir anlamda küresel kuralları belirleyecek kapasiteye ve güce ulaşacak olmalarıdır. Bu bağlamda, müzakerelerin ticarete “sınırdaki” düzenleme ve kısıtlama getiren gümrük tarifelerinin çok ötesinde, “sınır ardı” (beyond-the-border) diye adlandırılan konuların ele alınacağı kapsamlı bir zemine oturtulması ve küresel ticaretin tabi olacağı yeni kurallara emsal teşkil etmesi beklenmektedir.⁴⁶

3.2. Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

3.2.1. Türkiye’nin Genel Olarak İmzalamış Olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 16. maddesi uyarınca, AB’nin Ortak Ticaret Politikasını üstlenme yükümlülüğünden hareketle üçüncü ülkelere karşı AB’nin tercihli ticaret sistemini üstlenmektedir. Türkiye, bu doğrultuda AB’nin Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülkelerle, bu ülkelerin AB ile imzaladığı STA’lardaki hükümler paralelinde ve karşılıklı çıkar çerçevesinde münferiden STA’lar gerçekleştirmektedir.⁴⁷

Gümrük Birliği; taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon modelidir. Gümrük birliğinde malların serbest dolaşımı esastır. Bu çerçevede, taraflarca ortak ticaret politikaları ile ortak rekabet kurallarının uygulanması gerekmektedir. Serbest ticaret anlaşmalarında ise taraflar arasındaki ticarete malların tercihli ticaret rejiminden yararlanmaları menşe kurallarına göre olmaktadır. Ayrıca, serbest ticaret anlaşmalarında ortak ticaret politikaları ve ortak rekabet kuralları uygulama zorunluluğu olmadığı gibi, taraflar üçüncü ülkelere karşı kendi gümrük tarifelerini uygulayabilmektedirler.

Bu çerçevede, STA’lar, Türkiye’nin komşu ve çevre ülkelerle dış ticaretinin artırılması; ihracatçıların iç ve dış pazarlarda, başta AB ülkeleri firmaları olmak üzere

⁴⁶ Sait Akman, “AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye”, **TEPAV Rapor**, Haziran 2013, s.2

⁴⁷ İstanbul İhracatçı Birlikleri, **Serbest Ticaret Anlaşmaları Klavuzu**, 2010, s.1

rakipleri ile eşit koşullarda rekabet edebilmesinin sağlanması; karşılıklı yatırımların artırılması ve ortak teşebbüslerle Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin AB tarafınca imzalanmış olan STA'ların içeriğini aynen kabullenme zorunluluğu olmayıp, yürütülen müzakerelerde ticaret ve sanayi politikası öncelikleri ile ülke hassasiyetleri göz önünde bulundurulmaktadır.⁴⁸

Türkiye tarafından akdedilen serbest ticaret anlaşmaları, tarafların AB ile gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşmaları ile paralellik göstermektedir. Bu anlaşmalar, DTÖ kuralları çerçevesinde anlaşma yapılan ülke ile AB arasındaki geçiş süreci esas alınarak serbest ticaret alanı kurulmasını öngörmekte ve sanayi ürünleri ile bir kısım tarım ürünlerinde karşılıklı pazara giriş kolaylıklarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda geçiş sürecine tabi olmayan sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili önlemler anlaşmaların yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılmakta, diğer ürünler için indirim ise aşamalı olarak takvime bağlanmaktadır. Sonuç olarak Türkiye, AB'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkelerle benzer anlaşmaları yürürlüğe koymakla ticaret sapması riskini ortadan kaldırmış bulunmaktadır.⁴⁹

Türkiye, AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri hariç, 20 ülke ile (EFTA, İsrail, Bosna Hersek, Makedonya, Filistin, Tunus, Fas, Suriye⁵⁰, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Lübnan, Morityus, Güney Kore, Kosova ve Malezya) STA imzalamıştır. Söz konusu STA'lardan, Lübnan, Kosova ve Malezya ile imzalanan Anlaşmalar haricindeki 17 ülke/ülke grubuyla STA'lar hâlihazırda yürürlükte olup, Lübnan STA'sı Lübnan tarafının, Kosova ve Malezya ile imzalanan Anlaşmalar ise tarafların iç onay sürecini tamamlamasının ardından yürürlüğe girecektir. Güney Kore ile imzalanan STA 1 Mayıs 2013 tarihinde, Morityus ile imzalanan STA ise 1 Haziran 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵¹

Türkiye, AB'nin ortak ticaret politikasını üstlenme yönündeki ilk adımını gümrük birliğinden önce İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'nın içinde yer aldığı EFTA ile

⁴⁸ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları

⁴⁹ Tezbaşaran, *a.g.e.*, s. 123

⁵⁰ Türkiye ile Suriye Arasındaki Ortaklık Anlaşması 6 Aralık 2011 tarihi itibarıyla askıya alınmıştır.

⁵¹ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm> (Erişim:18.04.2014)

1991 yılında imzaladığı ve 1992 yılında yürürlüğe giren serbest ticaret anlaşması ile atmış, sanayi ürünleri ticaretinde gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller kaldırılarak malların serbest dolaşımı imkanı sağlanmıştır. Türkiye'nin EFTA ülkeleri ile başlattığı serbest ticaret anlaşmaları AB'nin ortak ticaret politikası çerçevesinde sürdürülmektedir.

Tablo 1: AB'nin STA'ları (Yürürlükte Olanlar) ve Türkiye

Ülke	AB	Türkiye		
	Yürürlüğe Giriş	Müzakerelere Başlama	Anlaşmanın imzası	Yürürlüğe Giriş
EFTA	1973	1989	1991	1992
İsrail	1995	1994	1996	1997
Makedonya	2001	1998	1999	2000
Bosna Hersek	2008	2002	2002	2003
Filistin	1997	1999	2004	2005
Tunus	1998	2002	2004	2005
Fas	2000	1999	2004	2006
Suriye	-	2004	2004	2007 (Askıda)
Mısır	2004	1998	2005	2007
Arnavutluk	2006	2003	2006	2008
Gürcistan	-	2007	2007	2008
Karadağ	2008	2007	2008	2010
Sırbistan	2010	2007	2009	2010
Şili	2003	2008	2009	2011
Ürdün	2002	2005	2009	2011
Lübnan	2003	2003	24.11.2010	-
Morityus	2012	2009	09.09.2011	01.06.2013
G. Kore	2011	2010	01.08.2012	01.05.2013
Kosova	-		27.09.2013	-
Malezya	-	2010	17.04.2014	-

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

Türkiye İsrail ile 14 Mart 1996 tarihinde serbest ticaret anlaşmasını imzalamış, anlaşma 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ABD, AB ve EFTA ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmiş tek ülke olan İsrail ile imzalanan bu anlaşma sadece İsrail pazarına değil, özellikle ABD pazarına giriş açısından da önem arz etmektedir. Ayrıca, bu anlaşma ile Avrupa Akdeniz Ortaklığı kapsamında 2010 yılına kadar oluşturulması öngörülen serbest ticaret alanı ile bütünleşme için de gerekli adım atılmıştır.

Türkiye, AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları ile otonom rejimlerini üstlenme yükümlülüğü çerçevesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile de serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye 1997-1998 döneminde Litvanya, Estonya, Letonya, Macaristan,

Slovakya, ek Cumhuriyeti, Polonya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye aynı yükümlülük çerçevesinde bölge (Orta ve Doğu Avrupa) içerisinde malların serbest dolaşımını sağlayan Pan-Avrupa Menşe Kmlasyon Sistemine de 1 Ocak 1999 tarihi itibariyle taraf olmuştur. Türkiye bölge ülkeleri ile yaptığı serbest ticaret anlaşmaları ile ilave bir pazara erişime sahip olmuştur. Ancak Avrupa Birliği'nin 1 Mayıs 2004 ve 1 Ocak 2007 tarihli genişlemeleri neticesinde (serbest ticaret anlaşması yapılan bu 10 lke AB yesi oldu) söz konusu 10 ülke ile akdedilmiş olan serbest ticaret anlaşmaları feshedilmiş olup, söz konusu tarihten itibaren bu lkelerle ticari ilişkiler Türkiye-AB ortaklık ilişkisi çerçevesinde yürütülmektedir.

Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan 10 ülke ile serbest ticaret anlaşmaları yükümlülüğünü yerine getirdikten sonra AB'nin ortak ticaret politikasına uyum sürecinde yeni bir aşamaya geçmiş ve Akdeniz lkeleri ile serbest ticaret anlaşmaları tesis edilmesi sürecini başlatmıştır.

Türkiye bu çerçevede 2004-2005 yılları arasında Tunus, Fas, Suriye ve Mısır ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamış ve bu serbest ticaret anlaşmaları yürürlüğe girmiştir. Türkiye ayrıca Filistin Devleti ile de 2004 yılında serbest ticaret anlaşması imzalamış ve anlaşma 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye bir yandan Akdeniz lkeleri ile serbest ticaret anlaşmaları tesis edilmesi sürecini sürdürürken diğer yandan güney-doğu Avrupa (balkanlar) lkeleri ile de serbest ticaret anlaşmaları akdedilmesi sürecini başlatmıştır. Bu süreç çerçevesinde de Makedonya, Hırvatistan, Arnavutluk ve Bosna Hersek ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamış ve bu serbest ticaret anlaşmaları da yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ayrıca Gürcistan ile de 21 Kasım 2007 tarihinde serbest ticaret anlaşması imzalamış ve anlaşma 1 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye serbest ticaret anlaşmaları akdetme sürecini genişleterek sürdürmektedir. Karadağ, Sırbistan, şili, Ürdün, Morityus ve Güney Kore ile de serbest ticaret anlaşmaları imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Yine 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda belirtilen otonom rejimlerin üstlenilmesi sürecinde ise, AB'nin Bosna-Hersek ile ilgili Konsey yönetmelikleri ile tek taraflı olarak tanıdığı tavizler 31 Haziran 1999 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere ithalat rejimine yansıtılmıştır.⁵²

3.2.2. Türkiye'nin K. Afrika Bölgesi Ülkeleri ile İmzalamış Olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları

3.2.2.1. Türkiye-Tunus Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması

Türkiye ile Tunus arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 2004 yılına kadar, Temmuz 1992'de Ankara'da imzalanan "Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde yürütülmüştür. 25 Kasım 2004 tarihinde imzalanan ve Temmuz 2005'te yürürlüğe giren Türkiye ile Tunus arasında bir Serbest Ticaret Alanı kurulmasını öngören Ortaklık Anlaşması, ekonomik ve teknik işbirliği hükümlerini de içermektedir. Söz konusu Anlaşmanın yürürlüğe girişiyle birlikte 1992 tarihli Teknik İşbirliği Anlaşması lağvedilmiştir. Bu anlamda, 25 Kasım 2004 tarihli Ortaklık Anlaşması Türkiye ile Tunus arasında ticari ve genel olarak ekonomik ilişkiler bakımından bir dönüm noktası olmuştur.

Diğer taraftan, Tunus'un AB ile sanayi ürünlerinde 2008 yılında serbest ticaret alanı oluşturulmasını öngören bir Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşma 1998 yılında yürürlüğe girmiş ve gümrük vergisi indirimleri 1996 yılında başlatılmıştır. Bu anlamda Türk ihracatçısı Tunus Pazarı'nda AB menşeli ürünlere karşı önemli bir vergi dezavantajı ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak 25 Kasım 2004 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 2005 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren, iki ülke arasında serbest ticaret alanı oluşturulmasını öngören Ortaklık Anlaşmasına göre, iki ayrı liste itibarıyla, Türkiye menşeli sanayi ürünlerine Tunus tarafından uygulanan gümrük vergilerinin aşamalı olarak yedi ve dokuz yıl içinde sıfırlanması öngörülmüştür. Dolayısıyla Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük vergisiz pazara giriş imkanı sağlanmamakla birlikte, her geçen yıl gümrük vergisinden kaynaklanan maliyetler azalmaktadır.

⁵² Gürlel & Alkin, *a.g.e.*, ss.50-51

Türkiye, Anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla Tunus kaynaklı sanayi mallarının Türkiye'ye ithalatında gümrük vergilerini sıfırlamıştır.

Bu Anlaşma, 7 Nisan 2004 tarihinde imzalanan Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması'ndan sonra, Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile imzaladığı ikinci Serbest Ticaret Anlaşmasıdır.

Tunus; indirim takvimine ilişkin Anlaşmanın I sayılı Protokol'ünde yer alan hükümler gereğince, Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, Türk menşeli bazı sanayi mallarının Tunus'a ithalatında gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Böylece, ağırlıklı olarak Türk menşeli ham maddeler ile Tunus'un üretmediği nihai ve yarı mamuller gümrük vergisinden muaf olarak Tunus'a ihraç edilebilecektir.

Söz konusu Protokolün ekindeki I sayılı Liste'de yer alan sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin ise yıllık %12 (son yıl %16) oranında indirimlerle 7 yılda sıfırlanması öngörülmüştür. I sayılı Liste kapsamında; ham mermer ve travertenler, plastik mamulleri, tekstil iplikleri, sentetik/suni filamentten mensucat, tüller, örme tüylü mensucat, bazı seramik mamulleri, filmaşın, demir-çelik çubuklar ve teller, demir-çelikten eşya, beyaz eşya aksam ve parçaları, bazı binek otomobilleri (1500 cc ve üzeri) ve bunların aksam ve parçaları vb. ürünler yer almaktadır.

Protokolün ekindeki II sayılı Liste'de yer alan sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin ise Anlaşmanın yürürlüğe girişinden iki yıl sonra %9, takip eden yıllarda ise yıllık %13'lük indirimlerle 9 yılda sıfırlanması öngörülmüştür. II sayılı Listede ise, klinker, çimento, kozmetik/parfümeri müstahzarları, sabunlar, yıkama/temizleme müstahzarları, kara taşıtlarının dış lastikleri, kağıt ve kartonlar, pamuklu mensucat, diğer dokunmuş veya örme mensucat, hazır giyim, battaniye, nevresim, porselen/seramikten eşya, cam eşya, demir-çelik mamulleri, klima cihazları, buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, toplu yolcu taşıtları, yük taşıtları vb. yer almaktadır.

Tunus açısından taviz dışı bırakılan ürünler III sayılı Liste'de (negatif liste) yer almaktadır. Sanayi malları itibarıyla AB-Tunus Ortaklık Anlaşmasındaki negatif liste ile

aynı olan listede; elde dokunmuş halı ve yer kaplamaları, el işi danteller, el örgüsü duvar halıları, yer bezleri, bulaşık bezleri ve kullanılmış giyim eşyası yer almaktadır.

Söz konusu listeler incelendiğinde, Tunus'un; Türkiye ihracatında önemli yer tutan tekstil-konfeksiyon, elektrikli cihazlar, beyaz eşya (bulaşık makinesi hariç) başta olmak üzere, nihai mamuller ile çimento, klinker, mermer ve demir-çelik mamulleri (uzun mamuller) itibariyle hassasiyetinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tarım ürünleri açısından başlangıç aşamasında, nohut, fasulye, kuru üzüm, kabuksuz fındık ve fındık püresinde tarife kontenjanı çerçevesinde indirilmiş gümrük vergili taviz elde edilirken; tarife kontenjanlı olarak hurma, sardalye, uskumru, yumuşakçalar ile harissada'ya (Tunus'a has acılı ezme) gümrük vergisi muafiyeti tanınmıştır.⁵³

3.2.2.2. Türkiye-Fas Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması

Türkiye ile Fas arasında 7 Nisan 2004 tarihinde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 1 Ocak 2006 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiş olup, Anlaşmaya ekli Protokol hükümlerine göre, gümrük vergisi oranları karşılıklı olarak iki ülke arasında tedricen indirilecek ve 1 Ocak 2015'te tamamlanacaktır.

Anlaşma ekinde yer alan Protokol I, sanayi ürünleri için uygulanacak tavizleri içermektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Fas menşeli sanayi ürünleri ithalatına uyguladığı bütün gümrük vergisi ve eş etkili vergiler, Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte sıfırlanacaktır. Buna karşılık, AB ile Fas arasındaki Ortaklık Anlaşmasına paralel olarak, Fas için hassasiyet arz eden bir grup sanayi ürünü için (Protokol I'in I ve II sayılı listelerinde sayılan ürünler), Fas'ın Türkiye'ye tatbik ettiği gümrük vergileri 9 yıllık bir geçiş dönemi sürecinde sıfırlanırken, diğer tüm sanayi ürünlerinde Fas'ın uyguladığı gümrük vergileri STA'nın yürürlüğe girişiyle birlikte kaldırılmıştır.

I sayılı Liste'de yer alan ürünler için Fas'ın, STA yürürlüğe girer girmez %10'luk gümrük vergisi indirimi yapması ve takip eden 9 yıl boyunca, yıllık %10'luk indirimler yapması öngörülmüştür.

⁵³ Tarhan Sezgin, **Tunus Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

II sayılı Liste’de yer alan ürünler için, ilk üç yıl %3, geriye kalan 5 yıl boyunca %15 ve son yıl %13’lük gümrük vergisi indirimi uygulanarak gümrük vergilerinin sıfırlanması öngörülmüştür. III sayılı Liste taviz kapsamı dışında bırakılmış ürünleri içermektedir.

Protokol II kapsamında ise, belirli tarım ürünleri için uygulanacak tavizler ve indirim takvimleri belirlenmiştir. Tarım ürünlerine tanınan tavizler sınırlı olmakla beraber, taraflar iki ülke tarım ürünleri ticaretinin gelişimini ve çok taraflı ticaret müzakerelerinin sonuçlarını göz önünde bulundurarak, STA çerçevesinde oluşturulacak olan Ortak Komite bünyesinde birbirlerine daha ileri tavizler tanıma imkanlarını inceleme kararı almıştır.

Anlaşmanın eklerinde yer alan listelerin (Protokol II’nin II sayılı Ek’i hariç) hazırlanmasında Fas’ın mal sınıflandırma sistemi esas alınmıştır. Bu itibarla 8 haneli Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) bazında Türkiye ile Fas GTİP’leri arasında farklılıklar olabilmektedir. Bu nedenle, sekizli GTİP olarak belirlenmiş ürünler için ayrıntılı mal tanımlarının Fas Gümrük İdaresinin web sitesinden kontrol edilmesi gerekmektedir. Aynı sitede Fas’ın üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük vergisi oranları da yer almakta olup, bu kapsamda Fas’ın uyguladığı tavizli vergi oranları da görülebilmektedir.

Diğer taraftan, Fas ile AB arasında 1995 yılında imzalanmış olan Avrupa Akdeniz Ortaklık Anlaşması çerçevesinde, Fas’ın hassasiyetlerine göre altı listede topladığı ürünlerin gümrük vergilerini AB’ye karşı 2012 yılına kadar sıfırlaması öngörülmüştür. Türkiye’nin ihracat potansiyelinin yüksek olduğu ürünlerin önemli bir bölümü için Fas’ın AB’ye indirimleri 2003 yılında başlamıştır.⁵⁴

3.2.2.3. Türkiye-Mısır Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması

Türkiye, hem AB ile Gümrük Birliğinden kaynaklanan yükümlülükleri hem de ticari menfaatleri gereği, 1997 yılından itibaren Mısır ile bir Serbest Ticaret Anlaşması imzalanması konusunda büyük gayret göstermiştir. Bu çerçevede, müzakereler 1998 yılı

⁵⁴ Yavuz Selim Özden, **Fas Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

Aralık ayında başlamış ve 2005 yılı Eylül ayında tamamlanmıştır. Serbest Ticaret Anlaşması 27 Aralık 2005 tarihinde Kahire’de imzalanmış olup, 1 Mart 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Türkiye ile Mısır arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmaları ile başka birçok alanı kapsayan işbirliği anlaşmaları mevcuttur.

Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması sanayi ürünlerindeki gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ile eş etkili vergi ve önlemlerin kaldırılması; tarım ürünlerinde taviz değişimi ile hayvan ve bitki sağlığı önlemleri; hizmetler, yatırımlar ve genel hükümler (iç vergilendirme, yapısal uyum, damping, korunma önlemleri, devlet tekelleri, ödemeler, menşe kuralları, devlet yardımları fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları, kamu ihaleleri vs.) alanlarında düzenlemeler içermektedir.

Sanayi Ürünleri: Sanayi ürünlerinde uygulanacak tercihli rejim I nolu Protokol ile belirlenmiştir. Türkiye, STA’nın yürürlüğe girişiyle birlikte Mısır menşeli sanayi ürünlerinin Türkiye’ye ithalatında uygulanan gümrük vergilerini sıfırlamıştır.

Mısır tarafının ise, AB-Mısır Ortaklık Anlaşmasına paralel olarak Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin Mısır’a ithalatında uygulanan gümrük vergilerini farklı indirim takvimine sahip 4 ayrı liste çerçevesinde kademeli olarak sıfırlaması öngörülmüştür. Bu kapsamda gümrük vergisi indirimlerinin;

- Liste 1 (Liste 1 Ek) için anlaşmanın yürürlüğe girişiyle birlikte başlanmak suretiyle 1 Ocak 2008 tarihinde,
- Liste 2 (Liste 2 Ek) için 1 Ocak 2008 tarihinde başlanmak suretiyle 1 Ocak 2014 tarihinde,
- Liste 3 (Liste 3 Ek) için 1 Ocak 2010 tarihinde başlanmak suretiyle 1 Ocak 2017 tarihinde ve
- Liste 4 için 1 Ocak 2011 tarihinde başlanmak suretiyle 1 Ocak 2020 tarihinde tamamlanması öngörülmüştür.

Tarım Ürünleri: Türkiye ile Mısır arasında tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim Protokol II ile belirlenmiştir. Bu kapsamda, tarafların ihracatı açısından

önem arz eden belirli ürünlerde kota veya herhangi bir miktar kısıtlaması olmaksızın vergi indirimi/muafiyeti şeklinde taviz değişiminde bulunulmuştur.

Anılan Protokole ekli Tablo A Türkiye menşeli belirli tarım ürünlerinin Mısır'a ithalatında uygulanacak tercihli düzenlemeleri, Tablo B ise Mısır menşeli belirli tarım ürünlerinin Türkiye'ye ithalatında uygulanacak tercihli düzenlemeleri içermektedir.

Menşe Kuralları: Anlaşma kapsamında taraflar arasında uygulanacak tercihli menşe kuralları Protokol III ile belirlenmiş olup, anılan Protokol Pan-Avrupa-Akdeniz modelini esas almaktadır.

Mısır tarafınca bir takvime bağlanan gümrük vergilerinde yapılan indirimler etkili olmaya başlamış olup, Serbest Ticaret Anlaşması'nın Türk ihracatçıları açısından olumlu etkileri giderek artmaktadır. Söz konusu indirimler giderek artacak ve öngörülen tarihlerde sıfırlanacaktır.⁵⁵

3.2.3. Türkiye'nin Müzakere Halinde Olduğu ve Müzakere Girişiminde Bulunduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye'nin üçüncü ülkelerle STA imzalanması yolundaki çabaları yoğun bir şekilde sürmektedir. Bu çerçevede, 14 ülke/ülke grubu (Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Peru, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi⁵⁶, Libya, MERCOSUR, Faroe Adaları, Meksika, Japonya ve Singapur) ile halihazırda STA müzakereleri devam etmekte olup, 10 ülke/ülke grubu (ABD, Kanada, Tayland, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Peru, Orta Amerika Topluluğu, diğer Afrika-Karayip-Pasifik Ülkeleri, Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti) nezdinde de STA müzakerelerine başlama girişiminde bulunulmuştur. Öte yandan, Gana ve Moldova ile müzakereleri tamamlanan STA'ların da 2014 yılı ilk yarısında imzalanması planlanmaktadır.⁵⁷

⁵⁵ Mustafa Süleyman Beşli, **Mısır Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

⁵⁶ Körfez İşbirliği Konseyi tüm ülkelerle yürüttüğü STA müzakerelerini askıya almıştır.

⁵⁷ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=1056C6C1-D8D3-8566-4520709EF0392FBA>, (Erişim:18.04.2014)

Türkiye AB'nin ortak ticaret politikasına uyum gereğince, AB'nin yapmış olduğu ve yapacağı serbest ticaret anlaşmalarına taraf ülkeler ile ayrıca serbest ticaret anlaşmaları yapmak zorunda olduğundan, Türkiye açısından süreç kesintisiz devam etmektedir.

Tablo 2: AB'de Yürürlükte Olan Ancak Türkiye'de Yürürlükte Bulunmayan STA'lar

	AB	Türkiye
Ülke	Yürürlüğe Giriş	Müzakerelerde Son Durum
Güney Afrika Cumhuriyeti	2000	2010 yılı Mayıs ayında 1. Ortak Referans Grubu Toplantısı yapılmıştır. Sonrasında tüm girişimlere rağmen ilerleme sağlanamamıştır.
Faroe Adaları	1997	2000 yılı Mart ayında 1. tur müzakereler yapılmıştır. Faroe Adalarının balıkçılık ve su ürünlerinde tam liberalizasyon talep etmesi nedeniyle müzakerelerde ilerleme sağlanamamıştır.
Meksika	2000	Meksika ile STA müzakerelerine başlanabilmesi için 2000 yılından bu yana girişimlerde bulunmaktadır. Son olarak Meksika ile 1. tur STA müzakerelerinin 2014 yılı ilk yarısında gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.
Cezayir	2005	Tüm girişimlere rağmen müzakerelere başlanamamıştır.
CARIFORUM (Diğer Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri)	2008	2009 yılı Temmuz ayında yapılan istikşafi görüşmeler sonrasında resmi müzakerelere başlanılamamıştır.

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması müzakere sürecinde olduğu ülkeler ve ülke grupları ile müzakerelerinin başlamasından bu yana oldukça önemli bir süre geçmiştir. Bu ülkeler ile müzakereler ve müzakere girişimleri 2000'li yılların başından beri sürmektedir ve müzakereler henüz sonuçlanmamıştır.

Müzakerelerin uzaması ve sonuçlandırılmamasının en önemli sebebi Türkiye karşısında tek taraflı olarak serbest ticaret olanaklarına kavuşan ülkelerin nihai bir anlaşmaya giderek kendi pazarlarını Türkiye'nin erişimine açma konusundaki isteksizlikleridir.

Türkiye'nin AB'nin ortak ticaret politikasına uyum sürecinde serbest ticaret anlaşmaları ile ilgili olarak karşılaştığı bu önemli sorun nedeniyle, Türkiye ikili serbest ticaret anlaşmalarını arzu ettiği hızla tamamlayamamaktadır. Meksika, Güney Afrika, Cezayir, Ukrayna uzun yıllardır süren müzakerelere rağmen anlaşmaları sonuçlandırma önceliğine sahip değildir. MERCOSUR, Körfez İşbirliği Ülkeleri ve ASEAN gibi ülke

grupları ile müzakereler de çoklu tarafların (birden fazla ülke) bulunması nedeniyle müzakereler doğal olarak karmaşık hale gelmekte ve uzamaktadır.⁵⁸

STA müzakerelerine başlanması amacıyla 2000 yılından bu yana girişimlerde bulunan Meksika ile STA müzakerelerine ilişkin çerçeve belge imzalanmış olup, 1. tur STA müzakerelerinin 2014 yılı ilk yarısında gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

3.2.3.1. Cezayir'in Dış Ticaret Politikası ve Türkiye

Cezayir ile AB arasındaki ortaklık anlaşması, 1 Eylül 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, 2017 yılı itibariyle Cezayir ile AB arasında serbest ticarete geçişi öngörmektedir. Geçiş sürecinde, Cezayir tarafından Avrupa Birliği menşeli sanayi ürünlerine uygulanan vergiler tedrici olarak azaltılacaktır. Anlaşmanın onaylanması ile tarifelerde %25 oranında bir indirim sağlanması, 7 yıllık bir süreçte %40 oranında indirime gidilmesi, 12 yıl sonunda ise tarifelerin sıfırlanması öngörülmüştür. Halihazırda, Cezayir sanayi ürünleri AB'ye vergi ve kotadan muaf olarak girebilmektedir. Anlaşma ile Cezayir'in AB tarım ürünleri ithalatında gümrük vergilerini indirmesi gerekmektedir.

Cezayir'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılma çalışmaları ve AB ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Cezayir ticaretinin liberalleşmesine yol açmaktadır.

Ekonomide yeniden yapılanma ve liberalizasyon süreci çerçevesinde Cezayir, 2001 yılından itibaren ithalat vergilerinde bazı indirimlere gitmiştir. Yapılan indirimlere rağmen, çok yüksek düzeyde uygulanan gümrük vergileri ticaretin serbestleştirilmesinin önündeki en önemli engellerden birisidir.

Dış ticaret alanındaki ulusal düzenlemeler çerçevesinde, palmye ağacı fidesi, koyun, tarihi ve arkeolojik eserler ile ulusal varlıkların yurt dışına çıkışı yasaktır.

Cezayir ithalatta gümrük vergilerini; hammadde ve yatırım malları için %5, yarı mamuller için %15 ve nihai ürünler için %30 olarak belirlemiştir. Gümrük vergileri ile

⁵⁸ Gürlel & Alkin, *a.g.e.*, ss.50-51

ilgili ayrıntılı listelere Cezayir Ticaret Müşavirliği internet adresinden erişim sağlanabilmektedir.⁵⁹

Cezayir’de ithalat için herhangi bir izne ya da lisansa gerek yoktur. Ancak, ithalatta sağlık kontrolleri, test ve kalite kontrolü uygulamaları mevcut olup, ayrıca, hem gıda maddelerinde, hem de gıda maddeleri dışındaki mallarda etiketlemeye ilişkin kurallar uygulanmaktadır.

Ülkede bankacılık ve finans sistemi yeterince gelişmemiş olup, akreditif işlemleri uzun zaman almaktadır. Alt yapı yetersizliği, bilgi eksikliği, sürekli değişen ve uygulamada farklılık gösteren mevzuat ile katı bürokratik zihniyet Türk firmalarının karşılaştığı sorunlar arasındadır.

Türkiye ile Cezayir arasında ekonomik ilişkiler son derece dinamik bir gelişme göstermektedir. Özellikle, ekonomik alanda liberalizasyon sürecinin başlatılması, ülkenin hemen her alanda yatırım ve tüketim mallarına olan ihtiyacı ve terör olaylarının azalması Türk ihracatçıları için Cezayir’i cazip bir pazar haline getirmiştir.⁶⁰

3.2.3.2. Libya ile Serbest Ticaret Anlaşması Müzakereleri

Avrupa Birliği ile Libya arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmasına yönelik Kasım 2008’de başlatılan müzakereler halen devam etmektedir.

Ortak Ticaret Politikası’na uyum ve Libya ile ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedeflerinin yanı sıra, Türk ihracatçılarının Libya pazarında AB’li rakiplerinin gerisinde kalmamasını teminen, Libya ile Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA) müzakerelerine 6-8 Eylül 2009 tarihlerinde Trablus’ta başlanmıştır.

Anılan toplantıda; “yatırımlar”, “damping ve sübvansiyon” ve “genel korunma önlemleri” maddeleri hariç olmak üzere, taslak EOA’nın diğer maddeleri üzerinde mutabık kalınmıştır. Diğer taraftan, Libya tarafınca kendilerinin EOA’dan tek kazanımının “yatırım” konusunda olacağı, bu kapsamda yatırımların taahhüt altına

⁵⁹ TC Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=467&dil=TR&ulke=DZ> (Erişim:10.11.2013)

⁶⁰ Tarhan Sezgin, **Cezayir Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

alınmamış olmasının EOA çerçevesinde daha üst bir seviyede siyasi kararı gerektirdiği belirtilmiştir.⁶¹

3.2.4. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları Uygulamasında Karşılaştığı Sorunlar

Gümrük Birliği öncesinde (Mayıs 1996) Dünya Bankası tarafından yayınlanan “AB ile Gümrük Birliği'nin Türkiye İçin Ekonomik Etkileri” isimli çalışmaya göre, Türkiye, Gümrük Birliği düzenlemeleri içinde en fazla kazancı serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde üçüncü ülke pazarlarına girerek sağlayacaktır.⁶²

Fakat, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca Avrupa Birliği'nin ortak ticaret politikasına uyum sağlamakla yükümlü olan Türkiye bu kapsamda yer alan serbest ticaret anlaşmaları uygulamalarında önemli sorunlar ile karşı karşıyadır ve bu sorunlar Türkiye ile AB arasında tesis edilen Gümrük Birliğinin Türkiye aleyhine çalışmasına yol açmaktadır.

Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı serbest ticaret anlaşmaları Türkiye ile üçüncü ülkeler arasında aynı anda yürürlüğe girmemekte, Türkiye üçüncü ülkeler ile ayrıca müzakere yaparak müstakil serbest ticaret anlaşmaları akdetmektedir.

“Avrupa Birliği ile Türkiye'nin üçüncü ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmeleri arasında geçen zaman süresince Türkiye aleyhine rekabet koşulları oluşmaktadır.

Avrupa Birliği'nin yenilenen dış ticaret stratejisinde ikili ticarete ve serbest ticaret anlaşmalarına önem vermeye başlaması ve özellikle Türkiye'nin dış ve iç pazarlarında rakibi olan ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları yapma önceliği olması Türkiye için serbest ticaret anlaşmalarından kaynaklanan sıkıntıları daha da arttıracaktır.

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları uygulamalarında karşılaştığı sorunlar şunlardır;

⁶¹ Tarhan Sezgin, **Libya Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

⁶² Glenn Harrison & Thomas Rutherford & David Tarr, “Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union”, **World Bank Policy Research Working Paper**, Mayıs 1996, s.2

1. Avrupa Birliği'nin üçüncü ölkeler ile akdettiği serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye aynı anda taraf olamamaktadır.

2. Avrupa Birliği'nin üçüncü ölkeler ile akdettiği serbest ticaret anlaşmaları karşısında Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı gereğince ithalat rejiminde üçüncü ölkeler ile yapılan anlaşmada oluşturulan AB dış ticaret rejimine aynı anda uyum sağlamaktadır (AB'nin üstlendiği yükümlölükleri üstlenmektedir). Ancak üçüncü ölkelerle ihracatında Türkiye ile üçüncü ölkeler arasındaki mevcut koşullar geçerli olmaktadır.

Türkiye böylece AB'nin üçüncü ölkelerle yaptığı anlaşma ile iç pazarını üçüncü ölkelerin erişimine açmakta, ancak üçüncü ölkelerin pazarına erişememekte ve üçüncü ölkelerle pazarına erişimde imtiyazlar elde eden AB-28 ölkelerine karşı da ticarete dezavantajlı konuma gelmektedir.

3. Avrupa Birliği'nin üçüncü ölkeler ile akdettiği serbest ticaret anlaşmalarının hazırlık ve müzakere sürecine Türkiye katılamamaktadır. Avrupa Birliği'nin STA akdetmek istediği ölkelerden çıkarları ve beklentileri ile Türkiye'nin bu ölkelerle ilgili çıkarları ve beklentileri çoğunlukla örtüşmemekte ve örtüşürölmesine ilişkin bir çaba da gösterilmemektedir.

Bu nedenle 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesinde yer alan "Türkiye, AB'nin tüm ticaret ve ortak rekabet politikasını üstlenir" ve "Türkiye ilgili ölkelerle (AB'nin serbest ticaret anlaşması yaptığı üçüncü ölkeler) karşılıklı yarar esasına dayanan anlaşmaları müzakere eder" ifadesi bugün uygulamada "Türkiye, AB ve üçüncü ölkeler yararına anlaşmaları müzakere eder" haline dönüşmektedir.

4. Avrupa Birliği serbest ticaret anlaşması akdetmeyi planladığı ölkelerle ilgili olarak müzakere pozisyonunu belirlemeden önce uzun vadeli öngöröleri içeren kapsamlı etki analizleri hazırlamakta, kendi ihtiyaçlarını, önceliklerini ve verebileceği tavizleri bu etki analizlerine dayandırmaktadır. Bu etki analizlerinin içine Türkiye'nin konumu dahil edilmemektedir. Bu nedenle serbest ticaret anlaşmalarının içeriği Türkiye gözetilmeden hazırlanmakta ancak Türkiye bu koşullarda hazırlanan anlaşmanın hükümlerine uymakla yükümlü olmaktadır.

5. Avrupa Birliği'nin üçüncü ölkelerle serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye katılmamakta ve taraf olamamaktadır. İeriği hakkında bilgilendirilmeyen, görüşleri alınmayan ve çıkarları gözetilmeyen Türkiye için serbest ticaret anlaşmasının sonuçları bağlayıcı olmaktadır. Türkiye böylece içeriğine müdahale edemediği serbest ticaret anlaşmalarının akdedilmesi ile birlikte AB'nin taahhütlerine paralel yükümlölükler üstlenmekte ve çıkarlarına aykırı olan sonuçlara katlanmaktadır.

6. Türkiye, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesi gereğince AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ölkeler ile ayrıca müzakerelerde bulunarak serbest ticaret anlaşması akdetmekle yükümlüdür. Ancak üçüncü ölkeler Türkiye ile serbest ticaret anlaşması akdetmek konusunda isteksiz davranmakta ve müzakereleri zamana yaymaktadırlar. AB'nin üçüncü ölkeler ile yaptığı anlaşmalara koyduğu Türkiye maddesi de bağlayıcı olmamaktadır.

7. Türkiye, AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ölkeler ile ayrıca müzakere ederek serbest ticaret anlaşması akdetmek durumundadır. Ancak üçüncü ölkeler ile müzakerelerde baştan dengesizlik oluşmaktadır. Nitekim Türkiye üçüncü ölkelerden yapacağı ithalatla baştan AB'nin bu üçüncü ölkelerle yaptığı anlaşmanın hükümlerine uyum göstermiş bulunmaktadır. Müzakere edilen konu daha çok üçüncü ölkelerin Türkiye'den yapacağı ithalatla ilgili olmaktadır. Üçüncü ölkeler Türkiye'den yapacağı ithalatla AB ile yaptığı anlaşmanın kurallarına uymakla yükümlü değildir. Türkiye yeniden kendi pozisyonu için bu üçüncü ölkelerle pazarlık etmektedir. Müzakereler sonucunda kendi ithalatında AB ölkeleri ile aynı yükümlölüklere uymakta, ancak ihracatında AB ölkelerinin elde ettiği avantajları ve tavizleri elde edemeyebilmektedir. Türkiye için oluşan bu eşitsizlik 1/95 sayılı kararın karşılıklı ve eşit fayda sağlama ilkesine ters düşmektedir.

8. AB'nin üçüncü ölkelerle akdettiği serbest ticaret anlaşmasına istinaden üçüncü ölkelerin anlaşmaya konu olan ürünleri (Türkiye'nin 1/95 sayılı kararı ile tesis edilen Gümrük Birliğindeki mal listesi ile uyumlu olanlar) Türkiye pazarına serbest erişim ve dolaşım olanağına kavuşmaktadır. Türkiye ise üçüncü ölkelerle pazarına erişim olanağına kavuşmamakta, ancak üçüncü ölkelerle serbest ticaret anlaşması akdettiği takdirde bu olanağına kavuşmaktadır. Bu nedenle üçüncü ölkelerin AB ve Türkiye ile akdettiği serbest

ticaret anlaşmalarının tarihleri arasında geçen dönemde Türkiye'nin dış ticaret dengesi üçüncü ülke lehine gelişmektedir. Türkiye ile serbest ticaret anlaşması akdetmemesi halinde ise Türkiye'nin üçüncü ülke ile dış ticaretinde aleyhine olan denge süreklilik kazanmaktadır.

Türkiye AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkeler karşısında açık pazar haline gelmekte ve dış ticaret dengesi bu ülke ile serbest ticaret anlaşması yapana kadar aleyhine gerçekleşmektedir.

9. Avrupa Birliği serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelerin pazarlarına erişim olanağına kavuşmaktadır. Ancak Türkiye için bu geçerli olmamaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği üyesi ülkeler, sektörler ve şirketler serbest ticaret anlaşması akdedilen ülke pazarında Türkiye karşısında rekabet avantajı elde etmektedir. Türkiye'nin bu rekabet koşullarını eşitlemesi veya yakınlaştırması üçüncü ülke ile serbest ticaret anlaşması akdetmesiyle mümkün olmaktadır.

Bu nedenle Türkiye'nin üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmalarındaki gecikme Avrupa Birliği üyelerinin Türkiye karşısında elde ettiği haksız rekabet olanaklarının devam etmesini sağlamaktadır.

10. Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelere ithal edilen ürünler ATR-1 belgesi ile Avrupa pazarında ve Türkiye'de serbest dolaşım hakkına sahip olmaktadır. Bu serbest dolaşım AB'nin üçüncü ülke ile yaptığı anlaşmadaki tarife oranları ile gerçekleşmektedir. Eğer ithalatta herhangi bir tarife oranı var ise (gümrük vergisi varsa) bu gümrük vergisi malın Avrupa'ya giriş yaptığı ülkede ödenmekte ve gümrük vergisi Avrupa Birliği'ne gelir olarak kaydedilmektedir. Bu mal daha sonra Türkiye'ye girebilmekte ve Türkiye'de üretimde kullanılmakta veya tüketilmektedir. Ancak malın nihai olarak kullanıldığı veya tüketildiği Türkiye, gümrük vergisi (tarife uygulanıyor ise) gelirinden mahrum kalmaktadır. Türkiye AB bütününde toplanan bu gümrük vergisi gelirinden tam üye olmadığı için pay da alamamaktadır.

11. Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelerde devlet yardımları ve rekabet hukuku gibi düzenlemeler AB düzenlemelerinden farklı olup üçüncü ülkelere avantajlar sağlamaktadır. Türkiye'de ise mevzuat başta devlet yardımları

olmak üzere AB ile uyumludur. AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülke Türkiye karşısında pazara erişim olanağına kavuşurken, bir de bu olanağı muhtemelen Türkiye'den daha avantajlı olan devlet yardımları ve benzeri düzenlemelerin ayrıcalıkları/destekleri ile kullanmaktadır. Türkiye böylece iç pazarda haksız rekabet ile karşılaşmaktadır.

12. AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelerin malları Türkiye pazarına serbest erişim olanağına sahip olmaktadır. Türkiye bu ülkelerin ürünleri karşısındaki koruma olanaklarını kaybetmektedir ve ithalatta AB'nin yükümlülüklerini üstlenmektedir. Üçüncü ülkelerin ürünlerine Türkiye pazarına tek taraflı olarak erişim olanağı sağlanması ile iç pazardaki sektörler ve şirketler önemli bir rekabet baskısı ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle emek-yoğun ve maliyet-fiyat rekabeti içinde olan sektörler bu baskıdan daha fazla olumsuz yönde etkilenmektedir.

13. Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle yapmayı planladığı ve müzakere ettiği yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları sadece tarife oranlarının indirimi ile sınırlı olmayıp çok daha kapsamlı ve karmaşık içeriklere sahip bulunmaktadır. Yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları Türkiye için de oldukça yeni ve uygulanmayan düzenlemeleri ve mevzuatları içermektedir. Türkiye'nin üçüncü ülkeler ile müzakerelerinde esas alacağı yeni nesil anlaşmalar bu özellikleri ile ilave sıkıntı oluşturacaktır.

14. Avrupa Birliği yeni dönemde bölgesel birlikler ile de serbest ticaret anlaşmaları akdetmeyi planlamaktadır. Türkiye yeni dönemde çoklu sayıda ülke ile müzakere masasına oturma ve aynı anda çok sayıda ülke ile pazarlık ederek uzlaşma arama durumunda kalabilecektir. Bu koşullarda üçüncü ülkelerle ayrıca müzakereler yürüterek serbest ticaret anlaşmaları akdedilmesi zorlaşacaktır.”⁶³

Türkiye'nin üye olmadığı için AB'nin ortak dış ticaret politikasını yürütmekle görevli 133 no.lu Komiteye katılamaması, dış ticaret politikasının, ortaya çıkacak sonuçları kendisinin hiçbir şekilde etkileyemediği biçimde Brüksel tarafından belirlenmesi gibi çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır.

⁶³ Gürlehel & Alkin, *a.g.e.*, ss.73-78

AB'nin STA müzakerelerinde Türkiye ile ilgili tutumu, düzenleyici etki analizleri vb. çalışmaları yapıp, kendisi açısından hassas sektörleri belirleyip, ortak bir tavır belirledikten sonra Türkiye'nin de benzer nitelikte bir anlaşmayı ilgili ülkeyle yapmasını talep etmek şeklindedir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında öngörülen Türkiye-AB arasındaki danışma ve karar alma usulleri de uygulanmadığından Türkiye bu süreç içinde hiçbir şekilde yer almamaktadır. Halihazırda, AB'nin STA müzakerelerinde Türkiye ile ilgili olarak yaptığı girişim, STA taslak metnine, *"...ülkesi AB ile gümrük birliği ilişkisi olan Türkiye ile, GATT Anlaşmasının 24. maddesi uyarınca serbest ticaret alanı oluşturacak karşılıklı avantaj sağlayan bir anlaşma imzalamak üzere müzakerelere başlamalıdır. Bu müzakereler, anılan anlaşmanın AB ile müzakereler tamamlandıktan ve anlaşma yürürlüğe girdikten sonra bir an önce tamamlanabilmesi ve yürürlüğe girmesini teminen en kısa zamanda başlamalıdır"*⁶⁴ şeklinde bir "Türkiye hükmü"ne yer vermekten ibarettir. Bu tür bir hüküm, STA müzakere edilen ülke açısından hukuken bağlayıcı olmadığı gibi, Türkiye ile müzakerelere, AB ile yaptığı STA'nın yürürlüğe girmesinden sonra başlamasını öngörmektedir.

Dolayısıyla AB ile STA imzalayıp ticari avantajları elde ettikten ve Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği nedeniyle Türkiye pazarına da gümrüksüz giriş imkânını sağladıktan sonra, ilgili ülkelerin Türkiye ile STA imzalaması için herhangi bir motivasyonu kalmamaktadır. Bunun da Türkiye'nin sanayisini ve ticari çıkarlarını ciddi anlamda olumsuz etkileyebileceği açıktır. Belki ekonomik olarak nispeten küçük ve/veya AB pazarında Türkiye ile az sayıda ve hacimde rekabet halinde olan ürünler üreten ülkelerle AB'nin yaptığı STA'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ihmal edilebilir bir seviyede olabilir. Ancak halen müzakereleri devam eden veya müzakerelerin başlaması için girişimde bulunulan ülkelerden bazıları, örneğin Hindistan, Ukrayna ya da ASEAN, MERCOSUR gibi ülke grupları söz konusu olduğunda, konu Türkiye için kritik önem kazanmaktadır. Örneğin, AB'nin Güney Kore ile imzalamış olduğu, Hindistan ve Ukrayna ile imzalayacağı serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin ihracatında önemli bir payı ve göreceli rekabet üstünlüğünün olduğu tekstil ve otomotiv sektörlerinin olumsuz etkileneceği çeşitli platform ve çalışmalarda dile getirilmektedir.

⁶⁴ 22. Dönem Gümrük Birliği Ortak Komitesi Toplantı Tutanağı.

AB'nin üçüncü ülkelerle yürüttüğü müzakerelerde Türkiye'ye karşı takındığı bu tutum Gümrük Birliği'nin işleyişiyle bağdaşmamaktadır. Bu sorunun çözülebilmesi için, AB ile Türkiye'nin ilgili üçüncü ülkeyle STA müzakerelerini ayrı ayrı, fakat paralel yürüterek eşzamanlı olarak tamamlamaları ve anlaşmaların aynı anda yürürlüğe girmeleri sağlanmalıdır. AB'nin STA metnine koyduğu "Türkiye hükmü"nü, AB ile STA yürürlüğe girdikten en geç belirli bir süre sonra (90 gün gibi) Türkiye ile de müzakerelere başlanması gerektiği şeklinde süre kaydı getirerek kuvvetlendirmesi, bu sorunun aşılmasını sağlayabilir.⁶⁵

3.2.5. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticaretine Etkisi

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesi, Türkiye'nin, AB'nin STA'larını da kapsayan tercihli gümrük politikasına uyumunu öngörmektedir. AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lar AB-28 ve Türkiye'nin oluşturduğu gümrük alanını kapsarken, Türkiye'nin halen AB üyesi olmaması nedeniyle bu ticari anlaşmaların yapıldığı karar mekanizmasına ve sürecine dahil edilmemesi çelişkili bir durum ortaya çıkarmakta, Türkiye'nin ticari menfaatlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye'nin orta vadede Avrupa Birliği üyesi olacağı perspektifi ile hazırlanmıştır. Ancak üyelik süreci uzadıkça 1/95 sayılı kararın o günkü koşullarla hazırlanan içeriği, AB üyesi olmayan ve AB karar organlarında da yer almayan Türkiye'nin Gümrük Birliğinden kaynaklanan edinimlerini zaafa uğraticı bir durum ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Bazı ülkeler, Türkiye ile aralarında STA imzalanması hususunda bir yükümlülük olmaması nedeniyle STA müzakerelerine sıcak bakmamaktadırlar. Türkiye'nin bu konudaki çözüm talebi Avrupa Komisyonu'na birçok defa iletilmesine rağmen, Türkiye'nin AB üyesi olmaması nedeniyle üçüncü ülkelere yaptırım içeren bir baskı yapılamamaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerle STA'nın yürürlüğe girmesinin gecikmesi

⁶⁵ Feridun Karakeçeli, "15'inci Yılında Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Yaşanan Temel Sorunlar", **İKV Değerlendirme Notu**, Şubat 2011, ss.5-6

sadece Türk firmaları haksız rekabet ile karşı karşıya bırakmakla kalmamakta, Türkiye’de önemli yatırımları olan AB üyesi menşeli firmaların çıkarlarını da zedelemektedir.⁶⁶

AB’nin imzaladığı STA’lar sonucunda üçüncü ülkelere uygulanan gümrüklerin kaldırılmasıyla, üçüncü tarafların malları AB üzerinden Türkiye’ye gümrüksüz girerek ticaret sapmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, STA ile AB’nin üçüncü ülkelere vermiş olduğu tavizleri, Türkiye de Gümrük Birliği kapsamında söz konusu ülkelere vermekle yükümlüdür. Hal böyle iken, STA yapılan üçüncü ülkelerce AB’ye verilen tarife ve tarife dışı engellerdeki tavizler AB üyesi olmaması nedeniyle Türkiye için geçerli olmamakta, bu ülkeler Türkiye’den olan ithalatlarına yüksek tarifeler uygulamaya devam edebilmektedirler. Sonuçta, tek tarafın yararına işleyen bir mekanizma ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Türkiye açısından söz konusu üçüncü ülkeleri STA yapmaya ikna etmek iyice zorlaşmaktadır.

AB’nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA’lar ticaret saptırıcı etkiler gösterdiğinde Türkiye pazarında haksız rekabete neden olabilmektedir. Özellikle STA imzalanan ülke Türkiye ile aynı sektörlerde gelişim gösteren ve Türkiye’de üretim yapılan belli sektörlerde rekabet gücüne sahip olan bir ülke ise, durum Türkiye açısından daha da endişe verici olabilmektedir. Bu açıdan anlaşmaların paralel olarak müzakere edilmesi ve aynı anda yürürlüğe girmesi, sorunu bir ölçüde giderebilir. Bu duruma örnek olarak, AB’nin G. Kore ile yürütmüş olduğu ve halen Hindistan ile yürütmekte olduğu STA müzakereleri gösterilebilir.

AB’nin üçüncü ülkelerle akdettiği STA’ların Türkiye aleyhine ortaya çıkardığı sorunların giderilebilmesi için, AB’nin gerçekleştirmek istediği ticari anlaşmalarda Türkiye’nin de karar mekanizmasında ve sürecinde yer alıp ortak bir pozisyon oluşturulması gerekmektedir. En azından, ilgili üçüncü ülkeyle Türkiye arasında müzakereler paralel bir biçimde yürütülmeli ve benzer bir anlaşmaya varılması sağlanmalıdır. İlgili üçüncü ülke söz konusu benzer anlaşmayı Türkiye ile imzalayana kadar AB de anlaşmayı imzalamamalı, böylelikle üçüncü ülkenin Türkiye ile de ticari anlaşmayı sonuçlandırması temin edilmelidir. Bu anlamda, Türkiye’nin AB yetkililerine

⁶⁶ TÜSİAD, Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri, TÜSİAD Yayınları, 2008, s.12

tezlerini savunarak bir iletişim ve ikna stratejisi izlemesi gerekmektedir. Bu çabaları desteklemek için Türkiye'nin AB'nin imzaladığı STA'lar nedeniyle ekonomisinin ne yönde etkileneceğine dair düzenleyici etki analizleri de dahil olmak üzere kapsamlı çalışmalar yapması büyük önem arz etmektedir.⁶⁷

STA'lar Türkiye'nin STA akdetmiş olduğu ülkelerle olan ticaretine ticaret yaratıcı etki yapmış, STA akdedilmiş ülkelere yapılan ihracatta görülen artış oranı genel ihracat artış oranından daha yüksek olmuştur. Yine bu ülkelerden yapmış olduğu ithalat, Türkiye'nin genel ithalat trendlerine paralel bir seyir izlemiş, ancak genel ithalat artışından daha düşük bir oranda artmıştır.

STA'ların dış ticarete etkileri değerlendirildiğinde, 2000-2012 döneminde Türkiye'nin genel ihracat artış oranı %446 iken, STA ülkelerine yapılan ihracat artış oranının %551 olduğu görülmektedir. Böylece, söz konusu ülkelere yapılan ihracat 2000 yılındaki 2,2 milyar Dolar seviyesinden, 2012 yılında 14,5 milyar Dolar seviyesine yükselmiştir. Diğer taraftan, aynı dönem için genel ithalat artış oranı %340 iken, STA ülkelerinden yapılan ithalat artış oranı %280 olmuştur. Böylece anılan ülkelere yapılan ithalat 2000 yılındaki 2,8 milyar Dolar seviyesinden, 2012 yılında 10,7 milyar Dolar seviyesine yükselmiştir. STA akdedilen ülkelerle yapılan 14,5 milyar Dolarlık ihracata karşılık 10,7 milyar Dolarlık ithalatla ticaret fazlası ortaya çıkmaktadır. STA ülkeleri ile ticaret ihracatın %9,5'ini, ithalatın ise %4,5'ini teşkil etmektedir.⁶⁸

Diğer taraftan, 2011-2012 verileri incelendiğinde, Türkiye'nin en fazla ihracat artışı kaydettiği STA ortaklarının Ürdün, Mısır ve EFTA ülkeleri olduğu görülmektedir. 2012 yılı ihracatındaki ilk kırk ülke içerisinde STA imzalanan 7 ülke (Mısır, İsrail, İsviçre, Gürcistan, Fas, Lübnan ve Tunus) bulunmaktadır.

STA'ların, Türkiye'nin önemli hizmet sektörlerinden olan yurtdışı müteahhitlik hizmetleri açısından pazar artırıcı etkileri gözlenmekte, benzer şekilde bu ülkelerdeki yatırımları da tetiklediği görülmektedir. Yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır ki; bu tür bölgesel entegrasyonlar, ölçek ekonomilerine yol açarak maliyet düşüşü ve kaynak

⁶⁷ Selen Akses, "Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye", **İKV Değerlendirme Notu**, Kasım 2009, ss.3-4

⁶⁸ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/> (Erişim:16 Kasım 2013)

verimliliği sağlamakta, dışa açık rekabetçi bir ekonomik altyapının tesisi suretiyle ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırmakta, milli geliri, toplumsal refahı yükseltmektedir. Ayrıca karşılıklı yatırımların artırılması yönünde daha uygun bir ortamın tesisini mümkün kılmaktadır.

Türkiye'nin STA akdettiği ülkeler ile sadece ekonomik ilişkilerinin değil, aynı zamanda siyasi ilişkilerinin de daha istikrarlı bir yapıya kavuşması dikkat çekicidir. STA akdedilmesi sonrasında, STA'ya taraf ülkeler arasında oluşturulan Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesinin, en üst seviyede siyasi ve bürokratik temsilcileri bir araya getirerek yeni işbirliği imkanlarının gözden geçirilmesine olanak sağladığı, STA'lar aracılığıyla ülkelerin birbirlerinin ekonomik ve ticari potansiyelleri konusundaki farkındalıklarının arttığı ve iş adamları arasındaki karşılıklı anlayışın geliştiği, bunun sonucunda ülkeler arasında dostluk bağlarının daha da pekiştiği izlenmektedir. STA'lar özetle;

- Türk ihracatçılarının başta çevre ve komşu ülkeler olmak üzere, hedef pazarlara giriş imkanlarının artırılmasını; Batı Avrupa pazarlarına olan bağımlılığının azaltılmasını;
- İhracatçıların üçüncü ülke pazarlarında, başta AB ülkelerinin müteşebbisleri olmak üzere, rakipleri ile eşit şartlara sahip olmasını;
- Türk ihracatının tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması suretiyle, ürün bazında çeşitlendirilmesini ve miktar bazında artırılmasını;
- Tanınan tercihler sayesinde, STA ülkelerinin ara malı ve nihai mamullerini Türkiye'den tedarik etmelerinin temin edilmesini;
- Dışa açık rekabetçi bir altyapının tesisi ile ülke ekonomisinin uluslararası rekabet gücünün artmasını;
- İç pazarda durgunluk yaşandığında söz konusu durgunluğun ekonomi üzerindeki etkilerinin azaltılmasını;
- Mal ticaretinin yanı sıra hizmet ticaretinde de pazara giriş imkânlarının sağlanmasını;
- Türk sanayicisine ucuz girdi teminini;

- Türkiye'nin tercihli ticaret imkânlarından yararlanmak isteyen doğrudan yabancı sermayeli yatırımların artmasını sağlamaktadır.⁶⁹

3.2.6. Avrupa Birliği'nin Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'ye Etkileri

Serbest ticaret anlaşmaları kapsamında malların tercihli pazara giriş imkânı, ancak menşe kuralının yerine getirilmesi halinde mümkün olmaktadır. (Menşe kuralı, ihraç konusu eşyanın düzenlendiği ve onaylandığı ülke menşeli olduğunu veya gördüğü değişiklik ve işlemler dolayısıyla o ülke kaynaklı sayılması gerektiğini bildiren düzenlemelerdir.) Dolayısıyla AB'ye üye olmayan Türkiye menşeli malların AB üzerinden üçüncü ülkelere serbest ticaret kapsamında gönderilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte AB pazarında serbest dolaşımda bulunan üçüncü ülke mallarının Birlik üzerinden Türkiye'ye gümrük vergisi alınmaksızın girme imkânı bulunmaktadır.⁷⁰ AB'nin "Küresel Avrupa Stratejisi" çerçevesinde yeni nesil serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülke sayısının artması, Türkiye'nin gümrük birliği münasebetiyle AB pazarına ayrıcalıklı giriş hakkından elde ettiği kazanımların azalmasına yol açacaktır.

AB ile yeni nesil serbest ticaret anlaşması imzalayan ülkelerin Türkiye pazarına avantajlı giriş imkânını kaybetmek istemediklerinden benzer anlaşmaları Türkiye ile akdetmeye yanaşmamalarından ötürü, Birliğin yeni dış ticaret politikasından gümrük birliği kararı nedeniyle Türkiye olumsuz etkilenmeye başlamış olup, Türkiye'nin Birliğin serbest ticaret bölgesi kurduğu ülkelerle olan dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine bozulmuştur.

Bununla birlikte ortak ticaret politikasına uyum çerçevesinde Türkiye'nin imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları sonucu, anlaşma imzalamış olduğu ülkelerle gerçekleştirilen toplam ticareti hızla artmış ve Türkiye'nin dış ticaret dengesi fazla vermeye başlamıştır. Dolayısıyla dış ticaret verileri, AB'nin serbest ticaret anlaşması

⁶⁹ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm> (Erişim:18 Kasım 2013)

⁷⁰ M. Sait Akman, "Türkiye-AB Gümrük Birliği Asimetrik İlişkiden Ticaretin Dengelenmesine", *USAK Analist*, Eylül 2013, <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=679> (Erişim:19 Ekim 2013)

imzaladığı ülkelerin benzer anlaşmaları Türkiye ile de gerçekleştirmesinin öneminin gittikçe arttığını göstermektedir.⁷¹

Tablo 3'te de görüleceği üzere, AB'nin 2000 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış olduğu fakat Türkiye'nin hala STA imzalamadığı G. Afrika ve Meksika ile, AB'nin 2003 yılında STA'yı yürürlüğe aldığı, Türkiye'nin ise ancak 2011 yılında STA'sını yürürlüğe sokabildiği Şili karşısında Türkiye'nin dış ticaret dengesinin giderek artan hızla açık verdiği ve söz konusu açığın 2000-2012 döneminde %895 arttığı görülmektedir.

Avrupa Birliği önceki dönemlerden farklı olarak G. Kore, Hindistan, Ukrayna gibi daha güçlü ekonomilere sahip, sanayi alanında uluslararası rekabet gücü yüksek, üretim ve ihracat açısından hem Avrupa pazarında Türkiye için önemli rakip olabilecek, hem de Türkiye pazarında yerli üreticiler için önemli rakipler olabilecek ülkeler ile STA'lar yapmayı planlamış olup, bu ülkelerden G. Kore ile STA 2011 yılında yürürlüğe girmiş, diğer ülkeler ile sürdürülen müzakerelerde önemli ilerlemeler sağlanmıştır.

Avrupa Birliği yine önceki dönemlerden farklı olarak ülke grupları ile de serbest ticaret anlaşmaları yapmayı planlamaktadır. Bu kapsamda MERCOSUR, ANDEAN, Körfez İşbirliği Konseyi, Orta Amerika ülkeleri gibi bölgesel gruplar ile serbest ticaret anlaşmaları hedeflemektedir. AB'nin bu yeni yaklaşımı Türkiye'yi iki açıdan zorlayacaktır. Birincisi Türkiye müzakere masasında çok sayıda ülkenin farklı talepleri ile uzlaşmak zorunda kalacaktır. İkincisi ise bu ülke grupları içinde de Türkiye için önemli ölçüde rakip olabilecek Brezilya, Singapur, Arjantin, Tayland, Vietnam, Endonezya gibi ülkeler bulunmaktadır.

Avrupa Birliği yeni dönemde ABD, Çin ve Rusya ile serbest ticaret anlaşması niteliğinde olmayan ticaret anlaşmaları yapmayı da hedeflemektedir. Bu ülkeler Türkiye için hem rakip hem de pazar niteliğindeki ülkelerdir ve yapılacak anlaşmaların hükümleri ve karşılıklı tanınacak olanaklar Türkiye için rekabette ve pazara erişimde baskı yaratabilecektir.

⁷¹ Tezbaşaran, a.g.e., ss.161-162

Avrupa Birliği yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarına sadece tarife indirimleri ile malların serbest dolaşımını değil, hizmetler, kamu ihaleleri, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları gibi konuları da dahil etmekte ve üçüncü ülkeler ile bunları da müzakere etmektedir. Türkiye açısından da üçüncü ülkeler ile müzakerelerde malların serbest dolaşımını içeren standart serbest ticaret anlaşmalarının ötesinde yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları baz alınacaktır. Ancak Türkiye'nin uyum sağlamakla yükümlü olduğu 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı hükümleri dışında yer alan hükümlerin bu anlaşmalardan ayıklanması gerekecek ve üçüncü ülkeler nezdinde bu süreç uzayabilecek ve yeni hukuki tartışmalar ortaya çıkarabilecektir.

Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması yapmayı hedeflediği ülkelerin bir bölümü Avrupa pazarına girişte Türkiye'nin gümrük birliği avantajını kullanmak amacı ile Türkiye'de doğrudan sermaye yatırımı yapan ülkelerdir. Yapılacak anlaşmalar ile Avrupa pazarına Türkiye ile aynı olanaklarla girebilecek ülkeler için bu amaçla Türkiye'ye doğrudan sermaye yatırımı yapmanın cazibesi ve avantajı ortadan kalkacaktır. Bu nedenle yeni dönemde AB'nin yapacağı serbest ticaret anlaşmaları Türkiye'yi önceki anlaşmalara göre ticari açıdan daha çok rekabet baskısı altına alacak ve etkileyecektir.⁷²

AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) oluşturulmasının Türkiye'ye olası etkilerine gelince; AB'nin ABD gibi ticaret hacmi yüksek bir ekonomi ile müzakerelere başlayacak olması Gümrük Birliği nedeniyle Türkiye'de bazı kaygıları da beraberinde getirmektedir. Özellikle ABD ürünlerinin AB üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girebilecek olması, buna karşın Türk ihraç ürünlerine karşı ABD'nin tarife vb. uygulamalara devam edecek olması kaygının temelini oluşturan başlıca unsurdur. Bu durumun Türk firmalar için Amerika pazarında AB'li üreticilere karşı dezavantajlı bir konum oluşturmaları ve mevcut ticaret dengesini Türkiye'nin aleyhine daha da bozması beklenmektedir. Yani asimetrik bir durum oluşmaktadır. ABD'nin tarife oranlarının genelde düşük olması bu durumu değiştirmemektedir. ABD'nin gümrük tarife oranları genelde düşük olmasına rağmen bazı ürün gruplarında durum farklı olabilmektedir. Örneğin; Türkiye'nin ABD'ye ihracatında önemli bir paya sahip olan tekstil ve hazır giyim ürünlerinde ABD'nin uyguladığı gümrük tarifeleri oldukça yüksektir.

⁷² Gürlesel & Alkin, *a.g.e.*, ss.63-71

Türkiye’de Transatlantik Anlaşmasına yönelik olarak artan bir diğer endişe konusu ise, Türk ihraç ürünlerinin ABD pazarında AB menşeli ürünler karşısında eşit şartlarda rekabet edemeyecek olmasıdır. Zira ABD ile Türkiye arasında bir serbest ticaret anlaşmasının olmayışı ve bu nedenle Türk ihraç ürünlerine ABD pazarında korumacılığın devam edecek olması, buna karşın AB menşeli ürünlere benzer uygulamaların kalkacak olması, Türkiye’nin AB karşısında haksız rekabete uğramasına yol açacaktır.

Bu Anlaşma’nın kapsamının öngörüldüğü ölçüde derin olması halinde, gerek ABD gerek AB pazarında, Türkiye’nin rekabet yapısına, pazara giriş şartlarına ve istihdamına yapacağı olumsuz etkiler de artacaktır. Bir örnek vermek gerekirse, AB ile benzer ürünleri Amerikan pazarına satan Türk ürünlerinin TTYO sonrası tarife ve tarife-dışı engellere maruz kalmaya devam etmesi halinde pazar paylarını AB firmalarına kaptırmaları mümkün olacaktır. Bu durumun tersi ise, aynı şekilde Amerikan firmaları ile Avrupa pazarında rekabet eden Türk ihracatçıları ile ilgilidir.

Diğer bir önemli unsur ise, AB ve ABD’nin ortak normlar ile hareket etmeleri durumunda dünyanın geri kalanı için çok belirleyici olacak küresel kural ve standartları getirecek olmalarıdır. Transatlantik ilişkisi bu iki büyük ekonominin küresel norm koyucu olmasına yol açacaktır. Bu durumda örneğin, Türkiye bu kurallara uyumlu bir üretim süreci, sanayi ve ticaret politikası belirlemek ve kendi iç düzenlemelerini de bu ülkelerle uyumlu hale getirmek zorunda kalacaktır. Bu durum, bir taraftan Türkiye’nin standartlar ve kurallara uyması durumunda ihracatı açısından olumlu etki yaratırken, diğer taraftan sağlık, tüketici hakları vb. teknik standartlar, gıda güvenliği, rekabet politikası, çevre standartları, emisyon miktarının azaltılmasına ilişkin kurallar ve çalışma hayatına ilişkin düzenlemeler gibi pek çok alanda maliyetli bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirecektir.⁷³ Başka bir ifadeyle, AB’nin STA imzalamış olduğu ama Türkiye ile STA imzalamamış ülkelerin malları gümrük birliği kapsamında AB üzerinden Türkiye’ye rahatlıkla girebilmesine rağmen, Türkiye mallarının STA’nın menşe kuralı gereği AB üzerinden söz konusu ülkelere aynı kolaylıklarla girememesine yol açacaktır. Türkiye aleyhine ticaret sapmasına neden olacak bu durum Türkiye’nin AB’deki göreceli üstünlüğünün azalmasına neden olabilecektir.

⁷³ Akman, *AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye*, ss.10-14

Tablo 3: Türkiye'nin G.Afrika-Meksika ve Şili ile Dış Ticareti (1.000 USD)

Ülke adı		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2000-2012 değişim (%)
G .Afrika	İhracat	71.048	77.870	87.643	121.527	190.113	315.738	598.488	653.785	1.238.631	866.773	369.234	510.523	381.771	437
	İthalat	171.810	345.028	211.027	335.712	1.006.682	1.259.977	1.793.112	2.172.297	1.502.492	1.103.312	889.635	1.954.585	1.289.820	651
	Denge	-100.762	-267.158	-123.384	-214.185	-816.569	-944.239	-1.194.624	-1.518.512	-263.861	-236.539	-520.401	-1.444.062	-908.049	-801
Meksika	İhracat	41.302	51.773	76.674	40.421	150.607	163.671	140.778	196.750	152.165	93.022	145.500	144.986	205.999	399
	İthalat	51.592	30.915	51.991	99.979	120.121	196.408	261.944	352.196	381.972	335.226	494.608	699.393	867.154	1.581
	Denge	-10.290	20.858	24.683	-59.558	30.486	-32.737	-121.166	-155.446	-229.807	-242.204	-349.108	-554.407	-661.155	-6.325
Şili	İhracat	16.278	19.919	19.797	15.528	24.528	24.959	34.788	41.842	150.267	37.434	81.221	130.616	174.852	974
	İthalat	92.274	73.473	79.269	160.489	176.449	326.176	441.924	533.968	324.109	200.386	311.709	474.340	466.042	405
	Denge	-75.996	-53.554	-59.472	-144.961	-151.921	-301.217	-407.136	-492.126	-173.842	-162.952	-230.488	-343.724	-291.190	-283
G. Afrika + Meksika + Şili	İhracat	128.628	149.562	184.114	177.476	365.248	504.368	774.054	892.377	1.541.063	997.229	595.955	786.125	762.622	493
	İthalat	315.676	449.416	342.287	596.180	1.303.252	1.782.561	2.496.980	3.058.461	2.208.573	1.638.924	1.695.952	3.128.318	2.623.016	731
	Denge	-187.048	-299.854	-158.173	-418.704	-938.004	-1.278.193	-1.722.926	-2.166.084	-667.510	-641.695	-1.099.997	-2.342.193	-1.860.394	-895

Kaynak: TÜİK

Not: AB'nin, G.Afrika ve Meksika ile 2000 yılında, Şili ile 2003 yılında STA'ları yürürlüğe girmesine rağmen, Türkiye'nin sadece Şili ile STA'sı 2011 yılında yürürlüğe girebilmiştir.

4. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE TÜRKİYE-KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ TİCARİ İLİŞKİLERİ

4.1.Kuzey Afrika Bölgesinin Ekonomik Yapısı

Gelirlerinin %40'tan fazlasını belirli bir dışsal rant kaynağından elde eden ülkeler rantiyeci devlet olarak tanımlanmaktadır. Rantiyeci Devlet Teorisi'ne göre, devlet gelirlerinin büyük çoğunluğu yurtiçi kaynaklardan (vergi vb.) değil; petrol, doğalgaz, sert taş, ağaç gibi doğal kaynakların satışıyla yurtdışından elde edilmektedir. Rantiyeci devletler üretici devletten ziyade dağıtıcı devletlerdir. Ayrıca, devlet yöneticileri ranttan elde edilen yüksek gelirin sürekli devam edeceğini tahmin ederek, statükolarını korumak amacıyla devlet gelirlerinin büyük kısmını kendi çevrelerine ayırmaktadırlar.

Devlet gelirinin büyük kısmı dışarıdan sağlanmaya başlandığında, iç kaynaklar üzerindeki vergilendirme baskısı kalkar. Nitekim, 1970'lerden sonra petrolden yüksek miktarlarda gelir elde eden ülkelerde vatandaşlar vergiden muaf tutulmaya başlanmıştır.

Rantiyeci devlet, elde ettiği gelir sayesinde vatandaşı için refah ve güvenlik fonksiyonunu icra edebilirken, vergi muafiyetinden ötürü vatandaşına yönetimde temsil edilebilme fonksiyonunu kısıtlamaktadır.⁷⁴

Devletin vatandaşlarına tanıdığı olduğu vergi muafiyetinin iktisadi ve siyasi etkileri üzerine yapılan çalışmaların ortak sonuçları şunlardır;

- Devlet toplumdan bağımsızlaşabilir, vatandaşlarının taleplerine kayıtsız kalır. “Vergi yoksa temsil de yok” prensibi gereğince vatandaşlara devlet yönetimi üzerinde demokratik etkide bulunabilecek hakları verilmez.
- Petrol gibi stratejik malların arzının güvenliğinin öneminden ötürü, petrol üreticisi ülkeler gelişmiş ülkelerin siyasi ve askeri müdahalelerine açık hale gelebilir.
- Ülke içinde rant kaynağının merkezinde bulunmayan zümre, yönetimi askeri darbe ile ele geçirmeye çalışabilir.

⁷⁴ İlyas Sözen & Kamil Uslu & Volkan Öngel, “Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Rantiyeci Ekonomi Yapıları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.10 Sayı.19 Bahar 2011, ss:91-92

- Statükonun devam ettirilebilmesi için sivil siyasete engeller konulabilir.
- Kamu gelirlerinin birkaç yabancı petrol şirketi veya bir kamu maden şirketi gibi sayılı kaynaklardan gelmesi kamu harcamaları üzerindeki şeffaflığı ortadan kaldırılabılır.
- Şişen bürokrasi verimsizliğe yol açabilir.⁷⁵

Petrol ve türevlerine sahip olmak kısa dönemde ülkeler için bir lütuf olarak görülse de, uzun dönemde söz konusu ülkeler için dezavantaj oluşturmaktadır. “Hollanda Hastalığı” olarak adlandırılan bu teoriye göre; ülke ekonomisi doğal kaynak sanayisine bağımlı ise, düşük sanayi üretimine neden olmasından ötürü yatırımlar azalmakta, karlılık düşmekte ve işsizlik artmaktadır. Tarım ve hizmet gibi alanlardan doğal kaynak sektörüne sermaye ve emek akışı olmakta, üretim ve tarım sektörlerindeki maliyet artışından ötürü ülkenin büyüme hızı düşmektedir. Petrol gelirlerinin etkisiyle ülke ekonomisi cari fazla vermekte, ülke parası güçlü hale gelmekte, reel döviz kuru değerlenince petrol-dışı ticaret malları azalmakta, bu mallar rekabete dayanamamakta, istihdam doğal kaynak sektörlerine kaymakta, sonuçta ülke ekonomisi tamamıyla doğal kaynağa bağımlı hale gelmektedir.⁷⁶

Petrol ve doğal gaz Kuzey Afrika bölgesi ekonomilerinin hem güçlü hem zayıf noktalarıdır. Bu kaynaklardan elde edilen gelirler; özellikle Libya ve Cezayir için ekonomik faaliyetin ve ihracatın en önemli unsurunu oluşturmakta, daha düşük oranlı petrol üreticisi olan Mısır’da da ihracat gelirleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak söz konusu gelirler ekonomilerin bu ürünlere bağılı olmasına da neden olmaktadır. Petrole bağımlılık, yetersiz büyüme performansı ve yeterli istihdam yaratılamaması Kuzey Afrika ülkelerinin global ekonomi ile zayıf bir bağ içerisinde olması sonucunu doğurmuştur. Mısır, Fas, Tunus gibi ülkeler petrolü oldukça geç çıkarmaya başladığından kendilerini “Hollanda Hastalığı”na kaptırmamışlardır.

Kuzey Afrika Ülkeleri dışa açılmak amacıyla yapısal reformlara yönelmiş fakat bu politikaların neticeleri bölge ülkelerinde farklı sonuçlar doğurmuştur. Son yıllarda petrol

⁷⁵ Mick Moore, “Revenues, State Formation and the Quality of Governance in Developing Countries”, **International Political Science Review**, 2004, Volume 25, No.3, ss.306-307

⁷⁶ İlyas Sözen, “MENA Bölgesi Doğal Kaynakları” Hamdi Genç & Ferhat Sayım (Ed.), **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı** içinde (123-152), Bursa, MKM Yayınları, 2011, s.150

fiyatlarındaki yüksek dalgalanmaya rağmen, ülkelerin makroekonomik istikrarı yakalamaları söz konusu politikaların olumlu sonuçlarını gösterir. Politikaların olumsuz yönü ise, bölge ülkelerinin yoksulluk ve işsizliği önlemede yeterli olacak derecede büyüme oranları gerçekleştirememeleridir.⁷⁷

Afrika, dünyanın en zengin maden cevher konsantresine sahip olmasına, Batı ülkelerine uzun süre petrol ve değerli maden cevheri ihraç etmesine rağmen kendi halkına ekonomik refah sağlayamamıştır. Kaynak yönünden zengin Afrika ülkelerinin Çin'den büyük bir talep gelmesi sonucu güçlü büyüme oranları kaydetmeye başladığı yıl olan 2002'ye kadar, doğal kaynakların zenginliği Afrika halklarına refah yerine felaket getirmiş ve “kaynak laneti” tezini geçerli kılmış görünmektedir. Buna karşın, maden kaynaklarına erişmek için geniş altyapı projelerini takas stratejisiyle Çin'in son on yıldır Afrika kaynak pazarında yer alması Afrika ekonomilerinin büyümesinde yepyeni dinamikler ortaya çıkarmıştır. Çin muazzam ekonomik büyümesini, enerji açığını ve temel doğal kaynak girdilerini desteklemek amacıyla son on yıllık süreçte sürekli olarak Afrika'daki ekonomik varlığını arttırmıştır.⁷⁸

Soğuk Savaş süresince Afrika'da birçok özgürlük hareketine destek veren Çin, bugün küresel ekonomik bir güç olarak karşımıza çıkan, ekonomik büyümesini devam ettirebilmek için hammadde ve kaynaklara ihtiyaç duyan, bu nedenle de Afrika'ya öncelik veren bir güç halini almıştır. Her ne kadar Çin ilk yıllarda ideolojik bir yaklaşım benimsediyse de daha sonra bu anlayışı terketmiş, Afrika'ya yönelik yumuşak gücünü ön plana çıkarmış, ülkelerin iç işlerine karışmaktan imtina etmiş, ekonomik konuları öne çıkaran bir söylem geliştirmiştir.⁷⁹

ABD'nin Afrika petrolü ve stratejik madenlerine olan ilgisi de son on yıldır güvenlik konusundaki endişelerle beraber artış göstermiştir. Afrika'nın stratejik kaynaklarına yönelik artan bu ilgi, Amerika'nın Afrika'ya askeri müdahalesinde artışa yol açmış, bu durum, ABD'nin kıtadaki menfaatlerini daha iyi bir şekilde koordine edip

⁷⁷ Gülsüm Sümer, “Kuzey Afrika Pazarı Araştırması”, *Fırat Kalkınma Ajansı Özel Araştırmalar Serisi*, s.6, <http://www.fka.org.tr/ContentDownload/Kuzey%20Afrika%20Pazar%C4%B1%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1.pdf> (Erişim:25 Aralık 2013)

⁷⁸ Alexis Habiyaemye, “Afrika'nın Doğal Kaynakları ve Sino-Amerikan Jeostrateji Rekabeti”, *Ortadoğu Analiz*, Ekim 2012, Cilt.4, Sayı.46, ss.40-42

⁷⁹ Chaldeans Mensah, “China's Faray into Africa: Ideational Underpinnings and Geoeconomic Interests”, *African Journal of Political Science and International Relations*, Vol.4, March 2010

korumak ve söz konusu kaynaklara daha kolay erişim güvenliğini garanti etmek üzere 2008 yılında aktif hâle getirilen ABD'nin Afrika Kuvvetleri'nin (AFRICOM) kurulmasıyla birlikte zirveye ulaşmıştır.

Çin'in Afrika pazarına girişi ve eş zamanlı olarak ABD'nin Afrika petrol ve madenlerine yönelik artan ilgisi Afrika kıtası için yeni zorlukları beraberinde getirmenin yanı sıra yeni kalkınma fırsatları da doğurmuştur.⁸⁰

Avrupa Birliği yakın coğrafyasındaki Kuzey Afrika ülkeleri ile ticari ilişkilerini sürdürmekle birlikte, Birliğin yıllar itibariyle kıtadaki etkinliği azalmaktadır. 2000 sonrası dönemde özellikle Afrika'da önemli bir aktör olan Çin'in artan şekilde etkisi hissedilmektedir.

Bölgede devletçilik ve Baas Sosyalizmi çerçevesinde kalkınma politikaları genellikle kamu sektörü tarafından yürütülmektedir. Bölgenin iktisadi değişiminde kamu politika ve reformları ile enerji kaynağı etkili olmaktadır.

Kuzey Afrika ülkeleri arasında bölge içine dönük bir ticaretten söz edilemeyeceği gibi, ticari ilişkilerin istenildiği düzeyde olmaması, ekonomik işbirliği ve entegrasyon olasılıklarını hep baltalamıştır.

K. Afrika bölgesinde gerek nüfus artış hızının yüksekliği, gerekse iyi yetişmiş insan kaynaklarının yetersizliği bölgenin genel gelişme perspektifine ciddi sınırlar getirmektedir.⁸¹

Dünya tekstil sanayinde üretim ve üretici ülkeler dünya ticaretindeki gelişmeler ile birlikte önemli ölçüde bir dönüşüm içine girmiştir. DTÖ tarafından 1995 yılında imzalanan ve 2005 sonrası tekstil ve hazır giyim ticaretinin tamamen liberalleşmesini öngören Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşmasını takiben Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olarak bu anlaşmaya taraf olması dünya tekstil sektöründe yeni bir dönem başlatmıştır. Bu yeni dönemde Çin küresel üretim merkezi haline dönüşmüştür. Yine Çin, ithalatçı ve yatırımcı kimliğini bu dönemde kazanmaya başlamıştır.

⁸⁰ Habiyaremye, a.g.m., ss.40-50

⁸¹ Sema Kalaycıoğlu & Ester Biton Ruben, **Orta Doğu Ekonomileri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2002, ss.206-209

Tekstil sektöründe özellikle AB ve ABD gibi büyük pazarlara ve kumaş tedarik eden hazır giyim sektörlerinin üretimin yapıldığı ülkelere yakın olan Mısır, Fas ve Tunus da üretici ülkeler olarak yer almaktadırlar.⁸²

1990'lı yıllarda gerçekleştirilen ekonomik reformlar sonucu K. Afrika bölgesinde büyümede ve istihdamda gözle görülür bir artış olmuş, K. Afrika bölgesinin diğer bölgelerle ticaretinde tedrici olarak liberalleşme görülmeye başlanmıştır. Bunların bazıları Uruguay Turu'nun tamamlanmasıyla çok taraflı düzeyde yaşanmış, AB ile Güneydoğu Akdeniz ülkeleri arasında gerçekleşen Euro-Med girişimiyle yaşanan liberalleşme hareketleri ise daha hissedilir bir şekilde gerçekleşmiştir. Euro-Med girişimiyle Güneydoğu Akdeniz Bölgesinde 2010 yılı itibarıyla bir serbest ticaret alanı oluşturulması amaçlanmıştır.⁸³

Kaynak zenginliğinin ekonomik gelişmişlik düzeyinin temel belirleyicisi olduğunu ileri süren görüşler dikkate alındığında, sahip oldukları petrol ve doğalgaz rezervlerine göre Kuzey Afrika bölgesinin dünyanın gelişmiş bölgeleri arasında bulunması gerekirdi. Oysa bu ülkeler gelişmekte olan ülkeler veya az gelişmiş ülkeler kategorilerinde değerlendirilmektedir.

Ortadoğu'da barış ve istikrar olmadan sürdürülebilir ekonomik büyüme, kalkınma ve refahın yerleşmesi mümkün görünmemektedir. Ekonomik refah olmadan istikrar oluşması da mümkün değildir. Büyük güçler, bölgenin sosyal, siyasi ve iktisadi açıdan gelişmesi için yardım etmek yerine, bölgedeki kısa vadeli çıkarlarına odaklanarak, meseleleri daha da içinden çıkılmaz hale getirmişler, hatta bölgedeki ihtilafları körüklemişlerdir.⁸⁴

Bölge ülkeleri birbiriyle bağlantılı üç ekonomik sorun yaşamaktadır; derin ve süregelen istihdam krizi, imalat sanayinde çok kısıtlı büyüme ve rant gelirleri. Zayıf

⁸² İstanbul Sanayi Odası, **Tekstil İmalat Sanayi**, İSO Yayınları, Ocak 2014, s.29

⁸³ Hassan Hakimian & Jeffrey B. Nugent, **Trade Policy and Economic Integration in the Middle East and North Africa**, Londra, Routledge Curzon, 2004, s.1

⁸⁴ Hossein Askari, **Middle East Oil Exporters-What Happened to Economic Development**, Cornwall, MPG Books Ltd., 2006, s.1

sanayileşme sürecinin en önemli nedeni hükümetlerin izlediği politikalaradır. Kamu kesiminin ekonomide hakim rol oynaması özel sektörün güçlenmesini engellemektedir.⁸⁵

Bölge ülkelerindeki siyasi liderlerin amacı ekonomik büyümeyi sağlamak değil, iktidarlarını devam ettirmek olmuştur. Ekonomik büyüme yolunda atılan adımlar liderlerin iktidarını tehlikeye atmaya başladığı zaman ekonomik büyüme geri plana itilmiştir. Son 20-30 yıldır bölgeyi uluslararası toplum tarafından ekonomik liberalizasyona iten en önemli güçler Dünya Bankası ile IMF'dir.⁸⁶

İthalat ve ihracatın hangi nitelikteki mal ve hizmetlerden oluştuğu ekonomik yapı ile ilgili önemli bir göstergedir. İhracatın büyük ölçüde petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynaklardan (özellikle Cezayir ve Libya), ithalatın ise sanayi ürünlerinden oluştuğu dikkate alındığında Kuzey Afrika bölgesi ekonomik yapılarının üretim boyutuyla çeşitlenmemiş olduğu ve büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Heritage Vakfı tarafından her yıl İktisadi Özgürlük Endeksi oluşturulmaktadır. Vakıf tarafından oluşturulan 2013 yılı sıralamasında, Fas 90, Tunus 107, Mısır 125, Cezayir 145. sırada yer almaktadır. Libya 2013 yılında sıralamaya tabi tutulmamış olup, 2012 yılında oluşturulan endekse göre 176. sırada yer almaktadır.⁸⁷ Endekste 86-144 arası sırada yer alan ülkeler iktisadi özgürlük açısından “ağırlıklı olarak özgür olmayan-mostly unfree” kategorisinde yer alırken, Libya ise iktisadi özgürlüğü bastırılmış ülkeler kategorisinde yer almaktadır. İktisadi Özgürlük Endeksi-2013 listesinin ilk 5 sırasında Hong Kong, Singapur, Avustralya, İsviçre ile Yeni Zelanda yer almaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından dünya ülkelerinin rekabetçilik puanlarına göre sıralanmış bir listesini gösteren “Küresel Rekabet Endeksi” 2013-2014 sıralamasında Fas 77, Tunus 83, Cezayir 100, Libya 108, Mısır 118. sırada yer almaktadır.⁸⁸ Türkiye ise listede 44. sırada yer almaktadır. Bu sıralama, K. Afrika ülkelerinin rekabet gücü açısından ne kadar gerilerde olduğunu ortaya koymaktadır. 148 ülkenin değerlendirmeye tabi tutulduğu listenin ilk 5 sırasında; İsviçre, Singapur, Finlandiya, Almanya ve ABD yer almaktadır.

⁸⁵ Paul Rivlin, **Arab Economies in the Twenty-First Century**, Cambridge University Press, 2009, ss.8-9

⁸⁶ Rivlin, a.g.e., ss.292-293

⁸⁷ 2014 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/index/ranking> (Erişim:15 Aralık 2013)

⁸⁸ Klaus Schwab (Ed.), **Global Competitiveness Report 2013-2014**, Geneva, World Economic Forum, 2013

Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ve Dünya Bankası 2003 yılından itibaren "Doing Business-İş Yapma Kolaylığı Projesi" kapsamında, 189 ülke ekonomisi üzerinde, bu ülkelerin yatırım ortamını etkileyebilecek şirket kuruluşu, vergi politikaları, istihdam, lisans alma süreci, yatırımcıların korunması gibi çeşitli göstergeleri esas alarak karşılaştırmalı bir derecelendirme yapmakta ve bu konuda yıllık raporlar yayınlamaktadır. Doing Business raporları bir işletmeyi başlatma ve sürdürmede devletin koyduğu şartları yerine getirme, ülkeler arası ticaret, vergi ödeme ve bir işletmeyi sona erdirmeye süre ve maliyetlerini ortaya koyan 10 iş düzenleme göstergesine dayalı olarak ekonomileri sıralamaktadır.

189 ülkenin iş yapma kolaylığı açısından sıralandığı "İş Yapma 2014" (Doing Business 2014) Raporuna göre, Tunus 51. sırada, Fas 87. sırada, Mısır 128. sırada, Cezayir 153. sırada, Libya 187. sırada, Türkiye ise 69. sırada yer almaktadır. Listenin ilk 5 sırasında Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda, ABD ve Danimarka yer almaktadır.⁸⁹

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Dünya'daki ülkeler için yaşam uzunluğu, okur yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçüm olan İnsani Gelişim Göstergesini (Human Development Index) yayımlamaktadır. En son yayımlanan ve 186 ülkenin değerlendirmeye alındığı 2012 yılı listesine göre, Libya bir önceki yıla göre 23 sıra yükselerek 64. sırada, Türkiye 90. sırada, Cezayir 93. sırada, Tunus 94. sırada, Mısır 112. sırada, Fas ise 130. sırada yer almıştır. Listede 48-94 arasında yer alan ülkeler yüksek insani gelişmişlik oranına, 95 ile 141 arasında yer alan ülkeler ise orta gelişmişlik oranına sahip ülkeler olarak değerlendirilmiştir. Listenin ilk 5 sırasında Norveç, Avustralya, ABD, Hollanda ve Almanya yer almıştır.⁹⁰

4.2.Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Görünümü

4.2.1. Mısır

Yaklaşık 81 milyonluk nüfusu ile Mısır Arap dünyasının en fazla nüfusa sahip olan ülkesi, Afrika kıtasının ise Nijerya ve Etiyopya'dan sonra üçüncü ülkesidir. Sahip

⁸⁹ World Bank & International Finance Corporation, **Doing Business 2014**, International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington, 2013, s.3

⁹⁰ United Nations Development Programme, **Human Development Report 2013**, New York, 2013, s.43

olduğu nüfusu, 1 milyon km²'nin üzerindeki yüz ölçümü ve iki kıta arasında bulunan coğrafi konumu ile Mısır Orta Doğu ve Afrika'nın en önemli ülkelerinden biridir.

Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin ardından Arap ülkeleri içinde üçüncü büyük ekonomidir. Afrika kıtasında ise Güney Afrika'dan sonra ikinci büyük ekonomiye sahiptir. Önemli ölçüde dış ticaret açığı veren Mısır, bu açığı turizm, Süveyş Kanalı ve işçi gelirleriyle kapatmaya çalışmaktadır.

GSYİH'nın yaklaşık %15,2'sini oluşturan imalat sanayi (petrol işleme dahil) Kahire ve Nil Deltasında yoğunlaşmıştır. Petrol sanayi, tekstil ve hazır giyim en önemli sektörlerdendir. Diğer gelişmiş sanayi dalları çelik, çimento, kimyasallar ve ilaç sanayidir. Turizm, doğal gaz, Süveyş Kanalı gelirleri ve beraberinde Körfez Ülkeleri'nin inşaat sektöründeki canlanma, ekonominin lokomotifi durumuna gelmiştir.

Mısır ekonomisinde turizm önemli bir yer tutmaktadır. Döviz girdilerinin ¼'ü turizm kaynaklı olup, her yedi Mısırlıdan biri geçimini turizmden elde etmektedir. Ancak sektör ani dalgalanmalara, ülke içi ve dışındaki olaylardan doğan güvenlik endişesinden etkilenmeye çok açıktır. Bununla birlikte 2011 yılı Ocak ayında başlayan karışıklıklar turizmi olumsuz etkilemiş ve turizm gelirleri 2011 yılında yaklaşık %33 oranında düşerek 9,3 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Mısır'ı ziyaret eden turist sayısı 2010 yılında 14 milyon iken, 2011 yılında 9,5 milyona ulaşmıştır. 2012 yılında turizm gelirlerinde artış olmasına rağmen hala 2010 seviyesine -13,6 milyar Dolar- geri dönememiştir.

Süveyş Kanalı gelirleri, Mısır'ın döviz kazandıran dört ana sektöründen birini oluşturmaktadır. Süveyş Kanalı 2011 yılında yaşanan politik olaylardan etkilenmeyerek Mısır ekonomisine katkı sağlamaya devam etmiş ve 5,22 milyar Dolar gelir sağlanmıştır.

Ülkede bankacılık sektörü yapılan reformlarla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Merkez Bankası'na kayıtlı yaklaşık 40 adet banka bulunmakta olup, Devlet kontrolündeki bankaların oranı 2001 yılında %80 civarında iken, günümüzde bu oran %40-50 civarındadır.

1990'lı yıllardan itibaren Mısır IMF desteğiyle "pazar ekonomisi" olma yolunda yapısal reform sürecini yürürlüğe koymaya başlamış, bu çerçevede, maliye, para-banka

politikaları ile özelleştirme ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemelere gitmiştir.

Cumhurbaşkanı Nasır zamanında merkezileştirilen Mısır ekonomisi, Enver Sedat döneminde serbestleşme sürecine girmiş, Mübarek döneminde de bu yöndeki çabalar güçlenerek devam etmiştir. 1991 yılında Mısır ekonomisi kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiş olup, fiyat kontrolleri gevşetilmiş, devlet sübvansiyonları azaltılmış, yatırım ve ticaret nispeten serbestleştirilmiştir. Üretim kamu sektörüne daha az bağımlı hale gelmeye başlamış ve 1994'ten bu yana KİT'lerin %40'ı özelleştirilmiştir. 2004-2008 döneminde yabancı yatırımları çekmeye ve milli geliri artırmaya yönelik yapısal reformlar hayata geçirilmiş, ticari serbestleşme ve yatırım teşvikleri sağlanarak yasal düzenlemelerde esnekliğe gidilmiştir. Ülkede gerçekleştirilen ekonomik reformlar nedeniyle, Mısır, Dünya Bankası-Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC) tarafından 2009 yılında, “en aktif reformlar gerçekleştiren ilk 10 ülke” arasına 4. kez seçilmiştir.

2011 yılında yaşanan Arap Baharı sonrasında reform süreci sekteye uğramıştır. Yaşanan iç karışıklıklar döneminde zirveye ulaşan işsizliğin azaltılması ve ülkenin en önemli sorunlarından biri olan fakirliğin giderilmesi öncelikle çözüm bekleyen konulardır.

2009 küresel ekonomik krizinde pek çok ülke ekonomisi küçülürken, Mısır ekonomisi %4,7 büyüme göstermiştir. Bu durum ortalama %7 büyüme ile ifade edilen önceki 3 yıla nazaran bir düşüşü ifade etmektedir. 2010 yılı büyüme oranı %5,1 olurken, 2011'de yaşanan iç karışıklıkların etkisiyle %1,8 olarak gerçekleşmiş, 2012 yılında ise bir miktar toparlanarak %2,2 olmuştur. 2013-2018 yıllarında ekonomik büyümenin ortalama %5,1 olması beklenmektedir. 2010 yılında 218 milyar Dolar olan Mısır GSYİH'sı, 2011'de 235 milyar Dolar, 2012 yılında ise 257 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Mısır, giderek artan oranda dış ticaret açığı vermektedir. 2012 sonu itibarıyla Mısır'ın dış ticaret açığı 40,4 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Mısır'ın en fazla ihracat yaptığı pazarlar İtalya, Hindistan, ABD, Suudi Arabistan, Libya ve Türkiye'dir. Mısır'ın en önemli ihraç maddeleri; ham petrol ve petrol ürünleri, altın, gübre, plastik ürünler ile elektrikli makine ve cihazlardır.

Mısır'ın en fazla ithalat yaptığı tedarikçi ülkeler Çin, ABD, Almanya, Rusya, Ukrayna ve Türkiye'dir. En fazla ithalat yaptığı ürünler ise petrol yağları ve gazları, makine, buğday, mısır ve demir-çelik ürünleridir. Mısır, dünyanın en büyük buğday ithalatçılarından biridir. 2012 yılında Türkiye %5,2 payla Mısır'ın 6. büyük tedarikçisi olmuştur.

Mısır'ın AB Ülkelerine ihracatı düşme eğilimde iken, ithalatı paralel bir seyir izlemektedir. Mısır'ın AB ülkelerine ihracatının toplam ihracattaki payı 2008 yılında %35,4 iken, 2012 yılı sonu itibariyle %26,8'e gerilemiştir. Mısır'ın AB ülkelerinden yapmış olduğu ithalatın toplam ithalattaki payı ise 2008 yılında %27,1 iken, 2012 yılı sonu itibariyle %29,1'e yükselmiştir.

Mısır tarım alanlarındaki devlet kontrolünü ve payını azaltmak amacıyla 1980'li yıllarda tarım sektörüne yönelik reform sürecini başlatmıştır. Bugün artık Mısır'da tarım sektörü tamamen özel sektör tarafından piyasa koşullarında ve ihracata yönelik olarak işlemektedir. Buna rağmen, Mısır net tarım ve gıda ürünleri ithalatçısı olmaya devam etmektedir.

Ülke nüfusunun %28'i tarım sektöründe faaliyet göstermekte olup, 2011 yılında tarım sektörü GSYİH'nın %14'ünü oluşturmuştur. Nil Nehri, aktif nüfusun üçte birinin istihdam edildiği Mısır'da tarım sektörü açısından önem arz etmektedir. Topraklarının çok büyük bir kısmı çöllerden oluşan Mısır'da verimli Nil deltasında yılda birkaç kez ürün alınabilmekte ve bu durum Mısır'ı önemli bir tarım ülkesi konumuna getirmektedir. Ülkede bazı çöl alanları iyileştirilerek tarımsal üretime uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Tarım sektörü devletin ekonomi politikalarında öncelikli yere sahiptir. Mısır'ın Akdeniz sahilleri dışında çok az yağış alması nedeniyle ülke tarımı sulamaya bağımlıdır. Bu nedenle, sulama tekniklerinin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. 1970 yılında Aswan barajının inşa edilmesiyle birlikte Nil suları kontrol altına alınarak sulamaya müsait tarım alanları genişletilmiştir.

Mısır, tarım alanlarında gübre kullanımı açısından bölgede birinci, dünyada ise ön sıralarda yer almaktadır. 2000'li yıllara gelindiğinde buğday, mısır, pirinç, sebze ve

meyve üretiminde önemli aşamalar kaydedilmekle birlikte, Mısır bazı temel tarım ürünlerinde halen ithalata bağımlı durumdadır. Özellikle buğday, mısır, şeker, yemeklik yağ ve bakliyatla ciddi ithalat yapılmaktadır. Buna karşılık, pirinç, narenciye, soğanlı bitkiler, patates gibi ürünlerde dünya ticaretinde rekabet eden ülkeler arasına girmiştir.

Hayvancılık sektöründe küçük işletmeler ağırlıkta olmakla birlikte, süt ve et üretimine yönelik modern çiftliklerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Üreticilerin küçük ölçekli olmaları, modern üretim teknikleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları ve hayvan varlığının geniş bir alana yayılmış olması sektörün gelişimini kısıtlayan faktörlerdir.

Sanayinin madencilik sektörü ile birlikte milli gelir içindeki payı %37 düzeyindedir. Toplam işgücünün %25'i sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Tekstil, kimya, gıda işleme, ilaç, çimento, demir/çelik önemli sektörler arasındadır.

Mısır ekonomisinin lokomotifi olan inşaat sektörünün GSYİH içindeki payı %5,5 olup, yaklaşık 2,5 milyon kişinin (işgücünün %11,3'ü) bu sektörde istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Sektördeki taahhütlerin %70'i yerel, %30'u ise yabancı müteahhitlik şirketleri tarafından üstlenilmektedir. Hızla çoğalan genç bir nüfusa sahip bulunan ülkede, orta gelir düzeyinde bulunanların sayısının ve kentleşmenin giderek artması nedeniyle önemli oranda konut ihtiyacı bulunmaktadır. 3 milyon konut eksiğinin bulunduğu ifade edilen ülkede gelecek 10-15 yıllık dönemde her yıl ortalama 600-800 bin konut üretileceği tahmin edilmektedir. Sektörde kullanılan inşaat malzemelerinin yaklaşık %25'i ithal edilmekte, %75'i ise yerel veya yabancı ortaklı firmalar tarafından üretilmektedir.

Ülkeye gelen malların çoğu İskenderiye, Damietta, Port Said ve Süveyş limanı gibi önemli limanlardan giriş yapmaktadır. İskenderiye limanı ülkedeki en büyük liman olup, Mısır dış ticaretinin %55'i bu limandan gerçekleştirilmektedir.⁹¹

Mısır 4,4 milyar varillik kanıtlanmış petrol rezervleri ile dünyada 27. sırada olup, petrol kaynakları açısından kendi kendine yeterli bir ülke olarak kabul edilmektedir.⁹²

⁹¹ Beşli, a.g.e.,

Mineral yakıtlar 2012 yılında toplam ihracatın üçte birini oluşturmuştur. Mısır için gelecekte petrol yerine doğal gazın öneminin artması beklenmektedir. Mısır dünyanın 17. büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkesi konumundadır.

Ham petrol kaynakları bakımından kendi kendine yeterli olarak kabul edilen Mısır'da, enerji kaynakları açısından doğalgaz yükselen sektör konumundadır. Ülkede enerji kullanımı doğal gaza kaydırılarak petrol ihracata yönlendirilmektedir. Ancak petrolün büyük kısmı ülke içinde tüketildiği için ihracata ayrılan kısmın süreç içinde azalması, ülkenin ihracatçı konumundan çıkması beklenmektedir.

Mısır, düşük işçi ve enerji ücretleri ve ikili/çok taraflı ticaret anlaşmaları ile yatırımlar için cazip bir ülke konumundadır. 2009 ve 2010 yıllarında Mısır'a sırasıyla 6,7 ve 6,4 milyar Dolar tutarında net doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. 2011 yılında ise yaşanan iç karışıklıklara bağlı olarak bazı tesisler üretimlerini durdurmuş ve çeşitli yatırım projeleri iptal edilmiştir. Mısır'da en çok yatırım yapan ülke ABD'dir. ABD'yi Avrupa ülkeleri ve Arap ülkeleri izlemektedir.

Ülkeyi yabancı yatırımlar için cazip hale getirebilmek, Mısır'ın ekonomi politikalarında çok uzun dönemden beri önem atfedilen bir konudur. Bu doğrultuda mevzuatta pek çok olumlu değişiklik gerçekleştirilmiştir.

Mısır'ın Ortadoğu ve K. Afrika'dan 7 ülke ile (Irak, Libya, Suriye, Lübnan, Ürdün, Fas ve Tunus) Serbest Ticaret Anlaşması mevcuttur. 2010 yılında ise MERCOSUR ile STA imzalamıştır. Mısır'ın ayrıca ABD ve İsrail ile Nitelikli Sanayi Bölgeleri (QIZ) Anlaşması bulunmaktadır. 2004 yılında Mısır ile ABD arasında yürürlüğe giren bu program, Mısır'da QIZ bölgelerinde üretilen ürünlere ABD'ye girişlerinde gümrük vergisinden muafiyet öngörmektedir. Fakat, bu avantajdan yararlanmak için sadece üretimin bu bölgede yapılması yeterli değil, aynı zamanda ürünün ihraç bedelinin %10,5'lik kısmına denk gelen girdinin İsrail'den tedarik edilmesi gerekiyor.

Mısır ayrıca COMESA (The Common Market for Eastern and Southern Africa), GAFTA ve PAFTA (Pan Arab Free Trade Area) üyesidir. Tüm bu anlaşmalar Mısır'ı

⁹² CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2178rank.html> (Erişim:24 Haziran 2013)

sıradan bir ihracat pazarı olmanın ötesine taşımış bulunmaktadır. Ayrıca AB ile yürürlükte bulunan bir STA mevcuttur. Mısır ile AB arasında 25 Haziran 2001 tarihinde imzalanan ve 1 Haziran 2004'den itibaren uygulanmaya başlanan Anlaşmaya göre 12 yıllık bir süre sonunda AB ile Mısır arasında bir serbest ticaret alanı oluşacaktır. Sanayi ürünlerinde Mısır AB'ye gümrüksüz mal satabilmektedir. Mısır'ın bazı tarım ürünlerindeki kotaları genişletilmiş, bazı yeni ürünler tercihli sisteme alınmış ve tarımsal ihracat takvimi uzatılmıştır. AB ise sanayi ürünlerini bölümlere ayırarak 3, 13 ve 15'er yıllık dönemlerde gümrük vergilerinin sıfırlanması hakkını kazanmıştır.⁹³

Aşağıda belirtilen özelliklerinden ötürü Mısır'ın Türkiye'den birkaç adım daha önde olması gerekirken, ekonomik olarak Türkiye'nin dörtte biri kadardır. Bu bağlamda Mısır'ın beş önemli avantajından söz edilebilir.

Birincisi tarihi zenginlikleri ve dolayısıyla turizm gelirleri Mısır için son derece önemlidir. İklim şartlarının uygun olması nedeniyle her mevsim turizm tesisleri çalışır vaziyettedir. İkincisi Nil Nehri ve Nil Vadisidir. Nehir üzerinde tarih boyunca taşımacılık yapılmıştır. Bu toprakların en önemli özelliği yılda 3-4 kez ürün alınabilmesidir. Dünyanın en ünlü pamuğu Nil Vadisinde yetiştirilmektedir. Üçüncüsü Süveyş Kanalı gelirleridir. Mısırın bu kanaldan yıllık geliri ortalama 5 milyar Dolar'ın üzerindedir. Dördüncüsü petrol üretimi ve petrol ürünleri ihracatıdır. Mısır petrol ve doğalgaz ihracından yılda 10 milyar Dolar civarında gelir elde etmektedir. Beşincisi de iklim şartlarıdır. Türkiye soğuk iklim kuşağında bulunurken Mısır ılıman iklim şartlarına sahiptir. Bu durum yakacak giderlerinin ihmal edilecek derecede azalmasını ve özellikle inşaat ve turizm gibi bazı sektörlerin sürekli faal olmasını sağlamaktadır.

Mısır'ın geçmiş yıllarda bu avantajlarını iyi değerlendirdiği söylenemez. Her ne kadar Mübarek döneminde ülke kaynakları yabancı yatırımcılara açılmış ve bazı yeni atılımlar yapılmışsa da yanlış uygulamalar ve özellikle siyasi rejimin yanlışlıkları ve tutarsızlıkları yüzünden Mısır ekonomisinde beklenen ilerleme olmamıştır.⁹⁴

⁹³ Bešli, a.g.e.,

⁹⁴ Recep Ulusoy & Hasan Selçuk, "Son Mısır Devrimine Ekonomik Yaklaşım", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı:1, 2013, ss.58-59

Tablo 4: Mısır'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tarım Arazilerinin Toplam Araziye Oranı (%)	2,46	2,66	3,31	3,54	3,55	3,55	3,56	3,71	3,69	3,68	
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (Net, Bin Dolar)	548.285	734.000	1.235.000	5.375.600	10.042.800	11.578.100	9.494.600	6.711.600	6.385.600	-482.700	
Tüketici Fiyat Enflasyonu (Yıllık, %)	20,82	16,76	2,68	4,87	7,64	9,32	18,32	11,76	11,27	10,05	7,12
Mal ve Hizmetlerden Alınan Verginin Toplam Gelirlere Oranı (%)		12,78		23,65	19,72	19,18	19,99	21,71	22,12	25,19	
Gümrük ve Diğer İthalat Vergilerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı (%)		23,95		10,12	9,77	8,95	9,74	8,27	8,05	7,01	
Uluslararası Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Gelirlere Oranı (%)		12,93		5,83	5,49	5,04	5,63	4,88	4,85	4,59	
Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı (%)		13,19		14,07	15,83	15,35	15,32	15,66	14,13	14,01	
İhracat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				27	20	15	14	14	12	12	12
İthalat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				32	28	21	18	18	15	15	15
Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	18,26	19,37	16,74	14,86	14,07	14,07	13,22	13,68	13,99	13,95	
İmalat Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	12,25	17,76	19,39	16,95	16,55	15,69	15,73	15,98	15,80	15,21	
Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	36,78	28,67	33,13	35,92	38,43	36,34	37,53	37,32	37,53	36,72	
Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	44,96	51,96	50,13	49,21	47,50	49,59	49,25	49,00	48,48	49,34	
GSYİH (Milyon Dolar)	229.124	43.130	99.838	89.685	107.484	130.477	162.818	188.984	218.887	235.983	257.285
GSYİH Artış Oranı (%)	10,01	5,70	5,37	4,47	6,84	7,09	7,16	4,69	5,13	1,78	2,21
Kişi Başı GSYİH (Dolar)	510	766	1.510	1.249	1.473	1.758	2.157	2.462	2.804	2.972	3.187
Tarım Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)	42,40	39,00	29,60	30,90	31,20	31,70	31,60	29,90	28,20		
Sanayi Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)	20,10	20,70	21,30	21,50	22,00	22,10	23,00	23,70	25,30		
Hizmet Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)	35,70	40,10	49,10	47,50	46,60	46,00	45,30	46,20	46,30		
İşsizlik Oranı (%)	5,20	8,60	9,00	11,20	10,60	8,90	8,70	9,40	9,00		
Nüfus Artış Hızı (%)	2,21	2,03	1,58	1,67	1,68	1,68	1,69	1,69	1,68	1,67	1,66
Nüfus (Bin Kişi)	44.931	56.336	66.136	71.777	72.990	74.229	75.491	76.775	78.075	79.392	80.721
Yurtdışından Gelen Turist Sayısı (Kişi)			5.116.000	8.244.000	8.646.000	10.610.000	12.296.000	11.914.000	14.051.000	9.497.000	
Uluslararası Turizm Gelirleri (Bin Dolar)			4.657.000	7.206.000	8.133.000	10.327.000	12.104.000	11.757.000	13.633.000	9.333.000	
Emtia Ticaretinin GSYİH İçindeki Payı (%)	34,51	36,84	19,89	39,43	40,96	43,17	45,82	35,99	36,26	37,89	38,56
Mamul Ürünlere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)				11,86			9,78	9,54			
Ana Mamullere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)				17,65			6,32	6,35			
Mamul İthalatının Toplam Emtia İthalatı İçindeki Payı (%)	58,95	56,31	55,69	46,24	43,22	42,36	59,88	65,24	60,05	52,35	50,95
Akaryakıt İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	64,25	29,41	41,91	51,28	56,39	52,48	44,42	28,92	29,83	30,91	31,54
Mamul İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	10,95	42,47	38,43	23,65	21,23	18,75	36,46	43,83	43,40	45,06	45,49
İhracat (Bin Dolar)			5.275.989	12.912.020	16.728.100	19.224.000	26.223.758	23.061.600	26.437.816	30.527.700	29.397.012
İthalat (Bin Dolar)			14.578.358	22.449.030	27.300.000	37.100.000	48.381.500	44.945.700	52.922.828	58.902.800	69.813.060

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/country/egypt-arab-republic>; ITC Trade Map

Tablo 5: Mısır'ın İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)

	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	25.966.761	24.182.270	26.331.836	31.582.439	29.417.006
İtalya	2.700.504	1.585.490	2.199.155	2.719.707	2.324.482
Hindistan	1.658.794	1.455.156	1.227.896	2.265.445	2.039.538
ABD	1.255.025	1.633.884	1.547.139	1.819.386	2.015.468
S.Arabistan	1.239.354	1.381.556	1.548.992	1.977.694	1.832.800
Libya	773.583	1.008.281	1.220.406	556.746	1.439.304
Türkiye	886.237	641.551	926.476	1.382.216	1.342.051
Fransa	778.950	664.013	924.148	1.288.562	1.152.493
İspanya	1.483.436	1.588.497	1.621.410	1.312.879	1.008.227
Japonya	873.160	104.503	188.909	362.173	1.007.358
Lübnan	411.754	450.173	523.883	964.721	843.122
İngiltere	910.768	868.006	813.365	965.894	840.534
Çin	341.501	975.116	431.596	623.341	747.099
BAE	516.706	578.606	613.359	867.002	721.677
Ürdün	712.841	930.911	711.833	864.370	695.016
Almanya	438.094	461.284	573.402	792.476	644.548
Irak	334.904	387.611	382.896	450.485	569.883
G. Afrika	54.444	29.016	395.604	1.008.471	526.310
Sudan	530.912	560.351	559.247	536.999	452.166
Hollanda	1.493.340	498.927	558.822	701.239	405.634
Belçika	489.975	388.847	351.245	550.935	397.950
Fas	335.232	360.143	402.138	492.622	397.324
Cezayir	181.226	380.993	262.370	386.912	391.945
Suriye	547.112	843.431	800.545	761.953	391.658
İsviçre	23.643	735.953	398.107	272.452	344.540
Kenya	113.611	116.239	234.220	230.710	282.752
G.Kore	630.939	127.491	531.287	433.598	278.710
Tunus	217.244	254.868	204.823	184.990	270.795
Katar	147.699	275.423	226.991	273.658	259.271
G.Kıbrıs	147.605	117.922	93.496	135.795	252.208

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK**Tablo 6: Mısır'ın İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)**

	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	52.751.022	44.912.463	53.003.406	62.282.017	69.865.552
Çin	4.432.007	3.910.853	4.901.783	5.708.258	6.590.725
ABD	5.673.135	4.744.216	4.961.898	6.470.100	5.276.494
Almanya	3.261.959	3.602.226	4.023.948	3.930.009	4.669.976
Rusya	2.247.131	1.549.312	1.835.099	2.634.128	3.988.780
Ukranya	2.009.834	1.338.503	1.624.812	1.946.033	3.861.363
Türkiye	1.426.449	2.599.030	2.250.576	2.759.311	3.679.194
İtalya	3.023.341	2.652.298	2.962.591	3.123.822	3.464.639
Brezilya	1.444.033	1.234.990	1.736.170	2.404.536	2.783.627
S.Arabistan	3.102.074	2.014.980	2.120.138	2.546.395	2.722.363
Kuveyt	1.595.551	1.150.977	1.524.079	2.786.820	2.690.947
Fransa	1.335.772	1.597.946	1.886.073	2.053.241	2.278.003
Hindistan	1.758.297	1.257.965	1.557.824	1.642.407	2.251.608
G.Kore	1.058.783	1.239.926	1.906.032	1.735.307	1.763.176
Belçika	797.038	661.563	861.584	1.336.469	1.692.777
Japonya	1.841.767	1.435.990	1.440.186	1.375.716	1.591.824
Hollanda	729.546	900.424	831.547	1.656.289	1.452.547
İspanya	679.593	821.495	847.909	1.106.072	1.352.628
İngiltere	1.379.296	962.651	1.268.984	1.270.622	1.265.105
Arjantin	1.014.787	459.509	888.238	1.859.349	1.103.070
Cezayir	494.742	377.623	412.761	684.002	968.378
İsveç	756.979	585.805	623.344	707.191	913.289
Tayland	629.154	555.579	749.132	701.658	911.306
BAE	878.995	435.900	730.199	804.686	810.113
Endonezya	759.794	532.947	532.593	903.656	774.552
İsviçre	839.353	459.657	542.362	657.022	731.253
Irak	23.348	2.406	2.652	3.394	678.390
Malezya	559.840	518.140	784.618	768.666	557.657
Tayvan	358.763	300.037	499.806	423.691	511.475
Finlandiya	439.567	289.349	351.004	365.476	486.758

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 7: Mısır'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)					
	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	-26.784.261	-20.730.193	-26.671.570	-30.699.578	-40.448.546
Libya	512.891	797.029	884.342	496.070	1.297.471
Lübnan	240.488	359.149	423.591	880.823	729.779
Ürdün	604.853	858.041	588.976	725.016	482.771
Sudan	482.166	516.657	517.782	510.288	429.070
G. Afrika	-65.427	-106.501	235.501	931.601	425.331
Fas	296.929	315.778	334.158	437.548	295.475
Yemen	133.795	148.458	134.903	103.219	194.807
Katar	91.496	236.732	167.758	163.309	170.620
Suriye	240.990	527.509	437.692	368.456	144.147
G.Kıbrıs	134.546	48.920	-294.995	73.763	135.823
Nijerya	467.659	90.189	141.439	113.700	82.102
Cezayir	-313.516	3.370	-150.391	-297.090	-576.433
Japonya	-968.607	-1.331.487	-1.251.277	-1.013.543	-584.466
Endonezya	-686.392	-437.296	-438.660	-800.586	-677.411
İsveç	-737.584	-548.410	-582.710	-667.612	-878.560
Tayland	-616.782	-489.882	-724.671	-678.903	-879.937
S.Arabistan	-1.862.720	-633.424	-571.146	-568.701	-889.563
Hollanda	763.794	-401.497	-272.725	-955.050	-1.046.913
Arjantin	-905.675	-437.081	-863.382	-1.851.797	-1.097.399
Fransa	-556.822	-933.933	-961.925	-764.679	-1.125.510
İtalya	-322.837	-1.066.808	-763.436	-404.115	-1.140.157
Belçika	-307.063	-272.716	-510.339	-785.534	-1.294.827
G.Kore	-427.844	-1.112.435	-1.374.745	-1.301.709	-1.484.466
Türkiye	-540.212	-1.957.479	-1.324.100	-1.377.095	-2.337.143
Kuveyt	-1.429.942	-953.105	-1.277.613	-2.529.805	-2.461.503
Brezilya	-1.319.128	-1.190.059	-1.551.910	-2.104.856	-2.552.308
ABD	-4.418.110	-3.110.332	-3.414.759	-4.650.714	-3.261.026
Rusya	-2.113.200	-1.379.247	-1.621.800	-2.280.893	-3.763.728
Ukranya	-1.911.043	-1.260.602	-1.549.607	-1.833.149	-3.779.449
Almanya	-2.823.865	-3.140.942	-3.450.546	-3.137.533	-4.025.428
Çin	-4.090.506	-2.935.737	-4.470.187	-5.084.917	-5.843.626

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 8: Mısır'ın İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)					
Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	25.966.761	24.182.270	26.331.836	31.582.439	29.417.006
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	11.604.661	6.935.176	7.593.942	9.241.963	8.871.957
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	17.318	918.443	1.037.421	1.725.835	1.330.667
Gübreler	678.289	1.143.156	1.152.278	1.443.181	1.283.957
Plastikler ve mamulleri	869.187	754.634	886.512	1.098.076	1.266.775
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	791.571	637.569	816.426	1.166.612	1.153.693
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	708.126	1.005.769	955.071	1.020.609	990.338
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	663.553	805.910	834.298	986.031	804.306
Demir ve çelik	1.222.157	556.688	872.896	1.157.592	775.037
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	254.284	811.407	821.042	994.272	770.486
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	559.169	840.198	426.615	655.810	729.745
Aluminyum ve aluminyumdan eşya	555.911	404.959	497.136	664.620	673.232
Pamuk	363.908	266.948	608.207	644.941	526.757
Anorganik kimyasallar	432.788	426.702	567.006	775.871	506.605
Seramik mamulleri	324.615	409.185	367.794	287.311	488.506
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	518.815	508.634	455.809	558.446	486.445
Bakır ve bakırdan eşya	647.879	585.319	708.313	614.250	484.092
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	319.452	315.061	405.745	474.382	450.541
Demir veya çelikten eşya	440.743	537.417	410.461	573.195	439.968
Muhtelif kimyasal maddeler	781.800	325.750	502.306	504.042	420.174
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	359.877	475.634	515.574	516.900	401.881
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	171.272	301.942	359.094	412.074	389.557
Cam ve cam eşya	102.865	327.960	380.202	406.631	388.731
Organik kimyasal ürünler	26.022	48.277	55.672	228.141	381.276
Mobilyalar, yatak takımları vb.	282.782	285.548	245.564	288.739	330.908
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	131.199	185.058	236.348	271.403	314.294

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 9: Mısır'ın İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)					
Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	52.751.022	44.912.463	53.003.406	62.282.017	69.865.552
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	5.766.264	4.465.997	7.130.719	9.280.342	13.061.079
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	6.172.261	5.823.435	5.613.253	5.452.653	5.570.915
Hububat	3.103.786	2.433.972	3.483.899	5.452.688	5.349.071
Demir ve çelik	4.945.743	3.563.619	3.125.770	3.600.324	4.307.419
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	3.249.814	2.923.741	3.376.141	3.655.273	3.713.385
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	3.040.820	2.648.594	3.768.196	3.093.782	3.555.136
Plastikler ve mamulleri	2.321.954	1.890.574	2.296.111	2.915.005	3.112.063
Demir veya çelikten eşya	2.727.246	2.630.887	2.787.148	2.598.375	2.582.963
Eczacılık ürünleri	921.723	1.033.936	1.053.171	1.351.877	1.673.332
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	1.161.099	1.079.912	1.202.938	1.340.902	1.670.540
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	1.494.412	895.105	1.023.689	2.052.080	1.627.488
Organik kimyasal ürünler	1.213.441	992.727	1.120.059	1.356.297	1.388.338
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	644.687	825.435	863.508	1.169.842	1.376.860
Etiler ve yenilen sakatat	614.151	577.082	1.009.159	947.386	1.355.711
Bakır ve bakırdan eşya	1.517.156	602.140	548.845	1.219.115	1.290.594
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	963.902	917.520	1.022.279	1.183.242	1.267.505
Kauçuk ve kauçuktan eşya	638.255	519.985	666.930	816.809	991.523
Muhtelif kimyasal maddeler	574.250	564.698	570.436	729.667	848.191
Şeker ve şeker mamulleri	574.179	306.307	499.376	925.422	846.267
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	226.581	308.128	406.734	731.065	807.645
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	711.115	576.415	624.130	790.590	789.832
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	667.491	646.358	640.079	637.861	765.141
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	483.048	432.991	464.404	630.698	759.896
Metal cevherleri, cüruf ve kül	641.275	493.728	563.139	967.500	739.132
Pamuk	688.487	689.762	740.554	775.754	631.462

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 10: Mısır'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)					
Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-26.784.261	-20.730.193	-26.671.570	-30.699.578	-40.448.546
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	-939.747	862.289	959.780	1.671.276	1.214.717
Gübreler	520.427	1.051.534	1.037.122	1.291.250	1.118.185
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	579.453	831.256	753.761	773.054	545.606
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	234.939	575.017	76.872	410.823	498.755
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	493.055	472.906	406.386	516.388	451.873
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	-58.999	458.951	304.338	657.727	385.477
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	302.005	209.471	241.651	384.381	355.589
Seramik mamulleri	198.890	236.570	244.500	132.955	310.280
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	130.186	193.349	238.253	367.381	304.746
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	296.488	412.849	408.246	411.679	277.754
Cam ve cam eşya	-87.292	149.551	223.565	269.576	242.419
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	89.837	128.881	169.478	142.382	192.030
Organik kimyasal ürünler	-1.187.419	-944.450	-1.064.387	-1.128.156	-1.007.062
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	-502.095	-555.582	-610.004	-863.475	-1.118.267
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	-1.300.191	-721.885	-882.496	-1.733.660	-1.349.337
Etler ve yenilen sakatat	-606.797	-564.318	-1.001.189	-939.892	-1.352.637
Eczacılık ürünleri	-752.100	-791.011	-806.071	-1.104.399	-1.371.101
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-1.125.692	-1.045.736	-1.165.875	-1.294.787	-1.630.855
Plastikler ve mamulleri	-1.452.767	-1.135.940	-1.409.599	-1.816.929	-1.845.288
Demir veya çelikten eşya	-2.286.503	-2.093.470	-2.376.687	-2.025.180	-2.142.995
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-2.458.243	-2.286.172	-2.559.715	-2.488.661	-2.559.692
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-2.905.202	-2.506.108	-3.661.947	-3.000.070	-3.430.992
Demir ve çelik	-3.723.586	-3.006.931	-2.252.874	-2.442.732	-3.532.382
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	5.838.397	2.469.179	463.223	-38.379	-4.189.122
Hububat	-2.914.500	-1.934.059	-3.089.122	-5.424.669	-5.256.460
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-5.894.812	-5.563.145	-5.386.354	-5.187.938	-5.341.353

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 11: Mısır'ın AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)					
	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	25.966.761	24.182.270	26.331.836	31.582.439	29.417.006
AB-27	9.211.424	6.834.892	7.989.848	9.680.586	7.875.001
İtalya	2.700.504	1.585.490	2.199.155	2.719.707	2.324.482
Fransa	778.950	664.013	924.148	1.288.562	1.152.493
İspanya	1.483.436	1.588.497	1.621.410	1.312.879	1.008.227
İngiltere	910.768	868.006	813.365	965.894	840.534
Almanya	438.094	461.284	573.402	792.476	644.548
Hollanda	1.493.340	498.927	558.822	701.239	405.634
Belçika	489.975	388.847	351.245	550.935	397.950
G.Kıbrıs	147.605	117.922	93.496	135.795	252.208
Yunanistan	323.640	249.938	271.861	400.617	225.777
Portekiz	54.904	65.117	95.737	91.229	104.780
Bulgaristan	33.998	40.547	29.354	27.495	78.634
Romanya	79.955	57.816	87.016	62.171	73.954
Polonya	27.536	26.430	27.815	67.934	69.164
Çek C.	17.201	33.872	42.556	53.728	56.527
Slovenya	17.811	23.416	59.066	47.466	46.430
S.İrlanda	28.320	29.237	28.667	25.613	35.832
İsveç	19.395	37.395	40.634	39.579	34.729
Malta	97.383	29.606	21.650	282.036	31.719
Litvanya	5.352	11.386	7.944	16.605	19.044
Danimarka	14.837	13.252	15.108	27.200	17.267
Finlandiya	21.814	14.235	31.098	23.603	17.101
Avusturya	7.699	9.167	56.439	21.485	15.700
Macaristan	10.749	9.664	9.727	13.307	8.357
Letonya	6.004	6.417	5.591	8.652	7.099
Estonya	1.891	3.371	1.695	3.770	4.631
Slovakya	0	0	22.777	310	1.475
Lüksemburg	263	1.040	70	299	705

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 12: Mısır'ın AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)					
	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	52.751.022	44.912.463	53.003.406	62.282.017	69.865.552
AB-27	14.300.015	14.240.264	17.108.727	18.153.489	20.376.259
Almanya	3.261.959	3.602.226	4.023.948	3.930.009	4.669.976
İtalya	3.023.341	2.652.298	2.962.591	3.123.822	3.464.639
Fransa	1.335.772	1.597.946	1.886.073	2.053.241	2.278.003
Belçika	797.038	661.563	861.584	1.336.469	1.692.777
Hollanda	729.546	900.424	831.547	1.656.289	1.452.547
İspanya	679.593	821.495	847.909	1.106.072	1.352.628
İngiltere	1.379.296	962.651	1.268.984	1.270.622	1.265.105
İsveç	756.979	585.805	623.344	707.191	913.289
Finlandiya	439.567	289.349	351.004	365.476	486.758
Romanya	244.885	183.344	176.551	316.574	386.083
Yunanistan	211.819	263.885	417.113	389.796	376.166
Çek C.	174.703	131.759	198.281	201.173	313.260
Danimarka	159.406	208.116	187.693	228.500	263.047
Malta	197.374	352.252	1.053.845	208.279	226.161
Avusturya	207.432	170.904	205.307	227.014	200.265
S.İrlanda	149.017	219.429	197.164	166.719	175.226
Bulgaristan	39.232	98.421	112.076	232.940	166.131
Polonya	104.385	175.417	159.509	153.475	163.376
G.Kıbrıs	13.059	69.002	388.491	62.032	116.385
Macaristan	205.697	90.562	120.151	96.850	99.788
Litvanya	5.170	22.051	31.023	54.165	88.734
Portekiz	54.341	67.099	76.608	116.202	79.457
Letonya	47.949	28.496	50.733	48.036	63.944
Slovenya	48.038	58.781	53.577	49.669	50.317
Estonya	27.767	16.528	19.033	28.784	26.925
Lüksemburg	4.631	1.460	4.588	24.090	5.272
Slovakya	2.019	9.001	0	0	0

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 13: Mısır'ın AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)					
	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	-26.784.261	-20.730.193	-26.671.570	-30.699.578	-40.448.546
AB-27	-5.088.591	-7.405.372	-9.118.879	-8.472.903	-12.501.258
Almanya	-2.823.865	-3.140.942	-3.450.546	-3.137.533	-4.025.428
Belçika	-307.063	-272.716	-510.339	-785.534	-1.294.827
İtalya	-322.837	-1.066.808	-763.436	-404.115	-1.140.157
Fransa	-556.822	-933.933	-961.925	-764.679	-1.125.510
Hollanda	763.794	-401.497	-272.725	-955.050	-1.046.913
İsveç	-737.584	-548.410	-582.710	-667.612	-878.560
Finlandiya	-417.753	-275.114	-319.906	-341.873	-469.657
İngiltere	-468.528	-94.645	-455.619	-304.728	-424.571
İspanya	803.843	767.002	773.501	206.807	-344.401
Romanya	-164.930	-125.528	-89.535	-254.403	-312.129
Çek C.	-157.502	-97.887	-155.725	-147.445	-256.733
Danimarka	-144.569	-194.864	-172.585	-201.300	-245.780
Malta	-99.991	-322.646	-1.032.195	73.757	-194.442
Avusturya	-199.733	-161.737	-148.868	-205.529	-184.565
Yunanistan	111.821	-13.947	-145.252	10.821	-150.389
S.İrlanda	-120.697	-190.192	-168.497	-141.106	-139.394
Polonya	-76.849	-148.987	-131.694	-85.541	-94.212
Macaristan	-194.948	-80.898	-110.424	-83.543	-91.431
Bulgaristan	-5.234	-57.874	-82.722	-205.445	-87.497
Litvanya	182	-10.665	-23.079	-37.560	-69.690
Letonya	-41.945	-22.079	-45.142	-39.384	-56.845
Estonya	-25.876	-13.157	-17.338	-25.014	-22.294
Lüksemburg	-4.368	-420	-4.518	-23.791	-4.567
Slovenya	-30.227	-35.365	5.489	-2.203	-3.887
Slovakya	-2.019	-9.001	22.777	310	1.475
Portekiz	563	-1.982	19.129	-24.973	25.323
G.Kıbrıs	134.546	48.920	-294.995	73.763	135.823

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 14: Mısır'ın AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)					
Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	9.211.424	6.834.892	7.989.848	9.680.586	7.875.001
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	3.934.050	2.686.245	2.849.191	3.454.623	2.423.491
Gübreler	376.036	712.057	863.326	935.443	840.364
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	362.554	204.017	336.067	513.120	487.241
Plastikler ve mamulleri	408.173	224.946	295.771	403.821	444.791
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	204.701	117.959	205.859	364.893	357.473
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	272.018	367.441	302.095	273.455	300.124
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	280.262	304.413	322.387	327.211	272.511
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	160.037	275.126	295.132	364.141	264.503
Organik kimyasal ürünler	14.570	29.395	33.522	131.551	252.152
Anorganik kimyasallar	226.043	153.597	219.348	256.831	197.539
Pamuk	114.126	83.015	194.374	237.516	189.801
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	198.684	154.971	155.401	196.544	169.631
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	244.486	232.144	184.954	229.346	168.743
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	55.464	114.725	136.353	175.338	140.960
Muhtelif kimyasal maddeler	705.726	111.001	188.533	139.506	111.213
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	100.251	54.609	63.428	109.530	99.504
Demir ve çelik	565.382	77.713	221.104	281.853	95.822
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	40.652	72.300	61.151	97.342	78.437
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	36.209	79.769	114.905	111.149	76.149
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	41.613	47.649	71.629	90.794	61.746
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	25.795	33.679	45.449	29.115	56.169
Özel dokunmuş mensucat; dantela; duvar halıları vb.	14.152	42.827	42.938	68.479	54.422
Bakır ve bakırdan eşya	135.837	21.590	86.928	98.111	52.889
Demir veya çelikten eşya	106.846	56.312	49.985	67.198	47.269
Eczacılık ürünleri	23.912	59.139	38.491	32.789	42.560

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 15: Mısır'ın AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)					
Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	14.300.015	14.240.264	17.108.727	18.153.489	20.376.259
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	412.429	824.916	2.320.288	1.955.901	3.778.290
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	3.031.000	3.095.649	2.893.958	2.954.688	2.523.594
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	1.484.102	1.328.751	1.337.966	1.444.084	1.306.696
Eczacılık ürünleri	550.567	570.735	591.972	786.223	1.098.640
Demir ve çelik	1.150.630	635.765	822.590	960.635	1.073.108
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	785.468	964.360	1.234.669	855.427	929.668
Demir veya çelikten eşya	851.729	922.516	1.171.841	1.034.073	859.769
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	591.916	575.937	639.416	674.429	841.626
Plastikler ve mamulleri	641.573	523.842	574.484	759.260	805.908
Organik kimyasal ürünler	574.295	466.532	557.475	632.454	624.575
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	437.191	388.057	410.743	505.635	562.417
Bakır ve bakırdan eşya	235.518	155.373	124.451	511.677	504.824
Muhtelif kimyasal maddeler	296.823	309.706	291.910	393.698	471.726
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	312.214	312.035	313.007	363.466	411.399
Hububat	220.438	448.451	630.488	497.256	348.162
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	109.612	169.207	170.580	241.029	283.169
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	220.585	221.320	243.149	318.825	280.319
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülâsalar; boyalar, pigmentler vb.	220.528	174.480	202.353	231.508	263.149
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	39.440	100.994	147.082	193.867	253.529
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	86.610	68.002	130.446	173.313	197.405
Kauçuk ve kauçuktan eşya	163.211	137.613	144.295	177.091	189.724
Metal cevherleri, cüruf ve kül	68.224	20.834	65.194	78.020	179.395
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	76.631	139.344	127.786	141.637	176.017
Anorganik kimyasallar	129.188	100.698	108.081	123.216	142.259
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	6.420	6.848	14.237	68.655	141.435

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 16: Mısır'ın AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD)					
Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-5.088.591	-7.405.372	-9.118.879	-8.472.903	-12.501.258
Gübreler	307.586	672.759	815.741	886.643	773.494
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	274.842	137.864	264.963	385.760	347.204
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	142.563	254.503	244.612	300.110	205.968
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	242.578	228.767	181.174	226.235	164.640
meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	265.598	360.593	287.858	204.800	158.689
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	193.056	149.192	148.195	188.845	157.102
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	52.499	109.601	132.557	174.108	138.819
Pamuk	-2.917	-14.333	97.101	133.373	131.173
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	27.943	69.291	101.780	104.520	71.340
Anorganik kimyasallar	96.855	52.899	111.267	133.615	55.280
Özel dokunmuş mensucat; dantela; duvar halıları vb.	3.373	36.460	30.195	64.602	50.494
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	-109.355	-168.440	-170.549	-240.736	-283.000
Hububat	-198.797	-404.804	-602.436	-480.000	-315.069
Muhtelif kimyasal maddeler	408.903	-198.705	-103.377	-254.192	-360.513
Plastikler ve mamulleri	-233.400	-298.896	-278.713	-355.439	-361.117
Organik kimyasal ürünler	-559.725	-437.137	-523.953	-500.903	-372.423
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-301.014	-303.630	-302.808	-342.584	-389.821
Bakır ve bakırdan eşya	-99.681	-133.783	-37.523	-413.566	-451.935
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-395.578	-340.408	-339.114	-414.841	-500.671
Demir veya çelikten eşya	-744.883	-866.204	-1.121.856	-966.875	-812.500
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-587.157	-570.122	-632.201	-665.413	-833.972
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-759.673	-930.681	-1.189.220	-826.312	-873.499
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-1.279.401	-1.210.792	-1.132.107	-1.079.191	-949.223
Demir ve çelik	-585.248	-558.052	-601.486	-678.782	-977.286
Eczacılık ürünleri	-526.655	-511.596	-553.481	-753.434	-1.056.080
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	3.521.621	1.861.329	528.903	1.498.722	-1.354.799
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	-2.975.328	-3.058.552	-2.856.688	-2.916.992	-2.484.271

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 17: Mısır'ın Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	341.501	975.116	431.596	623.341	747.099
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	120.894	515.026	14.898	242.657	423.996
Cam ve cam eşya	9.164	158.222	154.685	80.328	105.712
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	86.410	62.371	57.254	79.214	72.151
Pamuk	14.145	28.662	73.094	61.274	38.555
Taş, alçı, çimento, amiyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	509	6.915	23.650	14.960	20.994
Plastikler ve mamulleri	34.978	72.936	44.471	25.260	15.336
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	5.741	5.473	8.964	4.836	9.436
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	443	3.923	6.668	8.215	9.380
Mobilyalar, yatak takımları vb.	48	282	242	3.143	7.004
Bakır ve bakırdan eşya	4.052	17.613	16.443	17.445	6.939
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	694	4.916	7.571	12.498	6.446

Tablo 18: Mısır'ın Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	4.432.007	3.910.853	4.901.783	5.708.258	6.590.725
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	821.783	664.283	842.353	974.074	1.183.579
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	559.971	565.475	925.943	1.085.058	1.173.067
Demir veya çelikten eşya	221.183	223.594	269.457	314.824	523.066
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	244.500	227.614	268.766	319.278	337.033
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	359.314	246.058	217.274	294.810	295.964
Plastikler ve mamulleri	191.608	121.865	137.397	180.457	256.108
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	249.218	270.829	348.384	188.150	249.300
Organik kimyasal ürünler	124.630	130.189	154.481	210.515	223.134
Kauçuk ve kauçuktan eşya	74.684	62.998	68.815	105.148	170.418
Demir ve çelik	239.846	69.590	72.922	122.583	139.466
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	11.038	11.780	35.356	82.651	122.929
Pamuk	100.042	129.161	123.534	149.176	119.170
Sentetik ve suni devamsız lifler	99.321	104.671	161.538	176.460	117.941
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	62.271	40.356	76.444	98.645	107.729
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	75.076	66.336	72.956	75.455	103.904
Mobilyalar, yatak takımları vb.	74.359	69.220	99.953	84.929	100.834
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	40.007	41.427	80.227	80.279	88.187
Seramik mamulleri	35.497	44.140	41.846	55.073	85.905
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar; boyalar, pigmentler vb.	48.124	48.367	59.599	85.955	85.162
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	49.053	33.429	56.784	95.565	74.617
Anorganik kimyasallar	72.297	54.149	46.850	60.108	67.681
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarları	37.644	43.547	43.626	60.803	66.884

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 19: Mısır'ın Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)					
Ürün adı	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-4.090.506	-2.935.737	-4.470.187	-5.084.917	-5.843.626
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	119.784	511.919	14.540	238.274	423.188
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	76.635	49.257	40.087	71.295	61.572
Cam ve cam eşya	-61.835	104.067	107.682	26.751	57.553
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	5.466	287	8.701	4.778	9.243
Muhtelif kimyasal maddeler	-33.673	39.172	-43.514	-50.452	-62.019
Anorganik kimyasallar	-72.289	-51.494	-46.063	-23.297	-64.603
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarları	-37.644	-43.547	-43.626	-60.803	-66.884
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-49.053	-33.427	-56.784	-95.512	-74.542
Pamuk	-85.897	-100.499	-50.440	-87.902	-80.615
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar; boyalar, pigmentler vb.	-47.944	-48.066	-59.580	-85.593	-84.943
Seramik mamulleri	-35.490	-44.089	-41.846	-54.760	-85.875
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	-40.007	-41.427	-80.227	-80.279	-88.187
Mobilyalar, yatak takımları vb.	-74.311	-68.938	-99.711	-81.786	-93.830
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-74.653	-65.498	-70.544	-73.152	-101.245
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-62.270	-40.356	-76.441	-98.283	-107.649
Sentetik ve suni devamsız lifler	-99.286	-104.436	-159.662	-173.456	-114.201
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	-10.764	-11.662	-35.015	-82.289	-122.374
Demir ve çelik	-239.579	-69.568	-71.969	-121.062	-139.187
Kauçuk ve kauçuktan eşya	-74.649	-62.976	-68.770	-105.021	-170.354
Organik kimyasal ürünler	-124.630	-129.685	-154.412	-210.492	-223.121
Plastikler ve mamulleri	-156.630	-48.929	-92.926	-155.197	-240.772
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	-249.143	-270.452	-347.485	-186.850	-246.724
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	-359.314	-245.980	-217.107	-294.533	-295.761
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-244.495	-227.599	-268.766	-319.250	-337.002
Demir veya çelikten eşya	-220.901	-222.963	-268.390	-313.800	-522.625
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-559.277	-560.559	-918.372	-1.072.560	-1.166.621
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-821.409	-663.423	-842.218	-973.331	-1.183.236

Kaynak: ITC-Trade Map

4.2.2. Fas

Batı Avrupa, K. Afrika ve Ortadoğu'nun siyasi ve ekonomik güvenliği açısından stratejik öneme haiz bir ülke olan Fas, coğrafi açıdan kritik bir pozisyonda bulunmaktadır. Ayrıca Cezayir'den gelip Güney Avrupa'yı besleyen gaz boruları Fas'tan geçmektedir.⁹⁵

Dünyanın en büyük fosfat yataklarına sahip olan Fas ekonomisi tarım, imalat, balıkçılık ve turizm sektörü gelirleri ve dış ülkelerde çalışan Faslıların ülkeye getirdikleri dövizlerle ayakta durmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren Fas, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde başarılı bir ekonomik reform sürecine girmiş, bu çerçevede dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi, yeni yatırım kanunu, özelleştirme programı ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmış, ekonominin son 10 yılda tarım ve fosfat sektörlerine olan bağımlılığı azalmıştır. Bankalar Fas ekonomisinin en önemli finansman aracıdır. Bankalar arasındaki birleşmeler son yıllarda hız kazanmıştır.

32,5 milyon nüfusu olan Fas'ın yüksek işsizlik problemi bulunmaktadır. İşsizlik oranını düşürmek ve ekonomik durgunluğa bağlı olarak artan fakirliği azaltmak çözüm bekleyen öncelikli sorunlardandır. Ülkede ekonomik faaliyetler Kasablanka ve Rabat bölgesinde yoğunlaşmıştır. Az nüfuslu bölgelerdeki iş imkanlarını geliştirmek amacıyla yatırım teşvikleri uygulanmaktadır. Çeşitli tedbirlere rağmen köyden kente göç önlenememektedir.

Fas ekonomisinin 2002-2008 yılları arasındaki ortalama büyüme rakamı %5'ler seviyesinde gerçekleşmiştir. 2002 yılında 1.350 Dolar seviyesindeki kişi başına milli gelir de bu gelişmeye paralel olarak artış göstererek, 2011 yılı sonunda 3.000 Dolar düzeyine ulaşmıştır. Orta gelir düzeyinde bir ülke olan Fas için sosyal ve ekonomik eşitsizliğin büyümenin önündeki en önemli engel olduğu kabul edilmektedir.

Turizm gelirleri ülkenin en önemli döviz girdi kaynağıdır. Diğer önemli döviz kaynakları yurt dışında çalışan Fas'lı işçilerin kazandırdıkları dövizler ve fosfat ihracatından elde edilen gelirlerdir.

⁹⁵ Carl Dawson, *EU Integration with North Africa*, London, Tauris Academic Studies, 2009, s.5

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın %55'i hizmetler sektörüne dayanmaktadır. İmalat sanayinin GSYİH içindeki payı yaklaşık %15,5, tarım sektörünün ise %15 civarındadır.

Fas, dış borç yükünün fazla olmaması nedeniyle küresel ekonomik krizden nispeten daha az etkilenmiştir. Orta vadede ekonominin güçlenmesi beklenmektedir.

Fas ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşması 15 Ekim 1995'te imzalanmış ve 1 Mart 2000'de yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte sanayi ürünlerinde gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kademeli olarak 1 Mart 2012'de tamamen sıfırlanması öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise belirli ürünler için belirtilen kota ve tarifelerin dikkate alınmasında uzlaşılmıştır. AB-Fas Ortaklık Anlaşması kapsamında, ileri tarım tavizleri müzakereleri de 14 Aralık 2009 tarihinde sonuçlanmıştır. Fas ayrıca Ürdün, Mısır ve Tunus ile dörtlü bir Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış bulunmaktadır.

Ülkenin kıyı kesimleri tarıma uygun bir iklim ve toprak yapısına sahiptir. Balıkçılık önemli bir gelir kalemidir. Tarım sektörü iş gücünün %40'ını (kadın iş gücünün %60'ı) istihdam etmektedir. Yağışlara bağlı olarak tarım sektörünün verimi yıldan yıla değişmektedir. Özellikle düşük mekanizasyon oranı, yetersiz gübre kullanımı ve sık sık kuraklık yaşanması tarım sektörünü olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Fas tarım ürünleri, AB piyasasına daha ucuz ve kaliteli ürünler sunan Yunanistan, İspanya ve Türkiye kaynaklı tarım ürünleri ile rekabet içindedir.

1993 yılından itibaren çimento, demir, çelik gibi ağır sanayilerde kısmi özelleştirme yoluna gidilmiştir. 1982 yılında çıkarılan yatırım kanunu 1988'de iyileştirilmiş ve bu şekilde sanayi sektöründeki yatırımlar teşvik edilmiştir. Kasablanka, imalat sanayi sektöründe önemli bir merkez konumundadır. Düşük verimlilik oranları ile yüksek işçi ve enerji ücretleri imalat sektörünü olumsuz etkileyen faktörlerdir.

Gıda işleme sektöründe konserve meyve, balık, un ve bitkisel yağlar başta gelmektedir. Hem ihracat (konserve meyve, sebze ve balık) hem de iç tüketime (un, şeker, bitkisel yağ) yönelik üretim yapılmaktadır.

Tekstil sektörü ekonomik büyüme için önemli bir yere sahiptir. Ülkenin en önemli ihracat sektörü olan tekstil; Hindistan ve Çin gibi Uzak Doğu kaynaklı yoğun bir rekabet

baskısı ile karşı karşıyadır. İplik ve kumaş gibi hammaddeler ve ara ürünler ithal edilmekte, bitmiş ürün olan hazır giyim ürünleri ise ihraç edilmektedir.

Ağırlıklı olarak lisans altında üretimi yapılan ve AB ülkelerinden yapılan hammadde ithalatına bağımlı olan ilaç sektörü hızlı bir büyüme göstermekte ve iç talebin %80'ini karşılamaktadır.

Kimya sanayi ağırlıklı olarak fosfatın işlenmesine dayalıdır. Son dönemde, fosfat kimyasalları sanayiinde üretim ve işleme hacminin artırılması amacıyla Fransa, Belçika, Hindistan ve Pakistan'lı ortaklar ile "ortak yatırım" oluşumuna gidilmektedir.

Madencilik sektörünün % 95'i fosfat üretiminden oluşmaktadır. Fas, ABD ve Rusya Federasyonu'ndan sonra dünyadaki üçüncü büyük fosfat üreticisidir. Ülkedeki toplam fosfat rezervinin 58 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Son yıllarda ortalama fosfat üretimi 21-23 milyon ton, ihracat 10-12 milyon ton civarında gerçekleşmektedir. Fas, ham fosfat, fosforik asit ve gübre ihracatında dünyada ilk sırada yer almaktadır. Fosfat dışında gümüş, bakır, çinko ve kobalt üretimi de yapılmaktadır. Fosfat üretimi kamunun elinde tutulmuş; ancak gümüş ve bakır madenleri özelleştirilmiştir.

İnşaat ve taahhüt sektörü, GSYİH'ya katkısı ve istihdam içindeki payı dikkate alındığında önemli bir sektör konumunda olup, faal nüfusun yaklaşık %7,5'luk kısmı bu sektörde istihdam edilmektedir.

Ülkenin önemli gelir ve istihdam kaynaklarından biri olan turizm sektöründe Fransa Almanya, İspanya, İngiltere, İtalya ve ABD en önemli müşterilerdir. Sektöre yabancı yatırımların çekilmesi konusunda önemli çalışmalar yürütülmektedir. Turizm sektöründe hali hazırda Fransız, İngiliz, Suudi, Alman ortak yatırımları bulunmaktadır. Ancak sektör politik krizlerden etkilenmeye açıktır. Son dönemde ülkeyi ziyaret eden batılı turist sayısında düşüş görülmesine karşılık ülkeye Arap ülkelerinden gelen turist sayısında artış görülmektedir.

Fas dış ticareti teşvik edici tedbirleri uygulamaya koymaktadır. Örneğin gümrük prosedürleri 2009 yılı Haziran ayından itibaren bilgisayarlı online sisteme geçmiş durumdadır.

İthalat ve ihracata yönelik liberalleşme politikalarını hayata geçiren 1989 tarihli dış ticaret'e ilişkin Kanunun yanı sıra, 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması Fas'ın dış açılma sürecine ivme kazandırmıştır. Gümrük tarifelerinin azaltılması konusunda önemli bir yol kateden ülkenin 1982 yılında %400'ler seviyesinde olan ortalama gümrük vergisi oranları 2002 yılından itibaren her yıl daha da düşürülmektedir. Tarım ürünlerine uygulanan gümrük oranları sanayi ürünlerine oranla daha yüksektir.

Fas, ticaret anlaşması imzaladığı ülkelere karşılıklı esasına dayalı olarak tercihli muamelede bulunmaktadır. Örneğin, Arap Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması, Avrupa Birliği ile Serbest Ticaret Anlaşması, EFTA ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşması ya da BAE, Mısır, Ürdün, Tunus, Türkiye ve ABD ile imzaladığı ikili serbest ticaret anlaşmaları kapsamında anlaşmalara taraf olan ülkelere tercihli gümrük vergisi oranları uygulanmaktadır.⁹⁶

Fas, giderek artan oranda dış ticaret açığı vermektedir. 2012 sonu itibariyle Fas'ın dış ticaret açığı 23,3 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Fas'ın en fazla ihracat yaptığı pazarlar Fransa, İspanya, Brezilya, Hindistan, ABD ve İtalya'dır. Fas'ın en önemli ihraç maddeleri; elektrikli makine ve cihazlar, gübre, örülmemiş giyim eşyası, kalsiyum ve kalsiyum fosfat, kireç, anorganik kimyasallar, mineral yakıtlar ve motorlu kara taşıtlarıdır.

Fas'ın en fazla ithalat yaptığı tedarikçi ülkeler İspanya, Fransa, Çin, ABD, S.Arabistan, Rusya ve İtalya'dır. Ülke ithalatında sanayi ürünleri öncelikli sıradadır. En fazla ithalat yaptığı ürünler ise petrol yağları ve gazları, makine, motorlu kara taşıtları, elektrikli makine, buğday, mısır, plastik ve mamulleri ile demir-çelik ürünleridir.

Avrupa Birliği Fas'ın en önemli ticaret ortağı konumundadır. Fas'ın AB Ülkelerine ihracatı ve ithalatı son yıllarda yatay bir seyir izlemektedir. Fas'ın AB ülkelerine ihracatının toplam ihracattaki payı 2012 yılı sonu itibariyle %56,8, AB ülkelerine ithalatının toplam ithalattaki payı ise %47,3 düzeyindedir.

⁹⁶ Özden, a.g.e.,

Tablo 20: Fas'ın Temel Ekonomik Göstergeleri											
	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tarım Arazilerinin Toplam Araziye Oranı (%)	64,82	67,99	68,68	67,19	67,10	67,13	67,18	67,23	67,19	67,45	
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (Net, Bin Dolar)	89.416	165.122	220.739	1.670.609	2.460.787	2.825.801	2.466.288	1.970.323	1.240.626	2.521.364	
Tüketici Fiyat Enflasyonu (Yıllık, %)	9,41	6,78	1,89	0,98	3,28	2,04	3,71	0,99	0,99	0,92	1,28
Mal ve Hizmetlerden Alınan Verginin Toplam Gelirlere Oranı (%)				30,15	30,69	30,99	32,12	31,40	36,13	35,33	
Gümrük ve Diğer İthalat Vergilerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı (%)				10,71	9,53	8,67	7,22	6,74	6,85	5,38	
Uluslararası Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Gelirlere Oranı (%)				8,44	7,53	6,89	5,80	5,99	5,55	5,06	
Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı (%)				21,97	22,43	25,12	27,57	23,97	23,43	23,80	
İhracat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				17	17	13	13	13	13	11	11
İthalat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				30	30	19	18	17	17	16	16
Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	18,48	18,26	14,94	14,68	16,89	13,73	14,64	16,39	15,38	15,09	
İmalat Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	16,87	18,99	17,46	16,28	15,68	15,04	14,04	15,92	15,30	15,50	
Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	31,03	33,42	29,11	28,22	27,15	27,31	30,32	28,59	29,66	29,86	
Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	50,49	48,32	55,95	57,10	55,96	58,95	55,04	55,02	54,96	55,05	
GSYİH (Milyon Dolar)	18.820	25.820	37.020	59.523	65.637	75.226	88.882	90.908	90.770	99.211	95.981
GSYİH Artış Oranı (%)	3,64	4,03	1,59	2,98	7,76	2,71	5,59	4,76	3,64	4,99	2,69
Kişi Başı GSYİH (Dolar)	943	1.037	1.276	1.948	2.128	2.416	2.827	2.861	2.823	3.044	2.902
Tarım Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)		3,90	5,10	45,40	43,30	42,10	40,90	40,50	40,20	39,80	
Sanayi Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)		36,40	31,90	19,50	20,30	21,10	21,70	21,70	22,10	21,90	
Hizmet Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)		59,50	62,80	35,00	36,30	36,70	37,20	37,70	37,60	38,20	
İşsizlik Oranı (%)		15,80	13,60	11,00	9,70	9,70	9,60	9,10	9,10	8,90	
Nüfus Artış Hızı (%)	2,34	1,90	1,18	0,90	0,89	0,89	0,93	1,03	1,16	1,31	1,43
Nüfus (Bin Kişi)	19.798	24.674	28.710	30.125	30.395	30.667	30.955	31.276	31.642	32.059	32.521
Yurtdışından Gelen Turist Sayısı (Kişi)			4.278.000	5.843.000	6.558.000	7.408.000	7.879.000	8.341.000	9.288.000	9.342.000	
Uluslararası Turizm Gelirleri (Bin Dolar)			2.280.000	5.426.000	6.900.000	8.307.000	8.885.000	7.980.000	8.176.000	9.101.000	
Emtia Ticaretinin GSYİH İçindeki Payı (%)	35,37	43,33	51,23	53,73	55,95	62,94	70,55	51,63	58,56	66,34	67,73
Mamul Ürünlere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)			26,41	14,58	10,78	9,11	8,21	5,81			
Ana Mamullere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)			23,65	12,14	10,89	11,53	11,37	8,93			
Mamul İthalatının Toplam Emtia İthalatı İçindeki Payı (%)	46,54	60,95	62,91	61,87	62,66	61,35	57,53	62,88	58,77		
Akaryakıt İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	4,85	3,59	3,66	2,38	1,85	2,27	2,15	2,33	1,07		
Mamul İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	23,51	52,25	64,09	65,80	67,81	66,76	63,90	64,67	66,32		
İhracat (Bin Dolar)			7.432.000	11.189.787	12.743.794	15.340.105	20.344.848	14.054.337	17.770.675	21.518.654	21.254.832
İthalat (Bin Dolar)			11.534.000	20.790.088	23.979.842	32.010.009	42.365.691	32.881.025	35.381.499	44.295.201	44.255.633

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/country/morocco>; ITC Trade Map

Tablo 21: Fas'ın İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	7.850.326	8.777.235	9.922.669	11.184.847	12.530.624	14.607.346	20.305.698	14.068.940	17.764.791	21.649.934	21.417.184
Fransa	2.645.946	3.004.634	3.336.162	3.367.839	3.563.761	4.080.820	4.103.556	3.508.855	3.991.780	4.564.209	4.619.485
İspanya	1.228.599	1.566.018	1.733.718	2.235.968	2.609.491	3.032.025	3.632.739	2.934.540	3.004.326	3.953.759	3.540.915
Brezilya	142.262	181.919	261.035	247.680	286.557	468.124	982.860	291.147	670.440	1.118.201	1.266.370
Hindistan	259.075	273.289	338.766	443.801	540.050	555.461	1.371.604	728.463	1.075.558	1.504.929	1.160.555
ABD	241.368	245.930	385.985	285.799	243.915	345.978	793.701	443.326	669.896	983.635	929.773
İtalya	424.958	452.129	462.842	559.174	616.628	745.276	946.642	657.997	798.646	908.110	782.352
Almanya	327.492	345.241	339.030	357.923	344.202	360.165	526.197	476.403	556.421	618.489	644.762
Hollanda	168.673	221.720	228.571	282.918	340.568	375.004	477.015	364.130	501.039	673.746	621.350
İngiltere	620.998	639.269	757.461	708.577	752.343	754.428	697.504	468.584	515.542	604.878	597.066
Türkiye	68.314	76.990	105.778	143.231	173.902	198.460	360.520	234.729	396.798	419.945	429.482
Belçika	160.735	193.281	233.445	310.462	370.700	360.730	675.864	253.307	473.303	433.105	402.598
Pakistan	27.188	19.459	78.850	111.468	118.786	111.379	474.805	186.860	262.646	425.462	332.295
Singapur	8.045	1.619	17.060	1.260	613	28.685	295.424	214.281	343.665	405.337	291.579
Çin	25.998	65.979	49.741	75.537	107.740	112.094	162.834	150.256	244.510	196.486	278.809
Portekiz	62.106	96.631	102.298	187.342	221.258	258.038	218.966	172.836	213.389	283.426	261.529
Rusya	61.614	76.086	87.098	140.681	151.094	183.279	298.605	189.519	205.424	266.108	251.622
Senegal	20.789	25.505	30.242	46.703	55.073	71.972	106.679	86.163	78.463	116.113	244.278
Cezayir	21.323	23.922	40.541	50.212	54.956	75.455	113.952	132.045	138.131	234.928	228.599
İsviçre	61.134	74.291	109.974	112.746	158.011	167.737	273.888	230.356	274.398	250.929	228.233
Japonya	279.858	172.845	72.997	114.017	100.202	156.858	232.196	165.068	132.454	153.819	204.523
G.Kore	29.477	27.126	39.816	35.764	36.295	39.332	75.427	49.822	49.641	72.022	174.820
Bengladeş	25	20	104	920	2.259	16.757	79.392	18.151	62.733	232.664	143.009
Nijerya	18.162	22.293	20.743	28.107	16.900	15.649	42.842	28.737	45.102	43.213	142.916
Mısır	19.854	24.784	23.799	25.738	37.510	41.048	48.520	106.479	103.540	77.329	138.946
Moritanya	23.520	23.796	22.280	23.724	31.268	43.609	51.202	46.080	74.920	102.252	133.389
Tunus	49.164	43.046	60.142	49.803	92.043	80.579	90.564	90.925	143.513	111.716	121.624
Gana	8.640	9.110	13.069	13.675	21.949	31.028	42.617	36.913	66.916	67.476	117.687
Endonezya	11.850	16.918	6.137	24.835	23.559	17.938	42.924	7.422	76.188	77.286	117.071

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 22: Fas'ın İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	11.878.153	14.230.608	17.824.641	20.803.177	23.298.468	31.650.392	42.321.963	32.882.050	35.378.882	44.262.937	44.789.782
İspanya	1.379.998	1.764.108	2.172.488	2.420.239	2.691.711	3.299.035	4.731.775	4.004.250	3.753.056	4.858.557	5.901.448
Fransa	2.437.710	2.927.158	3.290.349	3.778.387	3.840.171	5.007.745	6.354.906	5.117.971	5.507.688	6.308.934	5.548.461
Çin	341.841	486.957	745.226	1.060.617	1.259.789	1.855.522	2.406.748	2.567.733	2.968.060	2.884.588	2.967.814
ABD	511.382	578.012	735.271	690.326	1.040.819	1.929.901	2.162.735	2.282.499	2.494.766	3.591.265	2.858.984
S.Arabistan	696.133	717.638	955.857	1.375.092	1.588.176	1.747.298	2.832.719	1.438.636	2.107.916	3.049.821	2.831.562
Rusya	357.804	703.095	1.045.655	1.427.742	1.074.947	1.570.767	2.116.353	943.648	1.338.416	2.047.750	2.350.498
İtalya	688.995	1.013.078	1.162.064	1.252.901	1.502.557	2.035.719	2.817.443	2.154.067	2.105.441	2.297.390	2.196.338
Almanya	630.068	740.066	1.053.006	1.000.487	1.089.353	1.508.060	1.973.070	1.792.108	1.625.997	1.981.278	2.139.392
Irak	274.043	84	66.764	62.857	4.092	7.743	483.957	642.755	709.089	1.136.997	1.166.218
Cezayir	160.206	174.869	161.381	357.574	445.729	790.758	981.313	719.093	837.780	1.074.864	1.127.520
Türkiye	138.330	180.779	330.059	370.825	551.377	721.595	957.782	598.540	623.957	920.895	1.014.540
Brezilya	304.324	268.190	447.064	452.935	458.793	555.485	715.411	753.289	765.135	1.040.863	1.013.234
İngiltere	584.334	560.162	588.861	465.689	485.474	850.636	1.172.976	598.047	750.739	885.701	982.997
Ukranya	153.535	105.210	237.907	225.510	250.097	212.020	273.651	263.815	190.023	676.828	751.933
Belçika	241.626	278.144	326.078	377.974	498.063	572.198	666.893	520.145	508.603	843.229	737.668
Portekiz	101.280	162.093	209.493	225.783	291.474	384.940	522.439	383.773	571.272	754.016	730.651
Hollanda	194.542	338.764	295.789	396.040	503.901	991.073	889.883	789.532	616.955	729.115	666.757
Japonya	207.744	296.373	358.286	363.177	405.073	524.408	743.334	504.395	447.221	416.113	653.171
Arjantin	124.847	211.551	252.162	258.027	289.344	458.846	769.086	190.229	344.646	560.936	630.369
G.Kore	122.645	160.795	225.485	262.490	328.146	450.102	527.909	489.716	499.895	443.687	595.997
BAE	20.972	80.975	53.761	98.971	149.212	158.371	243.688	181.191	195.267	304.427	521.152
Hindistan	87.112	164.030	123.027	151.301	183.971	314.305	353.406	398.428	579.055	588.940	507.746
İsveç	199.977	199.519	190.905	307.839	343.038	495.052	571.317	427.083	449.026	491.783	497.459
Mısır	55.404	123.576	97.384	161.583	209.149	342.175	408.908	381.256	417.126	492.488	467.618
B. Rusya	15.665	20.696	440	330	4.476	11.649	4.090	261.226	52.595	5.154	464.796
Kanada	160.788	138.435	158.231	212.266	171.364	256.906	353.100	394.355	221.656	363.885	450.825
Romanya	54.536	41.960	41.703	69.161	98.864	126.587	181.052	161.392	154.552	367.482	390.728
Polonya	72.169	71.921	121.117	152.476	159.034	166.359	409.606	138.785	151.570	202.313	254.794

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 23: Fas'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	-4.027.827	-5.453.373	-7.901.972	-9.618.330	-10.767.844	-17.043.046	-22.016.265	-18.813.110	-17.614.091	-22.613.003	-23.372.598
Hindistan	171.963	109.259	215.739	292.500	356.079	241.156	1.018.198	330.035	496.503	915.989	652.809
Pakistan	19.726	7.321	65.782	96.853	106.770	96.083	457.285	170.134	242.794	389.884	298.611
Brezilya	-162.062	-86.271	-186.029	-205.255	-172.236	-87.361	267.449	-462.142	-94.695	77.338	253.136
Senegal	16.198	22.487	24.311	39.891	44.805	61.102	95.309	73.557	72.362	110.344	240.862
Romanya	-49.004	-32.742	-30.661	-54.812	-87.799	-106.857	-103.032	-149.523	-122.973	-287.270	-303.112
Mısır	-35.550	-98.792	-73.585	-135.845	-171.639	-301.127	-360.388	-274.777	-313.586	-415.159	-328.672
Belçika	-80.891	-84.863	-92.633	-67.512	-127.363	-211.468	8.971	-266.838	-35.300	-410.124	-335.070
Kanada	-129.369	-106.744	-111.761	-129.804	-89.752	-156.431	-304.503	-342.658	-166.976	-318.260	-384.137
İngiltere	36.664	79.107	168.600	242.888	266.869	-96.208	-475.472	-129.463	-235.197	-280.823	-385.931
G.Kore	-93.168	-133.669	-185.669	-226.726	-291.851	-410.770	-452.482	-439.894	-450.254	-371.665	-421.177
Japonya	72.114	-123.528	-285.289	-249.160	-304.871	-367.550	-511.138	-339.327	-314.767	-262.294	-448.648
İsveç	-194.484	-190.151	-184.914	-298.671	-337.626	-481.609	-554.812	-406.904	-404.067	-459.500	-455.817
B. Rusya	-15.665	-20.695	-427	1.896	-4.476	-11.007	-3.714	-260.483	-49.566	1.280	-463.149
BAE	-13.967	-71.656	-40.085	-69.825	-125.915	-127.610	-205.339	-146.294	-45.725	-212.669	-464.431
Portekiz	-39.174	-65.462	-107.195	-38.441	-70.216	-126.902	-303.473	-210.937	-357.883	-470.590	-469.122
Arjantin	-115.813	-208.888	-248.616	-235.722	-227.765	-415.703	-715.606	-139.644	-251.153	-473.598	-536.254
Türkiye	-70.016	-103.789	-224.281	-227.594	-377.475	-523.135	-597.262	-363.811	-227.159	-500.950	-585.058
Ukranya	-152.864	-103.337	-237.204	-222.493	-247.574	-209.943	-272.838	-263.553	-186.756	-642.386	-707.571
Cezayir	-138.883	-150.947	-120.840	-307.362	-390.773	-715.303	-867.361	-587.048	-699.649	-839.936	-898.921
Fransa	208.236	77.476	45.813	-410.548	-276.410	-926.925	-2.251.350	-1.609.116	-1.515.908	-1.744.725	-928.976
Irak	-260.510	549	-66.346	-62.541	4.298	40	-480.528	-639.045	-699.340	-1.128.781	-1.157.503
İtalya	-264.037	-560.949	-699.222	-693.727	-885.929	-1.290.443	-1.870.801	-1.496.070	-1.306.795	-1.389.280	-1.413.986
Almanya	-302.576	-394.825	-713.976	-642.564	-745.151	-1.147.895	-1.446.873	-1.315.705	-1.069.576	-1.362.789	-1.494.630
ABD	-270.014	-332.082	-349.286	-404.527	-796.904	-1.583.923	-1.369.034	-1.839.173	-1.824.870	-2.607.630	-1.929.211
Rusya	-296.190	-627.009	-958.557	-1.287.061	-923.853	-1.387.488	-1.817.748	-754.129	-1.132.992	-1.781.642	-2.098.876
İspanya	-151.399	-198.090	-438.770	-184.271	-82.220	-267.010	-1.099.036	-1.069.710	-748.730	-904.798	-2.360.533
Çin	-315.843	-420.978	-695.485	-985.080	-1.152.049	-1.743.428	-2.243.914	-2.417.477	-2.723.550	-2.688.102	-2.689.005
S.Arabistan	-649.525	-657.591	-897.149	-1.290.115	-1.532.903	-1.681.707	-2.657.072	-1.409.126	-2.063.625	-3.008.430	-2.726.736

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 24: Fas'ın İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	7.850.326	8.777.235	9.922.669	11.184.847	12.530.624	14.607.346	20.305.698	14.068.940	17.764.791	21.649.934	21.417.184
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	907.606	1.178.960	1.261.263	1.597.862	1.897.515	2.090.050	2.530.709	2.004.498	2.632.491	3.172.824	2.834.799
Gübreler	331.697	371.856	431.516	443.846	514.882	869.602	1.427.289	699.709	1.561.945	2.317.995	2.416.815
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.685.613	1.964.696	2.127.483	2.038.510	2.404.622	2.518.028	2.509.509	2.242.953	2.142.622	2.280.072	2.256.837
Tuz; күкүрт; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	421.468	418.009	493.956	584.677	628.350	794.275	2.402.302	638.854	1.173.944	1.699.374	1.739.410
Anorganik kimyasallar	470.889	520.046	733.323	871.780	1.023.418	1.102.687	2.999.374	1.021.930	1.663.483	2.147.924	1.676.182
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	287.472	229.552	445.880	565.253	471.377	557.150	850.127	503.893	588.118	939.922	1.234.594
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	52.257	46.826	55.412	76.026	117.208	160.983	203.241	224.292	245.346	426.212	990.919
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	721.112	848.380	862.567	771.449	800.177	962.856	868.191	804.212	828.151	957.860	932.403
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	667.217	616.928	452.941	631.667	689.386	837.101	996.831	805.232	768.141	893.278	907.527
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	209.517	256.577	281.635	309.273	293.024	458.963	555.386	593.314	601.252	741.087	672.198
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	254.635	338.561	356.538	412.918	484.484	488.272	611.122	634.760	614.196	532.618	671.559
meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	259.581	320.644	348.418	468.148	387.876	457.519	651.691	516.331	575.178	743.440	601.504
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	178.639	221.846	229.469	252.696	275.826	338.732	363.660	357.292	351.856	382.633	307.307
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	3.907	7.107	7.473	12.805	16.117	31.579	72.079	147.656	207.863	219.869	296.312
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	84.638	57.852	57.908	75.683	108.105	106.499	138.055	155.399	373.015	351.682	274.997
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	29.640	50.514	82.980	75.249	93.615	128.599	152.849	196.873	267.047	249.838	246.937
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	27.332	26.196	33.319	35.981	38.560	43.281	44.537	122.756	224.808	271.125	240.933
Metal cevherleri, cüruf ve kül	69.147	49.487	65.947	92.940	164.252	201.286	156.810	149.124	210.709	221.488	240.614
Bakır ve bakırdan eşya	16.148	20.875	31.842	67.411	112.712	137.066	138.778	114.116	230.520	405.999	231.270
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	117.896	121.294	150.774	139.410	137.909	159.833	218.793	194.394	199.169	203.388	188.972
Demir ve çelik	56.478	69.573	193.172	191.795	208.478	203.100	249.230	99.835	149.538	208.608	174.591
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	32.636	42.443	49.225	73.224	99.058	98.288	96.731	96.039	96.311	97.502	123.759

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 25: Fas'ın İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	11.878.153	14.230.608	17.824.641	20.803.177	23.298.468	31.650.392	42.321.963	32.882.050	35.378.882	44.262.937	44.789.782
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	1.838.617	2.216.382	2.960.620	4.460.468	5.041.424	6.328.336	9.441.625	6.745.221	8.133.360	11.179.794	12.356.544
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	1.181.620	1.525.765	1.992.858	2.057.745	2.373.645	3.299.362	4.632.941	4.020.295	3.816.352	4.095.690	4.113.121
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	606.925	721.218	958.951	1.223.549	1.499.576	2.206.476	3.111.550	2.704.980	2.800.720	2.753.524	3.317.029
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	1.054.167	1.334.842	1.840.883	2.021.770	2.195.701	3.136.350	3.479.313	2.791.594	2.963.325	3.468.141	2.894.491
Hububat	738.506	562.998	792.929	838.124	613.413	1.730.393	2.258.199	1.109.433	1.408.251	2.141.688	2.221.804
Plastikler ve mamulleri	434.243	546.234	652.876	745.076	887.924	1.222.503	1.359.627	1.141.938	1.257.058	1.620.916	1.667.258
Demir ve çelik	397.642	538.288	845.090	938.505	1.117.387	1.396.643	2.181.295	1.207.908	1.180.405	1.582.976	1.413.450
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	146.734	229.065	285.210	346.205	303.092	427.526	1.730.672	259.050	452.346	898.837	909.913
Demir veya çelikten eşya	148.448	204.691	292.636	357.748	372.942	538.530	772.523	593.563	587.191	760.544	847.026
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	187.991	237.363	283.617	312.060	336.936	431.938	529.283	507.546	545.136	675.477	661.205
Anorganik kimyasallar	131.605	171.561	197.572	224.470	232.337	274.452	408.884	290.918	406.507	643.565	640.987
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	187.033	241.397	240.350	226.674	275.145	397.405	618.047	470.066	452.714	687.107	632.910
Pamuk	536.887	617.008	673.661	657.298	672.746	792.767	774.400	568.894	623.805	756.301	622.330
Sentetik ve suni devamsız lifler	417.492	447.317	423.094	381.544	423.751	476.147	518.089	445.540	457.096	601.751	616.331
Şeker ve şeker mamulleri	149.213	119.428	129.949	156.636	267.975	249.376	299.099	435.983	401.058	606.885	603.020
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	89.973	56.219	85.212	100.267	122.420	255.946	355.350	245.138	390.918	530.513	601.137
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	220.757	267.820	304.109	336.957	412.833	531.009	579.275	478.419	498.924	577.599	527.923
Organik kimyasal ürünler	173.799	211.367	260.017	257.936	316.770	435.302	465.730	389.582	449.978	511.870	494.443
Eczacılık ürünleri	144.101	194.895	218.782	236.434	262.933	320.297	386.621	470.636	502.814	567.807	494.201
Bakır ve bakırdan eşya	62.886	76.488	104.904	152.209	268.008	366.341	376.185	284.152	360.730	485.730	447.820
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	154.688	194.205	251.653	348.873	266.050	343.453	396.503	379.213	435.168	436.369	436.216
Mobilyalar, yatak takımları vb.	75.784	86.938	109.503	127.422	159.122	236.790	309.635	347.823	315.536	387.095	435.500

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 26: Fas'ın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-4.027.827	-5.453.373	-7.901.972	-9.618.330	-10.767.844	-17.043.046	-22.016.265	-18.813.110	-17.614.091	-22.613.003	-23.372.598
Gübreler	240.316	277.521	292.697	328.597	372.208	715.942	1.146.552	540.074	1.375.613	2.061.408	2.224.709
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.578.174	1.848.091	2.000.885	1.926.062	2.291.235	2.369.523	2.303.000	2.054.938	1.947.439	2.040.668	2.016.601
Anorganik kimyasallar	339.284	348.485	535.751	647.310	791.081	828.235	2.590.490	731.012	1.256.976	1.504.359	1.035.195
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	274.734	188.944	208.746	238.472	325.258	366.749	671.630	379.804	721.598	800.537	829.497
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	585.537	699.180	696.289	617.992	657.870	821.486	748.120	721.750	751.066	855.392	820.975
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	657.912	601.751	424.989	597.665	639.920	788.425	945.357	727.245	658.050	745.433	770.578
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	251.043	332.785	351.103	405.115	472.152	471.328	582.809	592.448	596.419	519.533	663.380
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	178.067	223.111	253.845	266.839	253.475	398.193	487.289	515.548	543.195	679.618	616.453
meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	232.995	297.078	320.495	426.627	340.549	386.898	555.202	398.312	450.209	617.217	472.521
Organik kimyasal ürünler	-170.688	-204.923	-254.040	-251.633	-308.851	-426.990	-453.146	-375.302	-434.043	-497.269	-480.827
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	-75.514	-30.285	-68.095	-64.856	-81.572	-221.985	-283.974	-151.740	-267.632	-450.642	-483.848
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-189.253	-237.890	-258.451	-301.880	-370.503	-480.729	-537.705	-463.136	-475.484	-553.633	-507.132
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	-172.712	-214.103	-143.750	-88.880	-160.967	-336.995	-522.268	-399.843	-314.666	-513.654	-510.445
Pamuk	-494.263	-584.300	-629.529	-623.278	-627.538	-743.765	-696.614	-514.587	-574.751	-697.761	-572.857
Şeker ve şeker mamulleri	-144.884	-112.042	-116.665	-143.944	-247.510	-234.513	-279.782	-417.822	-378.904	-582.100	-578.905
Sentetik ve suni devamsız lifler	-391.585	-411.501	-395.345	-343.770	-381.665	-432.159	-483.042	-412.765	-425.689	-556.562	-591.130
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-163.984	-218.726	-258.488	-277.303	-299.497	-374.875	-490.600	-468.513	-494.750	-601.776	-591.291
Demir veya çelikten eşya	-123.507	-175.624	-254.524	-323.792	-331.309	-443.169	-681.288	-506.432	-525.987	-671.034	-747.251
Demir ve çelik	-341.164	-468.715	-651.918	-746.710	-908.909	-1.193.543	-1.932.065	-1.108.073	-1.030.867	-1.374.368	-1.238.859
Plastikler ve mamulleri	-410.394	-517.736	-620.174	-696.183	-846.358	-1.141.118	-1.246.104	-1.052.508	-1.141.216	-1.497.879	-1.561.634
Hububat	-738.472	-561.155	-792.876	-838.075	-613.365	-1.730.270	-2.253.716	-1.105.556	-1.406.994	-2.139.290	-2.221.370
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-554.668	-674.392	-903.539	-1.147.523	-1.382.368	-2.045.493	-2.908.309	-2.480.688	-2.555.374	-2.327.312	-2.326.110
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-1.151.980	-1.475.251	-1.909.878	-1.982.496	-2.280.030	-3.170.763	-4.480.092	-3.823.422	-3.549.305	-3.845.852	-3.866.184
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-1.551.145	-1.986.830	-2.514.740	-3.895.215	-4.570.047	-5.771.186	-8.591.498	-6.241.328	-7.545.242	-10.239.872	-11.121.950

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 27: Fas'ın AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	7.850.326	8.777.235	9.922.669	11.184.847	12.530.624	14.607.346	20.305.698	14.068.940	17.764.791	21.649.934	21.417.184
AB-27	5.809.368	6.717.141	7.403.223	8.283.355	9.160.482	10.569.755	12.032.684	9.288.898	10.613.016	12.712.992	12.170.991
Fransa	2.645.946	3.004.634	3.336.162	3.367.839	3.563.761	4.080.820	4.103.556	3.508.855	3.991.780	4.564.209	4.619.485
İspanya	1.228.599	1.566.018	1.733.718	2.235.968	2.609.491	3.032.025	3.632.739	2.934.540	3.004.326	3.953.759	3.540.915
İtalya	424.958	452.129	462.842	559.174	616.628	745.276	946.642	657.997	798.646	908.110	782.352
Almanya	327.492	345.241	339.030	357.923	344.202	360.165	526.197	476.403	556.421	618.489	644.762
Hollanda	168.673	221.720	228.571	282.918	340.568	375.004	477.015	364.130	501.039	673.746	621.350
İngiltere	620.998	639.269	757.461	708.577	752.343	754.428	697.504	468.584	515.542	604.878	597.066
Belçika	160.735	193.281	233.445	310.462	370.700	360.730	675.864	253.307	473.303	433.105	402.598
Portekiz	62.106	96.631	102.298	187.342	221.258	258.038	218.966	172.836	213.389	283.426	261.529
Avusturya	29.660	46.572	47.392	44.868	44.560	47.002	77.214	69.390	69.197	84.009	107.994
Polonya	19.913	25.457	32.637	35.306	34.454	53.845	143.459	46.695	47.117	113.750	106.872
S.İrlanda	26.151	26.597	21.260	28.559	27.511	41.462	29.251	22.100	29.749	45.732	106.408
Romanya	5.532	9.218	11.042	14.349	11.065	19.730	78.020	11.869	31.579	80.212	87.616
Litvanya	10.401	11.559	19.487	26.132	44.079	32.233	71.217	15.765	92.309	146.137	50.993
Danimarka	5.515	5.160	3.063	3.586	3.055	2.185	5.059	11.858	18.625	23.635	42.629
İsveç	5.493	9.368	5.991	9.168	5.412	13.443	16.505	20.179	44.959	32.283	41.642
Slovakya	1.844	2.590	2.075	22.183	34.989	41.204	42.730	32.179	39.159	44.046	33.494
Bulgaristan	11.164	8.785	13.448	19.356	29.314	50.252	41.337	17.761	3.144	34.878	28.956
Letonya	0	3.942	2.899	1.887	4.854	4.845	18.177	20.424	14.574	19.580	18.674
G.Kıbrıs	268	402	695	516	315	6.782	1.146	802	70.958	830	17.763
Yunanistan	37.219	32.257	33.005	40.405	78.105	194.562	117.033	103.443	21.744	18.464	13.477
Çek C.	3.468	2.365	3.917	8.649	14.029	14.682	14.760	8.039	5.927	5.781	12.309
Macaristan	1.372	1.905	2.060	2.292	639	4.035	3.396	4.161	3.249	5.038	9.606
Finlandiya	7.007	6.595	6.684	13.135	4.441	13.885	13.998	9.205	47.836	6.755	8.395
Malta	3.672	3.152	1.856	1.879	2.032	56.956	74.112	43.015	8.267	5.989	5.432
Slovenya	1.171	2.284	2.109	798	2.068	5.160	6.615	13.035	9.005	2.256	4.016
Estonya	11	10	76	84	609	1.006	172	920	575	840	3.311
Lüksemburg	0	0	0	0	0	0	0	1.406	597	3.055	1.347

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 28: Fas'ın AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	11.878.153	14.230.608	17.824.641	20.803.177	23.298.468	31.650.392	42.321.963	32.882.050	35.378.882	44.262.937	44.789.782
AB-27	6.884.391	8.565.879	10.073.555	11.063.830	12.193.938	16.428.149	21.914.285	17.217.533	17.411.819	21.054.935	21.220.803
İspanya	1.379.998	1.764.108	2.172.488	2.420.239	2.691.711	3.299.035	4.731.775	4.004.250	3.753.056	4.858.557	5.901.448
Fransa	2.437.710	2.927.158	3.290.349	3.778.387	3.840.171	5.007.745	6.354.906	5.117.971	5.507.688	6.308.934	5.548.461
İtalya	688.995	1.013.078	1.162.064	1.252.901	1.502.557	2.035.719	2.817.443	2.154.067	2.105.441	2.297.390	2.196.338
Almanya	630.068	740.066	1.053.006	1.000.487	1.089.353	1.508.060	1.973.070	1.792.108	1.625.997	1.981.278	2.139.392
İngiltere	584.334	560.162	588.861	465.689	485.474	850.636	1.172.976	598.047	750.739	885.701	982.997
Belçika	241.626	278.144	326.078	377.974	498.063	572.198	666.893	520.145	508.603	843.229	737.668
Portekiz	101.280	162.093	209.493	225.783	291.474	384.940	522.439	383.773	571.272	754.016	730.651
Hollanda	194.542	338.764	295.789	396.040	503.901	991.073	889.883	789.532	616.955	729.115	666.757
İsveç	199.977	199.519	190.905	307.839	343.038	495.052	571.317	427.083	449.026	491.783	497.459
Romanya	54.536	41.960	41.703	69.161	98.864	126.587	181.052	161.392	154.552	367.482	390.728
Polonya	72.169	71.921	121.117	152.476	159.034	166.359	409.606	138.785	151.570	202.313	254.794
Danimarka	50.671	53.751	55.167	46.235	48.311	61.579	116.772	80.343	81.988	76.508	183.014
Finlandiya	77.069	87.343	133.709	120.907	137.057	212.495	331.973	176.853	137.861	181.499	151.751
S.İrlanda	55.802	141.996	171.642	165.932	136.936	145.288	180.875	140.507	159.302	146.550	141.865
Avusturya	22.734	49.438	63.046	69.257	89.935	124.922	174.853	118.165	147.737	186.533	134.893
Çek C.	17.106	29.254	44.303	58.447	66.675	69.461	108.764	89.946	102.835	129.045	124.417
Macaristan	35.890	34.609	35.587	62.602	87.794	109.310	73.598	51.345	85.384	118.775	96.304
Letonya	1.790	40	10.561	3.007	5.251	56.868	248.028	81.956	54.294	63.784	81.836
Slovakya	4.104	8.202	11.586	19.489	28.229	44.737	93.084	87.163	58.631	65.269	57.466
Bulgaristan	3.447	14.623	24.942	9.962	17.579	34.309	18.024	21.813	23.074	29.261	56.891
Yunanistan	21.789	36.903	44.912	38.916	54.605	67.527	121.151	194.635	221.402	88.656	51.856
Malta	317	1.572	8.004	9.534	2.869	7.672	8.807	23.080	38.460	32.116	33.500
Slovenya	3.643	5.659	6.648	6.722	6.420	7.912	13.982	9.328	7.103	26.847	25.642
Lüksemburg	0	0	0	0	0	0	0	9.731	12.084	26.136	17.492
Litvanya	685	681	9.301	4.240	6.385	44.004	126.722	40.591	38.172	10.446	11.219
Estonya	2.732	2.135	1.603	997	1.746	3.938	4.510	2.809	47.337	150.852	4.626
G.Kıbrıs	1.377	2.700	691	607	506	723	1.782	2.115	1.256	2.860	1.338

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 29: Fas'ın AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	-4.027.827	-5.453.373	-7.901.972	-9.618.330	-10.767.844	-17.043.046	-22.016.265	-18.813.110	-17.614.091	-22.613.003	-23.372.598
AB-27	-1.075.023	-1.848.738	-2.670.332	-2.780.475	-3.033.456	-5.858.394	-9.881.601	-7.928.635	-6.798.803	-8.341.943	-9.049.812
Litvanya	9.716	10.878	10.186	21.892	37.694	-11.771	-55.505	-24.826	54.137	135.691	39.774
G.Kıbrıs	-1.109	-2.298	4	-91	-191	6.059	-636	-1.313	69.702	-2.030	16.425
Estonya	-2.721	-2.125	-1.527	-913	-1.137	-2.932	-4.338	-1.889	-46.762	-150.012	-1.315
Lüksemburg	0	0	0	0	0	0	0	-8.325	-11.487	-23.081	-16.145
Slovenya	-2.472	-3.375	-4.539	-5.924	-4.352	-2.752	-7.367	3.707	1.902	-24.591	-21.626
Slovakya	-2.260	-5.612	-9.511	2.694	6.760	-3.533	-50.354	-54.984	-19.472	-21.223	-23.972
Avusturya	6.926	-2.866	-15.654	-24.389	-45.375	-77.920	-97.639	-48.775	-78.540	-102.524	-26.899
Bulgaristan	7.717	-5.838	-11.494	9.394	11.735	15.943	23.313	-4.052	-19.930	5.617	-27.935
Malta	3.355	1.580	-6.148	-7.655	-837	49.284	65.305	19.935	-30.193	-26.127	-28.068
S.İrlanda	-29.651	-115.399	-150.382	-137.373	-109.425	-103.826	-151.624	-118.407	-129.553	-100.818	-35.457
Yunanistan	15.430	-4.646	-11.907	1.489	23.500	127.035	-4.118	-91.192	-199.658	-70.192	-38.379
Hollanda	-25.869	-117.044	-67.218	-113.122	-163.333	-616.069	-412.868	-425.402	-115.916	-55.369	-45.407
Letonya	-1.790	3.902	-7.662	-1.120	-397	-52.023	-229.851	-61.532	-39.720	-44.204	-63.162
Macaristan	-34.518	-32.704	-33.527	-60.310	-87.155	-105.275	-70.202	-47.184	-82.135	-113.737	-86.698
Çek C.	-13.638	-26.889	-40.386	-49.798	-52.646	-54.779	-94.004	-81.907	-96.908	-123.264	-112.108
Danimarka	-45.156	-48.591	-52.104	-42.649	-45.256	-59.394	-111.713	-68.485	-63.363	-52.873	-140.385
Finlandiya	-70.062	-80.748	-127.025	-107.772	-132.616	-198.610	-317.975	-167.648	-90.025	-174.744	-143.356
Polonya	-52.256	-46.464	-88.480	-117.170	-124.580	-112.514	-266.147	-92.090	-104.453	-88.563	-147.922
Romanya	-49.004	-32.742	-30.661	-54.812	-87.799	-106.857	-103.032	-149.523	-122.973	-287.270	-303.112
Belçika	-80.891	-84.863	-92.633	-67.512	-127.363	-211.468	8.971	-266.838	-35.300	-410.124	-335.070
İngiltere	36.664	79.107	168.600	242.888	266.869	-96.208	-475.472	-129.463	-235.197	-280.823	-385.931
İsveç	-194.484	-190.151	-184.914	-298.671	-337.626	-481.609	-554.812	-406.904	-404.067	-459.500	-455.817
Portekiz	-39.174	-65.462	-107.195	-38.441	-70.216	-126.902	-303.473	-210.937	-357.883	-470.590	-469.122
Fransa	208.236	77.476	45.813	-410.548	-276.410	-926.925	-2.251.350	-1.609.116	-1.515.908	-1.744.725	-928.976
İtalya	-264.037	-560.949	-699.222	-693.727	-885.929	-1.290.443	-1.870.801	-1.496.070	-1.306.795	-1.389.280	-1.413.986
Almanya	-302.576	-394.825	-713.976	-642.564	-745.151	-1.147.895	-1.446.873	-1.315.705	-1.069.576	-1.362.789	-1.494.630
İspanya	-151.399	-198.090	-438.770	-184.271	-82.220	-267.010	-1.099.036	-1.069.710	-748.730	-904.798	-2.360.533

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 30: Fas'ın AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	5.809.368	6.717.141	7.403.223	8.283.355	9.160.482	10.569.755	12.032.684	9.288.898	10.613.016	12.712.992	12.170.991
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	878.121	1.135.415	1.200.258	1.533.187	1.761.090	1.946.304	1.973.657	1.509.491	1.990.819	2.512.321	2.231.659
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.608.938	1.893.042	2.058.657	2.007.827	2.357.148	2.461.044	2.439.066	2.188.393	2.088.848	2.221.865	2.191.090
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	699.547	820.781	841.118	759.320	784.548	951.570	856.033	796.887	819.583	944.144	918.257
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	34.496	38.746	48.626	67.144	96.660	127.898	160.019	105.034	82.903	313.806	841.458
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	410.227	454.182	398.464	523.503	575.800	682.135	808.209	636.859	602.360	739.114	669.914
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	185.013	232.457	259.021	287.963	274.272	422.383	513.730	551.763	540.829	676.872	600.545
Anorganik kimyasallar	130.558	156.273	210.505	233.514	299.201	371.025	765.735	208.871	372.008	574.128	562.253
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	170.916	213.165	238.607	302.608	215.547	259.924	381.950	327.993	352.496	493.634	392.709
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	155.342	161.872	192.135	202.116	211.258	272.084	828.807	139.545	372.032	511.847	359.496
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	144.803	196.386	202.892	249.923	283.481	277.964	340.783	376.652	324.814	299.679	352.449
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	173.456	216.550	222.639	241.645	263.185	317.252	336.533	330.215	325.014	356.863	288.797
Gübreler	130.758	140.844	164.385	141.109	149.430	322.382	230.471	161.056	319.839	393.109	271.800
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	3.868	2.945	5.716	12.786	16.107	25.879	65.519	145.920	192.964	203.708	270.101
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	24.745	24.804	31.959	32.783	36.266	37.097	34.387	107.770	206.295	248.484	216.797
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	121.316	112.853	178.649	338.291	262.700	250.928	450.800	179.291	260.597	285.879	200.862
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	19.132	38.228	63.525	59.279	73.396	98.238	96.923	111.839	177.509	143.849	142.929
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	81.749	88.077	103.944	97.738	113.010	131.934	154.911	134.622	133.742	138.639	120.227
Metal cevherleri, cüruf ve kül	66.637	46.848	61.078	90.837	155.825	178.667	98.019	98.340	96.218	91.549	114.870
Mobilyalar, yatak takımları vb.	23.696	40.062	39.660	45.556	50.857	55.174	52.273	48.027	51.816	59.158	98.685
Bakır ve bakırdan eşya	11.684	8.420	10.910	31.563	43.229	63.353	72.009	69.979	122.840	233.515	81.422
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	3.207	8.580	51.716	108.287	83.566	22.757	36.853	36.625	67.105	66.508	81.026
Kauçuk ve kauçuktan eşya	5.946	8.161	9.413	9.960	8.163	6.572	6.461	10.642	40.946	62.400	69.708
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	4.294	9.902	6.081	9.562	15.817	9.428	30.398	43.249	67.930	45.327	68.566

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 31: Fas'ın AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	6.884.391	8.565.879	10.073.555	11.063.830	12.193.938	16.428.149	21.914.285	17.217.533	17.411.819	21.054.935	21.220.803
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	276.202	591.974	730.168	903.796	1.199.549	1.652.579	2.995.204	1.953.724	2.032.344	2.461.243	3.309.372
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	926.358	1.175.495	1.508.425	1.467.608	1.627.325	2.236.794	3.181.354	2.706.695	2.458.785	2.665.689	2.446.777
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	442.021	483.572	577.895	714.830	933.282	1.297.881	1.870.219	1.753.571	1.535.612	2.046.595	2.416.699
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	805.026	897.236	1.234.084	1.359.259	1.503.689	2.040.856	2.255.150	1.580.321	1.672.480	2.177.067	1.679.952
Demir ve çelik	229.993	311.109	359.226	478.679	340.639	547.318	1.065.768	764.101	688.187	855.127	1.068.257
Plastikler ve mamulleri	290.451	361.144	431.053	455.979	511.276	645.928	736.278	633.297	659.354	833.611	862.235
Hububat	229.525	225.701	169.418	310.783	188.002	621.504	1.232.676	383.214	639.652	975.585	532.831
Demir veya çelikten eşya	116.091	164.369	242.439	286.434	276.674	399.628	548.195	421.746	448.003	543.482	468.094
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	152.584	183.926	216.884	220.501	244.599	312.144	357.645	331.834	348.860	439.658	448.321
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	127.850	163.665	170.628	211.423	292.178	395.441	416.037	375.147	396.334	452.379	446.684
Bakır ve bakırdan eşya	41.798	56.439	83.771	133.890	248.173	343.789	361.046	277.566	345.631	448.121	420.381
Eczacılık ürünleri	122.743	161.290	184.367	193.320	207.203	259.285	311.260	348.662	340.092	366.763	377.421
Organik kimyasal ürünler	134.681	166.447	209.302	204.560	230.250	313.596	321.569	266.316	304.324	365.136	355.680
Sentetik ve suni devamsız lifler	322.818	321.647	298.408	258.214	294.025	307.797	325.840	262.407	270.201	330.699	335.200
Pamuk	441.180	496.215	542.318	520.558	517.623	562.356	524.401	357.525	377.582	409.237	329.531
Muhtelif kimyasal maddeler	105.916	145.982	181.135	198.915	213.534	260.954	312.378	282.296	282.754	323.908	297.359
Kauçuk ve kauçuktan eşya	46.570	53.752	64.378	75.217	103.232	173.649	221.403	219.913	218.918	322.300	285.420
Mobilyalar, yatak takımları vb.	53.362	63.068	74.423	79.115	95.716	151.405	195.072	203.293	198.511	251.465	285.261
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	102.761	124.914	165.486	247.925	167.342	224.693	237.009	217.111	254.313	236.361	244.214
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	43.428	65.015	52.540	41.402	21.863	20.963	41.531	119.020	23.186	27.040	239.702
Tuz; күкүрт; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	66.614	77.367	84.294	112.772	110.430	135.246	402.409	94.795	142.559	186.168	226.200
Örme eşya	170.057	194.828	207.959	190.248	202.404	276.369	241.254	203.322	219.827	249.689	220.678
Aluminyum ve aluminyumdan eşya	62.519	77.306	92.082	105.043	153.636	145.878	155.238	149.157	149.154	192.638	198.510

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 32: Fas'ın AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-1.075.023	-1.848.738	-2.670.332	-2.780.475	-3.033.456	-5.858.394	-9.881.601	-7.928.635	-6.798.803	-8.341.943	-9.049.812
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.510.867	1.788.216	1.955.572	1.914.677	2.268.877	2.347.384	2.282.508	2.062.394	1.957.976	2.066.062	2.045.231
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	568.994	674.813	682.189	612.873	701.542	896.830	797.310	754.580	778.339	894.048	872.049
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	402.727	442.509	384.635	507.125	548.413	655.320	772.202	583.507	531.765	638.527	587.306
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	162.618	206.172	238.536	267.118	249.644	387.851	473.899	512.079	508.335	635.712	563.974
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	73.095	238.179	-33.826	173.928	257.401	-94.552	-281.493	-70.830	318.339	335.254	551.707
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	167.713	210.510	234.452	296.851	209.324	253.889	375.515	315.303	337.087	479.741	379.180
Anorganik kimyasallar	76.966	87.971	132.004	149.385	181.180	241.294	593.594	71.359	240.529	392.649	377.106
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	141.718	192.504	198.755	245.450	277.312	267.574	322.919	346.059	316.682	293.924	347.686
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-47.920	-75.759	-138.817	-220.832	-136.387	-196.253	-199.663	-170.598	-215.394	-219.178	-226.374
Pamuk	-400.495	-465.876	-499.496	-490.481	-477.419	-516.602	-458.224	-310.693	-330.285	-356.218	-289.771
Muhtelif kimyasal maddeler	-105.566	-144.686	-179.872	-195.158	-211.767	-260.221	-306.169	-277.896	-277.775	-316.664	-291.954
Sentetik ve suni devamsız lifler	-304.001	-305.487	-277.166	-236.526	-264.317	-277.979	-299.432	-235.703	-246.640	-293.532	-314.724
Eczacılık ürünleri	-118.582	-154.526	-175.012	-178.714	-190.854	-233.570	-278.660	-312.910	-296.043	-326.988	-317.952
Bakır ve bakırdan eşya	-30.114	-48.019	-72.861	-102.327	-204.944	-280.436	-289.037	-207.587	-222.791	-214.606	-338.959
Organik kimyasal ürünler	-131.949	-160.675	-204.143	-198.908	-223.074	-305.635	-310.273	-255.410	-295.008	-354.546	-343.919
Demir veya çelikten eşya	-101.943	-146.740	-219.912	-263.415	-246.828	-320.316	-487.352	-375.824	-408.849	-491.896	-409.573
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-99.125	-135.887	-127.560	-178.957	-252.562	-347.435	-377.047	-363.337	-374.776	-431.455	-428.174
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-146.233	-178.944	-212.529	-210.943	-237.756	-296.855	-354.033	-323.315	-333.921	-423.356	-432.972
Hububat	-229.491	-223.964	-169.417	-310.765	-187.954	-621.504	-1.231.793	-379.756	-638.753	-973.572	-532.831
Plastikler ve mamulleri	-277.513	-345.419	-411.355	-418.075	-482.208	-586.112	-647.514	-569.925	-581.765	-750.762	-795.323
Demir ve çelik	-198.302	-271.879	-245.466	-402.687	-258.132	-476.291	-979.340	-745.687	-648.237	-803.625	-1.028.069
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-407.525	-444.826	-529.269	-647.686	-836.622	-1.169.983	-1.710.200	-1.648.537	-1.452.709	-1.732.789	-1.575.241
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-907.226	-1.137.267	-1.444.900	-1.408.329	-1.553.929	-2.138.556	-3.084.431	-2.594.856	-2.281.276	-2.521.840	-2.303.848
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-154.886	-479.121	-551.519	-565.505	-936.849	-1.401.651	-2.544.404	-1.774.433	-1.771.747	-2.175.364	-3.108.510

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 33: Fas'ın Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	25.998	65.979	49.741	75.537	107.740	112.094	162.834	150.256	244.510	196.486	278.809
Metal cevherleri, cüruv ve kül	0	2.148	3.157	993	234	3.550	19.006	34.303	94.522	84.260	107.237
Gübreler	14.451	33.524	21.912	25.662	27.468	28.969	72.879	72.010	65.455	0	64.719
Bakır ve bakırdan eşya	1.179	6.648	10.566	27.222	58.488	52.195	48.072	18.554	50.382	76.580	62.211
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	4.530	5.721	2.153	785	1.149	3.568	1.801	1.543	5.069	3.223	18.327

Tablo 34: Fas'ın Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	341.841	486.957	745.226	1.060.617	1.259.789	1.855.522	2.406.748	2.567.733	2.968.060	2.884.588	2.967.814
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	58.639	107.622	200.955	291.481	319.061	541.372	581.507	666.740	588.244	600.590	544.667
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	47.382	53.507	103.214	170.631	279.201	349.734	511.360	533.254	605.518	551.490	543.718
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	59.053	64.591	73.186	84.296	89.550	97.066	101.615	107.816	110.729	172.401	165.602
Örme eşya	981	1.715	2.569	3.008	4.603	10.352	20.708	46.503	50.234	100.889	141.558
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	5.148	7.452	7.926	27.633	31.888	72.040	170.873	89.788	525.204	99.469	134.226
Mobilyalar, yatak takımları vb.	8.840	10.918	18.300	26.157	35.514	53.996	75.646	91.929	81.285	96.618	113.060

Tablo 35: Fas'ın Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-315.843	-420.978	-695.485	-985.080	-1.152.049	-1.743.428	-2.243.914	-2.417.477	-2.723.550	-2.688.102	-2.689.005
Metal cevherleri, cüruv ve kül	-54	2.111	2.922	993	-42	3.482	19.006	33.784	94.504	84.232	107.236
Gübreler	14.051	33.293	21.383	24.767	26.365	27.841	71.773	70.481	63.643	-6.317	61.478
Mobilyalar, yatak takımları vb.	-8.840	-10.912	-18.295	-26.157	-35.511	-53.977	-75.630	-91.902	-81.268	-96.610	-113.033
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-5.083	-7.325	-7.751	-27.606	-31.618	-71.581	-170.837	-89.788	-525.032	-99.461	-134.097
Örme eşya	-981	-1.715	-2.569	-3.008	-4.579	-10.352	-20.657	-46.503	-50.233	-100.889	-141.558
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	-59.053	-64.591	-73.186	-84.281	-89.550	-97.066	-101.585	-107.798	-110.647	-172.388	-165.554
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-47.374	-53.496	-103.033	-170.615	-278.383	-349.580	-511.117	-533.087	-605.081	-548.506	-543.507
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-58.547	-107.339	-199.815	-280.693	-310.465	-537.978	-580.393	-665.192	-587.476	-599.696	-544.155

Kaynak: ITC-Trade Map

4.2.3. Tunus

Akdeniz ile Güney Sahra arasındaki ticarete önemli bir bağlantı noktası olan Tunus, tarihten gelen ticaret geleneğini sürdürmeyi hedeflemektedir. Akdeniz'in güneyinde yer alan bu ülke, bir taraftan Avrupa'ya siyasi ve ekonomik açıdan yakın, diğer taraftan iç siyasi dengeleri istikrarlı, modern bir Arap ülkesi profili çizmektedir. Tunus Devleti Avrupa ile Arap dünyası arasında bir bağlantı noktası olma özelliğini sürdürmeyi amaçlamaktadır. 1986 yılından bu yana piyasa ekonomisi kurallarını benimsemiş olan Tunus, ekonomik yapılanmasını giderek daha liberal temeller üzerine oturtmaya özen göstermektedir.⁹⁷

Tunus, Ortadoğu ve K.Afrika bölgesinde AB ile STA akdederek stratejik bir tercihte bulunan ilk ülkedir.⁹⁸ Tunus'un temel ekonomik stratejisi yabancı yatırımcılar nezdinde AB, Mağrib ve Arap dünyasındaki daha büyük piyasalara ulaşmada bir köprü vazifesi görmektir. Bu şekilde Tunus'un AB ile olan "Ortaklık Anlaşması"nın gereklerini yerine getirmeye ve Arap Mağrib Birliği'ne hazır olduğunu ifade etmeye çalıştığı düşünülmektedir. Hali hazırda Mısır, Ürdün ve Fas ile yapılmış olan ikili serbest ticaret anlaşmalarına diğer Arap devletlerinin de katılımı beklenmektedir. Tunus'un Serbest Ticaret Anlaşması yapmış olduğu ülkeler; Türkiye, AB, EFTA, Libya, AGADİR (Mısır, Fas ve Ürdün) ve Moritanya'dır.

Tunus ekonomisi, turizm başta olmak üzere, hizmet sektörü, tarım, tekstil, hafif sanayiler ile petrol ve fosfat üretimine dayanan gelişme yolunda bir ekonomidir. Siyasetin olduğu gibi ekonominin de bir ölçüde merkezi bir şekilde yürütüldüğü, serbest piyasa ekonomisine kademeli olarak geçilmeye çalışıldığı, ekonomik hayatın bazı alanlarında ise şeffaflığın eksik olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Tunus Mağrip ülkeleri arasında en az riskli, Afrika'da en fazla rekabet gücüne sahip ve istikrarlı ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir.

Tunus ekonomik ve politik yönden istikrarlı bir ülke olması nedeniyle özellikle Avrupa ve Körfez ülkeleri açısından yatırım limanı olarak kabul edilmektedir. Tunus'a

⁹⁷ Sezgin, *Tunus Ülke Raporu*

⁹⁸ Hakimian & Jeffrey B. Nugent, a.g.e., s.99

komşu ülkeler nüfus ve pazar olarak Tunus'a göre daha büyük olmakla birlikte politik yönden istikrarlı olmaması nedeniyle bu ülkelere ihracat yapmak isteyen gelişmiş ülkeler genelde Tunus'a yatırım yaparak komşu ülkelere ihracat yapmaktadır.

Özellikle AB, Kuzey Amerika ve Asya'daki yabancı yatırımcılar ülkeye çekilmeye çalışılmaktadır. Nispeten ucuz ve nitelikli işgücü, çeşitli mali teşvikler sunan bir yatırım mevzuatı, giderek liberalleşen görece olarak rekabetçi bir ekonomi, politik ve sosyal istikrar gibi unsurlar Tunus'u yabancı yatırımcılar için cazip hale getirmektedir. Ayrıca giderek yoğunlaşan özelleştirme programı, "yap, işlet, devret" imtiyazları ve menkul kıymetler piyasasında yabancı sermaye üzerindeki engellerin kaldırılması da bu görüşü destekleyen diğer unsurlardır.

AB ile "Ortaklık Anlaşması"nın gereklerini yerine getirmek amacıyla ekonomiyi modernize etmek için bir yapısal reform programı üzerinde çalışılmaktadır. Ancak bu reformların uzun yıllar sürmesi beklenmektedir.

Ekonomik ve siyasi nedenler ile tercihini Avrupa ile yakınlaşmak şeklinde ortaya koyan Tunus'un ticaretinde Avrupa ülkeleri ön sıralarda yer almaktadır. Ülkede özellikle Fransa'nın kültürel etkisi hissedilmektedir.

İthalatını artırmaktan ziyade, yabancı girişimcilerin ülkede ortak ya da direkt yatırımlar ile istihdama katkıda bulunması konusunda ısrarlı bir tutum izleyen Tunus'a 2005-2010 döneminde yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımı tutarı 31,3 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Tunus nüfusunun %66'sı kentlerde yaşamaktadır. Resmi rakamlara göre 2011 yılında %13 olan işsizlik, ülkenin kronikleşen temel ekonomik sorununu oluşturmaktadır. İş gücünün yaklaşık %49'u hizmet, %18'i tarım ve %33'ü sanayide istihdam edilmektedir.

Tunus, Afrika'nın en iyi kalifiye iş gücüne sahip ülkesidir. Okula giden kız ve erkek çocukların sayısı hemen hemen eşit düzeydedir. 2011 yılı için devletin eğitim-öğretim harcamaları toplam GSYİH'nin %5'ini oluşturmaktadır. Ülkede yüksek öğrenim

gören öğrenci sayısı 2011 yılında 336 bin olup, üniversitede okuyan kız öğrencilerinin oranı %59,5'tir.

Tunus ekonomisinin genel yapısı incelendiğinde, ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1956 yılından 1970'li yıllara kadar devletin ekonomik yaşama önemli ölçüde müdahale ettiği görülmektedir. Tunus'ta 1972 yılından itibaren özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyla bazı önlemler yürürlüğe girmesine rağmen, gerçek anlamda serbest piyasa ekonomisine ancak 1987 yılında adım atılabılmıştır.

Kalkınmaya dönük yatırımlarda gerek Batılı devletlerin (1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Avrupa Birliği), gerek uluslararası kuruluşların sağladığı mali destek önemli yer tutmaktadır.

Yaklaşık 10,7 milyon nüfusa, 45,6 milyar Dolar GSYİH'ya ve takriben 4.200 Dolar kişi başına düşen milli gelire sahip olan Tunus ekonomisi dünya genelindeki çeşitli ekonomik krizlere rağmen nispeten olumlu görüntü sergilemeye devam etmektedir. Dünya geneline göre global krizden en az etkilenen ülkelerden biri olmuştur. GSYİH 2010 yılında %3 oranında büyümüştür. 2011 yılında ise ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle ekonomi %2 oranında daralmıştır.

Tunus ekonomisi ağırlıklı olarak tarım, petrol ve fosfat sektörlerinden oluşmaktadır. Sektörlerin GSYİH içindeki payı sırasıyla tarım ve hayvancılık %8,7, sanayi %29,9 ve hizmetler %61,4'tür. Tunus ekonomisi tarım, madencilik, enerji ve imalat sektörleriyle gelişen bir ekonomidir. Dünya fosfat üretiminde ilk sıralarda yer alan Tunus, fosfatı işleyerek fosforik asit ve gübreye dönüştürmektedir. Tunus, 10 milyon ton civarındaki yıllık üretimi ile dünya fosfat üretiminde ilk sıralarda yer almaktadır. Çıkarılan fosfatın büyük bölümü ihracata yönelik gübre ve kimyasal madde üretiminde kullanılmaktadır.

İmalat sanayi başta tekstil-konfeksiyon, tarım ürünlerinin işlenmesi ve konserve haline getirilmesinden oluşan gıda sanayi, inşaat malzemeleri sanayi ve büyük ölçüde fosfat işlemeye dayalı kimya sanayinden oluşmaktadır. Tekstil ve deri ürünleri en önemli ihraç kalemlerini oluşturmaktadır.

Tunus, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi çerçevesinde mamul mallarda, tarımsal ürünlerde ve el sanatları ürünlerinde; ABD, Kanada, İsviçre, Avustralya ve Japonya'nın tercihli tarifelerinden yararlanmaktadır.

Tarım sektörü Tunus'un en önemli sektörlerinden biridir. Tunus gıda maddeleri açısından kendine yeterli bir ülke konumuna gelmiş olup, stratejik tarım ürünlerinin üretimi ve tüketimi arasındaki fark giderek azalmaktadır.

Tunus gıda maddeleri ithal ettiği gibi, aynı zamanda tarım ürünleri (özellikle zeytinyağı) ihracatçısıdır. Tunus dünyada zeytinyağı üretiminde AB'den sonra ikinci büyük üreticidir. 2011 yılında zeytinyağı ihracatı 257 milyon Dolar olarak gerçekleşmiş olup, bu miktar toplam tarım ürünleri ihracatının %25'ine denk gelmektedir. Tunus zeytinyağı ihracatının %70'ini İtalya ve ABD'ye gerçekleştirmektedir.

Tunus, sanayileşme politikasında önceliği tarım ürünlerinin işlenmesine vermiştir. Yakın zamana kadar her türlü gıda maddesini ithal eden ülkenin, öncelikle bu sektörde kendine yeterli olması ve daha sonra makarna, kuskus, domates salçası, margarin, zeytinyağı gibi temel gıda maddelerinin ihraç edilmesi hedeflenmektedir. Tunus'ta ekilebilir alanın %90'ı özel sektöre aittir. Kamuya ait olan kısım ise uzun vadelerle kiralanmaktadır.

Ton balığı üretiminde ve ihracatında dünyada ilk sırayı alan Tunus'ta dondurulmuş balık ürünlerinin %90'lık bölümü ihraç edilmektedir.

Tunus'un en önemli sektörlerinden biri olan tekstil-konfeksiyon sektörü sanayinin gelişmesinde büyük önem taşımaktadır. Üretimin %92'sini AB ülkelerine ihraç etmekte olan Tunus AB'nin 4. büyük tedarikçisi konumundadır. Ancak sektör, düşük katma değerli üretim, Asya ülkeleri kaynaklı rekabet baskısı ve AB ülkelerindeki ekonomik durgunluk nedeniyle zarar görmüştür. Dokuma ve örme alt sektörlerindeki yatırım teşvik edilerek katma değer artırılmaya çalışılmaktadır.

Tekstil-konfeksiyon sanayinden sonra en çok istihdam sağlayan sektör, elektrikli ve elektriksiz makine imalatıdır. Tunus'ta elektrikli ve elektriksiz makine parçaları üretimi, küçük sermayelerle ve AB Ülkeleri ile ortak yatırım şeklinde kurulmuştur. Bu

sektörde başta otomotiv sektöründe kullanılan makas, motor, debriyaj gibi parçalar üretilmektedir.

Kimya sanayi büyük ölçüde ilaç ve daha sonra lastik sanayilerindeki büyümeye bağlı olarak gelişme kaydetmiştir. Plastik sektöründe yapılan yatırımlar, petrol üreten ülkelerden gelen ham plastiğin işlenmesi şeklinde olup, sermayesi de yine petrol üreten ülke yatırımcıları ile ortak yatırım şeklinde oluşturulmaktadır.

Tunus'un madencilik sektöründe petrol, doğalgaz ve fosfat üretimi hakim durumdadır. Ancak Tunus petrol ve petrol ürünlerinde net ithalatçı bir ülkedir. Tunus'ta yılda 4,2 milyon ton petrol üretilmekte olup, söz konusu üretim Tunus'un petrol ihtiyacının sadece %46'sını karşılamaktadır.

Tunus ekonomisinde tekstil, gıda sanayi ve tarımdan sonra dördüncü sırada inşaat sektörü yer almaktadır. Tunus, büyük inşaat projeleri için Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Afrika Kalkınma Bankası gibi kuruluşlardan finansman yardımı almaktadır. Elektrik üretiminin özelleştirilmesinin ardından, havalimanı, liman ve su işleri ile ilgili inşaat projelerinin de özelleştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. İnşaat ve müteahhitlik alanında Tunus gelecek vaat eden bir ülkedir.

Tunus, mali ve finans piyasalarındaki istikrar ve dinamik bankacılık sistemi sayesinde, kısa dönemde önemli bir finans merkezi haline gelmiştir. Bağımsız araştırma kuruluşlarının raporlarına göre Tunus, Kuzey Afrika'nın en önemli finans merkezi olarak kabul edilmektedir. Ülkede bankacılık sistemi Tunus Merkez Bankasının kontrolü ve denetimi altındadır.

Turizm sektörünün hizmetler içindeki payı yaklaşık %15'tir. Tunus'a her yıl gelen 5-6 milyon civarındaki yabancı ziyaretçilerin %70'lik bölümü başta Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri vatandaşlarıdır. Turizmin Tunus ekonomisine en önemli katkısı istihdam alanında olup, doğrudan veya dolaylı olarak turizmden hayatını kazanan kesim toplam nüfusun %13'üdür. Diğer ülkelerin turizm sektöründeki gelişmelerine ayak uydurmak için yeni stratejiler belirleyen Tunus, sağlık turizmine ve de termal merkezlere önem vererek ülkeyi uluslararası arenada önemli bir güvenlik ve sağlık turizmi merkezi haline getirmeyi planlamıştır. Turizm sayesinde el

sanatları sektörünün de gelirleri artmış olup, çalışan nüfusun %10'uun istihdam edildiği el sanatları sektörünün gelirleri yaklaşık 150 milyon Dolar civarındadır.

Arap dünyasında AB ile Ortaklık Anlaşması imzalayan ilk ülke olma özelliğine sahip olan Tunus, 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren AB ile arasında serbest ticaret alanı oluşturmuştur. Tarifelerin indirimi sanayi sektörüne yöneliktir, tarım ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamamaktadır. Buna ilave olarak, “İlerletilmiş Serbest Ticaret Bölgesi” kapsamında hizmet ve tarım sektöründe de müzakereler 2008 yılı Mart ayında başlamıştır. Tunus, 11 Kasım 2008 tarihinde gerçekleştirilen Tunus-AB Ortaklık Konseyi toplantısı sırasında imtiyazlı ortaklık statüsü talebinde bulunmuştur. Söz konusu imtiyazlı ortaklığın genel çerçevesinin ve amaçlarının belirlenmesini teminen bir ad-hoc komite kurulmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede, Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) kapsamında Tunus’a söz konusu statünün verilmesi amacıyla bir yol haritasının belirlenmesine yönelik 2008 yılında başlayan görüşmeler devam etmektedir.⁹⁹

Tunus ihracatının yaklaşık dörtte üçünü AB ülkelerine yapmaktadır. En yoğun ticari ve ekonomik ilişkilere sahip olduğu AB ülkeleri Fransa, İtalya ve Almanya’dır. Dolayısıyla bu piyasadaki daralma ülke ihracatını da olumsuz etkilemektedir. Bu durum Tunus’un en önemli ihraç ürünleri olan tekstil, ayakkabı, deri, yiyecek ve elektrikli ve elektriksiz makine ürünleri satışını etkilemektedir.

Tunus’un 2012 yılında ihracatı, bir önceki yıla göre %9,3 oranında azalarak 16,2 milyar Dolar’a, ithalatı ise %8 oranında düşerek 22 milyar Dolar düzeyine gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %73,6’ya ulaşmıştır. Yıllar itibarıyla giderek artan bir şekilde dış ticaret açığı veren Tunus, 2006 yılında 3,3 milyar Dolar dış ticaret açığı verirken, 2012 yılında bu açık 5,8 milyar Dolar düzeyine ulaşmıştır.

Tunus’un en fazla ihracat yaptığı pazarlar Fransa, İtalya, Almanya, Libya, İspanya, İngiltere ve Cezayir’dir. Tunus’un en önemli ihraç ürünleri; elektrikli makine, mineral yakıt ve yağlar, giyim eşyası, ayakkabı, makine ve gübredir.

Tunus’un en fazla ithalat yaptığı tedarikçi ülkeler Fransa, İtalya, Almanya, Çin, Rusya ve İspanya’dır. Özellikle Çin’in ithalattaki payı sürekli olarak artmaktadır. En fazla

⁹⁹ Sezgin, *Tunus Ülke Raporu*

ithalat yaptığı ürünler petrol yağları ve gazları, makine, motorlu kara taşıtları, mısır, plastik ve mamulleri, hububat, pamuk ve eczacılık ürünleridir.

Tüketim mallarının Tunus ithalatındaki payı yaklaşık %30 gibi yüksek bir oran olup, bu durum sanayi açısından ülkenin kendine yeterli olmadığının göstergesidir. Hammadde ve yarı mamuller ithalatı, başta pamuk ve kumaş olmak üzere, tekstil hammaddeleri, endüstri alet ve makineleri, mineral yakıtlar gibi enerji hammaddeleri, oto yan sanayi, plastik maddeleri ve türevleri, hububat ve demir çelik gibi hammaddelerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği Tunus'un en önemli ticaret ortağı konumundadır. Global krizin yaşandığı 2009 yılı haricinde Tunus'un AB Ülkelerine ihracatı ve ithalatı son yıllarda sürekli olarak artmaktadır. Tunus'un AB ülkelerine ihracatının toplam ihracattaki payı 2012 yılı sonu itibariyle %76,4, AB ülkelerinden ithalatının toplam ithalattaki payı ise %57,5 düzeyindedir. Görüleceği üzere, Fas'ın ihracatının önemli bir bölümü, ithalatının ise yarısından fazlası AB ülkeleri ile.

Tablo 36: Tunus'un Temel Ekonomik Göstergeleri

	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tarım Arazilerinin Toplam Araziye Oranı (%)	56,00	55,64	61,48	63,23	63,12	63,11	63,60	63,01	64,61	64,83	
Tüketici Fiyat Enflasyonu (Yıllık, %)		6,55	2,96	2,02	4,49	3,42	4,92	3,52	4,42	3,61	5,50
Mal ve Hizmetlerden Alınan Verginin Toplam Gelirlere Oranı (%)		19,06	37,10	34,82	33,44	32,42	31,02	31,64	31,31	28,45	
Gümrük ve Diğer İthalat Vergilerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı (%)		42,22	14,48	9,21	8,82	8,45	8,30	8,26	8,86	7,75	
Uluslararası Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Gelirlere Oranı (%)		27,47	10,65	6,67	6,25	6,12	5,91	5,81	6,23	5,26	
Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı (%)		19,95	19,29	18,88	18,51	19,11	20,56	19,98	19,99	20,91	
İhracat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				16	16	15	15	13	13	13	13
İthalat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				29	29	22	23	21	17	17	17
Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	16,33	17,74	11,33	10,13	10,15	9,41	8,50	9,06	7,97	8,85	8,73
İmalat Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	13,62	19,05	18,47	17,29	17,67	18,34	19,51	18,38	18,38	18,07	15,59
Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	35,95	33,61	30,36	29,19	29,74	31,38	33,84	30,33	31,07	31,32	29,86
Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	47,72	48,66	58,30	60,68	60,10	59,21	57,66	60,61	60,96	59,83	61,42
GSYİH (Milyon Dolar)	8.743	12.290	21.473	32.282	34.377	38.848	44.736	43.607	443.777	46.434	45.662
GSYİH Artış Oranı (%)	7,42	7,95	4,71	4,02	5,35	6,34	4,62	3,05	3,00	-2,00	3,60
Kişi Başı GSYİH (Dolar)	1.370	1.507	2.245	3.219	3.394	3.799	4.331	4.177	4.207	4.350	4.237
Tarım Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)	33,40			18,70	19,30	18,50	17,90	18,30	17,70		
Sanayi Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)	33,40			32,30	32,10	32,50	33,10	31,90	33,00		
Hizmet Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)	29,10			49,00	48,60	49,00	49,00	49,80	49,30		
İşsizlik Oranı (%)			15,70	12,90	12,50	12,40	12,40	13,30	13,00		
Nüfus Artış Hızı (%)	2,67	2,43	1,13	0,97	0,98	0,96	1,01	1,07	1,04	1,18	0,97
Nüfus (Bin Kişi)	6.384	8.154	9.563	10.029	10.127	10.225	10.328	10.439	10.549	10.673	10.777
Yurtdışından Gelen Turist Sayısı (Kişi)			5.058.000	6.378.000	6.550.000	6.762.000	7.050.000	6.901.000	6.903.000	4.785.000	
Uluslararası Turizm Gelirleri (Bin Dolar)			1.977.000	2.800.000	2.999.000	3.373.000	3.909.000	3.526.000	3.477.000	2.529.000	
Emtia Ticaretinin GSYİH İçindeki Payı (%)	65,63	73,54	67,14	73,32	77,67	88,20	98,26	76,92	87,08	90,02	90,79
Mamul Ürünlere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)		28,57		7,44	19,99		18,24				
Ana Mamullere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)		17,43		12,19	13,92		11,95				
Mamul İthalatının Toplam Emtia İthalatı İçindeki Payı (%)	57,51	71,56	75,58	72,03	71,24	70,80	64,59	74,81	72,29	67,92	
Akaryakıt İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	52,49	17,28	12,09	12,95	12,99	16,21	17,32	13,64	14,18	14,56	
Mamul İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	35,72	69,11	77,00	74,88	73,31	69,78	71,57	75,37	76,03	73,23	
İhracat (Bin Dolar)			5.850.000	10.493.600	11.694.351	15.165.396	19.319.957	14.445.136	16.426.557	17.846.965	17.007.530
İthalat (Bin Dolar)			8.567.000	13.177.000	15.007.296	19.099.373	24.638.377	19.096.174	22.215.362	23.952.125	24.446.761

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/country/tunisia>; ITC Trade Map

Tablo 37: Tunus'un İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	6.608.605	6.871.228	8.026.778	9.684.722	10.493.620	11.694.351	15.165.396	19.319.957	14.445.136	16.426.570	17.846.965
Fransa	1.914.474	2.133.839	2.613.224	3.205.145	3.453.805	3.776.862	4.877.607	5.507.524	4.283.306	4.717.284	5.476.753
İtalya	1.534.738	1.466.913	1.770.543	2.451.453	2.514.439	2.583.426	3.530.990	3.991.748	3.038.351	3.264.852	3.863.825
Almanya	774.634	782.276	858.030	887.887	885.436	917.234	1.247.543	1.338.022	1.270.073	1.388.065	1.615.551
Libya	248.573	327.715	352.160	347.569	472.688	620.703	697.500	871.231	831.842	732.335	784.732
İspanya	319.892	324.879	373.901	586.108	576.037	748.221	783.494	946.115	486.858	637.141	767.723
İngiltere	157.352	170.342	261.781	278.458	279.343	340.034	652.777	898.585	686.651	824.824	499.453
Cezayir	75.820	89.210	103.536	108.919	182.934	188.053	286.979	408.082	451.242	474.720	466.570
Hollanda	162.620	149.206	185.567	213.447	225.778	233.346	358.548	422.277	232.650	360.052	417.636
Belçika	322.802	292.632	315.041	288.330	288.243	276.304	358.132	430.015	319.562	320.255	336.746
ABD	63.492	53.595	48.505	115.283	95.452	262.675	167.236	323.052	196.835	388.535	276.581
Türkiye	72.935	71.801	98.140	100.410	117.372	150.094	229.788	365.381	234.980	280.721	249.789
Fas	40.844	50.920	54.064	74.266	109.396	108.666	172.917	234.151	209.377	231.980	239.454
İsviçre	35.338	87.305	169.317	39.395	48.259	258.405	262.883	456.039	133.340	263.698	219.190
Hindistan	82.289	80.959	46.356	85.919	97.709	131.103	141.045	595.235	238.313	307.175	133.983
Romanya	2.748	2.802	2.939	2.783	6.702	2.777	8.237	34.811	66.454	86.355	121.710
Etyopya	356	26	0	131	2.872	18.112	49.452	59.460	67.528	87.994	121.052
Brezilya	18.510	32.276	44.280	65.059	47.787	70.795	113.167	189.860	99.622	115.504	113.686
BAE	11.696	5.227	5.020	5.700	15.833	16.741	35.517	49.775	55.035	88.970	109.429
Bengladeş	10.290	11.199	8.441	10.827	40.453	13.174	18.014	102.561	30.710	78.158	108.980
Japonya	10.950	8.124	13.773	22.489	22.280	26.766	38.244	73.443	54.472	59.850	106.721
Slovakya	66	138	102	311	730	1.122	1.181	27.774	45.125	76.657	93.865
Polonya	12.126	12.141	12.603	12.785	13.551	19.122	36.024	85.501	46.527	77.399	85.435
Avusturya	6.016	8.572	10.280	10.668	11.814	11.886	17.824	26.307	19.408	52.965	74.238
Mısır	32.475	25.997	27.950	31.170	48.029	49.856	87.065	128.862	81.866	92.342	73.006
Portekiz	16.461	20.481	25.707	33.033	31.287	32.780	48.697	51.821	47.330	64.979	65.941
İsveç	13.165	18.445	22.805	27.581	36.126	21.801	22.050	50.731	41.814	31.339	47.473
Çek C.	1.363	4.190	2.308	8.716	11.402	7.751	4.810	5.258	2.977	9.843	46.627
Senegal	11.346	11.641	12.314	18.201	40.225	32.479	40.771	39.524	44.731	40.170	45.926
Çin	15.698	15.319	17.269	25.513	17.854	42.504	18.079	59.134	69.620	47.117	41.194

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 38: Tunus'un İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	9.526.902	9.522.563	10.951.391	12.736.542	13.174.323	15.007.296	19.099.373	24.638.377	19.096.174	22.215.362	23.952.125
Fransa	2.456.801	2.435.422	2.838.635	3.189.846	3.092.252	3.391.697	4.082.181	4.546.315	3.832.095	4.203.198	4.380.868
İtalya	1.822.897	1.856.063	2.179.586	2.418.198	2.757.406	2.901.274	3.724.217	4.245.387	3.108.870	3.907.305	3.790.307
Almanya	909.058	849.975	985.268	1.075.635	1.085.282	1.182.031	1.512.723	1.717.013	1.672.510	1.696.624	1.768.450
Çin	130.650	139.622	185.488	291.158	381.131	492.322	653.956	919.557	956.636	1.344.078	1.456.126
Rusya	173.265	186.024	229.451	390.394	375.351	547.713	814.532	1.855.746	688.083	1.034.401	1.376.885
İspanya	434.148	470.394	581.886	673.909	677.533	699.139	886.017	951.213	867.040	1.025.336	1.132.508
ABD	384.520	301.877	270.113	360.420	329.547	431.415	647.235	748.765	764.842	905.247	881.778
Türkiye	140.592	121.141	220.015	256.162	294.785	324.893	530.277	778.098	645.767	713.631	802.302
Cezayir	82.869	90.317	130.183	75.109	135.371	194.830	299.826	724.341	501.154	621.468	637.254
Brezilya	71.755	76.639	68.280	156.641	152.666	210.811	222.223	303.312	197.734	259.034	456.901
Belçika	332.928	295.899	321.572	357.351	346.274	342.008	478.076	444.162	383.089	465.987	425.838
Hindistan	44.498	68.432	76.630	109.390	103.021	110.789	162.568	218.365	223.925	279.718	350.878
Ukranya	64.032	149.384	115.484	181.897	221.165	277.629	305.165	516.379	327.430	303.019	333.239
İngiltere	228.868	225.317	244.060	277.510	287.996	256.300	357.182	455.962	341.284	377.309	319.775
Arjantin	97.150	132.553	112.558	162.603	137.999	121.213	208.173	404.517	161.745	149.912	308.345
Malta	4.650	6.574	24.189	10.867	9.724	10.380	59.545	126.776	267.164	197.154	299.420
Japonya	170.863	158.692	198.849	255.102	212.956	250.063	289.615	325.931	237.908	312.599	293.491
Azerbaycan	71	115	256	416	51	123	188	18	35	119	274.013
Hollanda	174.742	172.650	221.680	228.318	240.642	231.413	277.683	345.034	285.253	441.642	265.663
İsviçre	104.589	132.341	128.282	141.265	142.788	171.084	163.153	159.231	170.957	207.182	258.244
İsveç	146.752	148.994	129.116	181.937	100.734	151.831	144.803	161.709	153.617	194.511	247.194
G. Kore	98.012	74.443	65.466	97.188	97.001	118.176	115.536	173.116	159.664	346.362	241.770
S.Arabistan	44.291	60.480	103.927	113.206	107.959	122.061	144.199	228.283	107.713	178.798	209.233
Tayvan	56.450	42.684	43.620	54.211	51.279	67.736	93.883	111.458	110.808	141.543	206.606
Portekiz	30.743	33.280	56.658	67.003	65.902	70.304	97.422	106.123	180.896	182.795	206.128
Mısır	54.026	47.320	48.786	62.590	68.551	106.386	204.337	249.603	167.811	172.761	165.840
BAE	15.499	15.454	22.502	15.249	41.670	40.313	36.438	134.609	72.014	96.667	152.648
Tayland	21.258	24.194	35.232	54.985	61.680	86.512	99.969	148.100	122.200	154.210	150.088

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 39: Tunus'un Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)										
Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	-2.651.335	-2.924.613	-3.051.820	-2.680.703	-3.312.945	-3.933.977	-5.318.420	-4.651.038	-5.788.792	-6.105.160
Fransa	-301.583	-225.411	15.299	361.553	385.165	795.426	961.209	451.211	514.086	1.095.885
Libya	39.960	-5.664	-75.589	-37.334	-105.707	51.248	-202.458	271.258	448.586	762.349
İngiltere	-54.975	17.721	948	-8.653	83.734	295.595	442.623	345.367	447.515	179.678
Hollanda	-23.444	-36.113	-14.871	-14.864	1.933	80.865	77.243	-52.603	-81.590	151.973
Fas	-6.651	7.262	11.568	49.337	37.721	97.163	144.662	143.417	132.896	145.799
Etyopya	-104	-125	-136	2.482	17.840	49.130	58.355	67.323	87.128	120.531
Bengladeş	10.632	5.784	9.129	38.645	10.091	13.575	97.591	25.136	74.139	102.933
İtalya	-389.150	-409.043	33.255	-242.967	-317.848	-193.227	-253.639	-70.519	-642.453	73.518
Slovakya	-1.886	-2.486	-3.806	-8.082	-6.609	-9.506	-3.304	20.616	36.477	67.028
Senegal	9.084	11.252	15.248	38.698	30.805	40.186	39.118	43.960	37.320	44.845
Romanya	-17.843	-27.485	-28.032	-44.177	-48.356	-44.634	-54.814	4.925	-2.471	35.863
Ruanda	-8	-1	-54	79	-91	113	6.191	-85	38	26.489
Hindistan	12.527	-30.274	-23.471	-5.312	20.314	-21.523	376.870	14.388	27.457	-216.895
G. Kore	-73.397	-63.853	-95.567	-95.537	-116.699	-111.994	-166.659	-155.318	-339.827	-233.240
Malta	-1.917	-16.293	2.973	8.541	-5.494	-52.899	-115.949	-259.962	-173.179	-256.364
Azerbaycan	-34	-245	-353	17	-123	28	136	1.104	1.051	-270.984
Arjantin	-120.869	-97.448	-151.664	-134.465	-108.365	-192.044	-389.114	-156.345	-148.087	-307.097
Ukranya	-147.138	-115.210	-181.326	-220.722	-277.338	-304.446	-494.579	-327.057	-302.197	-332.228
Brezilya	-44.363	-24.000	-91.582	-104.879	-140.016	-109.056	-113.452	-98.112	-143.530	-343.215
İspanya	-145.515	-207.985	-87.801	-101.496	49.082	-102.523	-5.098	-380.182	-388.195	-364.785
Türkiye	-49.340	-121.875	-155.752	-177.413	-174.799	-300.489	-412.717	-410.787	-432.910	-552.513
ABD	-248.282	-221.608	-245.137	-234.095	-168.740	-479.999	-425.713	-568.007	-516.712	-605.197
Rusya	-184.688	-227.743	-385.152	-365.401	-542.366	-789.855	-1.832.711	-676.743	-1.019.279	-1.357.865
Çin	-124.303	-168.219	-265.645	-363.277	-449.818	-635.877	-860.423	-887.016	-1.296.961	-1.414.932

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 40: Tunus'un İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Tüm Ürünler	6.871.228	8.026.778	9.684.722	10.493.620	11.694.351	15.165.396	19.319.957	14.445.136	16.426.570	17.846.965	16.192.743
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	831.340	1.065.650	1.350.868	1.518.211	1.789.819	2.428.214	3.046.660	2.721.503	3.682.511	4.481.273	3.771.530
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	642.758	803.358	927.763	1.357.421	1.518.521	2.456.280	3.345.301	1.969.538	2.328.265	2.597.267	2.729.624
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	2.091.789	2.367.272	2.588.015	2.471.401	2.306.833	2.704.489	2.776.455	2.235.881	2.229.888	2.396.887	2.466.731
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	579.151	640.188	672.517	622.655	679.079	829.236	953.575	859.652	828.384	885.004	1.037.458
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	343.405	410.414	427.063	443.840	470.364	575.817	608.039	512.264	566.385	583.394	663.853
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	146.732	148.981	171.891	224.626	265.243	440.950	565.320	507.591	546.773	506.468	517.200
Gübreler	289.479	346.544	437.530	419.891	456.977	661.667	1.525.444	661.206	812.785	471.901	463.797
Anorganik kimyasallar	251.136	217.594	296.839	378.291	409.120	471.374	1.099.097	567.038	664.976	480.726	438.562
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	145.035	162.173	210.605	255.215	312.915	376.403	383.998	354.435	358.732	391.635	418.489
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	74.319	149.249	592.982	448.601	791.707	698.318	858.599	551.169	468.866	683.047	391.635
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	46.309	87.100	96.843	115.548	139.284	183.256	243.290	225.444	254.827	294.096	334.648
Plastikler ve mamulleri	91.793	90.216	133.493	125.571	150.403	268.299	309.796	293.319	347.971	396.652	279.504
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	113.185	146.813	166.941	168.103	184.874	290.619	285.336	243.587	253.774	253.551	242.162
Demir veya çelikten eşya	58.697	84.851	98.218	131.609	154.516	229.344	319.118	330.535	297.601	285.867	242.007
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	83.105	87.537	109.159	134.269	119.167	196.811	232.298	225.047	253.022	262.472	181.834
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	95.079	112.339	123.068	156.049	169.398	181.887	194.190	134.961	128.943	180.288	176.842
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	9.862	3.216	4.043	3.699	3.608	6.982	7.866	10.274	59.543	147.911	171.120
Bakır ve bakırdan eşya	15.264	16.654	30.178	29.222	45.542	62.277	75.987	35.227	55.292	126.752	155.505
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	76.777	88.811	88.485	116.922	143.328	213.280	356.203	202.670	241.783	140.858	136.957
Deri eşya; saraciye eşyası, seyahat eşyası, el çantaları vb.	46.102	52.595	55.758	59.021	59.833	78.538	94.346	68.433	74.641	95.605	129.532
Mobilyalar, yatak takımları vb.	34.019	38.431	40.673	60.537	51.188	64.017	64.060	63.793	59.084	61.532	90.584
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	20.068	22.936	21.122	29.254	43.719	74.034	107.212	78.457	96.124	98.299	75.470
Demir ve çelik	19.600	28.794	36.023	42.659	180.003	199.168	230.095	103.820	166.184	134.397	67.134

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 41: Tunus'un İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tüm Ürünler	9.522.563	10.951.391	12.736.542	13.174.323	15.007.296	19.099.373	24.638.377	19.096.174	22.215.362	23.952.125	22.029.962
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	888.518	1.179.064	1.305.977	1.798.455	2.218.465	2.442.978	4.151.277	2.178.802	2.793.947	3.547.444	3.473.299
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	862.652	1.201.663	1.529.354	1.410.930	1.735.309	2.018.416	2.358.250	2.329.458	2.819.989	3.178.937	2.772.020
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	1.160.318	1.218.824	1.472.526	1.428.346	1.726.518	2.184.030	2.730.978	2.702.846	2.876.039	2.605.650	2.148.415
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	641.954	727.311	933.337	879.423	995.365	1.255.968	1.493.083	1.447.704	1.654.027	1.459.100	1.445.468
Plastikler ve mamulleri	398.230	453.750	556.596	628.637	696.275	885.280	1.027.930	889.513	1.039.140	1.199.306	907.974
Hububat	458.256	338.611	344.738	373.128	402.443	932.285	1.207.426	467.717	766.205	900.769	699.100
Pamuk	723.491	827.493	874.603	855.819	804.149	1.022.125	1.064.424	863.725	899.259	993.698	601.925
Eczacılık ürünleri	189.661	211.418	247.677	260.736	262.042	316.599	374.063	427.335	437.997	505.654	537.254
Demir ve çelik	192.323	329.137	534.149	449.244	560.923	819.324	1.145.376	556.611	757.181	844.665	512.424
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	184.686	216.010	226.740	239.156	286.030	356.036	366.608	360.464	383.473	367.093	427.055
Bakır ve bakırdan eşya	66.441	73.507	112.393	142.755	229.951	316.644	370.446	269.588	390.442	527.985	425.300
Demir veya çelikten eşya	163.377	185.929	228.999	260.999	325.800	537.222	648.200	554.795	445.238	383.638	417.514
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	106.949	160.675	174.745	195.368	235.126	236.435	471.458	234.945	270.624	493.841	339.939
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	146.109	170.092	197.996	202.062	222.120	270.923	321.856	285.131	321.366	353.672	318.949
Örme eşya	67.872	71.260	72.131	74.869	76.502	94.223	103.805	101.380	119.832	128.827	314.623
Sentetik ve suni devamsız lifler	295.198	306.218	320.161	287.912	287.064	357.622	381.957	306.684	311.662	345.925	312.602
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	18.068	19.576	23.881	24.070	22.752	30.483	59.686	144.848	234.450	293.326	288.627
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	17.976	20.302	8.934	8.499	14.829	18.556	12.263	11.249	123.308	22.881	282.799
Şeker ve şeker mamulleri	86.845	77.710	89.478	101.204	161.894	138.217	148.011	154.182	212.329	355.584	275.853
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	371.556	421.562	449.659	416.055	384.657	471.815	479.006	402.592	397.760	384.974	266.884
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	144.167	159.280	173.913	165.893	193.602	256.706	285.545	230.379	249.079	265.362	250.975
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	114.297	19.177	27.731	78.243	60.672	197.339	78.877	89.472	164.698	173.067	228.170
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	141.487	159.501	169.648	151.868	149.208	207.475	217.089	164.072	174.491	199.699	207.105
Organik kimyasal ürünler	104.253	114.570	137.145	148.761	154.372	209.722	265.036	248.284	260.761	276.387	200.981
Tuz; күkürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	111.574	145.187	165.388	199.586	174.486	189.741	1.030.794	195.904	236.838	224.990	200.495

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 42: Tunus'un Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Tüm Ürünler	-2.651.335	-2.924.613	-3.051.820	-2.680.703	-3.312.945	-3.933.977	-5.318.420	-4.651.038	-5.788.792	-6.105.160	-5.837.219
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.720.233	1.945.710	2.138.356	2.055.346	1.922.176	2.232.674	2.297.449	1.833.289	1.832.128	2.011.913	2.199.847
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-31.312	-136.013	-178.486	107.281	54.510	409.798	688.410	392.045	862.522	1.302.336	999.510
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	416.901	462.954	498.998	478.369	522.185	668.729	811.340	745.323	708.533	738.009	860.217
Ayakkabılar, getriler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	214.311	234.139	352.295	369.638	371.484	449.597	466.415	361.735	402.792	407.265	479.991
Gübreler	282.270	331.331	416.193	403.208	433.978	623.679	1.488.790	634.932	786.255	430.594	429.533
Anorganik kimyasallar	151.096	77.968	135.943	197.096	203.811	246.666	693.901	325.312	387.242	227.014	306.353
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	71.391	75.775	82.863	116.209	103.966	177.000	214.774	203.977	233.459	237.564	149.747
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	78.547	77.950	95.176	116.688	122.613	129.886	124.535	70.727	65.307	114.499	126.211
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	53.858	76.322	99.607	103.348	112.009	203.601	184.855	140.575	139.754	127.892	83.176
Deri eşya; saraciye eşyası, seyahat eşyası, el çantaları vb.	38.207	38.850	43.804	46.367	42.001	54.772	67.124	42.619	45.770	62.291	79.740
Bakır ve bakırdan eşya	-51.177	-56.853	-82.215	-113.533	-184.409	-254.367	-294.459	-234.361	-335.150	-401.233	-269.795
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	-16.579	-17.413	-21.255	-19.416	-18.060	-22.496	-52.103	-139.697	-229.581	-287.674	-283.071
Sentetik ve suni devamsız lifler	-254.127	-267.674	-281.005	-255.717	-250.099	-318.693	-341.755	-284.653	-287.956	-321.940	-290.317
Örme eşya	-65.738	-63.602	-62.369	-65.000	-56.282	-67.946	-83.989	-87.432	-107.582	-114.070	-303.601
Demir ve çelik	-172.723	-300.343	-498.126	-406.585	-380.920	-620.156	-915.281	-452.791	-590.997	-710.268	-445.290
Eczacılık ürünleri	-183.074	-203.559	-232.099	-247.398	-248.114	-296.176	-349.758	-396.792	-411.248	-473.892	-517.552
Pamuk	-669.193	-775.626	-808.120	-790.928	-745.850	-946.970	-1.002.360	-807.595	-819.206	-903.699	-553.754
Plastikler ve mamulleri	-306.437	-363.534	-423.103	-503.066	-545.872	-616.981	-718.134	-596.194	-691.169	-802.654	-628.470
Hububat	-448.475	-327.909	-332.081	-371.280	-401.689	-931.657	-1.199.240	-467.708	-766.202	-859.438	-697.299
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-245.760	-375.706	-378.214	-441.034	-699.944	13.302	-805.976	-209.264	-465.682	-950.177	-743.675
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-496.919	-565.138	-722.732	-624.208	-682.450	-879.565	-1.109.085	-1.093.269	-1.295.295	-1.067.465	-1.026.979
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-1.013.586	-1.069.843	-1.300.635	-1.203.720	-1.461.275	-1.743.080	-2.165.658	-2.195.255	-2.329.266	-2.099.182	-1.631.215

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 43: Tunus'un AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	6.608.605	6.871.228	8.026.778	9.684.722	10.493.620	11.694.351	15.165.396	19.319.957	14.445.136	16.426.570	17.846.965
AB-27	5.301.244	5.429.034	6.507.612	8.076.030	8.406.181	9.031.088	12.024.896	13.920.180	10.661.427	12.024.420	13.633.754
Fransa	1.914.474	2.133.839	2.613.224	3.205.145	3.453.805	3.776.862	4.877.607	5.507.524	4.283.306	4.717.284	5.476.753
İtalya	1.534.738	1.466.913	1.770.543	2.451.453	2.514.439	2.583.426	3.530.990	3.991.748	3.038.351	3.264.852	3.863.825
Almanya	774.634	782.276	858.030	887.887	885.436	917.234	1.247.543	1.338.022	1.270.073	1.388.065	1.615.551
İspanya	319.892	324.879	373.901	586.108	576.037	748.221	783.494	946.115	486.858	637.141	767.723
İngiltere	157.352	170.342	261.781	278.458	279.343	340.034	652.777	898.585	686.651	824.824	499.453
Hollanda	162.620	149.206	185.567	213.447	225.778	233.346	358.548	422.277	232.650	360.052	417.636
Belçika	322.802	292.632	315.041	288.330	288.243	276.304	358.132	430.015	319.562	320.255	336.746
Romanya	2.748	2.802	2.939	2.783	6.702	2.777	8.237	34.811	66.454	86.355	121.710
Slovakya	66	138	102	311	730	1.122	1.181	27.774	45.125	76.657	93.865
Polonya	12.126	12.141	12.603	12.785	13.551	19.122	36.024	85.501	46.527	77.399	85.435
Avusturya	6.016	8.572	10.280	10.668	11.814	11.886	17.824	26.307	19.408	52.965	74.238
Portekiz	16.461	20.481	25.707	33.033	31.287	32.780	48.697	51.821	47.330	64.979	65.941
İsveç	13.165	18.445	22.805	27.581	36.126	21.801	22.050	50.731	41.814	31.339	47.473
Çek C.	1.363	4.190	2.308	8.716	11.402	7.751	4.810	5.258	2.977	9.843	46.627
Malta	4.908	4.657	7.896	13.840	18.265	4.886	6.646	10.827	7.202	23.975	43.056
Macaristan	991	1.057	1.002	2.002	3.441	3.787	2.868	4.753	4.347	12.554	17.849
Yunanistan	35.636	11.036	16.690	21.065	22.982	23.298	28.642	35.369	17.930	16.361	16.048
Bulgaristan	844	344	2.148	4.391	2.060	466	3.086	10.713	5.393	16.957	14.061
S.İrlanda	10.339	7.836	8.846	10.442	9.762	11.975	17.710	11.736	14.442	17.016	7.467
Danimarka	4.381	7.153	8.017	5.492	4.433	3.716	5.840	11.327	7.247	9.033	6.432
Slovenya	1.226	755	1.543	1.311	1.752	2.422	1.094	1.116	1.282	4.119	5.611
G.Kıbrıs	247	442	306	734	783	1.751	1.844	7.528	2.897	2.819	4.992
Estonya	0	17	0	0	9	425	2.188	3.686	5.016	8.166	3.343
Finlandiya	980	5.084	1.215	1.951	2.851	1.396	954	769	1.413	964	1.173
Lüksemburg	3.235	3.649	4.884	7.910	4.877	4.088	5.658	5.634	7.135	311	454
Litvanya	0	47	105	94	170	212	377	178	19	25	222
Letonya	0	101	129	93	103	0	75	55	18	110	70

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 44: Tunus'un AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	9.526.902	9.522.563	10.951.391	12.736.542	13.174.323	15.007.296	19.099.373	24.638.377	19.096.174	22.215.362	23.952.125
AB-27	6.877.031	6.819.885	7.940.593	8.950.097	9.180.629	9.859.116	12.399.894	14.112.009	11.932.940	13.590.505	13.769.467
Fransa	2.456.801	2.435.422	2.838.635	3.189.846	3.092.252	3.391.697	4.082.181	4.546.315	3.832.095	4.203.198	4.380.868
İtalya	1.822.897	1.856.063	2.179.586	2.418.198	2.757.406	2.901.274	3.724.217	4.245.387	3.108.870	3.907.305	3.790.307
Almanya	909.058	849.975	985.268	1.075.635	1.085.282	1.182.031	1.512.723	1.717.013	1.672.510	1.696.624	1.768.450
İspanya	434.148	470.394	581.886	673.909	677.533	699.139	886.017	951.213	867.040	1.025.336	1.132.508
Belçika	332.928	295.899	321.572	357.351	346.274	342.008	478.076	444.162	383.089	465.987	425.838
İngiltere	228.868	225.317	244.060	277.510	287.996	256.300	357.182	455.962	341.284	377.309	319.775
Malta	4.650	6.574	24.189	10.867	9.724	10.380	59.545	126.776	267.164	197.154	299.420
Hollanda	174.742	172.650	221.680	228.318	240.642	231.413	277.683	345.034	285.253	441.642	265.663
İsveç	146.752	148.994	129.116	181.937	100.734	151.831	144.803	161.709	153.617	194.511	247.194
Portekiz	30.743	33.280	56.658	67.003	65.902	70.304	97.422	106.123	180.896	182.795	206.128
Danimarka	23.270	26.775	29.933	29.912	31.357	30.697	56.117	62.281	30.765	35.245	120.826
Avusturya	35.808	36.875	47.327	49.769	58.308	66.739	116.428	108.459	102.138	109.444	114.415
Çek C.	10.456	12.960	21.910	21.860	28.399	49.877	44.928	67.097	74.425	92.727	102.015
Finlandiya	58.645	56.118	71.424	94.929	73.552	82.935	125.390	125.901	95.653	97.958	90.255
Yunanistan	45.596	52.805	40.451	61.424	66.289	59.896	46.576	113.751	113.988	107.299	88.294
Macaristan	39.282	33.645	39.913	36.384	57.874	65.217	85.274	82.819	58.367	69.770	86.428
Romanya	36.073	20.645	30.424	30.815	50.879	51.133	52.871	89.625	61.529	88.826	85.847
Polonya	14.336	17.320	15.353	41.493	32.856	42.931	58.167	67.892	79.157	109.172	80.196
Bulgaristan	27.541	26.044	19.321	32.086	39.502	77.407	62.670	127.949	105.222	49.255	60.840
S.İrlanda	22.090	20.232	25.487	41.232	42.079	41.011	72.102	74.564	35.827	40.527	42.113
Slovakya	2.525	2.024	2.588	4.117	8.812	7.731	10.687	31.078	24.509	40.180	26.837
Slovenya	4.457	3.621	4.504	15.637	16.154	19.946	20.930	29.402	23.785	15.961	13.163
Letonya	26	115	321	710	3.653	15.311	14.377	4.414	2.173	9.927	10.173
Lüksemburg	8.919	12.528	7.180	6.510	4.351	5.406	6.113	5.479	5.740	4.217	5.285
Estonya	107	59	134	388	949	3.380	479	324	3.375	1.675	2.567
Litvanya	4.950	2.225	408	775	832	2.002	5.873	20.154	11.891	6.183	2.394
G.Kıbrıs	1.363	1.326	1.265	1.482	1.038	1.120	1.063	1.126	12.578	20.278	1.668

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 45: Tunus'un AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)											
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	-2.918.297	-2.651.335	-2.924.613	-3.051.820	-2.680.703	-3.312.945	-3.933.977	-5.318.420	-4.651.038	-5.788.792	-6.105.160
AB-27	-1.575.787	-1.390.851	-1.432.981	-874.067	-774.448	-828.028	-374.998	-191.829	-1.271.513	-1.566.085	-135.713
Fransa	-542.327	-301.583	-225.411	15.299	361.553	385.165	795.426	961.209	451.211	514.086	1.095.885
İngiltere	-71.516	-54.975	17.721	948	-8.653	83.734	295.595	442.623	345.367	447.515	179.678
Hollanda	-12.122	-23.444	-36.113	-14.871	-14.864	1.933	80.865	77.243	-52.603	-81.590	151.973
İtalya	-288.159	-389.150	-409.043	33.255	-242.967	-317.848	-193.227	-253.639	-70.519	-642.453	73.518
Slovakya	-2.459	-1.886	-2.486	-3.806	-8.082	-6.609	-9.506	-3.304	20.616	36.477	67.028
Romanya	-33.325	-17.843	-27.485	-28.032	-44.177	-48.356	-44.634	-54.814	4.925	-2.471	35.863
Polonya	-2.210	-5.179	-2.750	-28.708	-19.305	-23.809	-22.143	17.609	-32.630	-31.773	5.239
G.Kıbrıs	-1.116	-884	-959	-748	-255	631	781	6.402	-9.681	-17.459	3.324
Estonya	-107	-42	-134	-388	-940	-2.955	1.709	3.362	1.641	6.491	776
Litvanya	-4.950	-2.178	-303	-681	-662	-1.790	-5.496	-19.976	-11.872	-6.158	-2.172
Lüksemburg	-5.684	-8.879	-2.296	1.400	526	-1.318	-455	155	1.395	-3.906	-4.831
Slovenya	-3.231	-2.866	-2.961	-14.326	-14.402	-17.524	-19.836	-28.286	-22.503	-11.842	-7.552
Letonya	-26	-14	-192	-617	-3.550	-15.311	-14.302	-4.359	-2.155	-9.817	-10.103
S.İrlanda	-11.751	-12.396	-16.641	-30.790	-32.317	-29.036	-54.392	-62.828	-21.385	-23.511	-34.646
Avusturya	-29.792	-28.303	-37.047	-39.101	-46.494	-54.853	-98.604	-82.152	-82.730	-56.479	-40.177
Bulgaristan	-26.697	-25.700	-17.173	-27.695	-37.442	-76.941	-59.584	-117.236	-99.829	-32.298	-46.779
Çek C.	-9.093	-8.770	-19.602	-13.144	-16.997	-42.126	-40.118	-61.839	-71.448	-82.884	-55.388
Macaristan	-38.291	-32.588	-38.911	-34.382	-54.433	-61.430	-82.406	-78.066	-54.020	-57.216	-68.579
Yunanistan	-9.960	-41.769	-23.761	-40.359	-43.307	-36.598	-17.934	-78.382	-96.058	-90.938	-72.246
Finlandiya	-57.665	-51.034	-70.209	-92.978	-70.701	-81.539	-124.436	-125.132	-94.240	-96.994	-89.082
Belçika	-10.126	-3.267	-6.531	-69.021	-58.031	-65.704	-119.944	-14.147	-63.527	-145.732	-89.092
Danimarka	-18.889	-19.622	-21.916	-24.420	-26.924	-26.981	-50.277	-50.954	-23.518	-26.212	-114.394
Portekiz	-14.282	-12.799	-30.951	-33.970	-34.615	-37.524	-48.725	-54.302	-133.566	-117.816	-140.187
Almanya	-134.424	-67.699	-127.238	-187.748	-199.846	-264.797	-265.180	-378.991	-402.437	-308.559	-152.899
İsveç	-133.587	-130.549	-106.311	-154.356	-64.608	-130.030	-122.753	-110.978	-111.803	-163.172	-199.721
Malta	258	-1.917	-16.293	2.973	8.541	-5.494	-52.899	-115.949	-259.962	-173.179	-256.364
İspanya	-114.256	-145.515	-207.985	-87.801	-101.496	49.082	-102.523	-5.098	-380.182	-388.195	-364.785

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 46: Tunus'un AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tüm Ürünler	5.429.034	6.507.612	8.076.030	8.406.181	9.031.088	12.024.896	13.920.180	10.661.427	12.024.420	13.633.754
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	776.380	975.287	1.232.551	1.402.639	1.647.931	2.232.176	2.751.445	2.419.321	3.263.936	3.933.344
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	2.040.038	2.334.597	2.553.120	2.434.601	2.284.596	2.675.963	2.750.104	2.191.559	2.175.990	2.345.102
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	549.811	633.858	890.340	1.279.024	1.150.089	2.176.209	2.717.537	1.792.585	1.900.657	2.335.527
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	559.339	620.537	655.531	608.266	663.687	811.246	940.661	844.890	815.290	862.875
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	321.251	405.310	422.933	437.656	463.603	566.520	599.277	502.575	526.292	535.629
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	74.691	128.891	177.682	218.605	268.951	319.297	310.614	265.458	281.595	328.414
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	63.198	79.657	103.438	138.666	177.345	311.454	367.354	313.297	322.332	328.351
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	34.815	69.091	86.474	93.874	111.241	150.116	197.122	184.631	218.596	242.191
Plastikler ve mamulleri	65.433	63.791	103.571	82.220	101.202	192.731	206.253	179.460	210.063	230.027
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	103.779	136.860	156.641	157.329	167.197	274.154	263.864	220.064	225.481	223.605
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	32.760	81.433	520.306	346.158	574.104	452.211	518.489	243.888	209.121	196.355
Demir veya çelikten eşya	26.053	37.948	50.476	67.814	79.370	113.916	158.336	110.799	137.052	162.985
Gübreler	136.317	177.640	212.075	167.645	150.948	288.932	340.485	182.405	234.049	156.538
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	9.840	3.212	3.778	3.636	1.609	6.840	7.758	10.043	55.355	141.367
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	86.282	103.385	100.464	107.705	126.938	140.336	119.258	80.724	98.526	140.322
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	63.681	71.059	88.064	96.770	80.995	123.726	128.641	112.923	120.004	118.165
Bakır ve bakırdan eşya	10.552	13.303	24.866	25.546	37.346	48.477	55.687	27.041	45.189	98.422
Demir ve çelik	5.576	12.213	9.504	4.471	143.735	145.411	183.039	77.369	123.388	94.084
Deri eşya; saraciye eşyası, seyahat eşyası, el çantaları vb.	41.047	46.904	52.240	53.861	57.006	75.554	90.832	65.857	71.688	91.965
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarları	14.011	13.689	16.814	17.631	15.402	19.931	28.041	27.300	55.930	86.466
Anorganik kimyasallar	51.762	46.861	64.246	66.661	63.220	81.148	191.705	78.356	80.614	71.659
Çeşitli mamul eşya	5.056	6.402	8.094	16.346	44.218	53.367	56.051	46.417	50.995	58.121
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	4.614	5.088	10.829	11.035	14.525	26.558	31.980	31.418	48.318	55.947

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 47: Tunus'un AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tüm Ürünler	6.819.885	7.940.593	8.950.097	9.180.629	9.859.116	12.399.894	14.112.009	11.932.940	13.590.505	13.769.468
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	743.973	1.054.432	1.312.555	1.131.243	1.320.383	1.541.006	1.708.769	1.574.566	1.777.963	1.986.355
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	862.461	933.889	1.094.234	1.035.684	1.265.420	1.586.238	1.909.548	1.822.707	1.847.691	1.602.900
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	426.411	641.987	653.042	1.067.030	914.936	975.573	1.066.191	591.006	1.219.477	1.338.005
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	539.384	558.757	681.026	642.611	684.027	889.277	1.054.900	1.093.103	1.180.006	1.063.563
Plastikler ve mamulleri	310.008	353.041	415.530	455.230	501.304	616.016	689.410	630.334	684.615	746.971
Pamuk	643.727	744.242	778.633	741.381	677.541	821.183	815.221	658.719	629.412	643.238
Bakır ve bakırdan eşya	64.545	71.430	107.725	137.689	223.316	305.065	357.516	259.691	373.821	505.541
Demir ve çelik	74.884	119.928	162.521	157.877	195.284	248.560	446.320	278.929	355.262	377.630
Eczacılık ürünleri	168.165	188.825	219.307	229.347	221.068	265.107	303.133	329.087	314.790	360.890
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	357.511	403.270	423.450	385.995	352.314	435.935	433.357	355.605	342.628	308.051
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	126.078	150.357	177.299	183.104	199.406	239.969	288.384	256.782	279.727	307.244
Hububat	112.545	114.088	69.646	109.562	141.228	299.198	531.916	116.522	284.951	302.386
Demir veya çelikten eşya	121.931	133.846	152.035	164.270	242.058	433.515	438.605	405.621	307.184	259.384
Sentetik ve suni devamsız lifler	255.660	258.548	268.840	230.521	228.639	287.876	304.659	233.929	225.423	241.291
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	132.983	145.889	157.312	158.309	177.525	233.364	258.790	218.131	225.906	240.523
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	117.712	147.840	156.208	157.224	184.746	238.489	247.379	233.094	233.062	217.305
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	80.276	91.302	99.297	106.173	126.643	180.426	181.480	181.310	197.335	203.329
Organik kimyasal ürünler	84.260	93.830	110.922	119.190	123.345	146.760	183.191	160.800	175.367	178.721
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	99.705	10.562	18.891	63.138	30.609	131.135	45.296	44.192	134.209	164.427
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	55.235	60.448	63.580	61.723	86.330	108.867	125.073	132.669	145.569	149.960
Muhtelif kimyasal maddeler	70.507	82.906	92.684	101.713	100.739	123.328	133.910	122.808	147.440	137.535
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	122.080	133.529	136.710	126.241	121.465	165.851	172.449	123.565	127.463	130.592
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	158.028	172.016	167.019	137.950	146.393	147.079	124.859	94.218	98.744	115.049
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar; boyalar, pigmentler vb.	56.890	65.248	71.670	70.242	74.417	94.448	98.342	104.122	111.038	105.208
Örme eşya	63.166	65.659	65.890	67.825	68.022	84.755	91.993	84.014	104.097	102.669

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 48: Tunus'un AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tüm Ürünler	-1.390.851	-1.432.981	-874.067	-774.448	-828.028	-374.998	-191.829	-1.271.513	-1.566.085	-135.713
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.682.527	1.931.327	2.129.670	2.048.606	1.932.282	2.240.028	2.316.747	1.835.954	1.833.362	2.037.051
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	32.407	-79.145	-80.004	271.396	327.548	691.170	1.042.676	844.755	1.485.973	1.946.989
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	123.400	-8.129	237.298	211.994	235.153	1.200.636	1.651.346	1.201.579	681.180	997.522
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	401.311	448.521	488.512	470.316	517.294	664.167	815.802	750.672	716.546	747.826
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	266.016	344.862	359.353	375.933	377.273	457.653	474.204	369.906	380.723	385.669
Gübreler	130.478	171.824	205.091	159.523	143.472	272.140	322.402	171.749	221.071	145.347
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	56.748	78.303	105.055	111.079	112.746	208.320	190.133	146.525	145.240	131.246
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	-17.067	-1.823	422.939	267.880	533.261	393.714	454.772	207.669	180.856	120.498
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	61.071	68.713	83.438	92.909	77.736	122.065	128.189	111.855	118.451	116.810
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	82.854	85.968	90.932	87.461	105.896	115.575	88.346	47.435	59.704	104.944
Deri eşya; saraciye eşyası, seyahat eşyası, el çantaları vb.	35.033	35.204	43.787	44.425	42.539	56.010	68.039	46.159	49.165	68.125
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri; bunların aksam, parça ve aksesuarları	5.821	7.388	10.794	9.855	7.464	9.373	16.224	8.496	26.086	59.018
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-75.522	-85.538	-92.171	-97.114	-117.627	-169.939	-162.445	-166.840	-183.549	-189.499
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	-122.630	-136.399	-150.362	-146.623	-170.640	-222.166	-246.913	-209.176	-207.673	-210.910
Sentetik ve suni devamsız lifler	-217.622	-222.071	-233.937	-202.294	-195.234	-253.807	-268.737	-216.096	-208.254	-225.569
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-116.447	-114.358	-131.296	-156.497	-181.154	-210.929	-254.005	-221.640	-244.160	-266.238
Demir ve çelik	-69.308	-107.715	-153.017	-153.406	-51.549	-103.149	-263.281	-201.560	-231.874	-283.546
Hububat	-112.537	-114.088	-69.646	-109.560	-141.225	-299.195	-531.915	-116.513	-284.951	-302.386
Eczacılık ürünleri	-166.886	-187.089	-217.083	-226.445	-218.366	-261.878	-297.546	-325.182	-310.072	-354.538
Bakır ve bakırdan eşya	-53.993	-58.127	-82.859	-112.143	-185.970	-256.588	-301.829	-232.650	-328.632	-407.119
Plastikler ve mamulleri	-244.575	-289.250	-311.959	-373.010	-400.102	-423.285	-483.157	-450.874	-474.552	-516.944
Pamuk	-610.014	-713.880	-740.066	-702.044	-636.550	-770.544	-777.176	-624.457	-581.525	-597.422
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-464.693	-429.866	-503.344	-424.006	-415.076	-569.980	-744.286	-827.645	-898.411	-735.149
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-799.263	-854.232	-990.796	-897.018	1.088.075	1.274.784	1.542.194	-1.509.410	-1.525.359	1.274.549

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 49: Tunus'un Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tüm Ürünler	15.698	15.319	17.269	25.513	17.854	42.504	18.079	59.134	69.620	47.117	41.194
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	150	0	11	239	509	7.948	4.010	3.169	3.391	7.855	8.359
Anorganik kimyasallar	2.883	0	0	0	0	0	0	366	10.646	0	7.709
Bakır ve bakırdan eşya	0	0	41	444	1.348	2.301	4.883	9.387	1.327	2.842	6.607
Plastikler ve mamulleri	0	31	501	538	293	1.541	2.363	2.944	3.801	3.491	4.564

Tablo 50: Tunus'un Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tüm Ürünler	130.650	139.622	185.488	291.158	381.131	492.322	653.956	919.557	956.636	1.344.078	1.456.126
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	20.540	21.796	30.115	53.482	101.126	155.022	187.055	274.119	325.712	476.488	538.507
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	35.009	33.431	39.172	74.782	89.806	132.302	188.581	251.476	281.951	405.089	348.767
Plastikler ve mamulleri	3.194	3.470	3.829	6.589	12.352	12.134	23.297	32.998	24.654	34.623	53.372
Demir veya çelikten eşya	3.825	3.050	4.760	27.305	29.578	15.835	22.351	50.947	33.214	46.921	42.644

Tablo 51: Tunus'un Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tüm Ürünler	-114.952	-124.303	-168.219	-265.645	-363.277	-449.818	-635.877	-860.423	-887.016	-1.296.961	-1.414.932
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	-10	-7.339	-9.729	-3	-50	-2	-4.259	-33	-50	-177	2.944
Anorganik kimyasallar	1.975	-1.238	-1.267	-1.388	-1.668	-2.006	-2.441	-14.191	4.309	-4.936	1.840
Demir ve çelik	-732	-493	-1.557	-1.516	-2.434	-2.734	-15.460	-29.816	-13.143	-24.140	-33.538
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-2.565	-3.369	-4.279	-7.729	-13.308	-15.581	-17.948	-30.333	-24.210	-26.520	-38.429
Demir veya çelikten eşya	-3.696	-2.983	-4.760	-27.305	-29.578	-15.668	-22.351	-50.895	-33.058	-46.917	-42.639
Plastikler ve mamulleri	-3.194	-3.439	-3.328	-6.051	-12.059	-10.593	-20.934	-30.054	-20.853	-31.132	-48.808
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-35.001	-33.146	-38.851	-74.647	-89.470	-132.264	-188.237	-250.961	-281.556	-403.861	-347.819
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-20.390	-21.796	-30.104	-53.243	-100.617	-147.074	-183.045	-270.950	-322.321	-468.633	-530.148

Kaynak: ITC-Trade Map

4.2.4. Libya

Libya yüzölçümü bakımından Afrika'nın dördüncü büyük ülkesidir. Bu geniş toprakların %90'ı çöl veya kurak arazidir. Kuzeyde Akdeniz ve güneyde Ekvator Afrikası arasında bir kum denizine benzeyen Büyük Sahra Çölünün yaklaşık 1.300 km uzunluğundaki büyük bir bölümü Libya topraklarının tamamına yakın kısmını meydana getirmektedir.

Ülkede nüfusun 2012 yılı itibarıyla 6,1 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Libya kilometrekareye düşen üç kişi ile nüfus yoğunluğunun en az olduğu ülkelerden biridir. Nüfus oldukça genç olup %30'u 15 yaşın altındadır. Nüfusun %85'i özellikle Trablus ve Bingazi gibi sahildeki şehirlerde yoğunlaşmıştır.

Libya Kuzey Afrika'daki en yüksek okuryazarlık ve okullaşma oranına sahip ülkedir. Okuryazar yetişkin oranı %84 seviyesindedir. İlk ve orta eğitimde okula devam oranı %96 civarındadır.

Libya'daki Büyük Yapay Nehir projesine 1984 yılında başlanmış olup, proje çöl boyunca 5 milyon m³/gün su taşıyacak ve ekilebilir alanları 150.000 hektar artıracak şekilde oluşturulmuştur.

Küçük nüfusu ve enerji sektöründen elde edilen gelirler sayesinde kişi başına düşen milli gelir bakımından Afrika'nın en zengin ülkelerinden birisi olan Libya'nın ekonomisinin temel belirleyicisi hidrokarbonlardır (petrol, doğalgaz). Ülkenin ihracat gelirlerinin %95'ini, GSMH'nin %25'ini ve devlet gelirlerinin %90'ını hidrokarbonlar oluşturmaktadır. 2001'den 2008'e kadar yüksek düzeyde seyreden petrol fiyatları nedeniyle ülkenin döviz rezervlerinde büyük bir artış meydana gelmiştir. Bununla birlikte, 2009 yılında Dünya petrol fiyatlarındaki kırılganlık Libya'nın gelirlerini azaltmış ve ekonomik büyümeyi kısıtlamıştır.

2011 yılında yaşanan karışıklıklar, NATO tarafından düzenlenen hava operasyonları ve paralel olarak süren iç savaşın ülkeye faturası ağır olmuştur. 2011 yılında Libya ekonomisinin yaklaşık %28 küçüldüğü tahmin edilmektedir.

Kasım 2011’de geçiş hkmetinin kurulması ve asayiş sağlanan şehirlerdeki tesislerin yeniden faaliyete geçmesiyle beraber petrol ihracatı savaş öncesi düzeyine yaklaşmıştır. Petrol retimi ve ihracatının istikrarı doğrudan makroekonomik göstergelere etki etmektedir.

Petrol dışında oldukça sınırlı seviyede olan sanayi üretimi petrol ürünleri, demir ve elik, gıda, imento ve inşaat malzemeleri alanlarında yoğunlaşmıştır.

Libya petrolü, sülfür oranının düşüklüğü nedeniyle sahip olduğu yüksek kalite (brent) ve ülkenin Batı pazarlarına coğrafı yakınlığı sayesinde Avrupa ülkelerine çok cazip gelmiş, bu sayede en yüksek fiyattan alıcı bulabilmiştir.

Hemen hemen tüm hizmetlerin devlet tarafından yürütüldüğü Libya’da, 2007’den itibaren az sayıda da olsa özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında yabancı bankaların ülkede faaliyet göstermesine izin verilmiştir.

Libya, özellikle 2006 yılından 2008 yılı ortalarına kadar dünya petrol fiyatlarında görülen büyük artış sayesinde ciddi bir sermaye birikimi elde etmiştir. Petrol fiyatlarının 2009 yılında düşmesi gelirlerde azalmaya yol amasına rağmen daha önceki yıllarda oldukça fazla sermaye birikimi yapan ve czi miktarda dış borcu bulunan Libya, küresel ekonomik krizden en az etkilenen ülkeler arasında yer almıştır.

Libya’da son yıllarda ekonomik serbestleşme yönünde bazı ihtiyatlı adımlar atılmış olsa da, halkın temel ihtiyaç maddelerinin sübvansiyonlu fiyatlarla devlet tarafından sağlanmasına devam edilmiştir.

Ekonomik çeşitliliğin oluşturulamaması, beraberinde işsizlik oranının da yüksek düzeylerde seyretmesine yol açmıştır. Hidrokarbon sektörünün gelirlerin çok büyük bir kısmını oluşturmasına karşın, işgücünün yalnızca %3’lk bir bölümünü istihdam ettiği ülkede, gizli işsizlik de dikkate alındığında işsizlik oranının %30 civarında olması halkın memnuniyetsizliğini arttıran unsurlardan olmuştur.

Libya’ya uygulanan yaptırımların kalkması ile birlikte yeni petrol ve gaz projeleri yabancı yatırıma açılmıştır. Tarım, ağır ve hafif sanayi, enerji ile turizm yabancı yatırıma açılan diğer alanlardır.

Libya petrol zengini ülkelerin klasik problemleri olan ekonomide hidrokarbonlar dışında sektörel çeşitliliği gerçekleştirememesi ve yabancı işgücüne bağlı kalma sorunları ile karşı karşıyadır.

Libya’da gizli işsizlik sorunu olduğu tahmin edilmekle birlikte, diğer petrol zengini ülkelerde olduğu gibi burada da yabancı işçi çalıştırılmaktadır. Yerel halkın isteksiz ya da işe uygun niteliklere sahip olmaması ülkede yabancı işçi istihdamını zorunlu kılmaktadır. Arap ve Afrika ülkelerinden gelen 1 milyon civarındaki yabancı işçinin varlığı yerli halk üzerinde baskı oluşturmakta ve zaman zaman gerilimlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Libya’da işsizliğin çözümüne yönelik tedbirlerin kalıcı olabilmesi için işgücü kalitesinde gelişme sağlanması ve petrol dışı sektörlerle yatırım yapılması hedeflenmektedir.

“Petrol dışında ekonomide çeşitliliği sağlama politikası” ekonomik politika ve yeni yatırım programlarında temel amaç olmakla birlikte bu konuda yeterli başarı sağlanamamıştır. Tarım sektörünün performansı çok yetersizdir. Üretim, ekilebilir toprakların ve yerli işgücünün sınırlı olmasından olumsuz etkilenmektedir. Sanayi kuruluşları düşük kapasite sorunu ile karşı karşıyadır.

Ülkede yurtiçi fiyat değişimlerini gösteren güvenilir veriler olmadığı için enflasyon oranlarının belirlenmesi oldukça güçtür. Libya 1990’lı yılların başından bu yana resmi enflasyon rakamlarını açıklamamış olmasına rağmen, yaptırımların kalkması ile birlikte çoğu tüketim mallarının fiyatında düşüş yaşanmıştır.

Ülkede tarımda kendine yeterliliğe çok önem verilmesine rağmen, bu hedef gerçekleştirilememiştir. Libya gıda ihtiyacının %80’ini ithal etmek zorunda kalmaktadır. Çevresel faktörler de Libya’nın tarımsal potansiyelini sınırlamaktadır. Tarım, hayvancılık ve balıkçılık GSYİH’nın %3,2’sini oluşturmaktadır. Büyük potansiyeli olmasına rağmen, Libya balıkçılık kaynaklarını kullanamamaktadır.

Libya petrol üretimindeki avantajını kullanarak güçlü bir kimya sanayii oluşturmayı hedeflemektedir. Libya topraklarından çıkan ham petrolün sadece %25’i

işlenmektedir, fakat önümüzdeki yıllarda bu alanda önemli bir büyüme beklenmektedir. Önemli rafinelerin işleme kapasitelerinin artırılması ve yeni bir rafineri kurulmasını kapsayan yatırımlar başlatılmıştır.

“Global Construction 2020” dergisinin Libya ile ilgili değerlendirmesine göre; Libya Konut ve Altyapı Kurumu (HIB), 20 Milyar Dolarlık konut ve altyapı harcaması Bingazi’de olmak üzere toplam 50 Milyar Dolarlık altyapı projesine onay vermiştir.¹⁰⁰

2008 yılına kadar düzenli bir artış göstererek 81 milyar Dolar ile zirve yapan Libya’nın dış ticaret hacmi, küresel finansal krizin etkisinin en fazla hissedildiği yıl olan 2009 yılında 57 milyar Dolar’a gerilemiş, 2010 yılında 69 milyar Dolar ile toparlanmaya başlarken 2011 yılında ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle 25,7 milyar Dolar’a düşmüştür. 2012 yılında, 2009 küresel ekonomik krizi öncesi dönemine yaklaşan dış ticaretteki artış 2013 yılında da sürmektedir. Bu artışta, giderek güçlenmeye başlayan özel sektörün etkisi yüksektir.

ITC Trademap verilerine göre Libya 2012 yılında 57,7 milyar Dolar ihracat, 18,7 milyar Dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Petrol fiyatlarına bağlı olarak yıllar itibarıyla giderek artan bir şekilde dış ticaret fazlası veren Libya’nın, en çok dış ticaret fazlası verdiği 2008 yılında bu değer 44,6 milyar Dolar iken, 2011 yılında iç savaş nedeniyle dış ticaret fazlası 11,6 milyar Dolar’a gerilemiş, 2012 yılında ise 39 milyar Dolar’a yükselmiştir.

Petrol ülkesi olan Libya’nın 2011 yılında iç savaş nedeniyle petrol üretiminin azalması, ihracatın bir önceki yıla göre %62 oranında düşerek 18,7 milyar Dolar’a gerilemesine neden olmuştur. 2012 yılında iç savaşın sona ermesi ve petrol üretiminin büyük bir hızla artmasıyla ihracat 57,7 milyar Dolar’a yükselmiştir. Gerçekleşen ihracatın yaklaşık %95’ini ham ve işlenmiş hidrokarbon ihracatı oluşturmaktadır. Bu yapı, ihracat gelirlerini petrol fiyatlarındaki değişikliklere bağımlı kılmaktadır. Ticaret dengesindeki belirsizliği gidermek için doğal gaz sektörü geliştirilmeye çalışılmaktadır. Libya petrolünün temel alıcıları İtalya, Almanya, Çin, Fransa ve İspanya’dır. Bu beş ülkenin

¹⁰⁰ Sezgin, *Libya Ülke Raporu*

Libya'nın ihracatı içindeki payı 2012 yılında %69'dur. Libya'nın 2012 yılı ihracatında 18. sırada yer alan Türkiye'nin payı %0,7 olmuştur.

Libya'nın ihracatında olduğu gibi ithalatında da İtalya en önemli paya sahiptir. Çin ile olan ticaret ise hızlı gelişme eğilimindedir. Libya'nın 2012 yılı ihracatında ve ithalatında Çin ilk üç ülke arasında yer almaktadır. Libya'nın 2012 yılı ithalatında 3. sırada yer alan Türkiye'nin payı %11,4'tür. İthalattaki en önemli kalemler; mineral yakıt, makine-teçhizat, hububat, gıda ürünleri, ulaşım araç-gereçleri ve çeşitli tüketim mallarıdır.

Avrupa Birliği Libya'nın en önemli ticaret ortağı konumundadır. Libya'nın AB ülkelerine ihracatının toplam ihracattaki payı 2012 yılı sonu itibariyle %72, AB ülkelerinden ithalatının toplam ithalattaki payı ise %44 düzeyindedir. Görüleceği üzere, Fas'ın ihracatının önemli bir bölümü, ithalatının ise yarıya yakını AB ülkeleri ile.

Tablo 52: Libya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri

	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tarım Arazilerinin Toplam Araziye Oranı (%)	8,57	8,78	8,78	8,86	8,86	8,86	8,86	8,86	8,86	8,86	
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (Net, Bin Dolar)	-1.089.340	158.911	141.000	1.038.000	2.064.000	4.689.000	4.111.300	1.371.000	1.784.000	200.100	
Tüketici Fiyat Enflasyonu (Yıllık, %)	9,73	8,45	-2,90	2,65	1,46	6,25	10,36	2,46	2,80	15,52	6,07
İhracat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)											23
İthalat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)											37
Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)				2,34	1,99	2,08	1,87				
İmalat Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)				4,71	4,51	4,51	4,49				
Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)				75,47	78,52	76,42	78,20				
Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)				22,19	19,50	21,50	19,94				
GSYİH (Milyon Dolar)		28.904	338.966	44.000	56.484	71.803	93.167	62.360			
GSYİH Artış Oranı (%)			3,70	9,90	5,90	6,00	3,80	2,10			
Kişi Başı GSYİH (Dolar)		6.785	6.549	7.865	9.933	12.418	15.853	10.456			
Nüfus Artış Hızı (%)	4,00	2,34	1,62	1,58	1,63	1,67	1,62	1,48	1,27	1,03	0,84
Nüfus (Bin Kişi)	3.078	4.259	5.176	5.594	5.686	5.782	5.876	5.964	6.040	6.103	6.154
Yurtdışından Gelen Turist Sayısı (Kişi)				81.000	42.000	38.000	34.000				
Uluslararası Turizm Gelirleri (Bin Dolar)			84.000	301.000	244.000	99.000	99.000	159.000	170.000		
Emtia Ticaretinin GSYİH İçindeki Payı (%)		64,21	50,48	85,08	81,97	74,79	76,47	79,87			
Mamul İthalatının Toplam Emtia İthalatı İçindeki Payı (%)	77,69					80,24	80,59	85,13	84,09		
Akaryakıt İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	100,00					96,62	96,74	97,89	97,72		
Mamul İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	0,00					3,36	3,24	2,10	2,28		

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/country/libya>

Tablo 53: Libya'nın İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	10.695.698	14.759.759	20.588.855	30.325.823	40.495.031	45.810.519	62.851.467	37.981.848	49.027.639	18.713.711	57.753.232
İtalya	4.633.512	5.909.609	7.844.483	11.162.699	13.504.436	16.426.014	21.364.776	14.285.652	16.302.876	5.533.316	16.556.720
Almanya	1.528.472	2.056.600	3.527.393	4.924.337	6.211.823	5.793.746	8.174.340	3.949.039	4.111.073	2.769.199	7.045.304
Çin	1.218	40.946	416.758	941.719	1.693.946	1.547.495	2.588.993	3.173.884	4.515.615	2.063.575	6.375.267
Fransa	386.063	855.065	1.298.280	1.976.762	2.391.123	2.971.295	5.052.487	3.135.759	6.263.209	2.779.306	5.520.734
İspanya	1.544.214	2.048.028	2.520.689	2.991.052	3.756.844	3.553.579	4.640.771	2.993.124	4.443.184	1.024.027	4.299.223
İngiltere	247.816	323.669	359.484	605.462	1.060.535	1.148.243	1.739.053	1.274.556	1.939.137	668.555	2.707.679
ABD	0	0	345.890	1.657.015	2.629.365	3.540.204	4.349.963	1.981.282	2.186.740	666.399	2.554.198
Yunanistan	228.472	369.558	360.837	765.788	1.035.573	1.370.866	2.432.084	1.084.751	1.854.065	440.399	2.173.302
Hollanda	77.971	79.060	79.808	401.814	936.079	938.333	1.253.811	535.018	910.221	518.560	1.669.853
İsviçre	423.300	562.143	639.148	1.084.550	1.338.719	1.385.260	3.089.180	660.626	466.064	153.221	1.418.142
Hindistan	2.976	9.955	9.982	8.338	75.204	1.059.974	756.888	534.089	780.703	355.165	1.265.224
Avustralya	3	0	0	32.517	2	0	14	39.052	318.317	205.513	1.158.344
Avusturya	156.567	193.327	284.703	139.251	586.402	965.862	660.995	491.587	985.924	415.795	819.686
G.Kore	17.879	3.959	10.256	2.775	1.914	6.329	11.651	2.907	170.774	248.832	751.939
Malezya	0	870	11.650	11.225	11	24.075	6.838	23.449	271.343	3	620.430
Portekiz	56.050	407.935	442.053	375.495	579.205	1.085.041	1.457.480	464.344	977.343	18.992	513.209
Endonezya	30	55.458	12.479	74.111	422.656	643.226	339.624	103.033	273	0	511.267
Türkiye	754.042	1.072.548	1.514.125	1.989.269	2.297.351	399.720	336.325	402.568	425.652	139.763	416.159
Japonya	6.281	5.048	7.528	9.524	41.482	4.100	8.161	1.767	1.395	422	247.036
S.İrlanda	4	65	26.719	2	6	153.448	231.641	358.520	450.989	129.481	218.407
Singapur	5.098	19.509	14	19	63	23.413	325	78.197	27.986	74	159.177
Danimarka	7.664	30	42	12.635	1.004	26	92	2.097	57	384	156.231
Mısır							260.692	211.252	336.064	60.676	141.833
Malta	18.855	3.244	10.135	2.956	4.448	13.358	70.419	31.695	69.344	15.115	130.779
Tayvan	14.845	1	219	0	4.296	0	3	6	51.843	26.816	82.799
Belçika	58.731	60.639	82.454	59.099	122.184	181.087	48.646	91.105	58.901	94.652	69.634
Cezayir	1.768	2.247	3.779	2.704	209	774	747	788	25.633	7.801	64.443
Lübnan	9.895	23.571	21.372	32.900	26.946	39.215	37.990	26.110	51.730	27.550	63.279

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 54: Libya'nın İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	4.899.290	5.403.750	7.086.727	8.184.924	9.067.776	11.933.118	18.166.516	19.270.418	19.997.044	7.067.662	18.754.068
İtalya	1.241.971	1.545.989	1.864.779	1.694.518	1.760.682	2.223.189	3.884.346	3.396.564	3.583.445	849.432	3.088.137
Çin	111.531	174.735	254.985	360.499	704.105	870.992	1.640.447	2.002.912	2.061.358	720.379	2.384.498
Türkiye	165.112	254.741	337.204	384.167	489.261	643.150	1.074.288	1.795.117	1.932.370	747.629	2.139.439
Mısır							773.583	1.008.281	1.220.406	556.746	1.439.304
G.Kore	323.093	135.912	447.125	364.710	433.583	402.081	821.073	1.234.982	1.410.549	180.912	1.076.690
Yunanistan	93.245	79.356	195.996	200.522	278.610	155.413	69.448	107.338	214.149	221.397	1.010.619
Almanya	482.744	593.483	814.987	816.534	742.270	919.056	1.515.093	1.776.411	1.320.313	458.604	914.461
Fransa	269.895	307.391	278.155	374.303	544.303	715.161	716.963	998.005	1.299.046	313.031	694.343
ABD	18.270	226	39.190	83.822	434.856	510.499	721.162	666.057	665.407	287.069	547.606
Hollanda	157.123	142.628	160.267	166.849	170.619	311.228	318.713	398.163	346.029	296.634	513.546
İspanya	91.166	141.889	138.106	219.220	106.497	156.839	366.397	379.045	343.456	155.496	488.217
Brezilya	29.685	52.554	116.392	213.163	203.384	238.661	372.903	204.704	456.121	101.897	423.173
Tayland	30.489	60.040	113.278	113.756	137.877	266.769	311.333	225.201	244.295	99.375	349.974
Belçika	132.975	104.474	149.462	142.874	214.936	166.946	208.140	264.308	298.824	122.503	315.382
İngiltere	323.645	393.960	396.282	382.746	374.493	464.554	515.394	660.819	577.670	138.529	298.124
Ukranya	32.303	17.995	31.913	63.613	150.148	180.361	124.871	195.826	201.457	107.604	296.209
Rusya	24.577	54.314	126.204	166.454	28.872	189.136	148.413	190.630	169.502	106.926	259.927
Malta	74.310	58.754	93.409	103.762	79.333	82.620	89.157	117.232	112.930	65.979	256.446
İsviçre	88.599	91.459	153.122	150.389	191.149	232.679	262.293	143.991	105.354	109.848	229.935
Hindistan	18.409	11.101	77.934	192.446	86.360	123.455	102.842	215.449	163.436	49.833	183.103
Kanada	30.216	47.943	79.251	70.120	59.244	182.391	118.775	231.370	239.115	51.786	153.187
Azerbaycan	0	1.351	0	397	28	61	33.903	128.618	162.230	1	142.448
Romanya	9.093	19.238	11.928	21.955	19.935	11.569	55.718	41.704	59.176	23.891	138.622
Japonya	306.337	194.826	179.604	139.578	189.413	251.231	361.130	240.746	348.508	17.045	115.825
Avusturya	56.834	47.925	82.753	76.373	74.817	96.560	134.797	159.973	171.016	38.379	111.895
Arjantin	18.351	21.777	53.546	60.224	83.793	122.532	192.438	110.515	137.323	60.521	98.801
Danimarka	11.715	24.671	34.566	30.135	7.669	38.333	24.271	32.522	45.906	28.485	76.551
Slovenya	5.213	4.002	3.403	3.076	3.669	23.875	93.581	53.684	46.309	12.620	71.336

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 55: Libya'nın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	5.796.408	9.356.009	13.502.128	22.140.899	31.427.255	33.877.401	44.684.951	18.711.430	29.030.595	11.646.049	38.999.164
İtalya	3.391.541	4.363.620	5.979.704	9.468.181	11.743.754	14.202.825	17.480.430	10.889.088	12.719.431	4.683.884	13.468.583
Almanya	1.045.728	1.463.117	2.712.406	4.107.803	5.469.553	4.874.690	6.659.247	2.172.628	2.790.760	2.310.595	6.130.843
Fransa	116.168	547.674	1.020.125	1.602.459	1.846.820	2.256.134	4.335.524	2.137.754	4.964.163	2.466.275	4.826.391
Çin	-110.313	-133.789	161.773	581.220	989.841	676.503	948.546	1.170.972	2.454.257	1.343.196	3.990.769
İspanya	1.453.048	1.906.139	2.382.583	2.771.832	3.650.347	3.396.740	4.274.374	2.614.079	4.099.728	868.531	3.811.006
İngiltere	-75.829	-70.291	-36.798	222.716	686.042	683.689	1.223.659	613.737	1.361.467	530.026	2.409.555
ABD	-18.270	-226	306.700	1.573.193	2.194.509	3.029.705	3.628.801	1.315.225	1.521.333	379.330	2.006.592
İsviçre	334.701	470.684	486.026	934.161	1.147.570	1.152.581	2.826.887	516.635	360.710	43.373	1.188.207
Yunanistan	135.227	290.202	164.841	565.266	756.963	1.215.453	2.362.636	977.413	1.639.916	219.002	1.162.683
Hollanda	-79.152	-63.568	-80.459	234.965	765.460	627.105	935.098	136.855	564.192	221.926	1.156.307
Avustralya	-47.844	-6.069	-10.566	21.089	-8.618	-14.527	-43.468	27.336	289.640	195.712	1.128.152
Hindistan	-15.433	-1.146	-67.952	-184.108	-11.156	936.519	654.046	318.640	617.267	305.332	1.082.121
Avusturya	99.733	145.402	201.950	62.878	511.585	869.302	526.198	331.614	814.908	377.416	707.791
Malezya	-9.401	-19.775	-19.075	-4.964	-31.838	-51.416	-96.645	-62.857	203.308	-8.357	573.652
Arjantin	-18.329	-21.777	-53.546	-60.224	-75.867	-117.075	-174.869	-110.515	-128.626	-60.521	-98.801
Malta	-55.455	-55.510	-83.274	-100.806	-74.885	-69.262	-18.738	-85.537	-43.586	-50.864	-125.667
Romanya	-9.093	-19.238	-11.925	-21.888	-13.014	62.360	53.591	21.679	-13.277	6.739	-138.622
Azerbaycan	0	-1.351	0	-397	-28	89	-31.128	-128.551	-162.230	1	-142.443
Kanada	-30.199	-41.571	-13.592	6.077	78	-182.391	-118.760	-227.236	-215.208	-46.637	-147.342
Belçika	-74.244	-43.835	-67.008	-83.775	-92.752	14.141	-159.494	-173.203	-239.923	-27.851	-245.748
Rusya	-24.571	-54.308	-125.863	-166.450	-28.416	-189.099	-145.666	-189.109	-169.352	-90.295	-259.927
Ukranya	-32.277	-17.938	-31.913	-62.504	-149.642	-180.170	-124.786	-195.515	-201.129	-107.392	-292.753
G.Kore	-305.214	-131.953	-436.869	-361.935	-431.669	-395.752	-809.422	-1.232.075	-1.239.775	67.920	-324.751
Tayland	-28.737	-44.728	-113.273	-113.749	-137.263	-243.889	-294.989	-216.782	-213.989	22.894	-330.435
Brezilya	-27.893	-26.552	-59.699	-178.677	85.017	756.347	1.028.339	630.371	-355.258	-101.148	-423.173
Mısır							-512.891	-797.029	-884.342	-496.070	-1.297.471
Türkiye	588.930	817.807	1.176.921	1.605.102	1.808.090	-243.430	-737.963	-1.392.549	-1.506.718	-607.866	-1.723.288

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 56: Libya'nın İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	10.695.698	14.759.759	20.588.855	30.325.823	40.495.031	45.810.519	62.851.467	37.981.848	49.027.639	18.713.711
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	10.248.259	14.080.848	19.690.831	29.428.996	39.327.832	44.124.051	60.388.292	36.981.561	47.714.748	18.233.941
Organik kimyasal ürünler	147.055	264.705	264.528	288.407	415.398	486.405	723.193	369.586	492.034	120.183
Demir ve çelik	129.571	154.485	303.819	230.528	292.628	343.831	439.772	170.812	339.955	105.763
Gübreler	70.531	92.362	118.623	103.455	159.380	164.003	201.233	170.659	229.506	72.477
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	5.776	6.130	18.646	12.726	11.399	10.870	28.366	14.129	25.433	44.371
Plastikler ve mamulleri	26.713	50.913	53.612	64.924	142.468	105.006	148.025	100.973	110.498	42.390
Özel amaçlı gümrük tarife istatistik pozisyonları	3.192	2.158	263	2.957	572	45.013	88.598	47.937	11.752	21.282
Silahlar ve mühimmat; bunların aksam, parça ve aksesuarı	1	1						1		15.778
Demir veya çelikten eşya	136	2.133	1.984	1.101	1.284	3.626	18.684	6.448	3.301	11.956
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	9.164	11.235	9.667	6.591	6.501	8.105	9.875	6.588	7.143	8.188
Metal cevherleri, cüruf ve kül	5.122	3.067	26.045	5.961	17.788	26.439	35.135	945	7.876	7.666
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	2.987	12.716	12.331	66.283	6.729	340.290	267.884	8.444	9.770	6.637
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	8.741	12.279	12.883	16.100	10.199	16.508	35.864	6.146	12.067	6.200
Anorganik kimyasallar	20.134	40.378	43.800	46.938	45.646	45.441	69.864	61.066	32.601	5.069
Mobilyalar, yatak takımları vb.	181	367	182	378	196	316	5.593	65	133	4.645
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	698	1.130	23	11	2.128	9.057	62.676	9.174	22.174	3.826
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	1.144	3.277	2.331	2.869	7.109	5.181	20.959	5.042	9.077	3.789
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	707	2.092	1.492	1.013	818	6.401	5.392	3.374	4.630	3.096
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	1.910	2.468	2.151	1.787	919	3.114	3.396	1.841	3.083	2.675
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	852	2.077	1.003	5.666	1.055	2.784	5.388	12.266	2.822	2.464
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	5	75		7	1	13	4.134	5	8	1.640
Muhtelif kimyasal maddeler		13	22	6	123	358	2.185	96	209	1.593
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	213	149	72	158	444	270	574	56	1.211	1.311
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	1	1	5		745	61	1.245	273	82	1.171

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 57: Libya'nın İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	4.899.290	5.403.750	7.086.727	8.184.924	9.067.776	11.933.118	18.166.516	19.270.418	19.997.044	7.067.662
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	296.177	335.475	550.539	784.359	818.350	1.203.960	2.103.553	1.512.672	1.879.617	848.387
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	792.513	1.192.259	1.287.033	1.295.984	1.252.839	1.780.450	3.046.870	3.016.372	2.683.192	569.938
Hububat	114.688	77.053	164.423	136.778	186.242	321.828	509.268	509.869	851.124	554.363
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	324.358	392.112	580.832	894.417	1.101.149	987.132	1.592.428	1.932.037	2.088.534	458.624
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	814.340	527.153	536.076	729.269	1.103.605	1.480.611	1.723.644	2.035.808	1.657.286	349.196
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	51.687	136.364	35.298	89.406	154.754	115.545	227.145	124.153	122.847	333.762
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	98.091	132.441	94.964	127.627	159.625	256.104	365.466	318.331	394.172	278.690
Eczacılık ürünleri	135.124	101.137	170.593	162.793	169.291	200.349	272.994	291.060	398.728	272.803
Demir veya çelikten eşya	279.951	412.640	626.394	460.362	554.087	690.621	933.672	1.241.927	1.236.678	217.286
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	33.064	36.283	36.041	68.490	117.135	121.345	151.281	282.280	268.222	202.828
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	104.111	12.847	41.032	45.710	66.773	91.729	181.911	174.565	147.434	181.953
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	28.170	32.047	54.508	59.742	55.049	76.594	110.743	127.495	139.489	166.836
Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday gluteni	221.478	221.105	324.875	192.622	161.431	243.435	268.279	67.523	12.289	159.805
Plastikler ve mamulleri	71.082	89.797	74.548	120.775	145.280	248.261	415.462	510.771	504.926	159.563
Şeker ve şeker mamulleri	47.074	59.688	40.253	64.674	96.603	77.807	90.795	108.325	159.109	135.727
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	74.358	117.936	170.407	118.556	131.275	172.546	181.011	229.956	218.010	130.382
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	53.129	46.556	63.487	86.618	95.625	127.557	183.054	198.563	237.249	125.939
Mobilyalar, yatak takımları vb.	84.670	82.775	82.435	125.661	123.674	227.418	340.758	414.228	421.577	107.203
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	146.504	220.609	282.219	269.478	277.540	413.477	459.484	447.498	377.643	93.507
Demir ve çelik	60.331	104.738	62.675	86.391	138.566	314.996	395.099	698.527	576.044	86.611
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	22.339	34.460	36.759	42.710	70.719	108.355	233.363	256.066	347.015	75.185
Etler ve yenilen sakatat	24.564	5.690	26.794	36.916	52.782	46.675	119.262	71.305	68.460	73.792
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar	21.565	33.174	43.356	60.795	80.039	94.351	144.604	125.637	96.570	66.798

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 58: Libya'nın Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	5.796.408	9.356.009	13.502.128	22.140.899	31.427.255	33.877.401	44.684.951	18.711.430	29.030.595	11.646.049
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	9.952.082	13.745.373	19.140.292	28.644.637	38.509.482	42.920.091	58.284.739	35.468.889	45.835.131	17.385.554
Organik kimyasal ürünler	124.544	242.699	211.616	244.530	365.760	439.364	675.390	325.724	434.095	101.791
Gübreler	55.534	86.087	103.044	88.809	142.981	141.873	155.454	141.949	188.115	68.926
Demir ve çelik	69.240	49.747	241.144	144.137	154.062	28.835	44.673	-527.715	-236.089	19.152
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	9.078	11.080	9.216	6.108	6.273	8.046	9.538	6.228	7.098	8.175
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	1.276	1.942	1.121	1.082	-243	2.648	2.378	-312	2.611	2.523
Mobilyalar, yatak takımları vb.	-84.489	-82.408	-82.253	-125.283	-123.478	-227.102	-335.165	-414.163	-421.444	-102.558
Plastikler ve mamulleri	-44.369	-38.884	-20.936	-55.851	-2.812	-143.255	-267.437	-409.798	-394.428	-117.173
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-53.089	-45.955	-63.481	-86.589	-95.621	-126.986	-176.626	-198.166	-236.832	-125.438
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	-74.044	-117.738	-170.262	-117.889	-130.709	-172.502	-175.990	-229.936	-217.882	-130.225
Şeker ve şeker mamulleri	-47.072	-59.676	-40.228	-64.669	-96.596	-77.807	-89.769	-108.322	-159.069	-135.665
Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday gluteni	-221.454	-221.080	-324.854	-192.293	-161.215	-243.435	-268.235	-66.206	-12.286	-159.803
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	-28.167	-31.496	-54.470	-59.722	-55.030	-76.556	-109.646	-126.909	-139.402	-166.696
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	-104.103	-12.837	-40.947	-45.649	-66.698	-91.516	-162.379	-174.136	-147.119	-181.679
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	-33.028	-36.138	-36.018	-68.390	-116.937	-121.322	-149.542	-282.279	-268.190	-202.804
Demir veya çelikten eşya	-279.815	-410.507	-624.410	-459.261	-552.803	-686.995	-914.988	-1.235.479	-1.233.377	-205.330
Eczacılık ürünleri	-135.105	-101.005	-170.544	-161.104	-169.274	-200.310	-268.175	-291.018	-398.726	-272.473
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	-98.091	-132.396	-94.706	-127.627	-159.609	-256.099	-352.743	-318.325	-394.047	-278.657
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	-51.674	-136.299	-35.296	-88.035	-146.578	-109.585	-221.360	-123.644	-122.824	-333.552
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-813.633	-525.061	-534.584	-728.256	-1.102.787	-1.474.210	-1.718.252	-2.032.434	-1.652.656	-346.100
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-323.214	-388.835	-578.501	-891.548	-1.094.040	-981.951	-1.571.469	-1.926.995	-2.079.457	-454.835
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-786.737	-1.186.129	-1.268.387	-1.283.258	-1.241.440	-1.769.580	-3.018.504	-3.002.243	-2.657.759	-525.567
Hububat	-114.618	-77.033	-164.412	-136.750	-186.242	-321.776	-507.972	-509.863	-849.805	-553.801

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 59: Libya'nın AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	10.695.698	14.759.759	20.588.855	30.325.823	40.495.031	45.810.519	62.851.467	37.981.848	49.027.639	18.713.711	57.753.232
AB-27	9.022.444	12.370.044	16.906.299	23.561.134	30.322.210	34.781.725	47.556.916	28.978.041	38.585.153	14.484.469	41.886.155
İtalya	4.633.512	5.909.609	7.844.483	11.162.699	13.504.436	16.426.014	21.364.776	14.285.652	16.302.876	5.533.316	16.556.720
Almanya	1.528.472	2.056.600	3.527.393	4.924.337	6.211.823	5.793.746	8.174.340	3.949.039	4.111.073	2.769.199	7.045.304
Fransa	386.063	855.065	1.298.280	1.976.762	2.391.123	2.971.295	5.052.487	3.135.759	6.263.209	2.779.306	5.520.734
İspanya	1.544.214	2.048.028	2.520.689	2.991.052	3.756.844	3.553.579	4.640.771	2.993.124	4.443.184	1.024.027	4.299.223
İngiltere	247.816	323.669	359.484	605.462	1.060.535	1.148.243	1.739.053	1.274.556	1.939.137	668.555	2.707.679
Yunanistan	228.472	369.558	360.837	765.788	1.035.573	1.370.866	2.432.084	1.084.751	1.854.065	440.399	2.173.302
Hollanda	77.971	79.060	79.808	401.814	936.079	938.333	1.253.811	535.018	910.221	518.560	1.669.853
Avusturya	156.567	193.327	284.703	139.251	586.402	965.862	660.995	491.587	985.924	415.795	819.686
Portekiz	56.050	407.935	442.053	375.495	579.205	1.085.041	1.457.480	464.344	977.343	18.992	513.209
S.İrlanda	4	65	26.719	2	6	153.448	231.641	358.520	450.989	129.481	218.407
Danimarka	7.664	30	42	12.635	1.004	26	92	2.097	57	384	156.231
Malta	18.855	3.244	10.135	2.956	4.448	13.358	70.419	31.695	69.344	15.115	130.779
Belçika	58.731	60.639	82.454	59.099	122.184	181.087	48.646	91.105	58.901	94.652	69.634
İsveç	21.149	7.838	131	24.313	20.563	22.274	103.053	127.844	117.276	42.296	3.089
Finlandiya	0	4	1	15	1	1	22.604	2	17	0	1.827
Polonya	2.057	1.901	1.113	5.031	7.217	18.935	7.418	570	269	1.857	217
Slovenya	222	796	420	1.049	1.313	22.676	127.975	59.947	34.754	263	105
Çek C.	52.647	50.959	67.437	110.620	91.617	26.400	33.262	13.045	8	145	80
G.Kıbrıs	613	1.086	0	2.535	3.981	11.217	15.118	6.290	17.364	2	70
Macaristan	212	548	1	0	0	3	0	110	3	68	3
Bulgaristan	1.069	64	110	141	933	4.194	11.482	8.500	3.198	1.411	2
Lüksemburg	4	0	0	0	0	0	0	0	33	0	1
Estonya	14	0	3	11	1	4	0	1.102	0	1	0
Letonya	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0
Litvanya	63	19	0	0	0	0	1	0	0	14	0
Romanya	0	0	3	67	6.921	73.929	109.309	63.383	45.899	30.630	0
Slovakya	3	0	0	0	1	1.194	99	1	2	1	0

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 60: Libya'nın AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	4.899.290	5.403.750	7.086.727	8.184.924	9.067.776	11.933.118	18.166.516	19.270.418	19.997.044	7.067.662	18.754.068
AB-27	3.043.537	3.624.821	4.386.226	4.451.697	4.629.480	5.699.562	8.433.031	8.975.331	8.895.198	2.834.120	8.316.412
İtalya	1.241.971	1.545.989	1.864.779	1.694.518	1.760.682	2.223.189	3.884.346	3.396.564	3.583.445	849.432	3.088.137
Yunanistan	93.245	79.356	195.996	200.522	278.610	155.413	69.448	107.338	214.149	221.397	1.010.619
Almanya	482.744	593.483	814.987	816.534	742.270	919.056	1.515.093	1.776.411	1.320.313	458.604	914.461
Fransa	269.895	307.391	278.155	374.303	544.303	715.161	716.963	998.005	1.299.046	313.031	694.343
Hollanda	157.123	142.628	160.267	166.849	170.619	311.228	318.713	398.163	346.029	296.634	513.546
İspanya	91.166	141.889	138.106	219.220	106.497	156.839	366.397	379.045	343.456	155.496	488.217
Belçika	132.975	104.474	149.462	142.874	214.936	166.946	208.140	264.308	298.824	122.503	315.382
İngiltere	323.645	393.960	396.282	382.746	374.493	464.554	515.394	660.819	577.670	138.529	298.124
Malta	74.310	58.754	93.409	103.762	79.333	82.620	89.157	117.232	112.930	65.979	256.446
Romanya	9.093	19.238	11.928	21.955	19.935	11.569	55.718	41.704	59.176	23.891	138.622
Avusturya	56.834	47.925	82.753	76.373	74.817	96.560	134.797	159.973	171.016	38.379	111.895
Danimarka	11.715	24.671	34.566	30.135	7.669	38.333	24.271	32.522	45.906	28.485	76.551
Slovenya	5.213	4.002	3.403	3.076	3.669	23.875	93.581	53.684	46.309	12.620	71.336
İsveç	53.644	111.630	87.129	93.887	105.795	145.171	178.751	120.582	183.235	28.455	55.878
Polonya	3.839	7.650	8.927	12.441	24.278	37.128	30.364	35.706	36.526	10.663	48.818
Bulgaristan	1.375	3.106	6.421	22.427	3.919	2.760	21.203	10.033	41.138	8.374	41.204
S.İrlanda	5.818	3.811	15.702	21.990	24.189	40.751	38.636	36.779	51.406	6.751	40.289
Letonya	185	695	153	69	4.243	6.433	5.878	34.559	2.615	5.623	28.722
Portekiz	4.074	2.891	14.261	9.216	6.706	12.220	23.949	42.793	56.816	16.716	27.454
Litvanya	19	59	106	40	325	15.952	5.138	39.566	10.622	1.273	19.921
Çek C.	2.274	9.792	9.574	10.922	13.822	19.970	61.029	167.832	43.993	4.346	19.144
Macaristan	3.038	5.148	2.987	19.187	38.143	24.586	20.680	25.027	17.373	3.355	18.738
G.Kıbrıs	3.021	3.785	5.748	7.971	8.065	5.849	8.400	21.203	10.316	2.576	15.819
Finlandiya	10.171	8.868	8.660	17.156	19.293	18.935	26.433	45.969	14.842	8.693	11.639
Slovakya	4.555	2.964	1.105	725	2.350	2.761	15.284	6.426	5.514	3.459	8.714
Lüksemburg	572	10	1.163	2.658	387	1.249	1.369	2.366	2.051	1.046	1.660
Estonya	1.023	652	197	141	132	454	3.899	722	482	7.810	733

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 61: Libya'nın AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	5.796.408	9.356.009	13.502.128	22.140.899	31.427.255	33.877.401	44.684.951	18.711.430	29.030.595	11.646.049	38.999.164
AB-27	5.978.907	8.745.223	12.520.073	19.109.437	25.692.730	29.082.163	39.123.885	20.002.710	29.689.955	11.650.349	33.569.743
İtalya	3.391.541	4.363.620	5.979.704	9.468.181	11.743.754	14.202.825	17.480.430	10.889.088	12.719.431	4.683.884	13.468.583
Almanya	1.045.728	1.463.117	2.712.406	4.107.803	5.469.553	4.874.690	6.659.247	2.172.628	2.790.760	2.310.595	6.130.843
Fransa	116.168	547.674	1.020.125	1.602.459	1.846.820	2.256.134	4.335.524	2.137.754	4.964.163	2.466.275	4.826.391
İspanya	1.453.048	1.906.139	2.382.583	2.771.832	3.650.347	3.396.740	4.274.374	2.614.079	4.099.728	868.531	3.811.006
İngiltere	-75.829	-70.291	-36.798	222.716	686.042	683.689	1.223.659	613.737	1.361.467	530.026	2.409.555
Yunanistan	135.227	290.202	164.841	565.266	756.963	1.215.453	2.362.636	977.413	1.639.916	219.002	1.162.683
Hollanda	-79.152	-63.568	-80.459	234.965	765.460	627.105	935.098	136.855	564.192	221.926	1.156.307
Avusturya	99.733	145.402	201.950	62.878	511.585	869.302	526.198	331.614	814.908	377.416	707.791
Portekiz	51.976	405.044	427.792	366.279	572.499	1.072.821	1.433.531	421.551	920.527	2.276	485.755
S.İrlanda	-5.814	-3.746	11.017	-21.988	-24.183	112.697	193.005	321.741	399.583	122.730	178.118
Danimarka	-4.051	-24.641	-34.524	-17.500	-6.665	-38.307	-24.179	-30.425	-45.849	-28.101	79.680
Estonya	-1.009	-652	-194	-130	-131	-450	-3.899	380	-482	-7.809	-733
Lüksemburg	-568	-10	-1.163	-2.658	-387	-1.249	-1.369	-2.366	-2.018	-1.046	-1.659
Slovakya	-4.552	-2.964	-1.105	-725	-2.349	-1.567	-15.185	-6.425	-5.512	-3.458	-8.714
Finlandiya	-10.171	-8.864	-8.659	-17.141	-19.292	-18.934	-3.829	-45.967	-14.825	-8.693	-9.812
G.Kıbrıs	-2.408	-2.699	-5.748	-5.436	-4.084	5.368	6.718	-14.913	7.048	-2.574	-15.749
Macaristan	-2.826	-4.600	-2.986	-19.187	-38.143	-24.583	-20.680	-24.917	-17.370	-3.287	-18.735
Çek C.	50.373	41.167	57.863	99.698	77.795	6.430	-27.767	-154.787	-43.985	-4.201	-19.064
Litvanya	44	-40	-106	-40	-325	-15.952	-5.137	-39.566	-10.622	-1.259	-19.921
Letonya	-185	-695	-153	-69	-4.243	-6.433	-5.878	-34.559	-2.608	-5.623	-28.722
Bulgaristan	-306	-3.042	-6.311	-22.286	-2.986	1.434	-9.721	-1.533	-37.940	-6.963	-41.202
Polonya	-1.782	-5.749	-7.814	-7.410	-17.061	-18.193	-22.946	-35.136	-36.257	-8.806	-48.601
İsveç	-32.495	-103.792	-86.998	-69.574	-85.232	-122.897	-75.698	7.262	-65.959	13.841	-52.789
Slovenya	-4.991	-3.206	-2.983	-2.027	-2.356	-1.199	34.394	6.263	-11.555	-12.357	-71.231
Malta	-55.455	-55.510	-83.274	-100.806	-74.885	-69.262	-18.738	-85.537	-43.586	-50.864	-125.667
Romanya	-9.093	-19.238	-11.925	-21.888	-13.014	62.360	53.591	21.679	-13.277	6.739	-138.622
Belçika	-74.244	-43.835	-67.008	-83.775	-92.752	14.141	-159.494	-173.203	-239.923	-27.851	-245.748

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 62: Libya'nın AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	9.022.444	12.370.044	16.906.299	23.561.134	30.322.210	34.781.725	47.510.612	28.991.803	38.616.481	14.512.020
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	8.746.294	11.940.642	16.354.448	23.049.937	29.543.854	33.907.339	46.543.050	28.573.949	38.044.252	14.315.155
Organik kimyasal ürünler	121.286	215.747	222.946	232.336	358.028	446.279	487.522	214.859	263.480	71.622
Demir ve çelik	87.497	105.112	197.310	161.778	228.361	273.786	243.870	66.809	126.184	60.671
Özel amaçlı gümrük tarife istatistik pozisyonları	3.010	1.871	109	2.816	177	150	857	9.744	5.761	20.009
Gübreler	15.419	34.751	28.093	30.013	9.591	5	21.471	38.624	87.892	13.402
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	4.671	4.520	15.430	11.945	9.638	6.465	9.698	12.562	16.355	7.716
Anorganik kimyasallar	10.846	21.798	15.803	12.406	38.096	23.334	41.193	29.851	23.891	2.709
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	1.003	1.965	2.165	1.833	5.952	3.877	3.927	2.522	7.335	2.582
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	795	1.299	944	1.257	810	2.017	3.185	8.590	2.101	2.420
Demir veya çelikten eşya	11	215	282	47	909	2.942	947	2.787	2.255	2.299
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	7.047	7.912	5.511	3.415	4.208	5.706	4.486	3.724	3.491	1.289
Muhtelif kimyasal maddeler	0	9	22	6	92	0	25	0	29	1.203
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	210	37	68	151	286	48	0	50	39	1.198
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	66	103	144	42	143	865	1.695	1.009	891	1.124
Plastikler ve mamulleri	13.476	21.776	13.041	19.643	69.433	48.270	66.084	11.815	4.412	1.087
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	5	0	0	5	0	13	2	5	8	946
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	129	1.379	481	221	477	294	252	1.460	722	912
Kauçuk ve kauçuktan eşya	102	0	1	56	104	135	54	236	1.906	788
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	1.847	3.162	6.631	866	5.616	6.429	6.321	8.000	7.596	742
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	87	66	148	3	0	0	163	7	5	623
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	3	6	1	6	13	11	52	742	10	507
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	0	535	5	24	1	228	1	0	21	320
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	1.481	759	3.286	656	9.769	6.686	475	2	32	317
Bakır ve bakırdan eşya	1.855	211	4.484	5.645	11.003	13.122	12.146	1.307	367	265

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 63: Libya'nın AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	3.043.537	3.624.821	4.386.226	4.451.697	4.629.480	5.699.562	8.423.591	8.971.087	8.878.445	2.836.447
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	293.799	326.422	503.502	777.384	797.741	1.172.033	2.043.035	1.308.831	1.682.945	816.704
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	618.187	981.745	932.666	759.270	716.209	1.006.027	1.474.556	1.621.573	1.333.051	339.431
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	254.418	326.229	399.766	546.762	729.659	553.980	736.104	827.325	1.083.059	227.746
Eczacılık ürünleri	99.685	70.753	119.338	102.190	100.464	107.935	141.850	165.134	236.028	142.267
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	85.935	94.216	73.783	92.555	112.678	159.460	208.916	186.276	223.529	133.029
Hububat	32.706	8.929	48.702	43.901	44.948	39.445	138.149	171.056	282.497	129.991
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	70.461	3.487	20.182	20.973	35.020	63.438	101.422	81.546	62.144	100.126
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	235.890	298.759	226.285	323.910	300.791	399.163	401.298	705.444	592.357	93.113
Demir veya çelikten eşya	204.645	246.035	508.032	254.221	313.490	263.187	313.794	445.859	397.923	82.194
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	131.402	199.999	249.348	221.678	213.355	313.391	337.440	309.311	218.597	76.458
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	15.906	13.630	24.911	25.961	22.158	42.276	43.283	55.230	70.240	60.772
Şeker ve şeker mamulleri	45.673	36.493	25.031	51.856	48.209	10.075	13.490	28.786	66.800	45.453
Özel amaçlı gümrük tarife istatistik pozisyonları	39.808	43.896	182.102	169.471	115.486	78.991	359.472	402.896	130.027	38.670
Plastikler ve mamulleri	48.403	55.822	45.302	69.165	75.633	115.270	140.978	121.258	130.491	38.308
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	4.422	8.941	6.993	8.120	19.503	23.220	28.776	31.026	46.972	32.488
Muhtelif kimyasal maddeler	60.238	56.958	85.858	78.078	73.676	87.992	115.288	122.078	122.369	31.915
Mobilyalar, yatak takımları vb.	67.398	62.205	54.365	62.258	72.634	107.406	137.690	167.460	136.917	28.522
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	13.265	16.815	22.637	28.469	31.844	42.355	71.598	77.409	91.989	27.074
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	28.884	28.686	32.684	44.220	53.231	82.885	123.221	115.774	120.391	26.849
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	21.968	18.743	23.199	28.800	27.247	46.548	52.735	46.913	48.091	24.994
Kakao ve kakao müstahzarları	7.804	8.445	7.809	7.479	12.235	14.192	22.389	18.610	24.882	22.583
Basılı kitaplar, gazeteler, resimler vb.	11.238	19.458	18.894	20.746	20.790	27.352	22.284	20.951	16.953	21.198
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	13.040	19.219	19.187	13.166	16.891	25.486	50.847	89.100	125.794	20.336

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 64: Libya'nın AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	5.978.907	8.745.223	12.520.073	19.109.437	25.692.730	29.082.163	39.087.021	20.020.716	29.738.036	11.675.573
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	8.452.495	11.614.220	15.850.946	22.272.553	28.746.113	32.735.306	44.500.015	27.265.118	36.361.307	13.498.451
Organik kimyasal ürünler	104.219	199.481	197.548	203.370	320.169	418.640	467.777	195.095	225.752	60.848
Demir ve çelik	50.910	57.869	169.217	115.850	197.392	230.207	162.777	-39.310	73.950	49.326
Gübreler	12.953	33.241	25.048	27.804	7.689	-2.690	14.537	35.900	84.529	13.001
Basılı kitaplar, gazeteler, resimler vb.	-11.177	-19.430	-18.887	-20.724	-20.765	-27.308	-22.222	-20.852	-16.902	-21.170
Kakao ve kakao müstahzarları	-7.776	-8.429	-7.809	-7.473	-12.235	-14.192	-22.389	-18.610	-24.855	-22.351
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-21.968	-18.208	-23.194	-28.776	-27.246	-46.320	-52.734	-46.913	-48.070	-24.674
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-28.674	-28.649	-32.616	-44.069	-52.945	-82.837	-123.221	-115.724	-120.352	-25.651
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	-13.244	-16.636	-22.630	-28.430	-31.841	-42.338	-71.595	-77.409	-91.988	-26.866
Mobilyalar, yatak takımları vb.	-67.227	-62.108	-54.214	-61.914	-72.464	-107.185	-137.541	-167.444	-136.886	-28.269
Muhtelif kimyasal maddeler	-60.238	-56.949	-85.836	-78.072	-73.584	-87.992	-115.263	-122.078	-122.340	-30.712
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	-4.335	-8.875	-6.845	-8.117	-19.503	-23.220	-28.613	-31.019	-46.967	-31.865
Plastikler ve mamulleri	-34.927	-34.046	-32.261	-49.522	-6.200	-67.000	-74.894	-109.443	-126.079	-37.221
Şeker ve şeker mamulleri	-45.673	-36.481	-25.006	-51.856	-48.202	-10.075	-13.490	-28.786	-66.798	-45.441
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	-15.906	-13.630	-24.882	-25.943	-22.158	-42.276	-43.261	-55.230	-70.240	-60.651
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-130.607	-198.700	-248.404	-220.421	-212.545	-311.374	-334.255	-300.721	-216.496	-74.038
Demir veya çelikten eşya	-204.634	-245.820	-507.750	-254.174	-312.581	-260.245	-312.847	-443.072	-395.668	-79.895
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-235.761	-297.380	-225.804	-323.689	-300.314	-398.869	-401.046	-703.984	-591.635	-92.201
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	-70.456	-3.479	-20.143	-20.938	-34.945	-63.388	-101.349	-81.455	-62.116	-99.917
Hububat	-32.706	-8.929	-48.692	-43.874	-44.948	-39.445	-138.149	-171.053	-282.497	-129.991
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	-85.935	-94.216	-73.596	-92.555	-112.672	-159.459	-208.897	-186.276	-223.529	-133.029
Eczacılık ürünleri	-99.682	-70.720	-119.337	-102.161	-100.464	-107.921	-141.793	-165.092	-236.028	-142.258
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-253.415	-324.264	-397.601	-544.929	-723.707	-550.103	-732.177	-824.803	-1.075.724	-225.164
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-613.516	-977.225	-917.236	-747.325	-706.571	-999.562	-1.464.858	-1.609.011	-1.316.696	-331.715

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 65: Libya'nın Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)										
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	1.218	40.946	416.758	941.719	1.693.946	1.547.495	2.588.993	3.173.884	4.515.615	2.063.575
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	0	28.005	381.020	941.438	1.691.589	1.527.779	2.552.477	3.154.846	4.463.495	2.050.214
Metal cevherleri, cüruf ve kül	0	0	0	0	2.281	16.720	35.107	721	2.961	7.600

Tablo 66: Libya'nın Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)										
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	111.531	174.735	254.985	360.499	704.105	870.992	1.640.447	2.002.912	2.061.358	720.379
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	7.741	9.081	10.568	31.855	72.150	85.874	100.201	161.951	201.365	168.674
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	13.082	20.229	37.866	36.135	81.951	143.280	488.369	421.082	373.597	81.874
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	8.440	10.818	14.202	17.601	32.200	37.540	43.483	100.421	113.882	71.767
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	9.846	14.939	42.817	79.135	154.251	173.548	211.118	305.563	252.962	52.462

Tablo 67: Libya'nın Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)										
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	-110.313	-133.789	161.773	581.220	989.841	676.503	948.546	1.170.972	2.454.257	1.343.196
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-79	28.005	381.003	941.408	1.691.575	1.527.767	2.552.455	3.154.291	4.460.559	2.047.751
Metal cevherleri, cüruf ve kül	-7	0	0	0	2.281	16.720	35.107	721	2.532	7.600
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-9.846	-14.939	-42.817	-79.132	-154.244	-173.548	-211.118	-305.560	-252.957	-52.447
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	-8.440	-10.818	-14.202	-17.601	-32.200	-37.540	-43.483	-100.421	-113.882	-71.767
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-13.082	-20.229	-37.859	-36.036	-81.950	-143.280	-488.368	-421.074	-373.592	-81.870
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	-7.741	-9.081	-10.568	-31.855	-72.150	-85.874	-100.201	-161.951	-201.365	-168.674

Kaynak: ITC-Trade Map

4.2.5. Cezayir

Cezayir, 2,4 milyon km² yüzölçümü ile Afrika kıtasındaki en büyük ülke olmasına rağmen ülke topraklarının %80'i Sahra'da yer almaktadır. Ülkenin %10'luk kısmını oluşturan verimli kuzey kısmında tahıl, şarap, zeytin ve meyve üretimi desteklenmektedir.

Afrika'nın en geniş (Dünyanın 10.) yüzölçümüne, 37 milyonu aşkın nüfusa ve önemli doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip Cezayir, söz konusu kıtanın (Güney Afrika, Nijerya ve Mısır'ın ardından) 4. büyük ekonomisi konumundadır. Cezayir, 22 üyesi bulunan Arap Birliği ülkeleri içerisinde de (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır'ın ardından) 4. büyük ekonomidir. Büyük doğal gaz ve petrol kaynaklarına karşın, kişi başına düşen gelir açısından alt orta gelirli bir ülke statüsündedir.

Cezayir'in 1970'teki ağır sanayi şirketleri deneyimi, geride başa çıkılması zor bir merkezileşme ve verimsizlik mirası bırakmıştır. Kamu sektörü üretimi, kapasitesinin %40'ı civarına düşmüştür. Borçlar ve aşırı personel gibi sorunlar ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Ülke ekonomisi enerji sektörüne bağımlı olup, hidrokarbon ürünleri ülkenin ihracat gelirlerinin %97'sini, GSMH'sinin %45'ini ve bütçe gelirlerinin 2/3'ünü sağlamaktadır. Bu bağımlılık, petrol fiyatlarındaki değişimlerden büyük ölçüde etkilenen bir ekonomik yapılanmaya sebebiyet vermiştir. Nitekim, Cezayir özellikle 2002 yılından sonra yüksek düzeyde seyreden petrol fiyatlarından istifade ederek ekonomik durumunu kuvvetlendirmiştir.

Bu çerçevede; 2003-2012 yılları arasında Cezayir'in GSYİH'sı cari fiyatlarla 3 katın üzerinde bir artış göstererek 68 milyar Dolar'dan 208 milyar Dolar'a, kişi başı GSYİH 2.060 Dolar'dan 5.400 Dolar'a yükselmiştir. Ancak, bu büyüme rakamları Cezayir'in 2003 yılında dünya ekonomisinden aldığı % 0,343'lük payın %0,332'ye düşmesine engel olamamıştır. Burada anılan dönemin özellikle ilk 5 yılında dünya ekonomisindeki yüksek büyüme hızına Cezayir ekonomisinin eşlik edememesinin ciddi bir payı olmuştur. Nitekim son 10 yılda Cezayir'in ortalama olarak %3 civarında bir büyüme oranı yakaladığı, nüfus artış hızının yüksekliği göz önüne alındığında bu büyüme oranının Cezayir'in ekonomik kalkınma hedefleri bakımından yetersiz kaldığı

görülmektedir. Bu nedenle, önemli altyapı projelerine büyük kaynaklar aktararak ekonomik büyüme hızı arttırılmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan; 2000’li yılların başında 26 milyar Dolar seviyesinde olan dış borçlar 2011 yılı itibari ile 4,4 milyar Dolar düzeyine çekilmiş ve hatta 2012 yılında IMF’ye 5 milyar Dolar tutarında borç verilmiştir.

Buna karşın, 1990’lı yıllara kadar uygulanan merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistem ve 1990’lı yıllardaki “Kara On Yıl”dan sonra 2000’li yılların başından itibaren kademeli bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşayan Cezayir’de, benzer durumdaki diğer ülkelerde olduğu gibi, bu sürecin sıkıntıları halen hissedilmektedir. Zengin doğal kaynaklarına karşın halkın satın alma gücünün düşüklüğü, ülke ekonomisinin sektörel bazda çeşitlendirilerek geliştirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası yatırımlardaki yetersizlik, kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirme çalışmalarının çok yavaş ilerlemesi, özellikle enerji sektörü başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarındaki yolsuzluk iddiaları, kayıtdışı sektörün büyüklüğü, bölgeler arasında ciddi ekonomik ve sosyal dengesizlikler (özellikle kuzey ve güney) ve genç nüfusta %30’ları bulan işsizlik bu sıkıntıların başlıca kısmını teşkil etmektedir.

Devletin en önemli uğraşlarından biri, hidrokarbonlar dışında kalan sektörlerde özel yatırımın teşvik edilerek ekonominin çeşitlendirilmesi ve kronik işsizlik sorununun çözülmesidir. İşsizlik, genel olarak 30 yaşın altındaki genç Cezayirliiler arasında daha yaygındır.

İşgücünün %35’i gibi yüksek bir oranın ya işsiz olduğu ya da yeterince çalıştırılmadığı tahmin edilmektedir. İşsiz sayısını azaltmak için, işgücü yoğun hidrokarbonlar-dışı endüstriler geliştirilmek zorundadır.

Tarım, yağışların normal olduğu yıllarda GSYİH’nın %11-12’sini, kurak yıllarda ise %8’ini oluşturmaktadır. Ayrıca tarım sektörü, işgücünün %15’ini istihdam etmektedir. Hizmetler sektörü GSYİH’nın %30’unu, sanayi ise %60’ını oluşturmaktadır.

Cezayir, balıkçılık konusunda 1.200 km.’lik Akdeniz kıyılarından yeterince yararlanamamaktadır.

Hidrokarbonlar dışındaki imalat sanayinin GSYİH içindeki payı, yaklaşık %5 civarındadır. Sektörde, endüstriyel üretimin %75'i kamu teşebbüsleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Petrokimya sanayi yeterince gelişmemiştir. En az 30 yıllık olan petrokimya tesisleri %50 kapasite ile çalıştırılmaktadır.

Cezayir'in petrol rezervleri 12,2 milyar varil olarak tahmin edilmektedir. Cezayir, Afrika'daki petrol üreticisi ülkeler arasında ikinci, dünya sıralamasında ise 16. ülke konumundadır.

Petrol 1970'lerde Cezayir'in ekonomik kalkınmasının merkezini oluşturmaktaydı, ancak ihracat ana gelirleri kaynağı olarak petrolün yerini zamanla gaz üretimi almaktadır. Doğal gaz üretimine 1961 yılında başlanmıştır. Cezayir'in gaz rezervleri 4,5 trilyon m³ olarak tahmin edilmektedir.

Cezayir, Avrupa'nın toplam gaz ithalatının %25'ini karşılamakta olup, AB'nin en büyük doğal gaz tedarikçisi konumundadır. Ülkenin petrol ve gaz gelirlerini önümüzdeki on yıl boyunca arttıracak olan projeler ülke ekonomisini olumlu etkileyecektir. İhracatın önümüzdeki yıllarda trans-mediterranean boru hattının geliştirilmesi projesi ve yeni LNG fabrikaları kurulması gibi projelerin gerçekleşmesiyle birlikte artış göstermesi beklenmektedir.

1990'lı yılların ortasından itibaren ticaret politikalarını da serbestleştirmeye başlayan Cezayir, buna karşın, önemli ölçüde ithal ikameci ve korumacı eğilimler gösterebilmektedir. Bu tür tutumlarda, ülkedeki ticaret politikasının belirlenmesinde etkin olan ithalat lobilerine karşın, ulusal bir sanayinin kurulabilmesine yönelik hassasiyetler etkili olmaktadır. Öte yandan, Avrupa Birliği ile 2002 yılında imzalanan ve 2005 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile pek çok sanayi ürününün ithalatında AB menşeli ürünlere indirimli gümrük vergileri uygulanmakta ve bazı ürün gruplarında da bu vergiler halihazırda sıfırlanmış bulunmaktadır. Tarım ve balıkçılık sektöründe ise çok kapsamlı olmamakla birlikte karşılıklı kota sistemi uygulanmaktadır. Söz konusu anlaşma Cezayirli iş çevrelerinin şikayetleri ve AB'den ithalatın olağandışı bir şekilde arttığı öne sürülerek 2009 yılı sonunda Cezayir tarafından 3 yıllığına askıya alınmış ve bu süre 2012

yılında son bulmuştur. İki taraf arasında yapılan müzakereler çerçevesinde ürün bazında indirim takvimi güncellenerek 2013 yılından itibaren geçerli olmak üzere yeniden yürürlüğe konmuştur.

Yine bu çerçevede, Cezayir 2004 yılında GAFTA'ya üye olmuş, ancak, bu kapsamdaki gümrük tarife indirimleri oldukça geniş muafiyet listeleriyle 2010 yılında hayata geçirilebilmiştir.

Cezayir parası Dinar konvertibl değildir ve ülkede sıkı bir kambiyo rejimi uygulanmaktadır. Cezayir vatandaşlarının ve yerli şirketlerin döviz bulundurma ve yurt dışına para transferi yasalarla belirli durumlar dışında yasaktır. Bu durum, uygulamada paralel para piyasalarının oluşmasına yol açmıştır. Bu çerçevede oluşan kara borsalarda, Merkez Bankası tarafından belirlenen döviz kurları, piyasa fiyatlarından %30-40 seviyesinde sapma gösterebilmektedir. Burada Cezayir'in dinarı değerli tutma çabası da önemli rol oynamaktadır.

Öte yandan, Cezayir enerji ürünlerinin ihracatı sayesinde her yıl yüksek miktarda dış ticaret fazlası vermektedir ve bu sayede son 10 yıldır cari denge düzenli bir şekilde fazla vermektedir. Nitekim 2011 yılında 19,9 milyar Doları bulan cari fazlanın 2012 yılında 13 milyar Dolara ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda, ülkenin döviz rezervleri 2012 yılı itibari ile 200 milyar Dolar'a ulaşmış olup, IMF tahminine göre döviz rezervi 2013 yılı sonunda 225 milyar Dolar civarında olacaktır.

Cezayir'de modern bankacılık ve finans sektörünün varlığından söz edebilmek mümkün değildir. Bankacılık sektörünün bu eksikliği ekonomik büyümenin önünde bir engel teşkil etmektedir. Devlet egemenliğindeki bankacılık sistemi, finansal varlıkların %95'ini kontrol etmektedir. Bu sektörde sürdürülen reform çalışmaları da son derece yavaş ilerlemektedir.

Ülkenin belli başlı sorunlarından bir tanesi de kayıtdışı sektörün ülke ekonomisinin %60'ından fazlasını oluşturmasıdır. Nitekim, ekonomik faaliyetlerin %90'ından fazlasının nakit para ile gerçekleştirilmesi bunda ciddi bir rol oynamaktadır. Bazı büyük oteller ve alış-veriş merkezleri dışında kredi kartı uygulaması yoktur. Bu bakımdan, Cezayir devletinin vergi gelirleri de daha çok ithalattan alınan gümrük ve

katma değer vergileridir. Bu durumun değiştirilmesi ve kayıt dışı sektörle mücadele edebilmek için 2011 yılında işlem türü ne olursa olsun, değeri 500.000 Dinarı geçen bütün ödemelerin banka kanalı ile yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, 100.000 Dinarı geçen ödemelerin de çekle yapılması zorunludur. Yine bu kapsamda, kayıtdışı kurulan pazarlar kapatılmakta ve esnafın kayıtlı çalışması için teşvikler sağlanmaktadır.

Cezayir’de başta enerji ürünleri olmak üzere temel tüketim ürünlerine (buğday, şeker, yağ, vb.) uygulanan yüksek sübvansiyon oranlarına karşın halkın satınalma gücü halen düşüktür. 2010 yılında Cezayir hidrokarbon ürünlerini 8,5 milyar Dolar, elektriği 2,1 milyar Dolar sübvansiyonla etmiş olup, bu tutar ülkenin GSMH’sinin %6,6’sına tekabül etmektedir. Cezayir’in, diğer temel tüketim ürünlerine yapılan harcamalarla birlikte GSMH’sinin %13’ü tutarında sübvansiyon harcamaları olduğu, bütçeye dahil edilmeyen sübvansiyonlarla bu oranın %30’a yaklaştığı tahmin edilmektedir.

Cezayir’in 2001 yılından itibaren başlattığı yatırım programı çerçevesinde özellikle bayındırlık, konut ve sulama alanlarında yapılacak yatırımlara önemli kaynak ayrılmış bulunmaktadır. Bununla birlikte 2009 yılında çıkarılan bir kanun ile yatırımlarda %51 oranında Cezayirli ortak bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Bu kanunun amacının Cezayirli girişimcilerin ortak yatırımlar vasıtasıyla tecrübe ve bilgi kazanmasının önünün açılması olduğu belirtilmektedir.

Öte yandan, 2010-2014 dönemini içeren 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamındaki projelerin finansmanına yönelik olarak toplamda 286 milyar Dolar kaynak aktarılmıştır. Bu kaynaktan 130 milyar Doların daha önceki dönemde başlatılan projelerin tamamlanması, geri kalan 156 milyar Doların ise yeni projelerin finansmanı için ayrıldığı ifade edilmekte olup, bu meblağın sektörler itibari ile dağılımı şu şekildedir: bayındırlık ve ulaştırma sektörleri için 40 milyar Dolar, toplu taşıma, tramvay-metro hatları ve otoyol ve havayolu taşımacılığının geliştirilmesi için 35 milyar Dolar, kamu binaları için 24 milyar Dolar, tarım ve kırsal kalkınmayı desteklemek için 13 milyar Dolar, bankacılık ve finans sektörü için 4 milyar Dolar, enerji santralleri ve petrokimya sanayinin geliştirilmesi için 27 milyar Dolar, sanayi bölgelerinin geliştirilmesi için 2 milyar Dolar, yüksek teknolojiye dayalı ekonomik kalkınma için 3 milyar Dolar, işsizliği önlemek

maksadıyla yeni iş sahaları açmak için 4 milyar Dolar, diğer harcamalar için 14 milyar Dolar.

Cezayir, özellikle şehirlerde konut açığı sorunuyla karşı karşıyadır. Cezayir, dünyada birim ev başına en fazla kişinin düştüğü ülkelerden biri durumundadır. Tahminlere göre, talebi karşılayabilmek ve konut açığını giderebilmek için gelecek on yıl içerisinde her yıl 175.000 yeni konuta ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁰¹

ITC Trademap verilerine göre Cezayir 2012 yılında 71,9 milyar Dolar ihracat, 50,4 milyar Dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Petrol fiyatlarına bağlı olarak yıllar itibarıyla giderek artan bir şekilde dış ticaret fazlası veren Cezayir'in en çok dış ticaret fazlası verdiği 2008 yılında bu değer 39,8 milyar Dolar iken, 2009 küresel ekonomik krizinde petrol ihracatının azalması ile 5,9 milyar Dolar'a gerilemiş olup, kriz sonrası petrol ihracatının artması ile tekrar yükseliş trendine girmiş ve 2012 yılı sonunda 21,5 milyar Dolar'a yükselmiştir.

Büyük ölçüde petrol fiyatlarına bağlı olarak değişen Cezayir'in ihracatı 2008 yılına kadar düzenli bir artış göstererek 79,2 milyar Dolar ile zirve yapmış, küresel finansal krizin etkisinin en fazla hissedildiği yıl olan 2009 yılında 45,2 milyar Dolar'a gerilemiş, daha sonraki yıllarda toparlanarak 2012 yılında 71,9 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Geleneksel olarak, hidrokarbonlar sektörü ihracatı toplam ihracatın yaklaşık %97'sini oluşturmaktadır. Ancak, son yıllardaki yüksek petrol fiyatları nedeniyle bu oran %98'e yükselmiştir. Bu yapı, ihracat gelirlerini petrol fiyatlarındaki değişikliklere bağımlı kılmaktadır. Diğer taraftan hidrokarbonlar dışındaki sektörlerin ihracatında da artış kaydedilmektedir.

Cezayir petrolünün önemli alıcıları İtalya, ABD, İspanya, Fransa, Hollanda ve Kanada'dır. Cezayir 2012 yılı ihracatının yaklaşık %40'ını İtalya, ABD ve İspanya'ya yapmıştır.

Son yıllarda, Cezayir'in ithalatında da artış gözlemlenmektedir. Bir yandan tarımsal üretimin, diğer yandan sanayi alt yapısının yetersizliği nedeniyle pek çok tüketim

¹⁰¹ Sezgin, *Cezayir Ülke Raporu*

mamulünü dışarıdan almak durumunda kalan Cezayir, ihtiyaçlarını karşılamak üzere, yıllar itibariyle sürekli artan miktarlarda ithalat yapmaktadır.

Cezayir'in 2012 yılı ithalatı bir önceki yıla göre %6,7 oranında artarak 50,4 milyar Dolar olmuştur. Avrupa Birliği Cezayir'in en önemli ticaret ortağı konumundadır. Cezayir'in AB ülkelerine ihracatının toplam ihracattaki payı 2012 yılı sonu itibariyle %55, AB ülkelerinden ithalatının toplam ithalattaki payı ise %52 düzeyindedir. Görüleceği üzere, Cezayir'in ihracatının ve ithalatının yarısından fazlası AB ülkeleri ile.

Cezayir'in ithalatında en önemli ülkeler Fransa, Çin ve İtalya'dır. Cezayir'in 2012 yılı ithalatında Çin ikinci sırada yer almakta olup, Çin ile olan ticaret hızlı gelişme eğilimindedir. Cezayir'in 2012 yılı ithalatında 6. sırada yer alan Türkiye'nin payı %3,6'dır.

2012 yılı ithalatının yaklaşık üçte ikisini; makine, motorlu kara taşıtları, mineral yakıt, demir ve çelik, elektrik ve elektronik ekipman, hububat ve eczacılık ürünleri ithalatı oluşturmaktadır.

Gıda ithalatı, genel ithalat içerisinde önemli bir paya sahiptir. Tüketim malları ithalatı, petrol gelirleri ve tarımsal üretime göre değişiklik göstermektedir. Son yıllarda Cezayir'de petrol ve doğal gaz üretimi ile alt yapı alanlarındaki yatırımlar nedeniyle sermaye malları harcamalarında bir artış görülmektedir.

Tablo 68: Cezayir'in Temel Ekonomik Göstergeleri

	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tarım Arazilerinin Toplam Araziye Oranı (%)	18,40	16,24	16,80	17,30	17,29	17,32	17,34	17,37	17,37	17,38	
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (Net, Bin Dolar)	348.669	334	280.100	1.156.000	1.841.000	1.834.000	2.675.000	3.053.000	2.331.000	2.720.539	
Tüketici Fiyat Enflasyonu (Yıllık, %)	9,52	16,65	0,34	1,38	2,31	3,67	4,86	5,73	3,91	4,52	8,89
Mal ve Hizmetlerden Alınan Verginin Toplam Gelirlere Oranı (%)					28,89	63,81	33,74	28,04	28,58	26,24	
Gümrük ve Diğer İthalat Vergilerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı (%)					3,17	3,47	3,17	4,53	4,00	3,85	
Uluslararası Ticaretten Alınan Vergilerin Toplam Gelirlere Oranı (%)					3,12	3,39	3,32	4,45	3,92	3,79	
Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı (%)					40,70	37,20	45,26	34,91	34,28	37,46	
İhracat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				15	15	17	17	17	17	17	17
İthalat İşlemleri Tamamlanma Süresi (gün)				22	22	23	23	23	23	27	27
Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	8,51	11,36	8,88	8,22	7,99	8,03	6,92	6,92	6,92		
İmalat Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	10,55	11,38	7,46	5,94	5,54	5,28	4,63	5,62			
Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	57,65	48,17	58,61	61,31	62,30	61,28	62,12	62,12	62,12		
Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	33,84	40,47	32,51	30,47	29,71	30,69	30,96	30,96	30,96		
GSYİH (Milyon Dolar)	42.345	62.045	54.790	102.339	117.169	135.803	170.989	138.119	161.777	198.538	207.955
GSYİH Artış Oranı (%)	0,79	0,80	2,20	5,10	2,00	3,00	2,40	2,40	3,60	2,40	2,50
Kişi Başı GSYİH (Dolar)	2.174	2.365	1.727	3.013	3.396	3.869	4.786	3.796	4.365	5.258	5.404
Tarım Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)							13,70	13,10	11,70		
Sanayi Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)							29,70	30,70	33,10		
Hizmet Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)							56,60	56,10	55,20		
İşsizlik Oranı (%)		19,80	29,80	15,30	12,30	13,80	11,30	10,20	10,00		
Nüfus Artış Hızı (%)	3,08	2,56	1,41	1,48	1,60	1,69	1,77	1,82	1,85	1,87	1,89
Nüfus (Bin Kişi)	19.475	26.239	31.719	33.960	34.507	35.097	35.725	36.383	37.062	37.762	38.481
Yurtdışından Gelen Turist Sayısı (Kişi)			866.000	1.443.000	1.638.000	1.743.000	1.772.000	1.912.000	2.070.000	2.395.000	
Uluslararası Turizm Gelirleri (Bin Dolar)			102.000	477.000	393.000	332.000	474.000	381.000	323.000	302.000	
Emtia Ticaretinin GSYİH İçindeki Payı (%)	57,69	36,60	56,95	64,84	64,92	64,65	69,46	61,16	60,28	60,81	58,08
Mamul Ürünlere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)				10,55	10,10	10,07	9,80	8,94			
Ana Mamullere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Gümrük Vergisi Oranı (%)				9,16	9,39	9,19	8,78	7,75			
Mamul İthalatının Toplam Emtia İthalatı İçindeki Payı (%)	71,71	68,40	66,61	76,46	75,80	74,88	73,99	79,75	78,43	71,75	71,48
Akaryakıt İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	98,45	96,47	97,22	98,03	97,91	97,79	97,58	97,70	97,35	97,20	97,14
Mamul İhracatının Emtia İhracatı İçindeki Payı (%)	0,32	2,64	2,31	1,32	1,20	1,53	1,62	1,56	1,79	2,03	2,16
İhracat (Bin Dolar)			22.031.000	46.002.400	54.613.000	60.163.160	79.298.000	45.174.050	57.052.586	73.489.000	73.981.000
İthalat (Bin Dolar)			9.171.000	20.357.000	21.456.000	27.631.000	39.479.000	39.294.000	40.473.000	47.247.000	46.801.000

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/country/algeria>; ITC Trade Map

Tablo 69: Cezayir'in İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	18.832.409	24.653.656	32.076.792	46.001.735	54.612.722	60.163.160	79.297.592	45.193.920	57.050.974	73.436.306	71.865.749
İtalya	3.911.254	4.725.646	5.165.202	7.531.540	9.314.361	7.967.152	12.293.916	5.701.581	8.779.265	10.440.847	11.512.555
ABD	2.591.752	4.908.021	7.576.592	10.597.618	14.856.773	18.090.636	18.952.459	10.365.201	13.827.316	15.127.342	10.778.214
İspanya	2.247.427	2.998.137	3.608.082	5.047.957	5.982.906	5.338.352	9.093.340	5.402.419	5.908.645	7.186.051	7.809.365
Fransa	2.554.279	3.113.228	3.656.189	4.595.319	4.569.914	4.099.711	6.370.446	4.424.345	3.776.057	6.533.567	6.124.176
Hollanda	1.684.030	1.696.367	2.382.993	3.023.314	2.844.658	4.527.685	6.111.157	3.265.210	4.163.527	4.916.228	5.256.734
Kanada	927.694	1.395.997	1.879.349	2.262.619	3.579.050	4.666.180	5.423.609	2.438.900	2.970.834	4.458.571	5.082.068
İngiltere	382.747	393.371	497.393	691.288	1.623.795	1.576.789	2.241.412	1.141.756	1.290.000	2.855.041	3.668.058
Brezilya	910.472	1.124.616	1.785.546	2.922.292	1.892.290	1.824.265	2.638.540	1.465.881	2.415.434	3.233.931	3.395.476
Türkiye	1.079.515	1.081.586	1.255.679	1.694.989	1.864.526	2.108.491	3.262.176	2.027.908	2.274.924	2.716.334	2.651.000
Çin	77.467	89.356	248.531	273.189	13.842	1.106.294	503.332	874.397	1.173.443	2.173.826	2.596.663
Belçika	469.534	707.707	737.125	1.560.378	1.998.303	1.202.791	2.059.262	1.135.910	1.919.955	2.119.179	1.922.622
Portekiz	335.067	542.287	862.948	1.670.179	1.614.567	947.959	2.045.085	960.327	1.014.609	1.848.519	1.710.968
Hindistan	66.808	15.114	63.097	136.809	651.107	1.550.498	1.166.180	506.947	1.565.149	2.236.778	1.067.142
Tunus	84.240	80.603	163.718	99.808	106.243	85.700	859.068	450.997	536.252	650.330	1.018.687
Fas	145.418	167.801	222.617	303.940	387.797	612.832	712.738	392.244	713.201	922.068	993.264
Japonya	37.348	91.793	121.361	5.622	55.395	257.531	856.718	220.874	125.952	235.680	854.486
S.İrlanda	16.474	0	5	4	38.937	2	239	33.110	536	150.075	766.881
Mısır	146.833	307.670	447.373	557.022	451.411	429.443	606.899	472.771	427.042	650.919	764.869
İzlanda	189	3	27.456	25.443	38.102	82.126	792	100.416	482.441	1.359.745	641.026
Yunanistan	64.077	95.218	129.253	104.356	188.982	181.882	312.083	214.122	270.676	295.319	360.224
G.Kore	105.859	134.819	46.769	452.531	628.651	800.495	1.498.244	1.459.780	1.157.525	256.959	357.940
Küba	49	51.759	54.944	149.099	217.479	259.352	224.983	182.238	195.053	303.339	327.638
Almanya	426.245	276.033	239.099	1.255.036	396.269	244.267	316.515	334.240	383.904	498.131	238.173
Tayland	6.950	17	67.016	151.700	181.398	40.737	347.783	145.981	75	0	233.618
Panama	181	298	641	60	181	113	476	428	319	38.315	213.991
Danimarka	55	1.064	11.577	19.916	34	448	12.087	15	49.638	135.789	190.588
Paraguay	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	180.361
Endonezya	139.407	219.166	171.836	49.361	201.580	180.395	202	164.299	84.746	449.946	148.258
Ekvator	12.510	36	0	14.592	28.139	0	0	9.384	15	0	107.748

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 70: Cezayir'in İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	12.009.775	13.545.430	18.303.023	20.356.880	21.455.855	27.631.204	39.474.722	39.258.327	40.999.891	47.219.730	50.369.391
Fransa	2.697.461	3.236.499	4.124.341	4.472.291	4.370.250	4.613.613	6.503.786	6.159.889	6.119.686	7.115.360	6.433.334
Çin	341.759	518.810	915.860	1.333.054	1.707.751	2.389.400	4.066.949	4.750.577	4.605.097	4.737.289	5.964.816
İtalya	1.139.164	1.274.391	1.547.168	1.523.818	1.881.184	2.406.883	4.308.792	3.659.770	4.114.121	4.675.273	5.191.059
İspanya	623.027	743.125	885.902	967.548	1.026.783	1.587.922	2.914.795	2.971.493	2.643.622	3.427.159	4.343.277
Almanya	853.076	880.428	1.209.014	1.277.590	1.476.530	1.788.174	2.411.406	2.765.394	2.381.965	2.558.046	2.591.175
Türkiye	514.282	573.002	806.115	807.138	1.020.696	1.231.725	1.613.644	1.777.198	1.504.590	1.470.547	1.813.036
Arjantin	161.343	237.832	593.453	591.615	631.049	922.363	1.263.243	807.339	1.230.719	1.782.413	1.802.686
ABD	1.163.299	709.312	1.087.847	1.367.348	1.425.739	2.134.758	2.197.573	2.013.729	2.125.530	2.176.828	1.769.703
Brezilya	106.659	180.127	426.800	529.441	523.933	603.617	736.102	883.695	902.431	1.758.802	1.343.769
G.Kore	207.831	220.258	360.980	402.329	445.556	809.620	961.111	1.119.718	1.987.806	1.615.121	1.290.963
Hindistan	305.468	411.229	392.955	357.720	386.099	551.582	641.067	725.606	767.622	1.011.619	1.283.329
Japonya	267.605	315.271	329.149	369.436	203.161	178.787	211.756	384.778	163.606	268.155	1.207.493
İngiltere	83.136	137.072	216.941	294.892	422.889	444.353	749.378	805.383	777.530	1.092.577	1.107.591
Hollanda	215.513	217.857	237.666	232.677	271.104	340.180	460.965	394.117	481.008	701.636	964.332
Rusya	372.649	380.355	656.421	780.971	709.698	1.064.596	1.416.735	1.193.754	1.570.193	1.072.895	929.708
Belçika	287.577	311.577	490.764	423.564	528.365	717.541	861.974	777.578	776.697	830.146	661.707
Portekiz	44.301	46.965	61.701	67.868	86.864	88.516	232.286	328.999	303.719	551.339	620.066
Romanya	39.908	60.195	52.242	60.234	71.627	107.271	173.733	227.057	294.590	354.261	603.603
İsveç	98.295	148.419	216.994	237.027	216.630	347.295	355.579	504.823	588.199	600.816	540.575
Kanada	98.066	248.724	320.406	449.626	262.294	372.454	440.877	420.589	392.986	462.354	532.996
Yunanistan	59.114	47.705	52.465	40.895	223.723	153.113	252.778	313.556	420.059	576.320	526.760
S.Arabistan	335.345	304.627	286.176	227.160	272.498	497.617	968.900	418.843	329.740	258.214	523.564
G. Afrika	29.819	39.739	62.547	63.839	94.709	119.393	141.242	169.263	362.885	448.009	482.631
Tunus	10.302	19.242	38.008	29.604	22.174	50.919	189.177	197.986	231.738	376.073	459.115
İsviçre	102.348	91.419	110.504	144.037	171.580	212.899	294.277	354.449	392.175	440.439	434.306
Mısır	58.580	136.857	166.673	141.329	197.721	254.772	195.599	502.893	346.922	451.989	384.409
Polonya	84.893	84.642	109.811	170.964	120.399	242.522	246.168	219.504	312.470	409.215	376.874
Y. Zelanda	62.902	47.161	79.340	115.782	160.978	176.765	238.836	217.140	188.697	364.103	371.352

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 71: Cezayir'in Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	6.822.634	11.108.226	13.773.769	25.644.855	33.156.867	32.531.956	39.822.870	5.935.593	16.051.083	26.216.576	21.496.358
ABD	1.428.453	4.198.709	6.488.745	9.230.270	13.431.034	15.955.878	16.754.886	8.351.472	11.701.786	12.950.514	9.008.511
İtalya	2.772.090	3.451.255	3.618.034	6.007.722	7.433.177	5.560.269	7.985.124	2.041.811	4.665.144	5.765.574	6.321.496
Kanada	592.349	1.091.370	1.593.173	2.035.459	3.306.552	4.168.563	4.454.709	2.020.057	2.641.094	4.200.357	4.558.504
Hollanda	1.468.517	1.478.510	2.145.327	2.790.637	2.573.554	4.187.505	5.650.192	2.871.093	3.682.519	4.214.592	4.292.402
İspanya	1.624.400	2.255.012	2.722.180	4.080.409	4.956.123	3.750.430	6.178.545	2.430.926	3.265.023	3.758.892	3.466.088
İngiltere	77.279	-17.858	104.438	333.568	1.237.696	1.025.207	1.600.345	416.150	522.378	1.843.422	2.384.729
Brezilya	803.813	944.489	1.358.746	2.392.851	1.368.357	1.220.648	1.902.438	582.186	1.513.003	1.475.129	2.051.707
Belçika	181.957	396.130	246.361	1.136.814	1.469.938	485.250	1.197.288	358.332	1.143.258	1.289.033	1.260.915
Portekiz	290.766	495.322	801.247	1.602.311	1.527.703	859.443	1.812.799	631.328	710.890	1.297.180	1.090.902
Türkiye	565.233	508.584	449.564	887.851	843.830	876.766	1.648.532	250.710	770.334	1.245.787	837.964
Fas	127.952	148.136	185.345	254.147	337.917	546.809	626.111	269.078	577.286	680.322	709.657
İzlanda	-2.796	-6.853	18.522	17.742	34.796	81.950	-39	100.361	482.147	1.358.188	640.516
S.İrlanda	-31.073	-55.407	-65.026	-93.567	-80.192	-130.323	-131.460	-80.880	-153.771	-43.434	610.947
Tunus	-18.108	-10.816	53.214	-44.229	-65.337	-127.199	564.791	96.548	144.077	209.891	584.381
Mısır	88.253	170.813	280.700	415.693	253.690	174.671	411.300	-30.122	80.120	198.930	380.460
Avusturya	-108.247	-126.600	-166.833	-188.857	-235.771	-359.115	-311.289	-266.132	-313.793	-347.014	-351.754
Y. Zelanda	-62.902	-47.161	-79.340	-114.880	-160.978	-176.765	-238.836	-217.140	-188.622	-364.103	-371.352
G. Afrika	-10.272	-19.237	-37.945	-5.262	-22.082	-50.890	-150.827	-197.804	-231.060	-374.103	-457.066
S.Arabistan	-29.514	-39.029	-60.876	-62.333	-89.766	-103.718	-98.163	-150.158	-353.976	-427.210	-467.391
İsveç	-84.330	-235.624	-320.352	-434.790	-238.915	-335.865	-242.974	-316.269	-273.204	-356.875	-520.808
İsviçre	-96.634	-90.581	-83.929	-4.108	-125.934	-335.957	-245.977	-366.418	-471.583	-276.480	-531.785
Romanya	-12.993	-60.194	-52.229	-60.234	-71.400	-107.271	-173.716	-153.146	-239.269	-351.830	-603.084
G.Kore	-101.972	-85.439	-314.211	50.202	183.095	-9.125	537.133	340.062	-830.281	-1.358.162	-933.023
Rusya	-263.300	-313.847	-326.019	-367.879	-200.956	-175.213	-208.532	-384.569	-162.791	-265.985	-1.204.356
Arjantin	-136.367	-237.728	-593.231	-591.519	-615.321	-827.154	-1.263.112	-807.334	-1.230.661	-1.782.352	-1.802.686
Almanya	-426.831	-604.395	-969.915	-22.554	-1.080.261	-1.543.907	-2.094.891	-2.431.154	-1.998.061	-2.059.915	-2.353.002
Çin	-264.292	-429.454	-667.329	-1.059.865	-1.693.909	-1.283.106	-3.563.617	-3.876.180	-3.431.654	-2.563.463	-3.368.153

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 72: Cezayir'in İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	18.832.409	24.653.656	32.076.792	46.001.735	54.612.722	60.163.160	79.297.592	45.193.920	57.050.974	73.436.306	71.865.749
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	18.239.671	24.170.900	31.485.970	45.264.247	53.549.474	59.187.580	77.822.473	44.443.037	56.087.313	72.212.502	70.716.189
Anorganik kimyasallar	147.198	116.424	135.347	191.420	186.316	197.774	355.994	194.488	240.991	412.482	447.969
Şeker ve şeker mamulleri	275	40	1.734	2.025	4.547	3.138	1.792	9.181	233.695	267.777	212.026
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	21.648	12.398	20.426	23.262	45.105	65.252	189.578	93.848	54.664	140.656	157.013
Organik kimyasal ürünler	39.575	39.121	18.970	37.927	97.487	58.819	135.269	53.680	59.545	45.444	40.652
Demir ve çelik	141.556	59.201	159.938	162.265	262.942	258.975	312.559	105.003	77.453	58.725	34.870
Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	6.141	6.028	7.088	5.642	8.906	19.365	30.763	23.702	28.627	28.085	32.462
meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	16.548	16.586	14.574	19.311	20.333	23.490	20.543	14.366	22.701	25.375	26.291
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	23.171	19.679	13.289	7.789	16.667	17.209	24.896	12.276	19.257	32.015	24.256
Cam ve cam eşya	314	898	474	884	279	754	18.520	16.768	27.071	27.143	20.807
Çinko ve çinkodan eşya	15.601	19.657	25.750	38.419	84.388	63.079	53.802	36.764	61.418	36.224	14.856
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	8.904	6.457	9.331	7.130	18.075	4.728	12.444	3.688	9.458	11.960	11.382
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	208	466	403	1.789	3.123	9.564	14.776	22.252	1.290	3.966	10.315
Kauçuk ve kauçuktan eşya	258	966	3.333	4.895	20.061	25.222	24.255	12.837	11.778	15.951	10.232
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	17.951	15.197	8.586	13.685	8.605	14.502	13.387	10.595	8.079	12.376	10.098
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	130	945	1.780	1.109	4.004	5.825	6.291	16.060	5.207	5.663	9.725
Gübreler	19.274	43.995	44.617	54.380	8.375	2.657	3.633	144	2.594	9.665	9.362
Metal cevherleri, cüruf ve kül	425	625	535	211	2.515	3.253	1.584	3.802	5.935	14.566	6.720
Plastikler ve mamulleri	544	1.310	2.094	18.774	50.636	22.897	8.975	6.790	5.089	4.238	6.010
Adi metallerden aletler, bıçakçı eşyası ve sofrta takımları vb.	2.063	3.106	4.405	1.022	1.058	2.114	6.076	5.694	4.493	1.942	5.985
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	5.711	6.653	9.493	11.928	12.983	14.317	14.926	9.313	5.975	6.562	5.740
Mantar ve mantardan eşya	6.666	9.771	11.953	11.576	11.483	10.949	9.802	3.780	3.114	7.122	5.086
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton	6	559	587	1.134	868	983	1.843	2.314	4.825	15.398	5.031

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 73: Cezayir'in İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	12.009.775	13.545.430	18.303.023	20.356.880	21.455.855	27.631.204	39.474.722	39.258.327	40.999.891	47.219.730	50.369.391
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	803.653	1.052.179	1.799.089	2.293.884	2.393.848	3.571.321	4.815.032	4.797.573	4.083.760	5.034.404	7.739.173
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	2.340.496	2.628.278	3.519.799	3.332.656	3.669.287	4.481.077	6.042.525	7.361.122	8.845.262	8.216.978	6.404.870
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	141.695	109.948	169.602	209.651	250.247	317.115	588.219	543.460	949.447	1.156.442	4.936.378
Demir ve çelik	425.551	648.732	806.344	1.034.330	1.276.366	1.664.318	3.355.906	2.524.127	1.967.294	2.996.391	3.440.810
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	931.069	1.422.971	1.929.050	2.226.954	1.889.831	2.145.076	3.229.198	3.335.721	3.010.241	3.479.891	3.310.066
Hububat	1.282.598	1.124.176	1.359.542	1.427.112	1.385.796	1.958.191	4.016.024	2.313.554	1.950.573	4.019.858	3.259.391
Eczacılık ürünleri	619.821	745.677	976.605	1.072.593	1.188.945	1.447.619	1.849.906	1.743.036	1.673.135	1.961.374	2.240.743
Demir veya çelikten eşya	696.278	637.646	871.321	1.015.152	2.014.170	2.431.646	3.545.844	4.979.777	4.797.746	2.901.422	1.722.764
Plastikler ve mamulleri	375.939	395.804	557.381	588.541	645.645	889.636	1.180.790	1.188.706	1.318.898	1.676.710	1.695.956
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	492.411	520.910	821.730	743.574	709.130	1.063.947	1.275.748	862.553	993.962	1.543.275	1.268.661
Şeker ve şeker mamulleri	267.930	230.361	268.675	293.809	439.355	428.484	433.651	568.979	678.671	1.162.409	1.010.925
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	276.337	342.521	380.961	311.187	383.508	515.823	764.653	564.508	670.182	979.534	993.158
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	237.407	310.691	355.169	347.955	421.779	662.791	642.868	585.409	695.969	725.511	779.983
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	236.810	225.621	323.252	302.966	334.676	443.127	531.486	452.237	554.798	686.449	703.015
Kauçuk ve kauçuktan eşya	158.631	174.981	242.916	226.232	214.956	255.888	325.759	370.339	456.259	508.039	650.839
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	292.721	309.306	380.645	420.904	508.840	573.465	719.159	626.008	564.992	898.819	616.387
Muhtelif kimyasal maddeler	152.225	175.950	253.568	289.338	253.442	338.617	400.320	373.786	495.250	562.288	600.378
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	111.537	117.871	209.188	163.776	164.762	226.377	335.956	340.318	437.320	537.925	526.755
Organik kimyasal ürünler	96.250	122.869	161.337	204.261	190.916	204.826	283.744	265.131	342.453	375.115	471.195
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	104.106	105.377	145.942	134.243	173.376	211.561	283.114	258.833	287.899	359.007	407.919
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	82.657	111.555	127.625	144.438	179.357	239.578	327.501	259.664	245.354	356.158	392.080
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	91.085	99.790	118.938	99.082	99.431	120.641	156.279	206.416	225.411	337.153	391.386
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	30.206	26.448	30.445	47.974	83.660	129.113	197.792	201.074	243.410	293.545	362.781

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 74: Cezayir'in Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	6.822.634	11.108.226	13.773.769	25.644.855	33.156.867	32.531.956	39.822.870	5.935.593	16.051.083	26.216.576	21.496.358
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	18.097.976	24.060.952	31.316.368	45.054.596	53.299.227	58.870.465	77.234.254	43.899.577	55.137.866	71.056.060	65.779.811
Anorganik kimyasallar	64.998	36.790	38.152	82.523	72.103	61.190	132.151	-1.706	53.479	153.542	195.319
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	-30.006	-26.246	-30.173	-47.948	-83.446	-128.789	-195.333	-200.995	-242.999	-293.482	-362.723
meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	-74.537	-83.204	-104.364	-79.771	-79.098	-97.151	-135.736	-192.050	-202.710	-311.778	-365.095
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	-82.654	-111.501	-127.618	-144.436	-179.353	-239.576	-327.494	-259.663	-245.331	-356.136	-392.034
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	-95.976	-93.958	-142.038	-126.038	-146.076	-201.518	-263.029	-255.908	-280.026	-357.229	-407.870
Organik kimyasal ürünler	-56.675	-83.748	-142.367	-166.334	-93.429	-146.007	-148.475	-211.451	-282.908	-329.671	-430.543
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	-111.458	-117.728	-209.016	-163.776	-164.762	-226.377	-335.956	-340.318	-437.320	-537.925	-526.751
Muhtelif kimyasal maddeler	-151.968	-175.388	-251.977	-287.821	-250.277	-337.874	-398.721	-373.448	-494.389	-560.246	-599.467
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-286.884	-307.344	-377.803	-417.900	-504.033	-567.561	-714.222	-621.473	-561.365	-896.474	-613.297
Kauçuk ve kauçuktan eşya	-158.373	-174.015	-239.583	-221.337	-194.895	-230.666	-301.504	-357.502	-444.481	-492.088	-640.607
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-229.384	-218.887	-318.844	-297.461	-332.628	-438.673	-528.326	-449.626	-551.503	-683.095	-701.867
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-237.050	-310.638	-354.959	-347.792	-421.682	-662.654	-642.746	-585.375	-695.968	-725.510	-779.962
Şeker ve şeker mamulleri	-267.655	-230.321	-266.941	-291.784	-434.808	-425.346	-431.859	-559.798	-444.976	-894.632	-798.899
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	-267.433	-336.064	-371.630	-304.057	-365.433	-511.095	-752.209	-560.820	-660.724	-967.574	-981.776
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	-492.001	-515.513	-816.186	-738.189	-705.177	-1.061.931	-1.272.784	-860.268	-992.858	-1.542.243	-1.266.410
Plastikler ve mamulleri	-375.395	-394.494	-555.287	-569.767	-595.009	-866.739	-1.171.815	-1.181.916	-1.313.809	-1.672.472	-1.689.946
Demir veya çelikten eşya	-686.492	-629.304	-865.502	-1.008.709	-2.012.415	-2.427.803	-3.538.570	-4.976.745	-4.794.704	-2.899.271	-1.718.752
Eczacılık ürünleri	-619.257	-744.863	-975.496	-1.071.640	-1.184.200	-1.444.682	-1.848.151	-1.740.410	-1.671.803	-1.960.443	-2.238.955
Hububat	-1.282.597	-1.124.175	-1.359.542	-1.427.112	-1.385.794	-1.958.170	-4.016.024	-2.313.529	-1.948.999	-4.019.853	-3.259.391
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-924.035	-1.419.436	-1.923.832	-2.223.563	-1.884.524	-2.139.130	-3.209.563	-3.330.709	-3.005.071	-3.475.558	-3.307.712
Demir ve çelik	-283.995	-589.531	-646.406	-872.065	-1.013.424	-1.405.343	-3.043.347	-2.419.124	-1.889.841	-2.937.666	-3.405.940
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-2.322.545	-2.613.081	-3.511.213	-3.318.971	-3.660.682	-4.466.575	-6.029.138	-7.350.527	-8.837.183	-8.204.602	-6.394.772
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-772.149	-1.049.914	-1.790.070	-2.288.439	-2.386.555	-3.569.939	-4.814.403	-4.796.005	-4.082.913	-5.034.378	-7.738.990

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 75: Cezayir'in AB Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	18.832.409	24.653.656	32.076.792	46.001.735	54.612.722	60.163.160	79.297.592	45.193.920	57.050.974	73.436.306	71.865.749
AB-27	12.183.156	14.619.279	17.327.531	25.590.078	28.686.030	26.205.413	41.245.442	23.185.536	28.009.372	37.279.220	39.767.131
İtalya	3.911.254	4.725.646	5.165.202	7.531.540	9.314.361	7.967.152	12.293.916	5.701.581	8.779.265	10.440.847	11.512.555
İspanya	2.247.427	2.998.137	3.608.082	5.047.957	5.982.906	5.338.352	9.093.340	5.402.419	5.908.645	7.186.051	7.809.365
Fransa	2.554.279	3.113.228	3.656.189	4.595.319	4.569.914	4.099.711	6.370.446	4.424.345	3.776.057	6.533.567	6.124.176
Hollanda	1.684.030	1.696.367	2.382.993	3.023.314	2.844.658	4.527.685	6.111.157	3.265.210	4.163.527	4.916.228	5.256.734
İngiltere	382.747	393.371	497.393	691.288	1.623.795	1.576.789	2.241.412	1.141.756	1.290.000	2.855.041	3.668.058
Belçika	469.534	707.707	737.125	1.560.378	1.998.303	1.202.791	2.059.262	1.135.910	1.919.955	2.119.179	1.922.622
Portekiz	335.067	542.287	862.948	1.670.179	1.614.567	947.959	2.045.085	960.327	1.014.609	1.848.519	1.710.968
S.İrlanda	16.474	0	5	4	38.937	2	239	33.110	536	150.075	766.881
Yunanistan	64.077	95.218	129.253	104.356	188.982	181.882	312.083	214.122	270.676	295.319	360.224
Almanya	426.245	276.033	239.099	1.255.036	396.269	244.267	316.515	334.240	383.904	498.131	238.173
Danimarka	55	1.064	11.577	19.916	34	448	12.087	15	49.638	135.789	190.588
Slovenya	33.218	0	2.593	32.072	0	14.879	124.991	71.586	71.947	90.345	106.925
Polonya	774	402	2.322	86	834	11	646	162.452	3.620	42.726	53.510
Malta	13.561	47.210	29.511	8.101	19.445	50.988	54.814	147.813	152.034	26.087	31.781
İsveç	13.736	13.100	54	14.836	23.379	36.589	197.903	104.320	119.782	105.479	12.188
Avusturya	15	3	0	21	0	1	309	259	30	0	882
G.Kıbrıs	89	1.727	1.086	3	9.586	15.239	10.324	913	41.390	749	877
Romanya	26.915	1	13	0	227	0	17	73.911	55.321	2.431	519
Çek C.	713	4.330	1.265	1.036	18	647	56	104	5	179	100
Bulgaristan	672	588	29	76	666	18	760	1.124	8.361	32.348	5
Estonya	0	0	0	374	46	0	0	10.017	0	0	0
Finlandiya	2.214	0	769	34.166	59.101	0	0	0	0	0	0
Macaristan	1	1	2	15	0	0	80	0	0	0	0
Letonya	0	0	0	0	0	2	0	0	0	130	0
Litvanya	59	2.859	0	0	0	0	0	0	70	0	0
Lüksemburg	0	0	21	5	2	1	0	2	0	0	0
Slovakya	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 76: Cezayir'in AB Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	12.009.775	13.545.430	18.303.023	20.356.880	21.455.855	27.631.204	39.474.722	39.258.327	40.999.891	47.219.730	50.369.391
AB-27	6.894.277	8.059.443	10.093.008	10.821.639	11.761.893	14.345.653	20.867.470	20.569.691	20.610.889	24.601.049	26.332.291
Fransa	2.697.461	3.236.499	4.124.341	4.472.291	4.370.250	4.613.613	6.503.786	6.159.889	6.119.686	7.115.360	6.433.334
İtalya	1.139.164	1.274.391	1.547.168	1.523.818	1.881.184	2.406.883	4.308.792	3.659.770	4.114.121	4.675.273	5.191.059
İspanya	623.027	743.125	885.902	967.548	1.026.783	1.587.922	2.914.795	2.971.493	2.643.622	3.427.159	4.343.277
Almanya	853.076	880.428	1.209.014	1.277.590	1.476.530	1.788.174	2.411.406	2.765.394	2.381.965	2.558.046	2.591.175
İngiltere	305.468	411.229	392.955	357.720	386.099	551.582	641.067	725.606	767.622	1.011.619	1.283.329
Hollanda	215.513	217.857	237.666	232.677	271.104	340.180	460.965	394.117	481.008	701.636	964.332
Belçika	287.577	311.577	490.764	423.564	528.365	717.541	861.974	777.578	776.697	830.146	661.707
Portekiz	44.301	46.965	61.701	67.868	86.864	88.516	232.286	328.999	303.719	551.339	620.066
Romanya	39.908	60.195	52.242	60.234	71.627	107.271	173.733	227.057	294.590	354.261	603.603
İsveç	98.066	248.724	320.406	449.626	262.294	372.454	440.877	420.589	392.986	462.354	532.996
Yunanistan	59.114	47.705	52.465	40.895	223.723	153.113	252.778	313.556	420.059	576.320	526.760
Polonya	84.893	84.642	109.811	170.964	120.399	242.522	246.168	219.504	312.470	409.215	376.874
Slovenya	5.970	12.599	6.239	9.733	15.564	40.066	140.272	118.130	122.203	189.674	363.260
Avusturya	108.262	126.603	166.833	188.878	235.771	359.116	311.598	266.391	313.823	347.014	352.636
Finlandiya	96.905	112.304	137.968	125.886	148.503	252.996	211.904	259.180	292.654	280.687	273.194
Letonya	4.740	5.507	1.980	6.789	24.092	15.016	13.133	123.150	123.981	148.088	235.708
Danimarka	56.053	51.391	79.522	55.585	208.445	133.354	136.128	193.163	144.747	245.272	234.395
Çek C.	35.456	48.735	80.517	123.970	143.184	136.605	132.183	189.702	184.852	170.983	208.251
S.İrlanda	47.547	55.407	65.031	93.571	119.129	130.325	131.699	113.990	154.307	193.509	155.934
Bulgaristan	37.568	20.836	14.369	58.566	21.729	114.847	134.362	143.980	73.779	178.840	117.227
Macaristan	28.051	36.070	36.588	73.731	101.645	108.445	62.329	61.889	62.232	101.517	114.444
Malta	4.573	678	442	1.435	425	2.821	5.119	1.207	33.804	568	62.374
Litvanya	5.557	6.198	3.583	7.429	6.511	31.802	69.797	47.904	45.583	16.863	47.149
Estonya	2.339	4.062	2.254	349	2.273	126	2.657	30.277	22.304	9.575	20.387
Lüksemburg	7.360	11.128	8.716	22.723	10.907	22.556	33.004	26.992	25.271	19.529	15.094
G.Kıbrıs	5.722	4.154	3.983	4.107	6.142	11.062	5.129	3.809	2.804	2.271	3.726
Slovakya	606	434	548	4.092	12.351	16.745	29.529	26.375	0	23.931	0

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 77: Cezayir'in AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	6.822.634	11.108.226	13.773.769	25.644.855	33.156.867	32.531.956	39.822.870	5.935.593	16.051.083	26.216.576	21.496.358
AB-27	5.288.879	6.559.836	7.234.523	14.768.439	16.924.137	11.859.760	20.377.972	2.615.845	7.398.483	12.678.171	13.434.840
İtalya	2.772.090	3.451.255	3.618.034	6.007.722	7.433.177	5.560.269	7.985.124	2.041.811	4.665.144	5.765.574	6.321.496
Hollanda	1.468.517	1.478.510	2.145.327	2.790.637	2.573.554	4.187.505	5.650.192	2.871.093	3.682.519	4.214.592	4.292.402
İspanya	1.624.400	2.255.012	2.722.180	4.080.409	4.956.123	3.750.430	6.178.545	2.430.926	3.265.023	3.758.892	3.466.088
İngiltere	77.279	-17.858	104.438	333.568	1.237.696	1.025.207	1.600.345	416.150	522.378	1.843.422	2.384.729
Belçika	181.957	396.130	246.361	1.136.814	1.469.938	485.250	1.197.288	358.332	1.143.258	1.289.033	1.260.915
Portekiz	290.766	495.322	801.247	1.602.311	1.527.703	859.443	1.812.799	631.328	710.890	1.297.180	1.090.902
S.İrlanda	-31.073	-55.407	-65.026	-93.567	-80.192	-130.323	-131.460	-80.880	-153.771	-43.434	610.947
Slovakya	-606	-434	-548	-4.092	-12.351	-16.745	-29.529	-26.375	0	-23.931	0
G.Kıbrıs	-5.633	-2.427	-2.897	-4.104	3.444	4.177	5.195	-2.896	38.586	-1.522	-2.849
Lüksemburg	-7.360	-11.128	-8.695	-22.718	-10.905	-22.555	-33.004	-26.990	-25.271	-19.529	-15.094
Estonya	-2.339	-4.062	-2.254	25	-2.227	-126	-2.657	-20.260	-22.304	-9.575	-20.387
Malta	8.988	46.532	29.069	6.666	19.020	48.167	49.695	146.606	118.230	25.519	-30.593
Danimarka	-55.998	-50.327	-67.945	-35.669	-208.411	-132.906	-124.041	-193.148	-95.109	-109.483	-43.807
Litvanya	-5.498	-3.339	-3.583	-7.429	-6.511	-31.802	-69.797	-47.904	-45.513	-16.863	-47.149
Macaristan	-28.050	-36.069	-36.586	-73.716	-101.645	-108.445	-62.249	-61.889	-62.232	-101.517	-114.444
Bulgaristan	-36.896	-20.248	-14.340	-58.490	-21.063	-114.829	-133.602	-142.856	-65.418	-146.492	-117.222
Yunanistan	4.963	47.513	76.788	63.461	-34.741	28.769	59.305	-99.434	-149.383	-281.001	-166.536
Çek C.	-34.743	-44.405	-79.252	-122.934	-143.166	-135.958	-132.127	-189.598	-184.847	-170.804	-208.151
Letonya	-4.740	-5.507	-1.980	-6.789	-24.092	-15.014	-13.133	-123.150	-123.981	-147.958	-235.708
Slovenya	27.248	-12.599	-3.646	22.339	-15.564	-25.187	-15.281	-46.544	-50.256	-99.329	-256.335
Finlandiya	-94.691	-112.304	-137.199	-91.720	-89.402	-252.996	-211.904	-259.180	-292.654	-280.687	-273.194
Fransa	-143.182	-123.271	-468.152	123.028	199.664	-513.902	-133.340	-1.735.544	-2.343.629	-581.793	-309.158
Polonya	-84.119	-84.240	-107.489	-170.878	-119.565	-242.511	-245.522	-57.052	-308.850	-366.489	-323.364
Avusturya	-108.247	-126.600	-166.833	-188.857	-235.771	-359.115	-311.289	-266.132	-313.793	-347.014	-351.754
İsveç	-84.330	-235.624	-320.352	-434.790	-238.915	-335.865	-242.974	-316.269	-273.204	-356.875	-520.808
Romanya	-12.993	-60.194	-52.229	-60.234	-71.400	-107.271	-173.716	-153.146	-239.269	-351.830	-603.084
Almanya	-426.831	-604.395	-969.915	-22.554	-1.080.261	-1.543.907	-2.094.891	-2.431.154	-1.998.061	-2.059.915	-2.353.002

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 78: Cezayir'in AB'ye (AB 27) İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	12.183.156	14.619.279	17.327.531	25.590.078	28.686.030	26.205.413	41.245.442	23.185.536	28.009.372	37.279.220	39.767.131
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	11.804.178	14.274.961	16.977.337	25.158.144	28.044.292	25.649.691	40.435.677	22.813.149	27.544.786	36.493.218	39.071.740
Anorganik kimyasallar	131.908	101.923	105.092	140.476	148.499	154.452	327.771	187.152	228.968	406.147	398.368
Tuz; күkürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	9.353	5.441	9.128	6.999	15.799	19.781	49.710	18.083	24.516	74.436	104.964
Şeker ve şeker mamulleri	164	19	1.683	1.830	2.370	1.617	1.729	7.886	5.570	121.251	50.510
Organik kimyasal ürünler	25.741	36.266	18.903	28.559	60.110	38.152	55.292	14.468	39.167	41.720	33.944
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	20.635	13.016	9.671	6.645	11.654	9.812	15.516	9.611	11.141	16.036	18.004
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	14.418	14.561	12.444	16.488	17.197	19.484	16.684	11.179	18.169	14.664	16.512
Cam ve cam eşya	0	1	0	221	4	161	14.354	11.858	19.841	22.077	13.614
Demir ve çelik	78.252	30.359	69.175	39.914	101.648	108.929	109.269	28.343	13.941	18.475	11.679
Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	4.293	3.802	5.683	5.357	5.969	5.572	8.098	5.438	6.067	6.983	6.229
Çinko ve çinkodan eşya	15.601	18.845	16.434	24.696	49.067	32.908	33.807	24.771	47.096	22.706	6.095
Metal cevherleri, cüruf ve kül	425	499	364	53	1.183	2.528	281	296	1.039	7.324	5.228
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	5.425	6.419	9.034	11.492	11.453	12.466	12.108	7.377	5.009	5.757	5.050
Adi metallerden aletler, bıçaklı eşyası ve sofrata takımları vb.	1.749	1.830	2.006	407	417	1.868	5.747	5.528	3.847	1.120	4.043
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	2.073	3.657	2.309	2.300	12.853	4.147	3.528	2.070	5.127	2.614	3.904
Mantar ve mantardan eşya	6.239	9.426	11.604	11.109	10.784	9.426	8.446	2.301	1.488	4.493	3.058
Kakao ve kakao müstahzarları	1.978	5.609	5.298	6.549	4.392	4.610	6.720	4.279	2.705	1.395	2.320
Kauçuk ve kauçuktan eşya	94	696	1.455	1.789	8.365	5.297	6.321	4.326	2.934	2.871	2.311
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	439	1.360	1.972	4.995	4.171	5.301	4.337	6.027	4.827	3.150	2.094
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	5.356	12.414	4.252	5.065	4.183	9.088	8.836	4.627	4.091	3.467	1.792
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	2.843	1.066	1.234	1.710	2.349	1.495	2.273	1.873	3.560	570	1.464
Gübreler	12.076	32.732	28.776	38.703	4.806	1.850	1.794	0	1.343	0	924

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 79: Cezayir'in AB'den (AB 27) İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	6.894.277	8.059.443	10.093.008	10.821.639	11.761.893	14.345.653	20.867.470	20.569.691	20.610.889	24.601.049	26.332.291
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	530.685	610.716	961.187	1.003.270	1.093.061	1.553.041	1.758.698	1.822.494	1.587.802	2.031.808	3.727.441
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	65.096	74.848	88.458	111.538	113.846	196.192	446.049	387.502	726.045	930.091	3.332.958
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	1.706.516	1.976.094	2.299.916	2.101.832	2.309.866	2.688.138	3.568.520	4.498.555	4.516.966	4.484.952	3.250.006
Demir ve çelik	126.375	182.645	204.208	323.673	729.834	1.104.302	2.874.386	2.188.201	1.778.683	2.717.074	3.172.220
Eczacılık ürünleri	509.096	587.196	761.519	835.780	965.202	1.042.174	1.399.845	1.272.380	1.264.704	1.451.840	1.613.009
Hububat	395.284	410.073	543.895	621.356	682.959	859.379	1.755.215	1.378.267	1.076.255	2.400.129	1.313.160
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	576.182	945.710	1.195.598	1.461.284	1.154.107	1.225.158	1.776.900	1.893.632	1.549.779	1.676.619	1.312.407
Plastikler ve mamulleri	231.501	248.632	308.368	312.929	378.438	470.332	713.755	628.029	632.181	706.635	715.269
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	174.680	226.407	235.834	236.736	372.420	558.212	540.473	492.550	587.226	619.297	650.650
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	353.475	364.159	522.090	343.372	299.654	582.516	738.145	403.736	605.173	884.642	643.918
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	171.467	171.958	234.043	233.278	286.699	361.763	452.475	360.012	447.427	564.574	628.595
Demir veya çelikten eşya	339.627	400.233	471.551	505.726	889.672	814.726	1.158.019	1.409.263	1.762.991	1.178.479	627.315
Muhtelif kimyasal maddeler	126.365	135.137	186.137	170.868	192.667	260.517	317.368	282.652	377.019	424.225	384.320
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	124.854	89.497	87.213	44.103	27.924	52.322	125.070	162.056	96.918	102.510	356.952
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	18.263	13.701	14.883	15.157	36.548	47.674	79.017	120.472	180.330	247.246	294.815
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	165.756	217.013	251.505	252.006	328.495	337.786	422.914	351.265	313.637	411.420	288.563
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	54.470	83.473	44.677	47.279	55.086	70.321	75.896	72.645	188.248	145.057	281.313
Organik kimyasal ürünler	70.988	82.176	97.595	132.401	136.769	125.057	167.861	156.709	171.135	212.277	251.791
Bakır ve bakırdan eşya	28.561	19.117	32.363	47.871	113.704	168.509	237.913	150.962	183.488	244.010	223.510
Kauçuk ve kauçuktan eşya	75.826	79.424	111.111	85.618	84.824	109.956	129.761	141.424	173.209	199.253	207.749
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	54.355	62.473	73.463	67.579	99.692	115.111	138.690	143.665	159.415	188.613	205.141
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	64.904	57.993	72.584	73.076	77.016	97.516	110.488	115.913	132.914	176.050	191.355
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar; boyalar, pigmentler vb.	51.998	55.806	71.527	75.645	87.371	104.249	132.613	121.530	134.710	169.648	164.720
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	6.599	4.851	11.460	8.929	11.553	29.209	60.909	92.236	91.721	137.749	164.626

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 80: Cezayir'in AB (AB 27) ile Dış Ticaret Dengesinde Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	5.288.879	6.559.836	7.234.523	14.768.439	16.924.137	11.859.760	20.377.972	2.615.845	7.398.483	12.678.171	13.434.840
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	11.739.082	14.200.113	16.888.879	25.046.606	27.930.446	25.453.499	39.989.628	22.425.647	26.818.741	35.563.127	35.738.782
Anorganik kimyasallar	85.775	55.800	46.800	72.107	61.834	56.975	183.179	80.150	143.749	256.086	266.994
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	17.904	11.294	8.324	5.764	11.018	8.927	13.660	6.246	10.007	14.073	14.743
Tuz; күкүрт; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	-45.117	-78.032	-35.549	-40.280	-39.287	-50.540	-26.186	-54.562	-163.732	-70.621	-176.349
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	-64.895	-57.983	-72.502	-72.853	-76.923	-97.515	-110.488	-115.911	-132.883	-175.941	-191.346
Aluminyum ve aluminyumdan eşya	-46.769	-52.173	-69.816	-59.826	-74.842	-109.125	-127.436	-143.048	-156.685	-187.188	-205.126
Kauçuk ve kauçuktan eşya	-75.732	-78.728	-109.656	-83.829	-76.459	-104.659	-123.440	-137.098	-170.275	-196.382	-205.438
Organik kimyasal ürünler	-45.247	-45.910	-78.692	-103.842	-76.659	-86.905	-112.569	-142.241	-131.968	-170.557	-217.847
Bakır ve bakırdan eşya	-13.186	2.078	-16.731	-2.004	-17.371	-99.176	-164.343	-149.742	-182.631	-244.010	-223.509
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-161.152	-215.461	-250.566	-250.674	-326.700	-333.322	-418.981	-348.258	-312.653	-410.421	-287.872
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	-18.125	-13.522	-14.633	-15.157	-36.515	-47.371	-76.589	-120.472	-179.967	-247.244	-294.810
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	-122.781	-85.840	-84.904	-41.803	-15.071	-48.175	-121.542	-159.986	-91.791	-99.896	-353.048
Muhtelif kimyasal maddeler	-126.256	-135.056	-185.223	-170.587	-192.111	-260.316	-316.589	-282.563	-376.546	-424.212	-384.252
Demir veya çelikten eşya	-337.192	-397.246	-466.691	-500.507	-889.159	-812.552	-1.155.029	-1.408.850	-1.762.417	-1.177.695	-627.093
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-171.439	-171.943	-233.659	-232.122	-285.612	-360.326	-450.616	-359.788	-446.470	-564.505	-628.528
Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları; tabii bal vb.	-353.465	-364.151	-522.089	-343.372	-299.378	-582.512	-738.145	-403.736	-605.173	-884.642	-643.918
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	-174.323	-226.405	-235.812	-236.726	-372.396	-558.158	-540.470	-492.541	-587.225	-619.297	-650.650
Plastikler ve mamulleri	-231.189	-248.525	-308.136	-304.511	-353.571	-458.164	-710.234	-627.783	-632.073	-706.546	-714.861
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-573.339	-944.644	-1.194.364	-1.459.574	-1.151.758	-1.223.663	-1.774.627	-1.891.759	-1.546.219	-1.676.049	-1.310.943
Hububat	-395.283	-410.072	-543.895	-621.356	-682.959	-859.374	-1.755.215	-1.378.246	-1.076.250	-2.400.124	-1.313.160
Eczacılık ürünleri	-508.751	-586.740	-760.982	-835.544	-961.432	-1.041.103	-1.399.125	-1.271.277	-1.264.447	-1.451.568	-1.612.601
Demir ve çelik	-48.123	-152.286	-135.033	-283.759	-628.186	-995.373	-2.765.117	-2.159.858	-1.764.742	-2.698.599	-3.160.541
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-1.701.160	-1.963.680	-2.295.664	-2.096.767	-2.305.683	-2.679.050	-3.559.684	-4.493.928	-4.512.875	-4.481.485	-3.248.214
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-529.820	-610.599	-960.983	-1.002.757	-1.090.381	-1.552.975	-1.758.146	-1.822.316	-1.587.147	-2.031.794	-3.727.273

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 81: Cezayir'in Çin'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	77.467	89.356	248.531	273.189	13.842	1.106.294	503.332	874.397	1.173.443	2.173.826	2.596.663
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	64.004	87.056	248.391	272.458	20	1.092.754	492.948	865.979	1.157.999	2.168.692	2.589.885
Barut ve patlayıcı maddeler; pirotekni mamulleri; kibritler; piroforik alaşımlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3.490

Tablo 82: Cezayir'in Çin'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	341.759	518.810	915.860	1.333.054	1.707.751	2.389.400	4.066.949	4.750.577	4.605.097	4.737.289	5.964.816
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	69.884	87.313	178.368	256.244	322.334	458.400	767.729	897.733	1.005.573	1.079.024	1.454.601
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	19.300	43.492	85.218	172.014	196.872	366.904	756.039	860.172	693.898	878.841	1.249.603
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	50.010	100.099	215.464	234.356	317.150	284.103	404.706	435.087	527.963	603.887	880.282
Demir veya çelikten eşya	12.584	28.393	42.035	104.556	309.771	517.360	1.133.006	1.445.038	1.022.389	415.746	373.288
Kauçuk ve kauçuktan eşya	13.049	16.855	32.852	46.678	43.490	48.561	74.097	102.009	125.412	159.270	256.151
Mobilyalar, yatak takımları vb.	5.093	8.012	17.485	24.997	32.483	56.301	95.405	88.525	139.626	148.176	178.776
Plastikler ve mamulleri	5.959	9.710	14.699	24.898	33.399	56.032	83.419	110.818	105.772	119.708	139.130

Tablo 83: Cezayir'in Çin ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)											
Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-264.292	-429.454	-667.329	-1.059.865	-1.693.909	-1.283.106	-3.563.617	-3.876.180	-3.431.654	-2.563.463	-3.368.153
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	59.853	85.379	248.018	271.612	-10.815	1.081.556	490.567	863.861	1.157.707	2.168.186	2.589.763
Plastikler ve mamulleri	-5.959	-9.702	-14.699	-24.834	-31.028	-56.032	-83.419	-110.815	-105.716	-119.626	-138.892
Mobilyalar, yatak takımları vb.	-5.093	-8.012	-17.485	-24.990	-32.483	-56.301	-95.405	-88.522	-139.626	-148.176	-178.776
Kauçuk ve kauçuktan eşya	-13.049	-16.855	-32.852	-46.678	-43.490	-48.561	-74.097	-102.009	-125.412	-159.270	-256.151
Demir veya çelikten eşya	-12.584	-28.393	-42.035	-104.556	-309.771	-517.027	-1.133.006	-1.445.033	-1.022.389	-415.740	-373.287
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-50.010	-100.099	-215.464	-234.179	-316.939	-283.806	-403.728	-434.908	-527.905	-603.868	-880.282
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	-19.299	-43.492	-85.218	-172.014	-196.872	-366.904	-756.039	-860.172	-693.898	-878.841	-1.249.603
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-69.884	-87.313	-178.346	-256.244	-322.334	-458.308	-767.543	-897.314	-1.005.572	-1.078.877	-1.454.588

Kaynak: ITC-Trade Map

4.3. Türkiye'nin Dış Politikasında Kuzey Afrika Bölgesi

Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri üç ayrı dönem olarak ele alınabilir. İlk dönem, Osmanlı Devleti'nin Afrika ile hatırı sayılır ilişkilerinin olduğu döneme tekabül eder ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasına kadarki Osmanlı Devleti'nin Afrika ile ilişkilerini kapsar. 1923 ile 1998 yılları arasındaki süreç ise, Türkiye-Afrika ilişkilerinin en düşük seviyede olduğu ikinci dönem olarak görülebilir. 1998 yılından sonra Afrika Eylem Planı'nın kabulüyle birlikte Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi yeniden canlanmış, 2005 yılından sonra da üst seviyeye ulaşmıştır.¹⁰²

Osmanlı Devleti döneminde özellikle kıtanın kuzeyindeki ülkelerle ilişkilerde, bölgede var olan Osmanlı hakimiyeti nedeniyle bir süreklilik bulunmaktaydı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan 1990'lı yılların sonuna kadar, kıtadaki ülkelerle ilişkiler minimum düzeyde seyretti. Bu dönemde Türkiye'nin ne tutarlı bir Afrika politikası ne de Afrika'ya açılma gibi bir niyeti bulunmaktaydı. Fakat, tarihsel olarak Osmanlı Devleti'nin hüküm sürmüş olduğu kıtanın kuzeyindeki Arap ülkeleriyle, kıtanın geri kalanına oranla hep daha yoğun ilişki içinde olundu. Bu nedenle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) gibi resmi kurumlar, kıta ile olan ticaret hacmine ilişkin ithalat ve ihracat verilerinde Afrika kıtasını, "Kuzey Afrika" ve "Diğer Afrika" şeklinde ikiye ayırarak vermişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni kurulan Cumhuriyet'in uluslararası alanda laik bir devlet olarak tanınması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bir uzantısı olarak görülmesini engelleme isteği, Türkiye'nin islam ülkeleri ile ilişkilerinin göz ardı edilmesinde önemli bir faktör idi. Bu sebeple, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklar üzerinde kurulan devletler ile, özellikle de Arap komşuları ile arasına mesafe koymayı tercih etmiştir.¹⁰³

Kurulduğu andan itibaren yüzünü Batı'ya dönmeyi ve Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi ilk planda tutan Türkiye Cumhuriyeti için, İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını henüz kazanmış Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek çok elzem

¹⁰² Mehmet Özkan, "Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects", **SETA Policy Brief**, No:22, 2008, s.2

¹⁰³ Sedat Aybar, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2008, s.290

görülüyordu. Bu dönemde, “ileri” Batı uygarlığının bir üyesi olarak kabul edilme yolunda çaba gösteren bir ülkenin yolunun, ilerleme sürecinde henüz “emeklemekte” olan Afrika Ülkelerinkineyle çakışması çok zordu. Batı dünyasıyla yakınlaşma devam ederken, ısrarla Afrika ülkeleri görmezden gelinmeye devam edilmiştir. O dönemde, Türkiye’nin güvenliğini sağlamak için Batı ittifak sisteminde yer almak, Türk yetkililer için çok daha büyük önem arz etmekteydi.

Türkiye, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını en son tanıyan ülkelerden biri olmuş ve kıtadaki pek çok ülkeyle uzun yıllar diplomatik ilişki kurmamıştır.

Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştirme çabası sonucunda ortaya çıkan krizde, Türkiye yine müttefikleri İngiltere ve Fransa’nın yanında yer almıştır.

116 üyesi olan Bağlantısızlık Hareketi’nin ortaya çıkışında oldukça önemli bir yere sahip olan Bandung Konferansı’nda (1955), Türkiye bağımsızlıklarını yeni kazanmış ya da kazanmak üzere olan Asya-Afrika ülkelerine karşı kendi tarihi ile çelişir yönde bir tavır takınmış, uluslararası sistemde kendi başlarına var olabileceklerini kanıtlamak isteyen Asya-Afrika ülkelerinin karşısına tam anlamıyla karşıt tezlerle çıkmış, ikiye bölünmüş dünyada, bu iki bloğun dışında tarafsız kalacağını ilan eden Asya-Afrika ülkelerine, Türk tarafınca bir seçim yapmalarının zorunlu olduğu ısrarla dikte edilmeye çalışılmış ve bu ülkeler hayal kırıklığına uğratılmıştır.

Türkiye’nin bu gibi dış politika tercihleri birçok Afrika ülkesi ile ilişkilerini gerginleştirmiş, bunun sonucunda kıtadaki ülkelerle ilişkileri uzun yıllar düzelmemiştir.

Türkiye, bu politikaların bedelini ilerleyen yıllarda, özellikle Kıbrıs konusu uluslararası gündeme taşındığında çok ağır bir şekilde ödemiş, Kıbrıs konusunda uluslararası desteğini yitirmiştir.

1970’li yıllardan 1990’lı yılların sonuna hatta 2000’li yılların başına gelinceye kadar, Türkiye’nin kıta ülkeleriyle ilişkileri asgari düzeyde kalmıştır.

Ancak 1990’lı yılların başında Soğuk Savaş’ın ürünü iki kutuplu sistemin sonunun gelişi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de dış politikanın gözden geçirilmesi

zorunluluğunu doğurdu. Son yıllarda Türkiye’de Afrika’ya olan ilgi, kıtanın uluslararası sistemdeki önemine paralel olarak gerek ekonomik gerekse siyasi alanda artmıştır.

2000’li yılların başında, büyük güçlerin rekabet alanlarını Afrika’ya yöneltmeye başlamasıyla kıta, Berlin Konferansı¹⁰⁴ esnasında olduğu gibi kağıt üzerinde olmasa da, giderek yeni bir “paylaşımın” eşiğine geldi. Günümüzde Avrupa Birliği, Çin ve ABD başta olmak üzere, Japonya, Hindistan, Brezilya ve Rusya gibi büyük güçler, kıtadan en büyük payı kapmak amacıyla birbirleriyle yarışmaktalar.¹⁰⁵

Türk Dış Politikasında Afrika’ya yönelik derin bir bakış farkı oluşması, Avrupa Birliği’ne üye olma sürecinde yaşanan hayal kırıklığı ve Afrika’nın iktisadi alanda sahip olduğu potansiyel gibi pek çok faktöre bağlı olarak, 1990’lı yıllarda Türk dış politikasında Afrika kıtasına yönelik artan bir ilgi oluşmuştur.¹⁰⁶

S. Gülten Ayman tarafından Türk dış politika seçkinleri (parlamentarler, diplomatlar, askerler, köşe yazarları ve akademisyenler) üzerinde 1999’da MERC (Middle East Research Competition) ödülü ile yürütülen “The Role of Belief Systems in the Turkish Foreign Policy Making Towards the Middle East - Ortadoğu’ya Yönelik Türk Dış Politikasında İnanç Sistemlerinin Rolü” konulu araştırmada Ortadoğu algısı araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre;

“Türk seçkinleri bölgeyi genellikle bir “İslam coğrafyası”, “Arapların yaşadığı bir yer”, “az gelişmiş”, “bir çatışma bölgesi” ve “petrol zengini olduğu için Batının böl ve yönet politikalarına sahne olan bir yer” olarak görmektedirler. Türk seçkinleri İsrail’i “Batılı”, “seküler”, “demokratik” olarak tanımladıkları ve İsrail’in ABD ile olan sıkı bağlarını dikkate aldıkları ölçüde onu Ortadoğu’nun bir parçası değil Batı’nın bir parçası olarak algılamak eğilimindedirler.

¹⁰⁴ Sömürgeciliğin resmi başlangıcı olarak kabul edilen Berlin Konferansı (1884-1885), Avrupalı devletlerin Afrika ülkelerini paylaştığı ve bu ülkelerin bugünkü siyasi, sosyal ve kültürel durumlarına birincil derecede etki etmiş olan sömürgecilik tarihinin dönüm noktalarından biridir. Konferans, 1884 yılında Portekiz’in talebiyle Alman lider Bismarck’ın büyük batı güçlerini Afrika toprakları konusundaki belirsizliği müzakere etmek amacıyla görüşmeye çağırmasıyla toplanmıştır. 1914 yılına gelindiğinde konferansa katılan ülkeler Afrika’yı aralarında paylaşmışlardır.

¹⁰⁵ Elem Eyrice Tepeciklioğlu, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye Afrika İlişkileri”, Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2012, ss.59-80

¹⁰⁶ Mehmet Özkan & Birol Akgün, “Turkey’s Opening to Africa”, *Journal of Modern African Studies*, No:48-4, 2010, s.526

Özelikle asker-sivil bürokrat kesimlerde Ortadoğu'nun, "içinden çıkılmaz bir bataklık" ve "tuzak" gibi olumsuz çağrışımları bulunmaktadır. Ayrıca "paramparça olmuş" bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Din ve tarih ortaklığını önemseyen islamcı seçkinler dışında hemen hemen tüm Türk dış politika seçkinlerine egemen olan görüş; Ortadoğu bölgesindeki sorunların Türkiye'nin tutumu ne olursa olsun çözümlenemeyecek ve hatta Türkiye'yi de içine alabilecek kadar tehlikeli olduğu yolundadır.

"Ortadoğu'daki çatışmaları kalıcı nedenlere bağlayan ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki olayların gidişatını değiştirebileceğine genellikle inanmayan Türk dış politika seçkinlerinin Ortadoğu ile çok fazla ilgilenilmemesini aşağıda sıralanan nedenler çerçevesinde açıkladıkları görülmektedir:

- Ortadoğu'yla daha fazla ilgilenirsek, çatışma taraflarından birini veya diğerini desteklemek zorunda kalacağız,
- Ortadoğu'yla daha fazla ilgilenirsek, sorunların içine çekilip onların bir parçası olacağız,
- Araplar, Osmanlı geçmişini yanlış yorumlamalarından kaynaklanan psikolojik nedenlerden ötürü Türkiye'nin Ortadoğu'yla daha fazla ilgilenmesini istemez,
- Ortadoğu'da lider rolü oynamak için rekabet eden bazı ülkeler (Mısır ve Suriye) var ki Türkiye'nin nüfuzunu kendi amaçlarına yönelik bir engel olarak görecektir,
- Batılı müttefiklerimiz Türkiye'nin Ortadoğu için kendi projelerine sahip olmasını ve kendi başına hareket etmesini hoş karşılamayacak,
- Türkiye'nin büyük bir güç potansiyeli olsa da çözmesi gereken iç sorunları var; bu yüzden Ortadoğu'ya odaklanarak değişim ve barış yolunda güçlü bir etki yaratması mümkün değil,
- Türkiye ile olan sorunlar bağlamında, sorunları yaratan Türkiye değil, Türkiye'nin komşuları. Öyleyse, çözüm yolunda önce onların Türk devletine daha fazla iyi niyet ve saygı ile yaklaşımları gerekli,

- Ortadoğu siyasetine etki edebilecek ekonomik kaynaklara sahip değiliz.”¹⁰⁷

Bu çalışma, Türk dış politikasında Ortadoğu bölgesine yönelik algıları çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu algı müvacehesinde Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerine ivme kazandırması beklenemezdi, bir şeylerin değişmesi gerekiyordu.

Akademisyen, büyükelçi ve nihayet Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Stratejik Derinlik adlı kitabında, Türkiye'nin potansiyel gücü ve imkânlarına yönelik değerlendirmelerde bulunmakla kalmamakta, adeta edilgen dış politika geleneğine ve bunu savunan siyasi elitlere de cevap vermektedir. "Bu kimliksiz seçkinler, kritik dönemlerde ön plana çıkıp belirleyici olmaktan çok, fark edilmemeye ve inisiyatif kullanmamaya şartlanmışlardır. Ülkelerini dünya gündeminde etkin bir konumda tutmak yeni mesuliyetler getireceği için edilgen olmayı daha emin ve risksiz bir siyaset olarak görürler. Gündemler belirlendikten sonra müzakere masasının bir ucuna ilişmeye çalışırlar.”¹⁰⁸

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde gündeme gelen “Osmanlıcılık” kavramı, imparatorluğun toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir iç politika önerisi idi. Bugün dile getirilen “Yeni Osmanlıcılık” kavramı ise, Türkiye’nin uluslararası politik hamlelerinin tamamına birden verilen isim halini almaya başlamıştır.

Dışışleri Bakanı ve bu politikanın mimarı Ahmet Davutoğlu, Türkiye’nin izlemekte olduğu dış politikaya muhalefet edenlerin “Yeni Osmanlı” diye nitelediği yönelimin yayılmacı bir özellik taşımadığını ifade etmekte, bu tanımlamaya karşı çıkmakta ve “komşularla sıfır sorun” sloganını tercih etmektedir.

Davutoğlu, Türkiye'nin son yıllarda dillerden düşmeyen "eksen"ini ‘Stratejik Derinlik’ adlı kitabında detaylı bir şekilde tartışmıştır. Davutoğlu, "Ne coğrafi ne de tarihi olarak Avrupa'dan kopabilir" diyerek nitelediği Türkiye'nin bölgedeki rolünün de bir an evvel farkına varması gerektiğini ifade etmekte, Türkiye'ye merkez ülke rolü biçmekte ve bu rolü hakkınca oynaması lazım geldiğini belirtmektedir. "Tarihte edilgen değil etken

¹⁰⁷ S. Gülden Ayman, “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 1, Sayı 1, 2006, ss.7-8

¹⁰⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s.33

olmak, tarihi okumak değil yazmak iddiasındaki her toplum, önce içinde bulunduğu sabit veriler olan zamanı ve mekânı yeniden yorumlamak zorundadır."¹⁰⁹

Eksen kayması eleştirilerine verdiği cevaplarda Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu sürekli şekilde eleştirilerin niyetini sorgulamış, bu tartışmaların arkasında başka kaygıların yattığını ileri sürmüştür. Batı'ya sırt dönme iddialarına verdiği bir cevapta ise Davutoğlu "Eksen kayması tartışmasını Türkiye üzerinde psikolojik baskı oluşturmak, Türkiye'yi savunmacı reflekslere mahpus etmek için yapıyorlar. Uluslararası ilişkilerin öznesi olmaya çalışan Türkiye'yi tekrar nesne yapmaya çalışıyorlar. İki gün önce Brüksel'deydik, bugün Bişkek'teyiz. Bizim eksenimiz bu kadar geniş. Ne yaptığımızı biliyoruz. Bunu da her bir dış politika hamlesinde de birilerini ikna etmek zorunda değiliz. Bunları Türkiye'nin âli çıkarları için yapıyoruz"¹¹⁰ demiştir.

Türkiye, bütün uluslararası politik hamlelerini "Yeni Osmanlıcılık" başlığı altında özetleme kolaycılığına kaçan yaklaşımları her kademede sıklıkla reddetmektedir. Ancak bu red edişlere rağmen, hiç kimse Türkiye'nin on yıllardır sürdürdüğü uluslararası politik yöntemleri aynen devam ettirdiğini düşünmüyor. Türk dış politikasında, Ahmet Davutoğlu isminin etkinliğine paralel olarak belirginleşen ve yükselen yeni bir anlayış var. Bu anlayışın etkileri, sonuçları ve halen yürüttüğü uluslararası manevralar rahatlıkla izlenebiliyor. Zaten açıklamalar dikkatle okunduğunda, yetkililerin, sürecin varlığına değil, bu yeni durumun, her bölge için farklı ve sayısız çağrışımları olan "Osmanlı" adıyla bağdaştırılarak özetlenmek istenmesine itiraz ettiği anlaşılıyor.

Türkiye, aktif uluslararası politika söylemini uzun yıllar önce devletin en üst düzey makamlarından defalarca işitmişti. Davutoğlu'nun yaptığı ise, bu söylemi hayata geçirmeye çalışmaktır. Bunu yaparken Türkiye'nin tarihten gelen avantajlarını oyunun en önemli kurallarından biri olarak ortaya koymaktadır. Davutoğlu, Newsweek Türkiye dergisindeki röportajında bu durumu şöyle ifade etmektedir;

"Türkiye coğrafi olarak çok yönlü bir ülke. Hem Avrupa hem de Asya kıtalarında topraklarımız var, Doğu Akdeniz üzerinden Afrika'ya da komşuyuz.

¹⁰⁹ Davutoğlu, a.g.e., s.560

¹¹⁰ Zaman Gazetesi, "Obama'ya Görüşmeyi Biz Haber Verdik", 5 Temmuz 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_obamaya-gorusmevi-biz-haber-verdik_1002765.html (Erişim:22.09.2013)

Hem Avrupa, hem Asya, hem Balkan, hem Kafkas, hem de bir Ortadoğu ülkesiyiz. Bağlantılarımızdan dolayı Karadeniz, Akdeniz, Hazar Denizi ve Körfez ülkesiyiz. Bu çok boyutlu coğrafya, Türk dış politikasına çok bölgesi ve çok boyutlu olması gereken bir karakter yüklüyor. İkinci olarak da biz Avrupa tarihinin parçasıyız. Türkiye arşivleri olmadan, Avrupa tarihini yazamazsınız. Kafkas, Balkan ve Ortadoğu halklarının hepsinin Türkiye'de akrabaları var. Türkiye'de Bosna'dakinden fazla Boşnak, Kafkas bölgelerinde yaşayanlardan daha çok Çeçen, Abhaz, İnguş yaşıyor. Kürt ve Araplar'ımız var. Bu ülkelerin bizden belirli beklentileri var. Soğuk Savaş dönemindeki durağan uluslararası ortamda sadece iki seçenek vardı; NATO ya da Varşova Paktı üyesi olmak. Soğuk Savaş'ın ardından oluşan dinamik durumla Türkiye de karakterine, etnik ya da dini kimliğine aldırmadan tüm bu bölgelerde aktif bir dış politika izlemek durumundaydı. Bu nedenle Türkiye için farklı eksenlerde güçlü bağlarının olması bir gereklilik. Türkiye'nin en kurumsal bağı, transatlantik ilişkileri. Türkiye NATO üyesi ve bu Türkiye'nin en güçlü bağı. Güvenlik ya da küresel politikalarla ilgili olarak Türkiye'nin bu türden sorumluluklar üstlendiği başka uluslararası örgüt yok. Türkiye dış politikasının temel amacı, Avrupa'yla entegrasyondur. Türkiye'nin Avrupalı kimliği sorgulanamaz. NATO üyeliği, AB ile müzakere sürecimiz ve AB'ye tam üyeliğimiz Türkiye'nin stratejik seçimleri, öncelikleri ve tercihleridir. Ancak bu güçlü bağlar Ortadoğu'yu, Asya'yı, Orta Asya'yı, Kuzey Afrika ya da Afrika'yı ihmal edebileceğimiz anlamına gelmiyor.”¹¹¹

Paul Salem tarafından Al-Hayat gazetesinde kaleme alınan makalede, Türk dış politikası şöyle değerlendirilmektedir;

“Türkiye Orta Doğu'daki tek modern ülke. Fonksiyonel ve demokratik bir siyasi sistemi, üretime dayalı bir ekonomisi var ve din ile laiklik, inanç ile bilim, bireysel ile kolektif kimlik, milliyetçilik ile hukukun üstünlüğü vs. arasında işleyen bir denge yakalamış durumda. Fas'tan Pakistan'a, bölgedeki hiç bir ülke bu şekilde başarılı olmuş değil. Gelecek İran, Mısır ve diğer Arap ülkelerinde değil ama Türkiye'de olabilir. Bu dönem, bölgede köklü bir tarihe sahip büyük

¹¹¹ Semin Gümüşel & Yenal Bilgici & Owen Matthews, “Türkiye, On Sene Sonra”, **Newsweek Türkiye**, 29 Kasım 2009, s.19

Sünni bir ÷lke olması hasebiyle, Orta Doğu’da Türk yüzyılıının başlangıcı olabilir. Türkiye’nin doğuya açılımının ana etmeni aynı zamanda ekonomiktir. Hızlı ve bir trilyon Dolar’a yaklaşan GSYİH’lik büyüyen bir ekonomi ile Türkiye’nin acil ihtiyaçları bulunmaktadır. Büyümesini besleyecek artan sayıda uzmanları ve yükselen enerjisi için yakınındaki pazarları garanti altına alması gerekiyor. Avrupa tecrübesine yakınlığı sayesinde, ulusal çıkarın ciddi şekilde bölgesel istikrar ve geniş bölgesel pazarlar ile bağlantılı olduğunu öğrendi. Son on yıldır sürdürdüğü dış politikası aktif olarak her yönde istikrar ve işbirliği arayışına dayanıyor.”¹¹²

Türkiye’nin Afrika kıtasına ve kıta ÷lkelerine yönelik ilgisinin altında; kısa, orta ve de uzun vadeli olmak üzere üç temel güdü olduğu iddia edilebilir. Bunlardan kısa vadeli olanı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliğı hedefi idi. Orta vadede kıta ÷lkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, uzun vadede ise bölgesel güç olma isteğı yatmaktadır.

1998 yılında kabul edilen “Afrika’ya Açılım Eylem Planı” çerçevesinde kıtadaki ÷lkelerle ilişkiler yeni bir boyut kazanmaya başlamış, 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından hazırlanan “Afrika ÷lkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi”nin ardından, kıtadaki ÷lkelerle olan ticari ilişkilerde gelişme yaşanmaya başlamıştır.¹¹³

AK Parti, iktidarının ilk iki yılında Irak Savaşı, Kıbrıs sorunu ve Avrupa Birliğı ile ilişkiler gibi Türkiye’yi doğrudan ve yaşamsal alanlarda ilgilendiren dış politika sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kaldığı için, Afrika 2005 yılına kadar “öncelikli” bir dış politika konusu olamadı.¹¹⁴

Türkiye’nin daha önce ihmal edilen bölgelere yönelik hızlı açılım süreci Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun sürekli çabaları sayesinde Afrika’da kendini ciddi bir şekilde göstermiştir.

¹¹² Paul Salem, “Could this be Turkey’s Century in the Middle East”, **Al Hayat International**, October 29, 2009, Alıntı, Cengiz Çandar, “Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları”, SETA Analiz, Ocak 2010, s.10

¹¹³ Elem Eyice Tepeciklioğlu, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye Afrika İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2012, ss.76-80

¹¹⁴ Özkan & Akgün, a.g.m., s.533

Türk Hükümeti tarafından 2005 yılının “Afrika Yılı” ilan edilmesini takiben Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek amacıyla atılan adımlar hızlanmıştır. Türkiye 12 Nisan 2005’te Afrika Birliği’nde gözlemci ülke statüsünü kazanmış, 2008 yılı başında düzenlenen zirvede Afrika Birliği Türkiye’yi stratejik ortak olarak ilan etmiştir.

18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul’da yapılan Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi’nde Afrika ülkeleriyle ilişkilerin değerlendirilmesi ve bu ilişkileri geliştirecek yeni adımlar belirlenmesi amacıyla “Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma ile Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi” başlıklı belgeler imzalanmış, ilişkilerin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda geliştirilmesi için 49 Afrika ülkesi ile, Afrika Birliği dahil 11 bölgesel ve uluslararası örgütün iştirakiyle işbirliği yol haritası belirlenmiştir.¹¹⁵

Türkiye 18 Şubat 2008 tarihinde Afrika Kalkınma Bankası (AFKB)’na üyelik için resmi başvurusunu yapmış olup, 29 Ekim 2013 tarihinde Türkiye’nin üyeliği resmîyet kazanmıştır. Türkiye, Banka’nın 78. üyesi olarak kabul edilmiştir. Kıta dışından 26. üye olarak seçilen Türkiye’nin haricinde kıta dışından ABD, Çin, Japonya ve Brezilya’nın da aralarında bulunduğu 25 ülke AFKB üyesidir.

Küresel devlerin yeni ilgi alanı Afrika’nın kalkınmasına imza atmaya hazırlanan Türkiye’nin Afrika Kalkınma Bankası üyeliğiyle Türk firmalarına Banka tarafından finanse edilen projelerde yer alma imkanı sağlanmıştır. Özellikle inşaat ve altyapı alanlarındaki projelerde Türk firmalarının daha fazla rol üstlenmesi beklenmektedir.¹¹⁶

Türkiye’nin 1998 ve 2005’te başlattığı inisiyatiflerle Afrika ülkeleriyle geliştirmeye çalıştığı ilişkiler, ticaretin yanında uluslararası ilişkilerde de meyvesini vermeye başlamıştır. 2008 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda yapılan oylamada, Türkiye Afrika ülkelerinin de önemli katkılarıyla 2009-2010 yılları için Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmiştir.

¹¹⁵ Tepeciklioğlu, a.g.m., s.86

¹¹⁶ TC Dışişleri Bakanlığı, Afrika Kalkınma Bankası, <http://www.mfa.gov.tr/afrika-kalkinma-bankasi.tr.mfa> (Erişim:6 Ocak 2014)

4.4.Barselona Süreci ile Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanının Oluşturulması ve Türkiye

27-28 Kasım 1995 tarihli Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları Konferansı'nda kabul edilen “Barselona Deklarasyonu”yla Avrupa Birliği'nin o dönemdeki 15 üyesinin Akdeniz'in güneyindeki 12 ülkeyle (Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin Yönetimi, Türkiye, Kıbrıs ve Malta) ilişkilerini düzenleyen ve o güne kadarki en kapsamlı politikası olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı oluşturulmuştur. Birlik, Barselona Süreci olarak da adlandırılan Ortaklık vasıtasıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi ülkeleri ile ilişkilerine siyasi-güvenlik, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla daha sistematik bir nitelik kazandırmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, Akdeniz Bölgesini jeopolitik, stratejik ve ekonomik bir bölge olarak tanımlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, birbiri ile ilişkili üç ayak üzerine kurulmuştur: Siyasi ve Güvenlik Ortaklığı, Ekonomik ve Finansal Ortaklık ile Sosyal ve Kültürel Ortaklık.

Başlangıçta sürece dahil olmayan Libya'ya ise, BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarının kaldırılması sonrasında 1999 yılında düzenlenen Stuttgart Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda gözlemci statüsü verilmiştir.¹¹⁷

Barselona Sürecinden önce Lome Konvansiyonu AB'nin geliştirmekte olan ülkelerle yaptığı en önemli tercihli ticaret antlaşmasıydı. 1975'te imzalanan Konvansiyon düzenli aralıklarla yenilenmiş ve Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri grubuna nihai mallar ve önemli düzeyde temel mallar için serbest giriş imkânı tanınmıştır.

Geliştirmekte olan ülkeler AB'nin anahtar ticari ortaklarıdır. Bu ülkeler arasında bulunan Akdeniz ülkeleri ile AB arasında birçok bağ mevcuttur. Bu ülkelerden gelebilecek büyük göç kitlesi riski, AB'nin bu bölgenin ekonomik gelişmesini tercihli ticaretle desteklemesinde ek bir motivasyon unsuru olmuştur.¹¹⁸

AB'nin Akdeniz bölgesine yaklaşımındaki değişimin en önemli nedeni Birliğin ekonomik ve politik nedenlerle bu bölgede yer alan ülkelerle ilişkilerini geliştirmek

¹¹⁷ Serah Kekeç, “Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklıkları ile Serbest Ticaret Anlaşmaları”, *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2010, Cilt 2, Sayı 24, s.86

¹¹⁸ Neslihan Yılmaz, “Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ve Türk Tarımının Uyum”, (*AB Uzmanlık Tezi*, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Ankara, 2008) s.21

istemesisidir. Burada sağlanacak barış ve istikrar, AB'nin kendi Hinterland'ı olarak gördüğü Akdeniz havzasını güvenli bir bölge haline getirecektir. Bu bağlamda, yapısal açıdan Akdeniz'in Kuzey'i ile Güney'i arasındaki siyasi, ekonomik ve demografik dengesizlikler Akdeniz'de Avrupa Birliği için yeniden yapılanmayı gerekli kılmıştır denilebilir. Diğer bir deyişle, siyasi açıdan farklı yönetim rejimlerine, ekonomik açıdan farklı ticari sistemlere ve demografik açıdan da eşit olmayan bir yapıya sahip olan Akdeniz'de karşılıklı sorunların ortaya çıkması, AB'yi Akdeniz'de yeniden yapılanmaya sevk ettiğini söylemek mümkündür. Fakat, AB'nin uygulamaya çalıştığı tek taraflı tercihli ticaret politikası Akdeniz ülkelerinin büyüme ve kalkınmasına yardımcı olmamış, gereken uyarıcı etkiyi yapmakta yetersiz kalmıştır.¹¹⁹

Barselona Süreci kapsamında 1995 yılında güney ortakları ile Ortaklık Anlaşması müzakere etme yetkisini alan Avrupa Komisyonu, Suriye haricinde söz konusu ülkeler ile anlaşmaları 2 ila 7 yıl arasında bir zaman aralığında müzakere ederek akdetmiştir. Bu anlaşmaların imzalanmaları ve yasal onaylanma süreçleri sonrasında yürürlüğe girdikleri tarihler; Filistin (1997), Tunus (1998), Fas (2000), İsrail (2000), Ürdün (2002), Lübnan (2003), Makedonya (2004), Mısır (2004), Cezayir (2005), Hırvatistan (2005), Bosna Hersek (2008), Arnavutluk (2009). Yürürlüğe giren bu anlaşmalar ile 1970'lerin ilk kuşak ticaret anlaşmaları vasıtasıyla güney ülkelerine hâlihazırda sağlanmış olan Avrupa pazarına tercihli erişim imkânı, güney ülkelerinin AB lehine ticaretteki tarife ve diğer engelleri kaldırması ile karşılıklı liberalizasyona dönüştürülmüştür. Bu itibarla, Avrupalı ihracatçılar özellikle sanayi ürünlerinde Akdeniz'in diğer yakasındaki pazarlarda önemli avantajlar kazanmış ve bu durum Avrupa lehine ciddi bir ticaret sapması yaratarak üçüncü ülkeler için Akdeniz'de rekabeti bozucu bir etki doğurmuştur.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı her ne kadar Avrupa'nın güvenlik kaygıları sonucunda kurulmuş olsa da, ekonomik rasyonelite temelinde oluşturulmuştur. Zira Akdeniz'in çevresinde AB için barış ve istikrarın oluşturulması ve korunmasının ancak bölgede bir refah alanının yaratılmasıyla mümkün olacağı inancı Barselona Süreci'nin çıkış noktasıdır. Bu itibarla, Birlik, Ekonomik ve Finansal Ortaklık ayağıyla, Akdeniz'in güneyinin sosyo-ekonomik gelişimi için kuzey-güney ve güney-güney arasında ekonomik

¹¹⁹ Mesut Eren, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar", **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, Sayı 98, Ocak 2013, s.31

ve ticari bütünleşmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, Barselona Deklarasyonu ile Akdeniz Havzasında, 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı'nın oluşturulması öngörülmüştür.

2010 yılında oluşturulması kararlaştırılan Serbest Ticaret Alanı, Birlik ve güney ülkeleri ile güney ülkelerinin kendi aralarında imzalayacağı serbest ticaret anlaşmaları ağı vasıtasıyla oluşturulabilecek ve bu alanda, sanayi ürünleri herhangi bir tarife ve tarife dışı engel olmaksızın serbest dolaşabilecek, tarım ürünleri ticareti de tarafların tarım politikaları izin verdiği ölçüde karşılıklı tercihli Pazar erişimi çerçevesinde tedrici olarak serbestleştirilecekti. Deklarasyon'da iş kurma hakkı, hizmetler ticareti ve sermayenin dolaşımı gibi ticaretle ilişkili birçok alanda da tedrici serbestleşme öngörülmüştür.

Serbest ticaret anlaşmaları ağıyla 2010 yılında Akdeniz'de serbest ticaret alanı oluşturulması hedefi gerçekleşmemiş olmakla birlikte, Ortaklığın Akdeniz havzasında özellikle güvenlik ve istikrar alanı oluşturulması gibi diğer hedefleri göz önünde bulundurulduğunda geline aşama azımsanamayacak bir başarıdır. Avrupa Birliği, Suriye dışında tüm bölge ülkeleriyle tercihli ticaret anlaşmaları akdetmiş durumdadır.¹²⁰

Barselona Deklarasyonu 2000 yılına kadar ivmesini kaybetmekle birlikte, ticari boyutu 2000 yılında Marsilya'da gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları Konferansı ile yeniden canlandırılmıştır. Bu Konferansta 2001 yılından itibaren Avrupa-Akdeniz Bakanlarının her yıl toplanması kararlaştırılmıştır. Barcelona Süreci'nin tam olarak hedefine ulaşamamasının ardından 2008 yılında diğer bir Avrupa inisiyatifi olan, AB tarafından Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı güçlendirmeyi amaçlayan ve Barcelona Süreci'nin devamı niteliğindeki "Akdeniz İçin Birlik" projesi hayata geçirilmeye başlanmıştır. Akdeniz İçin Birlik, AB ile Akdeniz'e komşu ülkeleri bir çatı altında toplamayı amaçlayan bir platform olup, 14 Temmuz 2008'de Fransa'da yapılan bir zirveyle kurulmuştur.¹²¹

Mali yardımlar ve destekler Avrupa Birliği Akdeniz ilişkilerinin en önemli enstrümanlarından biri olarak kabul edilmektedir. AB, ortaklık çerçevesinde Akdeniz

¹²⁰ Serah Kekeç, a.g.m., ss.86-89

¹²¹ Harun Uçak, "Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikası", Muhsin Kar (Ed.), **Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye** içinde (113-144), Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2010, s.129

lkelerine anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesi sürecinde finansal anlamda katkıda bulunmak amacıyla 1995 yılında Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı (MEDA-Mediterranean Economic Development Area) programını başlatmıştır. MEDA Programı Avrupa Akdeniz İşbirliği uygulamasının temel mali yardım mekanizmasıdır. MEDA, işbirliği faaliyetlerinin tek mali aracı olup ekonomik geçiş süreci, ekonomik ve sosyal kalkınma, bölgesel ve sınır işbirliği olmak üzere üç alanda destekleri içermektedir.¹²²

1995'ten itibaren AB, MEDA ikili ve bölgesel projeleri için 8,8 milyar Euro tahsis etmiştir. Yapılan yardımlar gelişmişlik düzeyine göre belirlenmiştir. Mali yardımlar kapsamında İsrail en az payı alırken, Tunus en fazla payı alan ülke olmuştur. 2007-2013 döneminde Avrupa Komşuluk Politikası altında, ortaklar için finansman sağlayacak yeni Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) için 12 milyar Euro ayrılmıştır.

Avrupa Yatırım Bankası, Euromed ortaklığının diğer bir önemli fon kaynağıdır. 1974 yılından itibaren Avrupa Yatırım Bankası, Akdeniz lkelerindeki gelişme faaliyetlerine 14 milyar Euro tahsis etmiştir.¹²³

Gümrük Birliği'nin oluşturulmasından sonra, Türkiye tarafından imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşmalarının önemli bir kısmı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında Akdeniz ve Ortadoğu lkeleri ile imzalanmıştır. Türkiye, Avrupa Birliği'nin Akdeniz havzasına yönelik olarak oluşturduğu Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na katılım hususunda ilk yıllarda düşük siyasi bir profil sergilemiş olmakla birlikte, oluşumun tercihli ticaret anlaşmaları vasıtasıyla Akdeniz'de bir serbest ticaret alanı gerçekleştirmeyi hedefleyen ekonomik ayağına aktif bir biçimde katılım sağlamıştır. Gümrük Birliğinden kaynaklanan yasal zorunluluğunun yanı sıra, Türkiye'nin dış ticaretindeki bölgesel perspektifi bu yaklaşımında etkili olmuştur.

Avrupa pazarına yoğunlaşmanın aksine ticaret ortaklarını çeşitlendirmeyi hedefleyen Türkiye, 2000 yılında komşu ve evre ülkeler ile, 2003 yılında Afrika ülkelerine yönelik Ticareti Geliştirme Stratejilerini uygulamaya koymuştur. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın dokuz güney ülkesi, anılan ticaret stratejileri kapsamında yer

¹²² Nicholas Moussis, **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Ahmet Fethi (ev.), İstanbul, Mega Press, 2004, s.558

¹²³ Yılmaz, a.g.e., ss.90-91

aldığından Türkiye'nin dış ekonomik politika yapıcıları süreç kapsamında bu ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalanması yönünde büyük kararlılık göstermiştir.

Türkiye'nin uzun yıllara dayanan AB üyeliği hedefi ve diğer ülkelere kıyasla daha tartışmalı olan başvuru deneyimi, tam üyelik hedefine alternatif olabilecek herhangi bir oluşuma karşı hassas bir tepki oluşmasına neden olmuştur. Türkiye için, AB ile ilişkilerin kabul edilebilir tek platformu tam üyelik perspektifi olan katılım süreciydi ve ilişkilerin başka mecralara doğru sürüklenmesine sebep olabilecek girişimler kabul edilemezdi. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin potansiyel AB aday ülke yerine Akdenizli bir ortak ülke konumuna düşürülme kaygısı sürece yönelik politikalarda belirleyici olmuştur.

Fakat, Akdeniz pazarlarında payını kaybetme endişesi ile, Türkiye de güney ülkeleri ile STA akdetmeye yönelik müzakereleri başlatmıştır. Üstelik AB ile oluşturulan Gümrük Birliği'nden dolayı Türkiye, Akdeniz ülkelerinin Birlik üzerinden sanayi ürünleri ihracatına açık hale gelmekteydi. Ancak, İsrail haricinde güney ülkeleri Türkiye ile tarifelerin sıfırlanacağı bir anlaşmanın müzakeresine derhal başlanması için gönüllü davranmamışlardır.

Mağrib ülkeleri Tunus, Fas ve Mısır başlarda Türkiye ile STA müzakerelerine kolaylıkla ikna edilememiştir. Bu ülkelerin AB ile sırasıyla 1998, 2000 ve 2004 yıllarında yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşmaları, Türkiye'nin Mağrib pazarında özellikle sanayi ürünlerinde Birlikten kaynaklanan rekabet baskısına maruz kalmasına yol açmaktaydı. Türkiye, Cezayir haricinde geleneksel olarak bu ülkeler ile ticaret fazlası verirken, söz konusu ekonomiler özellikle enerji kaynakları, tekstil ve tarım ürünlerine dayanan ihracat potansiyelleri ile Türkiye ekonomisine tamamlayıcı bir nitelik de sergilemekteydi. Bu sebeple, Türkiye söz konusu üç Mağrib ülkesi ile büyük oranda ekonomik rasyonalite ile STA müzakerelerini sürdürmüş, Fas ve Tunus'la 2004 yılında, Mısır'la 2005 yılında olmak üzere birbirine yakın tarihlerde STA'ları imzalamıştır. Söz konusu ülkeler arasındaki ekonomik rekabet de Türkiye ile STA'ların peş peşe imzalanmasında etkili olmuştur. Mağrib ülkeleri ile STA'lar yakın bir dönemde imzalanarak yürürlüğe girmiş olmasına karşın, ikili ticarete etkileri dikkate değerdir. Fas, Tunus ve Mısır'la 2005 yılında toplam 1,89 milyar Dolar olan ticaret hacmi 2012 yılına gelindiğinde 7,46 milyar Dolar seviyesine yükselmiştir. Anlaşmalar ile sağlanan tercihli pazar erişiminin yanı sıra,

Mısır başta olmak üzere Mağrib ülkelerine yönelik Türk yatırımlarında da büyük artışlar gözlemlenmektedir.

Gelinen aşamada, Barselona Süreci ortaklarından STA müzakereleri tamamlanamayan tek ülke Cezayir'dir. Söz konusu ülkelerle gerçekleştirilen STA müzakerelerinin seyrine bakıldığında, sürecin 2000'li yılların başında hızlandığı göze çarpmaktadır. Bu süreçte etkili olan faktörler incelendiğinde, öncelikle Avrupa Birliği ile anılan güney ortaklar arasındaki Ortaklık Anlaşmaları bu dönemde büyük oranda tamamlanmış ve bu durum Türkiye üzerinde söz konusu pazarlarda ciddi bir rekabet baskısı oluşturmuştur. Bu ekonomik kaygıların yanı sıra, 2004'ün Aralık ayında AB tarafından Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması kararının alınması, Türkiye'nin Birlik ile ilişkilerinin niteliğine ilişkin kaygılarının azalmasına neden olurken, beraberinde Türkiye'nin AB'nin dış politikasına ve projelerine daha fazla dahil olma isteğini de getirmiştir.

Bu itibarla, 2000'li yılların başında geliştirilen Ticareti Geliştirme Stratejileri ve buna paralel olarak ve Gümrük Birliği yükümlülükleri çerçevesinde Barselona Süreci'nin güney ortakları ile akdedilen STA'lar Türkiye'nin Ortadoğu ve Akdeniz'e yönelik dış politikasında önemli rol oynamaktadır.¹²⁴

4.5. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Kuzey Afrika Bölgesi

Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli ticaret ortağı olan AB ülkelerinin ağırlığının küresel kriz sürecinde azaldığı ve bazı Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkeleri ile diğer Avrupa ülkelerinin önem kazandığı görülmektedir. 2011 yılının ikinci yarısından itibaren Avrupa finans piyasalarında derinleşmeye başlayan sorunların da yarattığı belirsizliklerle, Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat hız kesmiştir. Ekonomik sıkıntılarını aşamayan AB ülkelerinden kaynaklanan talep daralmasına rağmen, son dönemde ihracatta bölgesel ve sektörel bazda çeşitliliğini artıran Türkiye, ihracatı üzerindeki olumsuz etkiyi telafi edebilmeyi başaramıştır.

AB ülkelerindeki krizin dış ticareti olumsuz etkilememesi ve Türkiye'nin rekabet ortamında avantajlı konuma gelebilmesi açısından dış ticarete çeşitlilik çok önemlidir.

¹²⁴ Kekeç, a.g.m., ss.87-92

İhracatın sektörel çeşitlenmesi genel olarak önemli ihracat pazarlarında artarken, ihracat yapan sektörlerin genelinde de ülke çeşitlenmesinin arttığı görülmektedir. İhracatın bölgesel ve sektörel kompozisyonundaki bu çeşitlenme, Türkiye ekonomisinin dış ticaret vasıtasıyla karşılaştığı krizlere duyarlılığının azaldığını gösterirken; hedef pazarların büyüme öngörülerini de dikkate alındığında Türkiye'nin ihracat potansiyelinin önümüzdeki dönemlerde de güçlü seyredeceğini işaret etmektedir.

2012 yılında bir önceki yıla göre toplam ihracatta yaşanan %13'lük artışa karşın, AB ülkelerine yönelik ihracat %5,0 oranında azalmış ve toplam içindeki payı %38,8'e gerilemiştir. AB ülkelerine gerçekleştirilen ihracatın toplam içindeki payının 2003 yılında %58 olduğu göz önüne alınca düşüşün ne denli büyük olduğu daha da iyi anlaşılmaktadır. Ancak, AB ülkelerindeki bu düşüş Kuzey Afrika ve Asya ülkelerine yönelik ihracat ile telafi edilebilmiştir. Yakın ve Orta Doğu ile Asya ülkelerine yönelik ihracat 2012 yılında bir önceki yıla göre %39 oranında artış göstermiştir. Yakın ve Orta Doğu ile Asya ülkelerine yönelik ihracatın toplam ihracat içindeki payı 2003 yılında %16,5 iken, 2012 yılı sonunda bu oran %34,8'e yükselmiştir.

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ticaret hacmi, özellikle “Afrika'ya Açılım Eylem Planı” ve “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi”nin hazırlanmasının ardından önemli oranda artış gösterse de, bu oran, ticari ilişkiler içinde bulunan pek çok bölgenin henüz gerisindedir. Kuzey Afrika bölgesine son 10 yıllık dönem içinde yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı yaklaşık ikiye katlanmıştır.

2009 küresel ekonomik krizinin ardından Türkiye'nin Afrika'ya açılımı, küresel ekonomik erimenin etkisini azaltmak üzere yeni pazarlar elde etme açısından daha da önem kazanmıştır ve Türkiye'nin yakın gelecekte Afrika Kıtası ülkeleriyle ilişkilerinin artarak devam etmesi beklenmektedir.

2002 yılında 35,7 milyar Dolar olan Türkiye'nin ihracatı 2012 yılı sonunda 152,5 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Ülkeler bazında incelendiğinde, 2012 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin en fazla ihracatının, uzun yıllardır ihracatında en büyük paya sahip olan Almanya'ya yapıldığı görülmektedir. Fakat Almanya'ya yönelik ihracatın payı 2002 yılında %16,3 iken, 2012 yılında yaklaşık yarı yarıya azalarak %8,6'ya gerilemiştir.

Irak, ihracatta son yıllarda en önemli pazarlardan biri konumuna gelmiştir. 2003 yılı sonu itibariyle Irak'a yapılan ihracat tutarı sadece 308 bin Dolar iken, 2012 yılı sonu itibariyle 10,8 milyar Dolar'a ulaşmıştır. İran'a yönelik ihracat 2012 yılında bir önceki yıla göre %176,4 oranında artarak 9,9 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu sayede İran, 2012 yılında en fazla ihracat gerçekleştirilen üçüncü ülke konumuna yükselmiştir. Fakat bu artış 2012 yılında İran'a yapılan altın ihracatından kaynaklanmaktadır ve dönemsel bir artış söz konusudur.

2002 yılında 51,3 milyar Dolar olan Türkiye'nin ithalatı 2012 yılı sonunda 236,6 milyar Dolar'a ulaşmıştır. İthalat ülke gruplarına göre incelendiğinde; AB üyesi ülkelerden yapılan ithalatın toplam ithalatın önemli bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bu ülkelerden yapılan ithalatın toplamdaki payı, tıpkı ihracatta olduğu gibi düşüş eğilimindedir. Bölge ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalattaki payı 2002 yılında %50,1 iken, bu oran 2009 yılında 40,1'e, 2010 yılında %38,9'a ve 2012 yılında %37'ye gerilemiştir.

İthalatın ağırlıklı olarak yapıldığı ikinci bölge ise Yakın ve Orta Doğu ile Diğer Asya ülkeleridir. Bölge ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat 2002 yılında 13,1 milyar Dolar iken, 2012 yılında 71 milyar Dolar'a yükselmiş ve toplam ithalat içindeki payı söz konusu dönemde %18,9'dan %30,02'ye yükselmiştir.

Özellikle enerji ithalatına bağlı olarak, 2012 yılında en fazla ithalatın yapıldığı ülke 2006 yılından beri olduğu gibi yine Rusya olmuştur. Rusya'dan yapılan ithalat 2012 yılında bir önceki yıla göre %11,2 oranında artarak 26,6 milyar Dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam ithalat içerisindeki payı %11,3 olmuştur. 2002 yılında %13,7 payla en fazla ithalat yapılan ülke olan Almanya, 2006 yılından sonra yerini Rusya'ya bırakmıştır. Almanya'nın 2012 yılı toplam ithalat içindeki payı %9,0'dır. Ara malı ithalatına bağlı olarak Çin Türkiye'nin en büyük ithalat pazarlarından biri konumuna gelmiştir. Çin'den gerçekleşen ithalat 2012 yılında, 2002 yılına göre %1.459 oranında artarak 21,3 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Özellikle İran'dan gerçekleştirilen ithalat son iki yıldaki artışıyla dikkat çekmektedir. 2012 yılında İran'dan yapılan ithalat 12 milyar Dolar'a yaklaşmıştır.

2012 yılı ihracatı fasıllar itibariyle incelendiğinde ilk sırada %10,7'lik pay ile Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar ve Kıymetli Metaller ihracatı gelmektedir. 2012 yılı ihracatının Dolar bazında %13,1 oranında artmasında en önemli faktör altın ihracatının yıla damgasını vuran yükselişi olmuştur. 2011 yılında bu faslın toplam ihracat içindeki payı %1,1 gibi düşük bir seviyede iken, 2012'de bu oran %10,7 gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Son yıllarda ihracatın ana sektörü olan Taşıt Araçları Sanayi ihracatı, %9,9'luk pay ile 2012 yılında ikinci sırada yer almıştır. Bu sektörün ihracatı 2011 yılına göre %4,1 oranında düşüş göstermiştir. Üçüncü sırada %7,9'luk payla yer alan Kazanlar, Makine ve Teçhizat ürünlerinin ihracatı ise 2012 yılında %3,9 oranında artmıştır. 2012 yılında ihracatı sadece %1 oranında artabilen Demir ve Çelik Ürünleri ihracatı ise %7,4'lük payla dördüncü sırada yer alırken, Elektrikli Makine ve Cihazlar da %6,1'lik pay ve %5,7'lik artış oranıyla beşinci sırada yer almıştır.

Türkiye'nin dünya mal ihracatındaki payı 2012 yılında %0,83 düzeyindedir. Bu oran 2002 yılında %0,56 oranında idi.

2012 yılı ithalatında fasıllar itibariyle ilk sırada bir önceki yıla göre %11,1 artışla ve %25,4 pay ile Mineral Yakıtlar ve Yağlar yer almıştır. İkinci sırada %11,1 payla Makine ve Teçhizat ithalatı yer alırken, üçüncü sırada da %8,3 pay ile Demir ve Çelik ithalatı yer almıştır.

Türkiye'nin dış ticaret hacminin GSYH'ye oranı 2012 yılında %49,5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, uluslararası ticarete dünya ile entegrasyonu büyük ölçüde sağlamıştır. TÜİK verilerine göre, 2002 yılında 15,5 milyar Dolar olan dış ticaret açığı 2012 yılı sonu itibariyle 84 milyar Dolar'a yükselmiştir. 2012 yılında ithalatın gerilemesine karşın, 2011 yılındaki %56'lık orana göre 8,5 puanlık artışa rağmen ihracatın ithalatı karşılama oranı %64,5 ile hala oldukça düşük bir seviyededir.

Afrika kıtası, yirmi birinci yüzyılın en önemli rekabet alanlarından biri haline gelmiştir ve bu durum en azından yakın gelecekte değişeceği benzememektedir. Türkiye,

kıtadaki ülkelerle ilişkilerini geliştirme yolunda ABD, Çin ve AB ülkelerinden geri kalmış olmasına rağmen, son on yılda bu yolda önemli mesafe kat edilmiştir.¹²⁵

Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde, Türkiye'nin Afrika ile ticari faaliyetlerini arttırma girişimlerinin bir parçası olarak Kuzey Afrika ülkelerinin tamamı ile Türk İş Konseyleri kurulmuştur.

İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME) tarafından 2011-2013 yılları için Mısır ve Libya hedef ülke, Cezayir ise öncelikli ülke olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda bölgeye yönelik faaliyetler yoğunlaştırılmıştır.

Afrika'ya açılım sonucu ortaya çıkan ticari fırsatlar “Anadolu Kaplanları” diye adlandırılan muhafazakâr iş çevrelerine önemli bir büyüme imkanı sunmuştur. Ekonomik büyümenin motoru olarak kabul edilen KOBİ'lere, özellikle muhafazakâr işadamlarına fırsat tanınması açısından Afrika açılımı önem arz etmektedir. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ve Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) gibi muhafazakâr işadamları örgütlerinin Afrika'da özellikle de ihracat alanında ciddi adımlar atmaları anlamlıdır.

Aslında, Türkiye'nin Afrika açılımı hem ihracat rakamlarının artmasına hem istihdamın genişlemesine hem de Turgut Özal döneminde ortaya çıkan “Anadolu Kaplanları”nın güçlenmesine fırsat veren bir politikadır. Güçlenen Anadolu muhafazakâr burjuvazisi, siyasal ve ekonomik anlamda Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) bünyesinde temsil edilen geleneksel seküler iş elitini de görece olarak dengeleme rolünü üstlenmiştir.¹²⁶

Dünyanın 16. büyük ekonomisi olan Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü olan 2023 yılında ilk on arasına girmeyi, 500 milyar Dolar ihracat tutarına ulaşmayı hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşmanın birincil şartı da daha fazla sanayileşme ve üretime dayalı büyümedir. Böylesi bir büyümenin gerçekleşmesi için temel ihtiyaç ise enerjidir. Dolayısıyla, ilerleyen yıllarda büyümesinin sürdürülebilir olmasını sağlamak için Türkiye daha fazla enerjiye ihtiyaç duyacaktır. Bunun kaçınılmaz

¹²⁵ Tepeciklioğlu, a.g.m., ss.76-89

¹²⁶ İsa Afacan, “Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı”, **Ortadoğu Analiz**, Ekim 2012, Cilt:4, Sayı:46, ss.11-13

bir sonucu olarak gerek konutlarda kullanım için gerekse sanayide enerjiye olan talep artacaktır. Türkiye’de kişi başına düşen enerji talebinin 2020 yılında 2010 yılına göre %50’den daha fazla artacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’de enerji kullanımında sanayinin payının %40 olduğu ve 2020 yılında bu oranın %60’lara çıkacağı hesaplanmaktadır. Tüm bunlar Türkiye’nin ilerleyen yıllarda alternatif enerji kaynaklarına veya daha fazla enerji ithalatına yönelmesine sebep olacaktır.

Afrika kıtası sahip olduğu zengin doğalgaz ve petrol kaynakları ile Türkiye için enerji sağlayabilecek ülkelerin bulunduğu bir kıta konumundadır. Üretilen doğalgaz ve petrolün yanı sıra işletilmeyi bekleyen kanıtlanmış rezervlerin çokluğu da kıta ülkelerinin gelecekte enerji arzında önemli aktörler olacağını göstermektedir. Petrol ve doğalgaz dışında zengin nükleer yakıt rezervlerine sahip Afrika ülkeleri ile geliştirilecek ilişkiler, önümüzdeki yıllarda nükleer santrallere sahip olmayı hedefleyen Türkiye’nin yakıt tedariki noktasında sıkıntı yaşamamasını önleme ve ülkenin enerji güvenliğini tesis etme potansiyeline sahiptir. Türkiye’nin 1990’lı yılların sonlarında başlattığı ve son yıllarda gelişen Afrika açılımının ve kıta ülkeleriyle artan ilişkilerin Türkiye’ye enerji alanındaki etkileri fosil yakıtlar ve nükleer yakıtlar şeklinde iki başlıkta ele alınabilir.

Dolayısıyla, Türkiye’nin Afrika ile ilişkilerini geliştirmesi için en makul ve verimli yollardan biri de enerji sektörü olarak görünmektedir. Çünkü Türkiye doğalgaz ve petrol zengini bir ülke olmadığı gibi bu iki kaynağın tedariki noktasında Rusya ve İran’a ulusal çıkarlarına tehdit olabilecek seviyede bağımlıdır. Afrika ise, petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmakla birlikte, sahip olduğu nükleer yakıt rezervleri ile nükleer santraller kurmak isteyen Türkiye için muhtemel bir yakıt tedarikçisi konumundadır. Afrika kıtasında hâlihazırda nükleer santral bulunmamaktadır. Ancak kıtada birçok ülke nükleer yakıt yataklarına sahiptir ve yüklü miktarda uranyum üretmektedir.¹²⁷

Türkiye’nin Afrika kıtasına yapmış olduğu ihracat 2002’de 1,7 milyar Dolar seviyelerindeyken, 2012’de 13,36 milyar Dolar rakamına ulaşmıştır. 10 yıl gibi kısa bir süre içinde Afrika kıtasına ihracat %688 artmıştır.

¹²⁷ Hasan Öztürk, “Türkiye’nin Enerji Güvenliği ve Alternatif Olarak Afrika Açılımı”, 3 Ekim 2012, http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2227:tuerkiyenin-enerji-guevenlii-ve-alternatif-olarak-afrika-acim&catid=80:analizler-afrika&Itemid=141, (Erişim: 2 Aralık 2013)

Türkiye'nin Afrika açılımı Kuzey Afrika ile ticaret rakamlarına da yansımış olup, 2012'de Türkiye'nin kıta ile 13,36 milyar Dolarlık ihracatının %70'i Kuzey Afrika ülkeleri ile yapılır hale gelmiştir. Bu da, Türkiye'nin Kuzey Afrika bölgesi ile ihracatının Kıtanın geneli ile yapılan ticaret hacmi içindeki önemini göstermektedir.

K. Afrika bölgesi ile 2002'de 1,27 milyar Dolar olan ihracat hacmi 2012 yılında 9,44 milyar Dolar'a çıkmıştır. Söz konusu dönemde K. Afrika ülkeleri ile olan ihracat %646 oranında artmıştır. Oysa ki, aynı dönemde Türkiye'nin toplam ihracatı %327 oranında artmıştır. Dolayısı ile son on yılda Türkiye'nin K. Afrika ülkeleri ile olan ihracatı genel ihracatının iki katı oranında artmıştır.

Türkiye'nin Kuzey Afrika ile olan toplam 9,44 milyar Dolarlık ihracat hacmi Türkiye'nin toplam ihracat hacmi (152,54 milyar Dolar) ile kıyaslandığında artan rakamlara rağmen görece olarak küçüktür. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, Anadolu'daki küçük ve orta ölçekli şirketlerin yüksek risklere karşın Afrika ile ticaret yaparak büyümesi, rekabet edebilirliklerini artırmaları ve dolayısı ile Türkiye'de üst-orta sınıfın güçlenmesi açısından kritik öneme haizdir.

Yine son on yıllık dönemde Türkiye'nin genel ithalatı %361 oranında artarken, Kuzey Afrika ile olan ithalatı %141 artmıştır. Türkiye'nin K. Afrika ile olan dış ticaretinde 2002 yılında 827 milyon Dolar açık söz konusu iken, 2012 yılında dış ticaret 4,4 milyar Dolar fazla vermiştir. Dolayısı ile K. Afrika ülkeleri, Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatılmasına olumlu etki yapmaktadır.

K. Afrika bölgesi ile 2012 yılı ihracatı fasıllar itibariyle incelendiğinde, ilk sırada %16,8 ile benzin ihracatı yer almaktadır. İkinci sırada inşaat demirleri yer almaktadır. Son dönemde bu ülkelerdeki özellikle inşaat alanlarındaki canlılığa ve artan talebe bağlı olarak Türk ihracatçı ve yatırımcı firmalar açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Bölgede müteahhitlik sektörü ön planda olduğundan her türlü inşaat, tesisat malzemesi, demir-çelik ürünleri ve maden cevheri önem arz etmektedir. Araç kullanımında son yıllarda yüksek artış görülen Libya gibi ülkelerde ise Otomotiv ve yan sanayi sektörü önemli bir ihracat alanıdır.

Başta bakliyat ve süt ürünleri olmak üzere gıda ürünlerinde; balıkçılık ve hayvancılıkta, tekstil ve hazır giyim sektöründe bölge ülkeleri ithalatçı konumdadır. Türkiye tüm bu sektörlerde önemli bir potansiyele sahiptir ve doğru değerlendirildiği takdirde K. Afrika Türk ihracatçıları açısından önemli bir pazar potansiyeli taşımaktadır.¹²⁸

Buzdolabı, musluk, klima, bulaşık makineleri, diğer makinelerin payı %9 civarındadır. Son yıllarda ihracatın ana sektörü olan Taşıt Araçları Sanayi (otomobil, traktör, motosiklet) ihracatının payı %8 civarındadır. Elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksam ve parçaları, plastik ve mamulleri, pamuk, mobilyalar, giyim eşyası ihracatı diğer önemli ihracat kalemleridir.

Türkiye'nin K. Afrika bölgesinden ithalatının önemli bir bölümünü petrol ve doğalgaz ithalatı oluşturmaktadır. 2012 yılı itibarıyla Türkiye'nin bölgeden ithalatının %63'ünü söz konusu ürünler oluşturmaktadır. Türkiye'nin K. Afrika bölgesinden ithalatı fasıllar itibarıyla ele alındığında, ikinci sırada anorganik kimyasallar yer almaktadır. Plastik ve mamulleri, demir ve çelik, gübre diğer önemli ithalat kalemlerini teşkil etmektedir.

Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM) tarafından gerçekleştirilen “2023 Türkiye İhracat Stratejisi” çalışmasında, her sektör tarafından belirlenen hedef pazarların sektörlerle eşleştirilmesiyle sektör-hedef ülke matrisi oluşturulmuştur. Sektörlerce gelecek yıllarda hedef Pazar olarak ifade edilen ilk 20 ülke arasında, Libya 10, Mısır 11, Cezayir 17. sırada yer almaktadır. Çalışma kapsamında yer alan 24 sektörden, 15'i Libya ve Mısır'ı, 12'si Cezayir'i, 10'u Fas'ı, 8 sektör ise Tunus'u hedef ülke kapsamında değerlendirmişlerdir.¹²⁹

¹²⁸ Gülsüm Sümer, a.g.m., s.70-71

¹²⁹ Türkiye İhracatçıları Meclisi, **2023 Türkiye İhracat Stratejisi**, İstanbul, 2013, ss.44-45

Tablo 84: Türkiye'nin Kuzey Afrika Ülkelerine İhracatı (1.000 USD)

Ülke adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Dünya	35.761.981	47.252.836	63.120.949	73.476.408	85.534.676	107.271.750	132.002.385	102.138.526	113.979.452	134.915.252	152.536.653		327
Afrika	1.695.314	2.131.217	2.968.147	3.631.247	4.565.792	5.976.344	9.062.603	10.154.642	9.283.066	10.333.821	13.356.850	8,76	688
K. Afrika-Toplam	1.265.254	1.574.316	2.202.685	2.544.214	3.095.580	4.029.450	5.850.261	7.415.652	7.025.124	6.700.684	9.442.947	6,19	646
Mısır	326.389	345.779	473.145	687.299	709.353	902.703	1.426.449	2.599.030	2.250.576	2.759.311	3.679.194	2,41	1.027
Libya	165.112	254.741	337.204	384.167	489.261	643.150	1.074.288	1.795.117	1.932.370	747.629	2.139.439	1,40	1.196
Cezayir	514.282	573.002	806.115	807.138	1.020.696	1.231.725	1.613.644	1.777.198	1.504.590	1.470.547	1.813.036	1,19	253
Fas	138.330	180.779	330.059	370.825	551.377	721.595	957.782	598.540	623.957	920.895	1.014.540	0,67	633
Tunus	121.141	220.015	256.162	294.785	324.893	530.277	778.098	645.767	713.631	802.302	796.738	0,52	558

Tablo 85: Türkiye'nin Kuzey Afrika Ülkelerinden İthalatı (1.000 USD)

Ülke adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Dünya	51.270.196	69.339.692	97.539.766	116.774.151	139.576.174	170.062.715	201.960.779	140.869.013	185.541.037	240.838.853	236.544.494		361
Afrika	2.472.512	3.134.846	4.659.704	5.844.377	7.111.785	6.410.550	7.271.125	5.241.934	6.030.487	8.332.705	7.647.755	3,23	209
K. Afrika-Toplam	2.091.844	2.518.661	3.231.234	4.212.107	4.878.397	3.589.446	5.210.639	3.541.736	4.304.571	4.908.047	5.034.308	2,13	141
Mısır	118.172	189.397	255.242	267.246	392.524	652.987	886.237	641.551	926.476	1.382.216	1.342.051	0,57	1.036
Cezayir	1.079.515	1.081.586	1.255.679	1.694.989	1.864.526	2.108.491	3.262.176	2.027.908	2.274.924	2.716.334	2.651.000	1,12	146
Fas	68.314	76.990	105.778	143.231	173.902	198.460	360.520	234.729	396.798	419.945	429.482	0,18	529
Libya	754.042	1.072.548	1.514.125	1.989.269	2.297.351	399.720	336.325	402.568	425.652	139.763	416.151	0,18	-45
Tunus	71.801	98.140	100.410	117.372	150.094	229.788	365.381	234.980	280.721	249.789	195.624	0,08	172

Tablo 86: Türkiye'nin Kuzey Afrika Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi (1.000 USD)

Ülke adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	-15.508.215	-22.086.856	-34.418.817	-43.297.743	-54.041.498	-62.790.965	-69.958.394	-38.730.487	-71.561.585	-105.923.601	-84.007.841
Afrika	-777.198	-1.003.629	-1.691.557	-2.213.130	-2.545.993	-434.206	1.791.478	4.912.708	3.252.579	2.001.116	5.709.095
K. Afrika-Toplam	-826.590	-944.345	-1.028.549	-1.667.893	-1.782.817	440.004	639.622	3.873.916	2.720.553	1.792.637	4.408.639
Mısır	208.217	156.382	217.903	420.053	316.829	249.716	540.212	1.957.479	1.324.100	1.377.095	2.337.143
Libya	-588.930	-817.807	-1.176.921	-1.605.102	-1.808.090	243.430	737.963	1.392.549	1.506.718	607.866	1.723.288
Cezayir	-565.233	-508.584	-449.564	-887.851	-843.830	-876.766	-1.648.532	-250.710	-770.334	-1.245.787	-837.964
Fas	70.016	103.789	224.281	227.594	377.475	523.135	597.262	363.811	227.159	500.950	585.058
Tunus	49.340	121.875	155.752	177.413	174.799	300.489	412.717	410.787	432.910	552.513	601.114

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret Verileri; TC Ekonomi Bakanlığı Cezayir Ticaret Müşavirliği; ITC Trade Map

Tablo 87: Türkiye'nin K. Afrika Ülkelerine İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	1.265.254	1.574.316	2.202.685	2.544.214	3.095.580	4.029.450	5.850.261	7.415.652	7.025.124	6.700.684	9.442.947		646
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	13.849	51.981	979	29.130	121.908	211.516	289.813	409.366	333.178	940.033	1.589.653	16,8	11.378
Demir ve çelik	135.468	275.720	408.171	473.634	526.231	637.973	1.017.016	1.927.508	1.209.118	1.033.085	1.103.541	11,7	715
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	137.964	125.801	160.273	206.788	262.632	375.562	578.697	622.453	616.237	568.991	829.172	8,8	501
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	193.866	187.931	296.744	346.131	364.035	527.462	624.116	615.317	671.584	568.230	727.651	7,7	275
Demir veya çelikten eşya	74.021	82.381	174.021	185.195	333.113	375.837	686.424	803.175	666.124	438.655	578.666	6,1	682
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	80.452	74.491	110.686	120.861	178.005	197.082	316.487	338.830	378.069	292.717	512.858	5,4	537
Plastikler ve mamulleri	28.422	36.026	51.265	60.040	77.687	135.824	213.073	326.698	292.868	211.213	338.000	3,6	1.089
Pamuk	24.986	28.491	35.112	50.743	91.526	156.540	199.591	179.960	235.586	269.049	257.349	2,7	930
Mobilyalar, yatak takımları vb.	11.129	11.950	17.504	24.373	26.320	53.509	77.298	149.399	164.848	76.386	250.689	2,7	2.153
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	99.068	139.957	207.745	160.932	154.815	176.754	179.420	186.490	179.595	188.430	244.763	2,6	147
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	1.930	3.835	5.167	5.994	11.329	20.176	39.004	54.319	69.167	64.423	221.745	2,3	11.389
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	20.329	22.550	22.088	33.638	45.637	31.810	53.440	97.073	90.429	104.582	156.365	1,7	669
Kauçuk ve kauçuktan eşya	15.843	25.121	24.138	31.491	38.428	50.165	79.898	81.441	97.847	98.239	144.717	1,5	813
Örme eşya	10.961	9.984	18.039	25.399	47.866	68.071	70.545	75.076	92.922	110.855	117.515	1,2	972
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	14.055	13.751	22.304	28.764	27.280	37.351	53.503	70.521	76.990	73.256	114.723	1,2	716
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	7.397	22.977	34.928	41.203	41.443	38.752	159.613	39.353	39.068	30.560	114.545	1,2	1.449
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	25.775	25.315	51.944	50.381	32.491	35.047	53.068	60.885	90.478	85.094	112.641	1,2	337
Çeşitli mamul eşya	1.749	2.955	3.375	3.970	6.055	8.304	12.880	20.687	13.153	13.923	110.822	1,2	6.236
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	23.003	29.498	17.590	14.104	14.941	17.667	34.180	172.881	257.041	71.690	109.888	1,2	378
Anorganik kimyasallar	11.924	13.315	15.169	23.050	17.261	24.763	40.846	35.845	51.802	69.292	99.566	1,1	735
Sentetik ve suni devamsız lifler	37.807	48.903	76.847	79.433	80.662	75.022	87.526	83.727	96.795	79.746	96.059	1,0	154
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	7.198	8.812	14.249	11.761	16.538	24.789	29.489	29.643	39.392	57.333	94.484	1,0	1.213
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	14.273	15.144	21.870	28.901	41.433	54.987	67.020	78.341	91.378	99.356	93.788	1,0	557
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	6.667	14.851	15.994	22.071	24.672	37.838	44.288	85.712	116.473	62.853	90.422	1,0	1.256
Kakao ve kakao müstahzarları	4.544	10.054	14.811	16.290	25.173	51.609	50.393	54.442	65.048	75.024	86.130	0,9	1.795

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 88: Türkiye'nin K. Afrika Ülkelerinden İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012 (%))	2002-2012 değişim (%)
Toplam	2.091.844	2.518.661	3.231.234	4.212.107	4.878.397	3.589.446	5.210.639	3.541.736	4.304.571	4.908.047	5.034.308		141
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	1.822.920	2.154.011	2.708.093	3.550.213	3.952.022	2.394.097	3.323.179	2.152.969	2.433.589	2.934.001	3.171.584	63,0	74
Anorganik kimyasallar	50.302	80.651	84.406	86.523	87.991	183.668	310.435	192.296	279.576	316.885	313.017	6,2	522
Plastikler ve mamulleri	3.872	12.428	31.282	49.547	72.739	86.781	99.037	118.224	160.083	197.056	196.474	3,9	4.974
Demir ve çelik	25.917	62.043	108.506	164.916	224.197	239.792	590.326	263.818	268.240	153.207	139.611	2,8	439
Gübreler	47.857	52.649	70.264	84.904	137.380	186.026	272.355	198.093	256.861	182.414	122.866	2,4	157
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	47	2.492	1.595	1.374	3.461	2.061	1.843	1.597	4.805	46.276	119.429	2,4	254.004
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	6.126	7.207	14.476	24.682	27.880	38.158	56.593	58.319	66.795	94.636	117.513	2,3	1.818
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	16.611	20.464	28.466	29.717	67.680	52.249	122.062	48.057	42.686	68.545	96.222	1,9	479
Pamuk	27.097	31.987	32.073	35.908	32.621	61.604	64.040	57.374	98.799	113.132	95.604	1,9	253
Muhtelif kimyasal maddeler	1.690	212	505	3.139	2.468	2.929	2.443	27.997	56.791	72.157	65.448	1,3	3.773
Sentetik ve suni devamsız lifler	313	233	374	225	647	3.282	8.232	30.096	50.771	69.118	61.961	1,2	19.696
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	185	510	374	309	1.755	3.133	7.509	32.387	55.514	67.888	61.620	1,2	33.208
Organik kimyasal ürünler	5.008	4.504	4.763	16.045	23.184	8.057	10.926	49.911	75.875	64.443	51.481	1,0	928
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	8.756	9.398	11.744	9.532	8.613	13.423	12.721	17.562	41.920	52.555	44.361	0,9	407
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton	12.047	8.214	5.470	15.681	16.256	20.505	18.588	19.441	42.780	32.348	28.755	0,6	139
Bakır ve bakırdan eşya	2.345	349	2.567	4.542	36.561	46.655	90.433	25.143	29.427	45.202	27.496	0,5	1.073
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	531	1.469	11.382	9.654	12.395	19.964	31.312	22.160	29.663	32.152	27.079	0,5	5.000
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	1.309	894	1.542	1.816	3.938	3.774	9.446	30.455	61.570	58.757	25.454	0,5	1.845
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	51	0	0	1.612	1.964	2.265	6.945	3.378	20.927	9.996	24.607	0,5	48.149
Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler; tutkallar; enzimler	0	0	1	0	7	99	371	1.954	8.004	7.883	20.171	0,4	
Kurşun ve kurşundan eşya	4.490	4.158	1.576	3	7.104	10.643	19.826	13.173	10.291	50.967	19.974	0,4	345
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	11.621	12.888	9.828	7.286	8.189	9.880	12.921	6.859	13.456	24.198	19.251	0,4	66
Alüminyum ve alüminyumdan eşya	2.845	1.278	4.252	4.637	16.013	14.013	18.847	9.628	15.878	20.050	15.462	0,3	443
Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.379	2.759	4.058	3.469	4.234	7.192	6.530	8.614	6.553	17.938	15.445	0,3	1.020
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	5.135	4.766	7.758	6.580	15.074	25.064	34.305	35.025	21.460	21.349	11.824	0,2	130

Kaynak: ITC-Trade Map, TÜİK

Tablo 89: Türkiye'nin K. Afrika Ülkeleri İle Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-826.590	-944.345	-1.028.549	-1.667.893	-1.782.817	440.004	639.622	3.873.916	2.720.553	1.792.637	4.408.639
Demir ve çelik	109.551	213.677	299.665	308.718	302.034	398.181	426.690	1.663.690	940.878	879.878	963.930
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	132.829	121.035	152.515	200.208	247.558	350.498	544.392	587.428	594.777	547.642	817.348
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	192.557	187.037	295.202	344.315	360.097	523.688	614.670	584.862	610.014	509.473	702.197
Demir veya çelikten eşya	73.275	81.767	173.274	184.112	330.237	372.961	681.216	800.565	661.916	422.872	569.643
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	71.696	65.093	98.942	111.329	169.392	183.659	303.766	321.268	336.149	240.162	468.497
Mobilyalar, yatak takımları vb.	11.010	11.456	16.963	23.654	24.087	51.042	73.736	146.974	161.425	73.331	248.373
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	1.852	3.608	-2.013	2.660	8.256	16.474	35.131	51.027	63.905	58.610	217.745
Pamuk	-2.111	-3.496	3.039	14.835	58.905	94.936	135.551	122.586	136.787	155.917	161.745
Plastikler ve mamulleri	24.550	23.598	19.983	10.493	4.948	49.043	114.036	208.474	132.785	14.157	141.526
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	19.798	21.081	10.706	23.984	33.242	11.846	22.128	74.913	60.766	72.430	129.286
Kauçuk ve kauçuktan eşya	14.464	22.362	20.080	28.022	34.194	42.973	73.368	72.827	91.294	80.301	129.272
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	1.988	165	-104	61	189	-1.159	-1.135	386	-477	-417	-1.372
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	20	-60	-2.269	-10.766	-13.185	-10.014	-12.873	-4.623	-4.129	-4.287	-4.125
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	7.350	20.485	33.333	39.829	37.982	36.691	157.770	37.756	34.263	-15.716	-4.884
Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler; tutkallar; enzimler	443	787	1.112	1.606	2.039	2.421	4.050	2.701	-2.005	-2.367	-12.258
Muhtelif kimyasal maddeler	6.440	9.181	8.413	8.802	12.700	19.339	28.958	4.815	-19.742	-34.848	-15.828
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	-11.458	-12.622	-9.668	-7.192	-8.064	-9.826	-12.726	-6.655	-13.146	-23.774	-18.311
Kurşun ve kurşundan eşya	-4.488	-4.157	-1.571	24	-7.101	-10.638	-19.495	-13.088	-10.239	-50.921	-19.228
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	3.178	1.599	312	-364	-1.919	-2.105	-6.840	-752	-19.742	-2.213	-23.003
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton	-12.047	-8.050	-5.440	-15.575	-16.201	-20.505	-18.588	-19.414	-42.779	-32.313	-28.747
Organik kimyasal ürünler	292	-584	827	-2.714	-15.985	1.881	4.306	-32.050	-46.220	-35.807	-32.149
Gübreler	-46.068	-51.253	-67.629	-82.628	-137.177	-185.997	-271.751	-197.427	-253.213	-180.296	-105.581
Anorganik kimyasallar	-38.378	-67.336	-69.237	-63.473	-70.730	-158.905	-269.589	-156.451	-227.774	-247.593	-213.451
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-1.809.071	-2.102.030	-2.707.114	-3.521.083	-3.830.114	-2.182.581	-3.033.366	-1.743.603	-2.100.411	-1.993.968	-1.581.931

Kaynak: ITC-Trade Map, TÜİK

Tablo 90: Türkiye'nin İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	35.761.981	47.252.836	63.120.949	73.476.408	85.534.676	107.271.750	132.002.385	102.138.526	113.979.452	134.915.252	152.536.653		327
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	619.189	810.364	1.063.946	1.325.764	1.824.130	2.623.772	5.383.129	5.928.818	3.748.594	3.738.817	16.327.695	10,7	2.537
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	3.289.845	5.272.017	8.288.799	9.566.435	11.886.092	15.903.675	18.326.815	12.257.851	13.814.541	15.803.330	15.150.269	9,9	361
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	2.131.140	2.992.983	4.125.934	5.246.419	6.516.726	8.781.251	10.258.097	8.130.915	9.415.320	11.560.341	12.006.626	7,9	463
Demir ve çelik	2.223.241	2.969.012	5.313.308	4.973.475	6.273.353	8.372.266	14.946.356	7.638.772	8.761.259	11.225.347	11.333.492	7,4	410
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	2.851.855	3.474.510	4.790.306	5.423.346	6.327.750	7.422.515	7.970.472	6.641.361	7.530.930	8.874.475	9.380.088	6,1	229
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	4.426.210	5.732.569	6.259.222	6.590.352	6.938.275	8.022.460	7.827.998	6.927.496	7.741.746	8.387.346	8.427.980	5,5	90
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	683.159	980.133	1.429.186	2.641.145	3.567.425	5.147.932	7.531.460	3.901.244	4.505.851	6.539.078	7.708.327	5,1	1.028
Demir veya çelikten eşya	1.237.215	1.391.047	2.226.923	2.731.357	3.336.371	4.129.749	5.742.371	4.550.970	4.855.137	5.747.796	6.100.707	4,0	393
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	3.234.295	3.813.876	4.536.829	4.862.376	4.710.984	5.445.286	5.326.794	4.295.307	4.639.898	5.125.420	5.435.871	3,6	68
Plastikler ve mamulleri	676.461	926.036	1.323.732	1.722.148	2.214.266	2.822.051	3.563.194	3.093.215	3.717.427	4.580.545	5.014.997	3,3	641
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	1.170.709	1.391.984	1.902.515	2.501.037	2.388.333	2.670.618	2.855.221	3.001.830	3.494.049	3.908.978	3.807.748	2,5	225
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	598.409	732.669	917.980	1.124.129	1.154.984	1.453.815	2.279.633	2.162.967	2.509.387	2.465.716	2.483.493	1,6	315
Kauçuk ve kauçuktan eşya	513.990	684.092	841.431	1.008.639	1.192.419	1.589.147	1.807.989	1.468.593	1.896.002	2.592.950	2.425.931	1,6	372
Mobilyalar, yatak takımları vb.	358.692	634.417	855.707	958.345	1.101.804	1.484.142	1.891.038	1.588.624	1.786.756	2.110.172	2.421.473	1,6	575
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	345.430	497.338	649.488	875.609	1.233.803	1.619.640	1.776.620	1.399.157	1.917.185	2.285.874	2.254.934	1,5	553
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	286.558	381.036	517.543	669.989	743.093	991.984	1.158.464	1.075.733	1.267.375	1.601.817	1.997.905	1,3	597
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	1.248.022	1.631.925	1.856.536	1.969.748	1.920.431	2.110.210	2.097.738	1.647.754	1.838.930	2.138.719	1.906.524	1,2	53
Pamuk	805.838	997.278	1.219.991	1.179.569	1.338.306	1.611.317	1.633.664	1.278.471	1.449.871	1.922.130	1.786.131	1,2	122
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	509.922	671.357	980.423	1.281.470	1.119.942	1.314.079	1.440.947	1.276.344	1.491.632	1.653.775	1.722.464	1,1	238
Örme eşya	263.624	343.559	441.763	571.082	753.162	1.011.908	1.132.549	978.926	1.267.134	1.483.240	1.561.914	1,0	492
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	500.132	638.824	796.562	894.103	1.036.892	1.256.300	1.336.054	1.074.776	1.250.359	1.446.914	1.479.208	1,0	196
Metal cevherleri, cüruf ve kül	109.138	109.151	202.087	277.918	511.086	885.499	1.036.348	702.118	1.286.081	1.254.682	1.391.576	0,9	1.175
Bakır ve bakırdan eşya	183.964	240.312	382.127	511.132	815.296	880.253	1.157.409	596.978	1.063.534	1.391.380	1.385.122	0,9	653

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 91: Türkiye'nin İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki pay (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	51.270.196	69.339.692	97.539.766	116.774.151	139.576.174	170.062.715	201.960.779	140.869.013	185.541.037	240.838.853	236.544.494		361
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	9.026.381	11.575.069	14.407.288	21.255.586	28.859.098	33.883.135	48.281.193	29.887.135	38.496.313	54.117.536	60.116.858	25,4	566
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	8.190.217	10.293.923	13.456.962	16.400.315	18.998.763	22.570.359	22.539.310	17.124.512	21.266.385	27.108.473	26.314.690	11,1	221
Demir ve çelik	2.896.735	4.747.844	8.031.522	9.457.831	11.525.251	16.182.379	23.157.920	11.340.993	16.118.937	20.424.252	19.642.041	8,3	578
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	4.348.588	5.519.864	8.371.766	9.663.530	10.881.316	13.295.419	13.892.240	12.244.034	14.641.856	16.834.768	16.279.679	6,9	274
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	2.330.497	5.383.395	10.237.024	10.552.792	11.408.441	12.397.295	12.789.594	8.972.930	13.419.375	17.183.809	14.514.260	6,1	523
Plastikler ve mamulleri	2.376.947	3.235.625	4.763.094	5.795.589	6.918.411	8.688.044	9.385.515	6.938.840	9.730.441	12.578.492	12.505.303	5,3	426
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	1.531.547	2.767.087	3.763.424	4.226.911	4.405.612	5.906.098	5.653.782	2.003.642	3.036.955	7.022.384	8.529.940	3,6	457
Organik kimyasal ürünler	1.876.954	2.332.491	3.016.973	3.531.581	3.642.180	3.995.871	4.421.328	3.340.589	4.400.320	5.504.435	5.064.621	2,1	170
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	1.087.539	1.361.455	1.927.983	2.472.698	2.722.905	3.012.104	3.444.912	2.832.828	3.437.712	4.116.418	4.055.501	1,7	273
Eczacılık ürünleri	1.436.632	2.019.378	2.710.136	2.849.272	3.035.614	3.523.655	4.360.546	4.080.497	4.410.051	4.697.445	3.995.651	1,7	178
Bakır ve bakırdan eşya	437.475	571.385	1.079.856	1.458.379	2.469.276	3.152.313	3.275.972	1.985.368	3.299.333	4.118.790	3.878.283	1,6	787
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	274.335	153.310	1.211.254	314.089	1.488.766	1.145.246	1.582.609	1.049.721	3.156.117	3.932.966	3.157.690	1,3	1.051
Kauçuk ve kauçuktan eşya	522.309	764.268	1.063.718	1.205.067	1.555.337	1.872.309	2.219.494	1.553.760	2.321.648	3.361.764	3.035.461	1,3	481
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	525.329	715.174	960.582	1.232.036	1.797.133	2.353.479	2.543.704	1.602.427	2.487.587	3.258.838	2.984.961	1,3	468
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	854.293	1.163.890	1.527.642	1.766.522	2.043.051	2.469.551	2.605.213	2.211.255	2.819.742	3.109.927	2.882.669	1,2	237
Pamuk	1.289.864	1.641.454	1.982.197	2.079.291	2.090.189	2.829.539	2.331.906	2.097.946	3.385.770	3.608.860	2.377.547	1,0	84
Demir veya çelikten eşya	680.443	827.360	928.097	1.184.644	1.488.786	1.836.715	2.227.428	1.529.774	1.966.776	2.521.134	2.367.172	1,0	248
Sentetik ve suni devamsız lifler	855.564	951.502	1.173.892	1.137.661	1.348.999	1.879.114	1.695.924	1.518.237	2.089.035	2.467.117	2.223.177	0,9	160
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	750.180	860.895	1.008.240	1.119.551	1.205.762	1.576.328	1.494.492	1.242.449	1.685.962	2.007.424	2.173.345	0,9	190
Muhtelif kimyasal maddeler	579.086	743.088	960.110	1.131.470	1.299.243	1.537.122	1.732.774	1.472.595	1.795.419	2.204.854	2.053.155	0,9	255
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	401.648	495.252	511.211	723.862	907.116	795.786	1.657.560	1.094.087	990.266	1.602.447	1.865.299	0,8	364
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, boyalar, pigmentler vb.	679.548	849.698	1.030.059	1.124.563	1.288.337	1.529.035	1.579.244	1.275.249	1.545.048	1.884.497	1.828.419	0,8	169
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	266.806	479.436	530.499	697.714	615.994	1.020.282	1.464.812	1.054.501	1.558.753	1.697.105	1.670.997	0,7	526

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 92: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-15.508.215	-22.086.856	-34.418.817	-43.297.743	-54.041.498	-62.790.965	-69.958.394	-38.730.487	-71.561.585	-105.923.601	-84.007.841
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	-912.358	-1.956.723	-2.699.478	-2.901.147	-2.581.482	-3.282.326	-270.653	3.925.176	711.639	-3.283.567	7.797.755
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	4.335.486	5.592.061	6.034.768	6.337.641	6.563.497	7.483.415	7.066.871	6.174.795	6.734.375	7.302.447	7.584.586
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	3.087.023	3.583.801	4.184.229	4.428.986	4.131.283	4.587.312	4.095.870	3.137.878	3.089.884	3.251.107	3.938.003
Demir veya çelikten eşya	556.772	563.687	1.298.826	1.546.713	1.847.585	2.293.034	3.514.943	3.021.196	2.888.361	3.226.662	3.733.535
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	1.105.774	1.311.643	1.803.435	2.346.730	2.198.334	2.418.042	2.535.980	2.689.582	3.178.902	3.515.474	3.350.741
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	468.868	574.187	728.127	858.481	773.154	1.066.203	1.775.351	1.903.403	2.195.126	2.023.637	2.057.067
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	229.068	310.523	403.459	525.291	575.553	799.217	948.162	934.218	1.085.960	1.407.719	1.820.910
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	1.222.683	1.596.411	1.811.016	1.904.704	1.834.937	1.986.658	1.967.263	1.536.927	1.692.053	1.931.939	1.745.337
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	492.689	655.749	954.977	1.234.536	1.062.764	1.237.080	1.353.000	1.221.338	1.428.717	1.563.414	1.645.491
Mobilyalar, yatak takımları vb.	178.102	384.193	457.872	428.284	367.504	493.542	776.754	798.816	705.821	720.873	1.216.838
Örme eşya	159.064	202.155	263.391	400.486	575.072	788.455	893.267	748.467	894.978	924.134	1.207.801
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	131.777	187.233	237.243	272.436	306.093	415.920	560.694	531.018	635.637	838.848	1.044.776
Muhtelif kimyasal maddeler	-502.854	-647.522	-838.227	-970.601	-1.078.948	-1.256.972	-1.368.516	-1.152.350	-1.395.571	-1.753.187	-1.555.887
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-539.285	-777.690	-1.049.140	-1.184.421	-1.418.384	-1.608.124	-1.527.561	-1.206.454	-1.602.601	-1.682.645	-1.849.036
Bakır ve bakırdan eşya	-253.511	-331.073	-697.729	-947.247	-1.653.980	-2.272.060	-2.118.563	-1.388.390	-2.235.799	-2.727.410	-2.493.161
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	-147.541	290.857	-720.442	-59.199	-1.084.161	-614.344	-1.345.239	-763.811	-2.861.758	-3.589.336	-2.656.500
Eczacılık ürünleri	-1.291.422	-1.839.934	-2.461.920	-2.566.476	-2.723.001	-3.165.837	-3.939.412	-3.651.480	-3.851.770	-4.130.648	-3.333.851
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-1.007.244	-1.242.295	-1.768.660	-2.292.422	-2.496.347	-2.709.220	-3.079.999	-2.501.595	-3.070.476	-3.668.235	-3.500.351
Organik kimyasal ürünler	-1.712.208	-2.125.228	-2.718.683	-3.276.260	-3.295.994	-3.621.530	-3.934.768	-2.992.903	-3.879.994	-4.959.074	-4.417.726
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-1.496.733	-2.045.354	-3.581.460	-4.240.184	-4.553.566	-5.872.904	-5.921.768	-5.602.673	-7.110.926	-7.960.293	-6.899.591
Plastikler ve mamulleri	-1.700.486	-2.309.589	-3.439.362	-4.073.441	-4.704.145	-5.865.993	-5.822.321	-3.845.625	-6.013.014	-7.997.947	-7.490.306
Demir ve çelik	-673.494	-1.778.832	-2.718.214	-4.484.356	-5.251.898	-7.810.113	-8.211.564	-3.702.221	-7.357.678	-9.198.905	-8.308.549
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	-6.059.077	-7.300.940	-9.331.028	-11.153.896	-12.482.037	-13.789.108	-12.281.213	-8.993.597	-11.851.065	-15.548.132	-14.308.064
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-8.343.222	-10.594.936	-12.978.102	-18.614.441	-25.291.673	-28.735.203	-40.749.733	-25.985.891	-33.990.462	-47.578.458	-52.408.531

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 93: Türkiye'nin İhracatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)

Ülke adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Dünya	35.761.981	47.252.836	63.120.949	73.476.408	85.534.676	107.271.750	132.002.385	102.138.526	113.979.452	134.915.252	152.536.653		327
Almanya	5.835.207	7.484.931	8.745.282	9.455.050	9.686.235	11.993.232	12.951.334	9.791.156	11.486.808	13.951.826	13.132.224	8,61	125
Irak	0	829.058	1.820.802	2.750.080	2.589.352	2.844.767	3.916.191	5.126.116	6.041.861	8.311.819	10.827.668	7,10	
İran	308.089	533.786	812.580	912.940	1.066.902	1.441.190	2.029.706	2.024.758	3.043.426	3.589.695	9.922.580	6,51	3.121
İngiltere	3.005.840	3.670.093	5.543.924	5.917.163	6.814.301	8.626.776	8.158.836	5.919.553	7.238.433	8.152.164	8.700.771	5,70	189
BAE	452.391	702.908	1.139.465	1.675.187	1.985.696	3.240.940	7.975.398	2.898.579	3.337.660	3.706.760	8.175.541	5,36	1.707
Rusya	1.168.309	1.367.591	1.859.187	2.377.050	3.237.611	4.726.853	6.481.480	3.202.373	4.631.496	5.992.715	6.682.990	4,38	472
İtalya	2.361.212	3.194.797	4.641.199	5.618.164	6.752.991	7.480.711	7.815.353	5.892.690	6.510.419	7.854.626	6.376.277	4,18	170
Fransa	2.123.543	2.826.141	3.668.418	3.805.760	4.604.349	5.974.462	6.615.238	6.209.774	6.055.125	6.805.899	6.202.054	4,07	192
ABD	3.336.810	3.753.865	4.848.743	4.910.817	5.061.330	4.177.593	4.307.034	3.234.111	3.773.894	4.585.383	5.614.011	3,68	68
İspanya	1.115.226	1.792.155	2.619.040	3.011.041	3.721.542	4.580.228	4.043.907	2.824.164	3.563.514	3.917.992	3.720.989	2,44	234
Mısır	326.389	345.779	473.145	687.299	709.353	902.703	1.426.449	2.599.030	2.250.576	2.759.311	3.679.194	2,41	1.027
S.Arabistan	547.324	741.475	768.519	962.156	983.227	1.486.918	2.201.875	1.771.181	2.219.407	2.763.501	3.677.732	2,41	572
Hollanda	1.043.866	1.525.929	2.138.004	2.469.582	2.539.246	3.018.878	3.143.655	2.124.027	2.462.185	3.243.817	3.248.389	2,13	211
Çin	265.533	504.626	391.585	549.764	693.038	1.039.523	1.437.204	1.599.136	2.259.785	2.466.627	2.833.444	1,86	967
Azerbaycan	226.865	315.488	403.942	528.076	695.287	1.047.668	1.667.362	1.398.470	1.551.213	2.064.205	2.587.482	1,70	1.041
Romanya	560.431	873.347	1.235.485	1.785.409	2.350.474	3.644.162	3.987.344	2.215.162	2.599.020	2.878.840	2.496.958	1,64	346
Belçika	689.352	885.564	1.183.181	1.292.264	1.381.104	1.735.798	2.122.388	1.796.400	1.961.202	2.450.998	2.360.258	1,55	242
İsrail	850.859	1.082.998	1.313.890	1.466.913	1.529.158	1.658.195	1.935.215	1.528.370	2.082.970	2.391.219	2.330.263	1,53	174
Libya	165.112	254.741	337.204	384.167	489.261	643.150	1.074.288	1.795.117	1.932.370	747.629	2.139.439	1,40	1.196
İsviçre	288.755	356.877	441.910	557.896	906.700	941.983	2.859.515	3.937.012	2.065.238	1.494.017	2.134.756	1,40	639
Polonya	340.933	486.046	697.677	830.483	1.060.078	1.436.402	1.586.772	1.321.042	1.504.534	1.758.306	1.854.467	1,22	444
Ukranya	310.450	444.967	575.827	821.034	1.121.364	1.481.156	2.187.632	1.033.517	1.260.892	1.729.822	1.830.449	1,20	490
Cezayir	514.282	573.002	806.115	807.138	1.020.696	1.231.725	1.613.644	1.777.198	1.504.590	1.470.547	1.813.036	1,19	253
Bulgaristan	378.311	621.685	894.326	1.179.313	1.568.006	2.060.171	2.151.423	1.387.779	1.497.832	1.622.917	1.682.050	1,10	345
Türkmenistan	118.493	170.347	214.848	180.635	281.325	339.989	662.937	944.917	1.139.173	1.493.446	1.480.534	0,97	1.149
Yunanistan	582.816	920.401	1.170.835	1.126.678	1.602.590	2.262.655	2.429.968	1.635.478	1.456.840	1.554.575	1.406.448	0,92	141
Gürcistan	103.373	155.070	199.699	271.828	407.962	646.082	997.315	745.854	769.441	1.092.398	1.253.916	0,82	1.113

Kaynak: ITC-Trade Map, TÜİK

Tablo 94: Türkiye'nin İthalatında Önemli Ülkeler (1.000 USD)

Ülke adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Dünya	51.270.196	69.339.692	97.539.766	116.774.151	139.576.174	170.062.715	201.960.779	140.869.013	185.541.037	240.838.853	236.544.494		361
Rusya	3.863.179	5.451.315	9.033.138	12.905.620	17.806.239	23.508.494	31.364.477	19.718.967	21.599.569	23.952.931	26.625.027	11,26	589
Almanya	7.014.695	9.452.964	12.515.655	13.633.888	14.768.220	17.539.955	18.687.065	14.096.449	17.549.159	22.985.419	21.400.180	9,05	205
Çin	1.365.933	2.610.298	4.476.077	6.885.400	9.669.110	13.234.092	15.658.201	12.662.637	17.180.806	21.692.980	21.295.133	9,00	1.459
ABD	3.067.892	3.496.592	4.745.221	5.375.593	6.260.882	8.166.788	11.976.924	8.572.185	12.322.795	16.042.036	14.131.390	5,97	361
İtalya	4.132.123	5.471.591	6.865.903	7.566.806	8.663.700	9.968.687	11.012.131	7.672.884	10.204.510	13.452.149	13.345.797	5,64	223
İran	920.462	1.860.683	1.962.059	3.469.706	5.626.610	6.615.394	8.199.689	3.405.896	7.644.782	12.461.495	11.964.613	5,06	1.200
Fransa	3.047.501	4.164.120	6.201.348	5.887.817	7.239.953	7.849.709	9.022.013	7.089.761	8.176.579	9.229.545	8.589.893	3,63	182
İspanya	1.388.799	2.003.792	3.253.677	3.555.111	3.832.593	4.342.998	4.548.182	3.775.585	4.840.127	6.196.466	6.022.764	2,55	334
Hindistan	564.130	722.855	1.046.398	1.280.473	1.579.405	2.299.732	2.457.908	1.891.252	3.409.938	6.498.651	5.843.582	2,47	936
G.Kore	899.998	1.312.442	2.572.537	3.485.389	3.556.269	4.369.903	4.091.119	3.116.078	4.764.048	6.298.472	5.660.092	2,39	529
İngiltere	2.430.369	3.500.015	4.317.140	4.695.645	5.137.553	5.477.102	5.324.000	3.467.014	4.680.610	5.840.233	5.629.445	2,38	132
Ukranya	978.142	1.331.505	2.509.351	2.651.017	3.059.079	4.519.114	6.106.325	3.155.710	3.832.744	4.812.060	4.394.199	1,86	349
İsviçre	2.138.115	2.970.337	3.407.035	4.057.398	4.020.723	5.272.608	5.591.781	2.001.888	3.155.723	5.021.337	4.307.333	1,82	101
Belçika	1.147.102	1.523.584	1.991.728	2.241.112	2.476.928	2.868.671	3.150.747	2.371.362	3.213.712	3.959.254	3.690.322	1,56	222
Hollanda	1.308.322	1.656.670	1.908.145	2.151.585	2.160.110	2.655.039	3.056.340	2.541.707	3.155.980	4.004.680	3.660.635	1,55	180
Japonya	1.462.786	1.927.096	2.684.287	3.109.218	3.216.725	3.703.442	4.026.764	2.781.735	3.297.783	4.263.728	3.601.411	1,52	146
BAE	100.493	113.597	183.485	205.442	352.284	470.092	691.202	667.843	698.421	1.649.456	3.596.546	1,52	3.479
Yunanistan	323.939	427.743	594.351	727.830	1.045.328	950.157	1.150.715	1.129.696	1.541.890	2.569.362	3.539.981	1,50	993
Romanya	656.561	955.971	1.699.553	2.285.592	2.668.987	3.112.752	3.547.820	2.257.898	3.449.179	3.801.245	3.236.426	1,37	393
Polonya	244.217	415.359	996.105	1.244.447	1.436.586	1.646.232	1.977.852	1.817.160	2.620.953	3.496.184	3.058.078	1,29	1.152
Bulgaristan	506.742	689.462	959.471	1.190.079	1.663.425	1.951.656	1.840.008	1.117.128	1.702.444	2.474.620	2.753.836	1,16	443
S.Arabistan	788.004	969.127	1.231.507	1.888.784	2.252.139	2.439.988	3.322.389	1.691.953	2.437.156	2.001.519	2.171.061	0,92	176
İsveç	534.044	822.161	1.118.403	1.427.141	1.488.104	1.716.253	1.908.905	1.890.563	1.922.793	2.284.258	2.135.410	0,90	300
Tayvan	521.296	752.655	1.206.365	1.530.266	1.649.209	1.884.289	1.683.904	1.339.662	1.843.020	2.025.398	2.058.797	0,87	295
Kazakistan	201.600	266.638	442.193	558.900	993.728	1.284.049	2.331.992	1.077.078	2.470.967	1.995.115	2.056.086	0,87	920
Çek C.	316.618	443.937	654.592	698.561	681.659	1.169.130	1.303.955	1.027.994	1.327.672	1.755.452	2.005.341	0,85	533
Endonezya	326.479	450.354	623.420	750.238	1.031.303	1.359.928	1.408.895	1.016.684	1.476.659	1.931.717	1.795.778	0,76	450

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 95: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ülkeler (1.000 USD)

Ülke adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	-15.508.215	-22.086.856	-34.418.817	-43.297.743	-54.041.498	-62.790.965	-69.958.394	-38.730.487	-71.561.585	-105.923.601	-84.007.841
Irak	0	716.457	1.353.214	2.291.390	2.213.415	2.199.656	2.595.268	4.173.724	4.687.280	8.225.066	10.678.340
BAE	351.898	589.311	955.980	1.469.745	1.633.412	2.770.848	7.284.196	2.230.736	2.639.239	2.057.304	4.578.995
İngiltere	575.471	170.078	1.226.784	1.221.518	1.676.748	3.149.674	2.834.836	2.452.539	2.557.823	2.311.931	3.071.326
Mısır	208.217	156.382	217.903	420.053	316.829	249.716	540.212	1.957.479	1.324.100	1.377.095	2.337.143
Azerbaycan	163.476	192.881	268.405	255.820	354.806	718.021	738.941	645.628	686.082	1.801.942	2.247.546
Libya	-588.930	-817.807	-1.176.921	-1.605.102	-1.808.090	243.430	737.963	1.392.549	1.506.718	607.866	1.723.288
S.Arabistan	-240.680	-227.652	-462.988	-926.628	-1.268.912	-953.070	-1.120.514	79.228	-217.749	761.982	1.506.671
Türkmenistan	19.277	46.665	39.053	19.891	91.401	-56.734	273.632	614.178	752.831	1.100.734	1.177.027
Gürcistan	-34.239	-118.847	-106.970	-31.074	63.149	356.514	472.870	460.290	478.716	778.046	1.073.565
G.Kıbrıs	197.217	285.586	438.780	715.082	857.433	879.169	1.030.462	728.077	919.933	941.670	934.254
İsviçre	-1.849.360	-2.613.460	-2.965.125	-3.499.502	-3.114.023	-4.330.625	-2.732.266	1.935.124	-1.090.485	-3.527.320	-2.172.577
İspanya	-273.573	-211.637	-634.637	-544.070	-111.051	237.230	-504.275	-951.421	-1.276.613	-2.278.474	-2.301.775
Fransa	-923.958	-1.337.979	-2.532.930	-2.082.057	-2.635.604	-1.875.247	-2.406.775	-879.987	-2.121.454	-2.423.646	-2.387.839
Ukranya	-667.692	-886.538	-1.933.524	-1.829.983	-1.937.715	-3.037.958	-3.918.693	-2.122.193	-2.571.852	-3.082.238	-2.563.750
Japonya	-1.334.130	-1.770.808	-2.494.170	-2.874.991	-2.953.641	-3.456.532	-3.696.302	-2.548.870	-3.025.523	-3.967.308	-3.269.405
Hindistan	-491.641	-651.490	-910.081	-1.060.604	-1.357.163	-1.951.503	-1.915.204	-1.480.088	-2.803.103	-5.742.581	-5.051.844
G.Kore	-846.779	-1.254.514	-2.492.914	-3.385.618	-3.400.303	-4.217.592	-3.819.865	-2.881.250	-4.459.458	-5.770.642	-5.132.084
İtalya	-1.770.911	-2.276.794	-2.224.704	-1.948.642	-1.910.709	-2.487.976	-3.196.778	-1.780.194	-3.694.091	-5.597.523	-6.969.520
Almanya	-1.179.488	-1.968.033	-3.770.373	-4.178.838	-5.081.985	-5.546.723	-5.735.731	-4.305.293	-6.062.351	-9.033.593	-8.267.956
ABD	268.918	257.273	103.522	-464.776	-1.199.552	-3.989.195	-7.669.890	-5.338.074	-8.548.901	-11.456.653	-8.517.379
Çin	-1.100.400	-2.105.672	-4.084.492	-6.335.636	-8.976.072	-12.194.569	-14.220.997	-11.063.501	-14.921.021	-19.226.353	-18.461.689
Rusya	-2.694.870	-4.083.724	-7.173.951	-10.528.570	-14.568.628	-18.781.641	-24.882.997	-16.516.594	-16.968.073	-17.960.216	-19.942.037

Kaynak: ITC-Trade Map, TÜİK

Tablo 96: Türkiye'nin AB Ülkelerine İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	20.480.661	27.717.946	37.037.366	42.120.884	48.821.755	61.331.420	64.452.144	47.764.554	53.711.114	63.375.995	60.242.227		194
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	2.252.771	3.719.717	6.328.494	7.104.487	9.047.998	12.518.236	13.492.790	9.202.279	10.161.651	11.365.171	10.192.176	16,92	352
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	3.387.577	4.533.715	5.090.821	5.522.360	5.906.095	6.939.732	6.768.724	5.965.193	6.686.886	7.178.001	6.905.008	11,46	104
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	1.251.539	1.817.647	2.423.223	3.032.424	3.677.799	5.025.342	5.513.832	4.222.976	4.784.696	6.119.391	5.867.041	9,74	369
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	1.986.928	2.554.901	3.505.821	3.937.037	4.353.478	4.647.882	4.411.146	3.636.598	4.063.387	4.468.946	4.750.788	7,89	139
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	2.300.530	2.682.856	3.118.754	3.438.278	3.442.923	4.085.432	3.989.738	3.239.892	3.510.562	3.875.491	3.894.680	6,47	69
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	323.702	324.061	429.455	733.067	1.471.282	1.735.699	2.356.365	1.058.461	1.100.263	2.029.776	2.701.492	4,48	735
Demir veya çelikten eşya	521.289	780.511	1.206.812	1.334.397	1.619.798	2.222.261	2.758.813	1.735.504	1.901.669	2.494.962	2.165.783	3,60	315
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	776.108	913.337	1.301.329	1.721.715	1.533.688	1.665.649	1.634.621	1.628.401	1.811.331	1.960.468	1.903.190	3,16	145
Plastikler ve mamulleri	286.489	387.551	570.225	744.194	987.151	1.209.652	1.476.628	1.156.959	1.423.831	1.795.853	1.830.272	3,04	539
Kauçuk ve kauçuktan eşya	359.269	480.510	581.893	672.886	824.243	1.147.419	1.214.432	974.164	1.245.974	1.731.836	1.480.800	2,46	312
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	211.997	302.962	374.316	503.780	750.844	1.021.156	1.101.982	748.912	1.155.217	1.439.622	1.305.186	2,17	516
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	835.891	1.118.885	1.238.172	1.312.756	1.295.660	1.438.681	1.430.527	1.155.115	1.253.777	1.454.510	1.177.152	1,95	41
Demir ve çelik	523.469	882.865	1.691.685	1.444.283	2.192.218	3.160.287	2.727.171	1.030.245	1.292.666	2.145.980	1.173.311	1,95	124
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	125.666	200.848	266.855	359.153	447.367	766.633	596.801	390.912	543.305	736.437	1.171.295	1,94	832
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	367.020	481.009	715.378	957.942	805.055	944.308	970.572	802.716	957.875	1.094.620	1.088.636	1,81	197
Pamuk	485.541	593.528	715.879	717.926	839.000	913.473	880.433	724.041	782.101	1.055.153	952.894	1,58	96
Bakır ve bakırdan eşya	83.767	131.214	209.174	250.511	425.607	468.154	492.075	294.348	629.520	843.710	774.332	1,29	824
Örme eşya	133.418	201.780	252.083	333.303	453.228	573.319	551.268	485.862	543.771	631.194	664.847	1,10	398
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	274.799	359.503	432.751	443.995	557.001	699.078	659.213	524.495	578.323	690.448	662.853	1,10	141
Mobilyalar, yatak takımları vb.	199.909	316.561	429.251	501.410	542.345	701.437	813.452	582.583	606.583	676.870	618.125	1,03	209
Sentetik ve suni devamsız lifler	330.617	366.285	425.582	439.185	499.686	500.894	456.865	373.088	438.372	536.549	507.930	0,84	54
Cam ve cam eşya	258.574	304.043	355.381	345.656	349.875	454.821	549.644	417.834	446.598	479.629	467.471	0,78	81
Anorganik kimyasallar	127.728	132.280	148.428	147.865	181.085	208.299	258.052	235.864	344.441	425.479	440.207	0,73	245

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 97: Türkiye'nin AB Ülkelerinden İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	25.666.043	35.174.622	48.134.327	52.741.281	59.440.957	68.672.861	74.853.835	56.613.772	72.301.524	91.210.317	87.523.440		241
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	5.610.069	6.972.018	8.854.627	10.464.714	11.833.879	14.000.115	13.937.562	9.919.152	12.336.549	16.418.957	15.393.957	17,59	174
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	2.011.980	4.646.537	8.501.348	8.463.462	8.957.337	9.585.845	9.538.763	6.881.180	10.575.404	13.610.534	11.581.379	13,23	476
Demir ve çelik	1.480.662	2.593.767	3.447.535	4.293.564	4.677.958	6.726.528	8.241.198	5.067.952	7.841.079	8.968.270	9.123.015	10,42	516
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	487.730	648.020	737.746	967.387	1.678.936	1.918.224	3.543.429	2.156.819	2.904.428	5.966.180	7.658.504	8,75	1.470
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	3.034.738	3.519.248	4.735.668	4.908.852	5.266.288	6.109.647	6.568.637	6.150.117	6.867.053	7.778.702	6.377.082	7,29	110
Plastikler ve mamulleri	1.802.566	2.421.471	3.486.962	4.005.213	4.534.405	4.992.210	5.285.821	3.923.821	4.951.545	6.243.051	5.933.587	6,78	229
Eczacılık ürünleri	1.014.480	1.451.319	1.934.269	2.082.907	2.151.170	2.563.113	3.081.736	2.850.920	3.122.399	3.017.915	2.685.544	3,07	165
Organik kimyasal ürünler	1.182.256	1.417.992	1.800.289	2.005.957	2.113.003	2.026.565	2.124.910	1.503.721	1.950.865	2.225.721	2.198.078	2,51	86
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	581.148	717.547	1.056.735	1.266.499	1.385.657	1.564.145	1.760.657	1.396.504	1.660.740	2.098.043	1.966.263	2,25	238
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	642.278	868.720	1.156.354	1.236.778	1.422.363	1.565.769	1.631.114	1.428.356	1.731.915	1.950.604	1.841.565	2,10	187
Kauçuk ve kauçuktan eşya	302.061	422.452	577.401	622.512	768.229	907.976	1.036.905	791.423	1.044.201	1.417.853	1.407.758	1,61	366
Muhtelif kimyasal maddeler	446.189	576.303	750.875	847.675	933.674	1.095.510	1.240.478	1.045.113	1.227.290	1.469.900	1.362.221	1,56	205
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	59.768	93.877	512.954	139.128	886.038	772.395	793.384	465.276	779.693	1.279.081	1.312.025	1,50	2.095
Bakır ve bakırdan eşya	128.718	136.828	275.183	373.915	675.768	662.170	716.248	575.236	870.261	1.076.892	1.241.197	1,42	864
Demir veya çelikten eşya	469.754	628.158	652.654	779.014	930.797	1.071.397	1.324.019	880.362	1.067.959	1.314.130	1.238.182	1,41	164
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	256.832	751.223	761.177	217.804	228.933	340.238	378.563	196.501	291.625	635.050	1.082.475	1,24	321
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar; boyalar, pigmentler vb.	477.578	603.666	720.442	760.621	862.646	971.714	992.585	788.848	918.067	1.089.627	1.063.833	1,22	123
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	218.125	271.816	372.136	424.380	504.573	608.686	673.355	671.115	795.822	843.868	804.013	0,92	269
Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü	92.924	151.552	237.060	341.333	300.272	391.010	407.435	285.548	453.693	611.260	728.198	0,83	684
Sentetik ve suni devamsız lifler	389.444	428.061	494.101	500.387	538.794	574.990	543.969	475.048	567.093	623.629	632.682	0,72	62
Sabunlar, yıkama-yıkama müstahzarları, suni mumlar vb.	157.142	203.880	250.989	284.384	329.918	417.215	520.012	413.884	478.556	595.787	585.519	0,67	273
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	217.303	242.154	314.475	363.103	440.299	493.126	533.762	391.890	502.481	572.714	544.006	0,62	150
Anorganik kimyasallar	232.838	269.600	325.743	356.731	392.256	459.471	553.277	391.176	442.199	550.724	505.705	0,58	117
Adi metallerden çeşitli eşya	119.967	174.919	268.308	316.072	361.853	447.297	486.834	358.098	458.918	533.783	503.861	0,58	320

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 98: Türkiye-AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-5.185.382	-7.456.676	-11.096.961	-10.620.397	-10.619.202	-7.341.441	-10.401.691	-8.849.218	-18.590.410	-27.834.322	-27.281.213
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	3.323.008	4.448.371	5.002.153	5.435.891	5.787.894	6.796.901	6.609.543	5.845.205	6.551.119	7.015.535	6.742.057
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	2.207.433	2.547.820	2.962.972	3.278.598	3.251.975	3.856.912	3.718.322	3.056.755	3.320.190	3.635.220	3.672.005
meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	759.538	894.461	1.271.802	1.679.160	1.488.371	1.620.941	1.593.438	1.583.978	1.778.342	1.916.532	1.860.584
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	822.293	1.103.167	1.219.052	1.286.277	1.264.636	1.398.293	1.394.789	1.125.283	1.219.668	1.408.591	1.139.348
Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	353.957	470.481	697.648	922.093	766.196	895.098	920.557	771.061	922.897	1.037.152	1.043.984
Demir veya çelikten eşya	51.535	152.353	554.158	555.383	689.001	1.150.864	1.434.794	855.142	833.710	1.180.832	927.601
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	-5.306	60.808	59.841	140.677	310.545	528.030	568.220	357.022	652.736	866.908	761.180
Örme eşya	81.570	137.258	178.205	260.961	375.354	479.957	461.739	412.282	474.877	543.571	598.092
Pamuk	160.325	225.408	280.478	300.240	417.182	554.253	522.830	316.193	263.037	734.881	516.890
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	880	65.487	102.184	114.694	221.251	335.312	347.390	287.569	327.715	415.813	377.208
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	59.171	77.236	80.956	98.538	126.648	190.957	242.888	239.370	300.394	351.860	345.184
Seramik mamulleri	137.780	213.519	284.109	295.014	261.155	322.103	327.852	263.772	273.282	289.475	269.167
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	-10.537	95.420	-208.573	-35.086	-764.903	-591.455	-679.496	-382.856	-696.818	-1.171.468	-1.163.844
Muhtelif kimyasal maddeler	-424.015	-547.376	-714.432	-800.559	-860.442	-1.009.897	-1.117.014	-972.559	-1.126.038	-1.386.562	-1.281.945
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	240.791	-926.820	-2.172.854	-1.358.975	90.661	2.932.391	3.954.027	2.321.099	-413.753	-2.245.363	-1.389.203
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	-520.388	-723.992	-986.101	-1.032.350	-1.178.417	-1.213.509	-1.213.791	-1.085.876	-1.380.480	-1.545.938	-1.465.283
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-1.047.810	-964.347	-1.229.847	-971.815	-912.810	-1.461.765	-2.157.491	-2.513.519	-2.803.666	-3.309.756	-1.626.294
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	-539.756	-657.827	-975.307	-1.166.495	-1.265.254	-1.406.149	-1.585.303	-1.258.658	-1.504.018	-1.911.326	-1.761.812
Organik kimyasal ürünler	-1.087.933	-1.298.489	-1.594.023	-1.848.181	-1.894.075	-1.800.719	-1.834.815	-1.338.191	-1.690.495	-1.945.816	-1.823.522
Eczacılık ürünleri	-923.744	-1.351.438	-1.768.299	-1.914.040	-1.995.103	-2.377.758	-2.872.150	-2.641.815	-2.872.318	-2.804.626	-2.479.286
Plastikler ve mamulleri	-1.516.077	-2.033.920	-2.916.737	-3.261.019	-3.547.254	-3.782.558	-3.809.193	-2.766.862	-3.527.714	-4.447.198	-4.103.315
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-164.028	-323.959	-308.291	-234.320	-207.654	-182.525	-1.187.064	-1.098.358	-1.804.165	-3.936.404	-4.957.012
Demir ve çelik	-957.193	-1.710.902	-1.755.850	-2.849.281	-2.485.740	-3.566.241	-5.514.027	-4.037.707	-6.548.413	-6.822.290	-7.949.704
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	-4.358.530	-5.154.371	-6.431.404	-7.432.290	-8.156.080	-8.974.773	-8.423.730	-5.696.176	-7.551.853	-10.299.566	-9.526.916

Kaynak: ITC-Trade Map

4.5.1. Serbest Ticaret Anlaşması İmzalanan Kuzey Afrika Ülkeleri ile Türkiye'nin Dış Ticareti

4.5.1.1. Türkiye-Tunus Dış Ticareti

Türkiye ile Tunus arasındaki ticari ilişki incelendiğinde, ticaretin Türkiye lehine fazla verdiği görülmektedir. 2000 yılında ikili ticarete Türkiye lehine dış ticaret fazlası 97 milyon Dolar iken, 2012 yılında dış ticaret fazlası 6 katın üzerinde artarak 601 milyon Dolar'a ulaşmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2012 yılı itibariyle 992 milyon Dolar düzeyindedir.

2012 yılında Tunus'a yapılan ihracat bir önceki yıla nazaran %0,7 oranında azalarak 796,7 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tunus'a ihraç edilen belli başlı ürünler; motorlu taşıt araçları, pamuk, makine, demir çelik, demir çelikten eşya, hazır giyim, plastik ve mamulleri, tütün ürünleri, petrol gazları ve kimyasal gübrelerdir.

Tekstil hammaddesi (iplik ve kumaş) ve tekstil makineleri, hububat (Tunus'un açığı bulunmaktadır.), tütün ve mamulleri, çeşitli demir-çelik ürünleri, metal eşya, otomotiv yan sanayi ürünleri, büro makineleri ve haberleşme cihazları, elektriksiz makineler, ulaşım araçları, elektrikli makineler ve cihazlar ile inşaat malzemeleri Türkiye tarafından Tunus'a ihraç edilebilecek potansiyel ürünler arasında yer almaktadır.

2012 yılında Tunus'tan yapılan ithalat bir önceki yıla nazaran %21 oranında azalarak 195 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında Türkiye'nin Tunus'tan ithalatına bakıldığında, toplam ithalatın 68 milyon Dolar'ını gübre oluşturmaktadır. Ardından petrol yağları, fosforik asit, fosfinatlar, makine ve hazır giyim önemli ithalat kalemlerindendir.

Türkiye ile Tunus arasında 1995-2012 dönemine ait dış ticarete ilişkin istatistiki veriler Tablo 99'da sunulmaktadır.

Tunus'a zeytinyağı işleme, unlu mamuller işleme tesisi makine ve ekipmanlarının uygun fiyat nedeniyle pazar potansiyeli bulunmaktadır.

Tunus'un ihracatının yaklaşık %60'ını oluşturan tekstil, elektrikli ve elektriksiz makine sanayi ve tarımsal ürünler açısından Türkiye'nin rekabet eden endüstrilere sahip olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin Tunus'a ihracatı kayıtlı rakamlarla sınırlı değildir. Buna paralel olarak, yılda 50 bini aşkın Tunus vatandaşı alışveriş ve/veya bavul ticareti amacıyla Türkiye'ye gelmektedir. Kesin rakam bulunmamakla birlikte, bu kapsamda yapılan ticaretin miktarının yılda 150-200 milyon Dolar'a ulaştığı tahmin edilmektedir. Mevcut koşullarda bavul ticaretinin önümüzdeki dönemde belirgin biçimde azalması beklenmemekle birlikte, AB mevzuatına uyum sürecindeki yükümlülükler çerçevesinde Türkiye tarafından Tunus vatandaşlarına vize zorunluluğu getirilmesi halinde, bu ticaretin olumsuz yönde etkilenmesi söz konusudur. Özellikle hazır giyim, deri ürünleri, başta altın olmak üzere ziynet eşyaları ile küçük elektrikli ev aletleri bavul ticaretine konu olmaktadır.

Tunus, önemli ihraç ürünlerinden olan fosfat türevlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğundan, tarım ve kimya sektörüne ucuz hammadde sağlanması açısından önem taşımaktadır.¹³⁰

Tablo 99: Türkiye-Tunus Ticari İlişkileri								
Yıllar	Türkiye-Tunus İhracat		Türkiye ihracat	Türkiye-Tunus İthalat		Türkiye ithalat	Türkiye-Tunus Dış Ticaret Hacmi	Türkiye-Tunus Dış Ticaret Dengesi
	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değer (1.000 USD)
1995	79.346	6,8	19,5	46.334	-8,7	53,4	125.680	33.012
1996	94.547	19,2	7,3	49.967	7,8	22,2	144.514	44.580
1997	119.950	26,9	13,1	59.914	19,9	11,3	179.864	60.036
1998	351.036	192,7	2,7	63.087	5,3	-5,4	414.123	287.949
1999	238.434	-32,1	-1,4	66.573	5,5	-11,4	305.007	171.861
2000	162.271	-31,9	4,5	64.842	-2,6	34,0	227.113	97.429
2001	140.592	-13,4	12,8	72.935	12,5	-24,0	213.527	67.657
2002	121.141	-13,8	15,1	71.801	-1,6	24,5	192.942	49.340
2003	220.015	81,6	31,0	98.140	36,7	34,5	318.155	121.875
2004	256.162	16,4	33,7	100.410	2,3	40,7	356.572	155.752
2005	294.785	15,1	16,3	117.372	16,9	19,7	412.157	177.413
2006	324.893	10,2	16,4	150.094	27,9	19,5	474.987	174.799
2007	530.277	63,2	25,4	229.788	53,1	21,8	760.065	300.489
2008	778.098	46,7	23,1	365.381	59,0	18,8	1.143.479	412.717
2009	645.767	-17,0	-22,6	234.980	-35,7	-30,2	880.747	410.787
2010	713.631	10,5	11,5	280.721	19,5	31,7	994.352	432.910
2011	802.302	12,4	18,5	249.789	-11,0	29,8	1.052.091	552.513
2012	796.738	-0,7	13,0	195.624	-21,7	-1,8	992.362	601.114

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

¹³⁰ Sezgin, *Tunus Ülke Raporu*

2012 yılı itibariyle Tunus'un Türkiye'nin ihracatı içerisindeki payı %0,5, ithalatı içerisindeki payı ise %0,1'dir. Tunus iç pazarının küçük olduğu düşünöldüğünde Tunus'un yatırımcılara AB, Orta Doğı ve Kuzey Afrika'daki daha büyük pazarlara giriş imkanını da sunduğı görölmektedir. AB ile arasındaki Ortaklık Anlaşması, Avrupa pazarına girişte sanayi ürünlerinde gümrüksüz giriş imkanı sağlamaktadır.

Tablo 100: Türkiye'nin Tunus'a İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Tüm Ürünler	121.141	220.015	256.162	294.785	324.893	530.277	778.098	645.767	713.631	802.302	796.738		558
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	11.501	33.107	49.650	52.928	67.366	73.400	91.472	91.789	71.873	62.870	103.695	13,01	802
Pamuk	5.317	5.392	7.822	14.623	27.395	52.489	71.166	68.660	88.313	104.968	93.152	11,69	1.652
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	24.633	19.607	25.706	32.642	36.004	42.872	58.787	49.269	60.315	109.951	72.799	9,14	196
Demir ve çelik	11.579	63.566	91.754	80.536	52.681	97.429	131.126	38.932	93.040	118.010	55.759	7,00	382
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.293	782	942	5.084	7.158	7.238	8.852	27.693	52.371	41.360	53.271	6,69	4.020
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	10.751	11.221	12.225	20.781	15.210	11.511	24.453	27.661	29.743	37.145	43.318	5,44	303
Demir veya çelikten eşya	11.596	16.367	20.777	24.982	25.191	26.449	58.384	31.109	27.994	68.600	43.140	5,41	272
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	717	1.000	1.055	2.124	3.027	2.705	2.730	10.911	31.692	28.054	39.960	5,02	5.473
Plastikler ve mamulleri	1.013	1.139	2.583	3.231	4.531	9.305	12.591	12.608	14.680	18.132	28.827	3,62	2.746
Örme eşya	293	232	982	1.572	6.771	8.015	6.249	8.629	20.657	29.077	25.448	3,19	8.585
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	4.023	6.642	5.501	6.071	4.220	1.147	15.957	16.293	21.392	17.989	18.785	2,36	367
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	3.744	30.842	411	6.839	19.035	136.429	220.578	154.783	61.697	15.533	17.790	2,23	375
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	710	1.206	2.700	3.899	4.767	7.245	5.571	7.750	10.487	11.141	17.127	2,15	2.312
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	1.817	453	643	714	1.031	1.975	2.212	1.735	3.004	4.391	15.017	1,88	726
Anorganik kimyasallar	608	1.109	1.116	651	680	775	1.028	2.511	2.252	1.288	12.470	1,57	1.951
Sentetik ve suni devamsız lifler	1.308	3.279	4.600	2.513	4.579	5.021	6.906	7.168	10.542	13.526	12.429	1,56	850
Gübreler	0	0	0	0	0	0	0	55	616	282	12.337	1,55	
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	1.145	2.172	4.557	7.360	5.094	4.429	7.385	14.130	18.140	16.024	11.972	1,50	946
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	111	121	200	175	420	1.401	1.281	3.166	2.563	5.980	10.716	1,34	9.554
Kauçuk ve kauçuktan eşya	752	942	564	1.047	1.711	2.061	4.677	5.713	4.368	6.245	8.526	1,07	1.034
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	9.756	3.068	3.119	4.734	4.018	4.002	6.989	7.084	9.758	4.252	6.673	0,84	-32
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	115	137	134	452	590	420	283	1.146	2.750	3.233	5.705	0,72	4.861
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	193	174	158	322	480	964	1.162	7.568	2.368	3.223	5.662	0,71	2.834
Bakır ve bakırdan eşya	542	871	204	1.577	3.558	1.138	1.717	1.474	6.118	6.655	5.638	0,71	940
Kakao ve kakao müstahzarları	351	565	783	560	1.230	1.775	1.096	1.876	2.825	6.012	4.884	0,61	1.291

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 101: Türkiye'nin Tunus'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Tüm Ürünler	71.801	98.140	100.410	117.372	150.094	229.788	365.381	234.980	280.721	249.789	195.624		172
Gübreler	14.695	36.288	55.737	71.398	94.128	130.622	210.815	117.065	150.858	112.044	68.016	34,77	363
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	10.718	8.986	0	0	0	0	0	15.586	28.691	28.550	34.915	17,85	226
Anorganik kimyasallar	13.300	20.889	18.799	20.232	16.782	34.863	71.179	20.794	22.627	26.598	24.288	12,42	83
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	250	236	412	789	853	1.159	3.606	8.179	13.483	14.275	12.449	6,36	4.880
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	4.409	4.021	4.257	4.839	6.137	9.188	10.993	8.610	8.510	12.439	10.467	5,35	137
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	953	94	199	348	2.114	5.477	11.452	25.633	14.659	5.590	6.112	3,12	541
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	22	19	11	537	2.476	394	2.648	7.343	6.311	7.925	5.466	2,79	24.745
Pamuk	1.609	2.281	3.409	2.383	3.177	16.641	10.690	5.055	2.744	5.955	4.842	2,48	201
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	171	357	1.128	1.346	2.899	2.995	4.089	2.776	2.652	3.413	3.582	1,83	1.995
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	189	131	393	1.270	1.237	2.461	3.495	3.958	4.216	4.902	3.308	1,69	1.650
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	7.056	6.940	3.896	2.897	2.359	3.627	3.286	1.720	2.992	4.075	3.244	1,66	-54
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8.200	2.909	1,49	
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	0	0	0	3.673	2.008	698	3.013	1.840	2	1.012	2.413	1,23	
Optik, fotoğraf, tıbbi ölçü, kontrol, ayar alet ve cihazları, bunların aksam, parçaları	137	81	38	19	164	60	119	729	870	1.332	1.831	0,94	1.236
Seramik mamulleri	0	727	1.147	2.464	3.388	3.183	4.548	4.983	3.782	2.960	1.743	0,89	
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	0	92	216	206	6.151	766	318	992	2.114	1.940	1.710	0,87	
Demir veya çelikten eşya	167	306	460	172	300	180	71	338	342	1.056	1.373	0,70	722
Organik kimyasal ürünler	0	0	0	0	0	0	0	0	243	0	1.127	0,58	
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	24	10	154	313	375	750	1.013	715	1.501	747	947	0,48	3.846
Plastikler ve mamulleri	4	6	15	7	60	1.281	700	513	876	522	811	0,41	20.175
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	10.591	7.627	2.231	54	0	3.079	12.229	6.471	0	75	703	0,36	-93
Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler; kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden	1	226	382	90	33	0	89	14	100	319	534	0,27	53.300
Deri eşya; saraciye eşyası, seyahat eşyası, el çantaları vb.	156	253	74	141	127	239	219	316	309	539	508	0,26	226
Cam ve cam eşya	2	0	0	1	0	1	6	26	2	27	492	0,25	24.500
Sentetik ve suni devamsız lifler	0	0	22	6	2	0	42	31	0	25	332	0,17	

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 102: Türkiye-Tunus Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tüm Ürünler	49.340	121.875	155.752	177.413	174.799	300.489	412.717	410.787	432.910	552.513	601.114
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	11.479	33.088	49.639	52.391	64.890	73.006	88.824	84.446	65.562	54.945	98.229
Pamuk	3.708	3.111	4.413	12.240	24.218	35.848	60.476	63.605	85.569	99.013	88.310
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	23.680	19.513	25.507	32.294	33.890	37.395	47.335	23.636	45.656	104.361	66.687
Demir ve çelik	5.260	56.062	85.446	78.342	49.160	87.985	122.245	38.932	81.640	114.867	55.758
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	-3.116	-3.239	-3.315	245	1.021	-1.950	-2.141	19.083	43.861	28.921	42.804
Demir veya çelikten eşya	11.429	16.061	20.317	24.810	24.891	26.269	58.313	30.771	27.652	67.544	41.767
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	546	643	-73	778	128	-290	-1.359	8.135	29.040	24.641	36.378
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	10.501	10.985	11.813	19.992	14.357	10.352	20.847	19.482	16.260	22.870	30.869
Plastikler ve mamulleri	1.009	1.133	2.568	3.224	4.471	8.024	11.891	12.095	13.804	17.610	28.016
Örme eşya	223	232	982	1.569	6.753	7.994	6.221	8.524	20.648	29.052	25.345
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	3.587	6.134	4.883	5.379	3.755	1.073	15.703	16.293	21.391	17.989	18.783
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	710	1.190	2.700	3.893	4.548	7.244	5.488	7.505	10.431	11.134	17.099
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	0	0	3	-2	0	-1	1	3	59	-21	-14
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	69	123	85	38	573	506	163	1.193	2.763	-294	-17
Kuş tüyleri ve bunlardan eşya; yapma çiçekler; insan saçından eşya	8	89	61	43	8	0	1	4	3	0	-25
Mantar ve mantardan eşya	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-21	-30
Barut ve patlayıcı maddeler; pirotekni mamulleri; kibritler; piroforik alaşımlar	-276	-75	0	-147	-146	-176	-235	0	0	-206	-90
Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler; kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden	-1	-159	-361	-73	355	478	423	492	513	349	-146
Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar	0	0	0	2	0	0	3	2	0	0	-172
Organik kimyasal ürünler	251	513	597	1.131	1.279	947	1.077	1.090	201	365	-293
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	-6.983	-6.725	-3.870	-2.823	-2.261	-3.604	-3.273	-1.604	-2.861	-3.809	-2.849
Anorganik kimyasallar	-12.692	-19.780	-17.683	-19.581	-16.102	-34.088	-70.151	-18.283	-20.375	-25.310	-11.818
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-6.974	21.856	411	6.839	19.035	136.429	220.578	139.197	33.006	-13.017	-17.125
Gübreler	-14.695	-36.288	-55.737	-71.398	-94.128	-130.622	-210.815	-117.010	-150.242	-111.762	-55.679

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

4.5.1.2. Türkiye-Fas Dış Ticareti

Türkiye ile Fas arasındaki dış ticaret dengesi giderek artan miktarda Türkiye lehine fazla vermektedir. 2000 yılında ikili ticarete dış ticaret dengesi 2,5 milyon Dolar açık vermekte iken, 2001 yılından itibaren dış ticaret dengesi fazla vermeye başlamış ve 2012 yılına gelindiğinde dış ticaret fazlası 585 milyon Dolar’a ulaşmıştır. Türkiye ile Fas arasındaki dış ticaret hacmi ise 2012 yılı sonunda 1,44 milyar Dolar şeklinde gerçekleşmiştir.

Türkiye ile Fas arasında 1995-2012 dönemine ait dış ticarete ilişkin istatistik veriler Tablo 103’te sunulmaktadır.

Tablo 103: Türkiye-Fas Ticari İlişkileri								
Yıllar	Türkiye-Fas İhracat		Türkiye ihracat	Türkiye-Fas İthalat		Türkiye ithalat	Türkiye-Fas Dış Ticaret Hacmi	Türkiye-Fas Dış Ticaret Dengesi
	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değer (1.000 USD)
1995	67.268	73,7	19,5	52.476	34,3	53,4	119.744	14.792
1996	52.291	-22,3	7,3	82.115	56,5	22,2	134.406	-29.824
1997	51.906	-0,7	13,1	52.596	-35,9	11,3	104.502	-690
1998	99.428	91,6	2,7	46.991	-10,7	-5,4	146.419	52.437
1999	90.444	-9,0	-1,4	44.468	-5,4	-11,4	134.912	45.976
2000	70.413	-22,1	4,5	72.983	64,1	34,0	143.396	-2.570
2001	98.149	39,4	12,8	38.193	-47,7	-24,0	136.342	59.956
2002	138.330	40,9	15,1	68.314	78,9	24,5	206.644	70.016
2003	180.779	30,7	31,0	76.990	12,7	34,5	257.769	103.789
2004	330.059	82,6	33,7	105.778	37,4	40,7	435.837	224.281
2005	370.825	12,4	16,3	143.231	35,4	19,7	514.056	227.594
2006	551.377	48,7	16,4	173.902	21,4	19,5	725.279	377.475
2007	721.595	30,9	25,4	198.460	14,1	21,8	920.055	523.135
2008	957.782	32,7	23,1	360.520	81,7	18,8	1.318.302	597.262
2009	598.540	-37,5	-22,6	234.729	-34,9	-30,2	833.269	363.811
2010	623.957	4,2	11,5	396.798	69,0	31,7	1.020.755	227.159
2011	920.895	47,6	18,5	419.945	5,8	29,8	1.340.840	500.950
2012	1.014.540	10,2	13,0	429.482	2,3	-1,8	1.444.022	585.058

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Türkiye’nin Fas’a ihracatı 2002 yılında 138 milyon Dolar iken, 2012 yılında 1,01 milyar Dolar olmuştur. 10 yıllık süre içinde ihracat %642 oranında artmıştır. Fas’a ihraç edilen başlıca ürünler, otomobil, demir çelik, pamuk, buzdolabı, makine ve tekstil ürünleridir.

Türkiye'nin Fas'dan ithalatı 2002 yılında 68 milyon Dolar iken, 2012 yılında 429 milyon Dolar olmuştur. Fas'dan ithal edilen başlıca ürünler, difosfor pentaoksit, tabii kalsiyum ve giyim eşyasıdır.

Fas, Türk ihracatçıları için Afrika kıtasına açılım açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Fas'ın Avrupa Birliği ve Türkiye ile serbest ticaret anlaşmaları yapmış olması da Fas'ın Kuzey Afrika'da önemli bir pazar üssü olarak konumunu güçlendirmektedir. Fas ile serbest ticaret anlaşması sonrasında Türk dış ticaretinde görülen artışlar, son dönemde bu ülkedeki özellikle turizm ve inşaat alanlarındaki yatırım projeleri türk ihracatçı ve yatırımcı firmalar açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Fas ile ticaretle karşılaşılan sorunlar; düşük satın alma gücü, küçük boyutlu piyasa, ulaşım zorlukları, ticari dil olarak Fransızca kullanılması, satın alma ve finansman sağlamada yaşanan zorluklar, iş çevrelerinin birbirlerini karşılıklı olarak iyi tanımaması olarak özetlenebilir.

Tablo 104: Türkiye'nin Fas'a İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	138.330	180.779	330.059	370.825	551.377	721.595	957.782	598.540	623.957	920.895	1.014.540		633
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	14.821	21.012	30.546	73.426	70.516	103.008	103.410	89.412	81.803	105.424	149.996	14,78	912
Demir ve çelik	22.827	29.458	140.551	132.526	293.457	316.653	442.526	146.101	146.202	224.720	145.215	14,31	536
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	18.710	15.236	19.899	27.766	32.471	61.914	95.036	83.827	76.338	91.655	117.378	11,57	527
Pamuk	4.939	8.225	11.511	16.301	20.173	42.461	57.866	49.564	66.049	80.258	90.904	8,96	1.741
Demir veya çelikten eşya	4.566	4.827	13.563	12.788	15.584	24.227	34.423	23.800	14.787	60.556	55.354	5,46	1.112
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	4.232	3.919	17.994	9.143	7.929	14.085	27.257	21.611	25.207	24.270	51.684	5,09	1.121
Örme eşya	207	326	1.616	3.883	9.828	27.561	25.385	26.940	30.233	31.919	38.469	3,79	18.484
Sentetik ve suni devamsız lifler	18.217	27.559	29.071	28.380	20.058	20.642	22.676	16.619	21.042	27.400	31.044	3,06	70
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	2.214	4.192	7.077	7.311	6.460	10.606	12.640	12.174	12.112	18.786	28.827	2,84	1.202
Plastikler ve mamulleri	3.478	5.546	4.662	5.668	6.857	11.135	10.926	11.257	15.366	24.492	27.420	2,70	688
Kauçuk ve kauçuktan eşya	3.674	5.463	4.957	5.819	6.303	9.416	12.898	13.317	14.302	20.933	23.817	2,35	548
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	0	1	36	124	33	285	434	276	2.278	4.114	23.383	2,30	
Bakır ve bakırdan eşya	85	365	277	824	1.123	1.257	843	476	10.289	24.323	18.822	1,86	22.044
Hububat	3.527	0	0	3.100	0	0	0	3.807	0	429	17.159	1,69	387
Metal cevherleri, cüruf ve kül	0	0	0	0	0	0	930	2.276	1	1.539	16.950	1,67	
Anorganik kimyasallar	146	276	149	3.306	594	1.203	2.607	1.713	2.341	8.064	16.035	1,58	10.883
Mobilyalar, yatak takımları vb.	1.431	1.617	2.657	2.603	3.938	4.533	7.201	5.856	7.785	11.189	14.744	1,45	930
Çeşitli mamul eşya	364	701	737	1.023	1.426	2.156	3.301	2.849	3.417	4.472	12.565	1,24	3.352
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	92	137	324	238	511	895	2.646	5.892	7.187	10.328	12.335	1,22	13.308
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	46	564	493	708	1.656	2.091	3.367	3.497	5.942	7.903	9.497	0,94	20.546
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	212	12.652	401	485	7.060	8.212	30.971	9.389	4.497	38.492	8.869	0,87	4.083
Özel dokunmuş mensucat; dantela; duvar halıları vb.	5.901	4.848	5.296	5.219	8.172	8.037	7.052	5.829	3.869	4.582	8.043	0,79	36
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	41	55	201	417	871	1.137	1.438	1.976	2.419	4.197	7.891	0,78	19.146
Cam ve cam eşya	4.049	5.791	3.372	1.671	2.444	4.328	8.268	5.724	7.535	9.635	7.569	0,75	87
Adi metallerden çeşitli eşya	328	332	346	360	782	1.405	1.767	1.745	2.157	5.802	6.521	0,64	1.888

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 105: Türkiye'nin Fas'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	68.314	76.990	105.778	143.231	173.902	198.460	360.520	234.729	396.798	419.945	429.482		529
Anorganik kimyasallar	25.559	36.987	37.505	42.339	34.188	48.265	126.531	85.982	136.069	115.032	125.723	29,27	392
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	22	2	965	942	18.134	14.845	65.467	18.654	23.523	43.673	68.163	15,87	309.732
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	0	0	4	12	5	3	36	12	1.778	18.992	46.854	10,91	
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1.680	3.145	9.836	19.429	20.177	25.280	30.466	29.604	28.954	33.282	31.188	7,26	1.756
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton	11.968	8.020	5.341	15.681	16.256	20.505	18.588	19.441	42.753	32.268	28.694	6,68	140
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	0	0	0	0	0	0	4.588	3.173	6.909	6.784	26.314	6,13	
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	8.099	8.802	11.200	8.412	6.477	9.440	6.223	5.474	20.613	24.948	21.097	4,91	160
Kurşun ve kurşundan eşya	4.490	4.158	1.576	0	6.683	9.554	19.703	13.173	9.447	50.966	19.101	4,45	325
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	475	651	1.268	723	9	187	327	19.091	51.536	46.898	17.662	4,11	3.618
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	274	920	8.961	6.511	6.606	8.755	12.518	9.204	10.077	11.002	10.606	2,47	3.771
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	0	17	25	3.848	9.064	7.023	6.396	2.524	4.713	2.885	6.311	1,47	
Pamuk	106	1	18	151	96	246	791	1.733	479	1.525	5.614	1,31	5.196
Taş, alçı, çimento, amiant, mika veya benzeri maddelerden eşya	35	190	120	454	433	1.612	2.311	1.613	2.125	2.561	3.825	0,89	10.829
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	2.194	1.286	0	3	11	6	1.668	655	2.148	2.196	3.382	0,79	54
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	51	0	0	1.612	1.964	2.165	6.525	3.366	12.294	4.461	3.241	0,75	6.255
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	70	150	326	310	521	1.261	1.365	973	1.690	1.134	2.132	0,50	2.946
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	0	0	7	156	148	120	112	227	427	430	1.687	0,39	
Plastikler ve mamulleri	155	78	278	349	221	1.415	1.766	276	192	592	1.138	0,26	634
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	0	1	0	9	63	49	114	41	32	1.810	1.062	0,25	
Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı	28	455	1.094	1.496	2.555	3.021	2.231	2.093	3.613	2.144	891	0,21	3.082
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	43	0	0	73	24	78	78	0	379	1.550	780	0,18	1.714
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler ve bunlardan mamul eşya	2	0	0	2	217	568	384	373	506	546	559	0,13	27.850
Deri eşya; saraciye eşyası, seyahat eşyası, el çantaları vb.	15	38	44	77	33	54	147	470	347	443	498	0,12	3.220
Sentetik ve suni devamsız lifler	25	11	109	146	2	100	582	574	35	40	356	0,08	1.324
Mobilyalar, yatak takımları vb.	7	28	9	19	319	439	990	274	326	174	348	0,08	4.871

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 106: Türkiye-Fas Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	70.016	103.789	224.281	227.594	377.475	523.135	597.262	363.811	227.159	500.950	585.058
Demir ve çelik	22.827	25.638	115.724	93.430	245.521	278.452	394.079	138.919	113.541	213.251	144.869
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	14.346	20.361	29.278	72.703	70.507	102.821	103.083	70.321	30.267	58.526	132.334
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	18.673	14.966	19.800	27.713	32.420	60.958	94.837	82.669	76.019	91.317	117.037
Pamuk	4.833	8.224	11.493	16.150	20.077	42.215	57.075	47.831	65.570	78.733	85.290
Demir veya çelikten eşya	4.529	4.826	13.563	12.784	15.579	24.227	34.421	23.797	14.784	60.501	55.335
Örme eşya	207	326	1.605	3.791	9.517	27.260	24.716	26.215	29.962	31.703	38.437
Sentetik ve suni devamsız lifler	18.192	27.548	28.962	28.234	20.056	20.542	22.094	16.045	21.007	27.360	30.688
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	-3.867	-4.883	6.794	731	1.452	4.645	21.034	16.137	4.594	-678	30.587
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	2.208	4.112	7.076	7.279	6.418	10.495	12.592	12.108	12.099	18.773	28.793
Plastikler ve mamulleri	3.323	5.468	4.384	5.319	6.636	9.720	9.160	10.981	15.174	23.900	26.282
Kauçuk ve kauçuktan eşya	3.526	5.323	4.143	5.615	6.231	9.408	12.898	13.302	14.299	20.911	23.774
Bakır ve bakırdan eşya	85	365	277	824	1.121	1.116	843	476	10.285	24.259	18.737
Yağlı ve muhtelif tohum ve meyvalar; sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler	428	230	274	-100	42	17	77	-102	-48	-15	-1.367
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	640	15	-312	-310	-503	-1.223	-1.331	-934	-1.645	-1.115	-2.041
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	-233	-865	-8.760	-6.094	-5.735	-7.618	-11.080	-7.228	-7.658	-6.805	-2.715
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	-2.177	-1.279	2	-3	-11	18	-1.596	-655	-2.102	-2.181	-2.916
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	-51	0	0	-1.612	-1.964	-2.165	-6.525	-3.366	-12.294	-4.461	-3.236
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	0	-17	-25	-3.848	-9.064	-7.023	-6.396	-2.517	-4.713	-2.885	-6.311
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	212	12.652	401	485	7.060	8.212	26.383	6.216	-2.412	31.708	-17.445
Kurşun ve kurşundan eşya	-4.490	-4.158	-1.576	0	-6.683	-9.549	-19.703	-13.173	-9.447	-50.966	-19.101
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	-1.634	-2.581	-9.343	-18.721	-18.521	-23.189	-27.099	-26.107	-23.012	-25.379	-21.691
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	0	1	32	112	28	282	398	264	500	-14.878	-23.471
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton	-11.968	-8.020	-5.341	-15.681	-16.256	-20.505	-18.588	-19.441	-42.753	-32.268	-28.694
Tuz; күкүрт; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	535	804	423	161	-17.479	-11.832	-64.447	-17.665	-22.194	-42.753	-67.011
Anorganik kimyasallar	-25.413	-36.711	-37.356	-39.033	-33.594	-47.062	-123.924	-84.269	-133.728	-106.968	-109.688

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

4.5.1.3. Türkiye-Mısır Dış Ticareti

Türkiye'nin Mısır ile olan dış ticaret hacmi 2002 yılından itibaren sürekli olarak artmaktadır. Küresel krizin de etkisiyle 2010 yılında Mısır'a olan ihracat %13,4 azalma gösterirken, bu ülkeden yapılan ithalat ise %44,5 artış göstermiştir. Türkiye'nin ihracatında meydana gelen azalma büyük ölçüde inşaat demirinden kaynaklanmıştır. 2011 yılında ise Mısır'a olan ihracat %22,6 oranında büyüyerek 2,76 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ihracatında meydana gelen artış büyük ölçüde benzinden kaynaklanmıştır. 2012 yılında da Türkiye'nin Mısır'a ihracatı %33,3 oranında büyüyerek 3,68 milyar Dolara ulaşmıştır. 2012 yılında Mısır'a yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %2,41 olup, en fazla ihracat yapılan ülkeler arasında 11. sırada yer almıştır. Türkiye'nin Mısır'ın toplam ithalatı içindeki payı 2012 yılında %5,3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin 2009 yılına kadar sürekli olarak artış trendindeki Mısır'dan ithalatı, 2009 küresel krizinin de etkisiyle 2008 yılına göre %27,6 oranında düşmüş, daha sonraki yıllarda tekrar artış trendini sürdürmüştür. 2012 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin Mısır'dan ithalatı 1,34 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Türkiye ile Mısır arasındaki dış ticaret dengesi giderek artan miktarda Türkiye lehine fazla vermektedir. 2000 yılında ikili ticarete dış ticaret dengesi 235 milyon Dolar iken, 2012 yılına gelindiğinde dış ticaret fazlası on kat artarak 2,34 milyar Dolar'a ulaşmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2012 yılı itibariyle 5,02 milyar Dolar düzeyindedir.

Türkiye, Mısır'ın hem ihracatında hem de ithalatında 6. sırada yer almaktadır.

Türkiye ile Mısır arasında 1995-2012 dönemine ait dış ticarete ilişkin istatistikî veriler Tablo 107'de sunulmaktadır.

Türkiye'nin Mısır'a ihracatındaki önemli sanayi ürünleri; benzin, demir/çelik yarı mamüller, elektrikli makine, inşaat demiri, plastik ürünler, tıbbi pedler, pamuklu mensucat, araba lastiği olarak sıralanabilir.

Tablo 107: Türkiye-Mısır Ticari İlişkileri

Yıllar	Türkiye-Mısır İhracat		Türkiye ihracat	Türkiye-Mısır İthalat		Türkiye ithalat	Türkiye-Mısır Dış Ticaret Hacmi	Türkiye-Mısır Dış Ticaret Dengesi
	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değer (1.000 USD)
1995	246.113	26,5	19,5	210.648	69,6	53,4	456.761	35.465
1996	316.262	28,5	7,3	272.394	29,3	22,2	588.656	43.868
1997	304.459	-3,7	13,1	398.897	46,4	11,3	703.356	-94.438
1998	474.229	55,8	2,7	392.959	-1,5	-5,4	867.188	81.270
1999	467.413	-1,4	-1,4	108.976	-72,3	-11,4	576.389	358.437
2000	375.707	-19,6	4,5	140.720	29,1	34,0	516.427	234.987
2001	421.468	12,2	12,8	91.720	-34,8	-24,0	513.188	329.748
2002	326.389	-22,6	15,1	118.172	28,8	24,5	444.561	208.217
2003	345.779	5,9	31,0	189.397	60,3	34,5	535.176	156.382
2004	473.145	36,8	33,7	255.242	34,8	40,7	728.387	217.903
2005	687.299	45,3	16,3	267.246	4,7	19,7	954.545	420.053
2006	709.353	3,2	16,4	392.524	46,9	19,5	1.101.877	316.829
2007	902.703	27,3	25,4	652.987	66,4	21,8	1.555.690	249.716
2008	1.426.449	58,0	23,1	886.237	35,7	18,8	2.312.686	540.212
2009	2.599.030	82,2	-22,6	641.551	-27,6	-30,2	3.240.581	1.957.479
2010	2.250.576	-13,4	11,5	926.476	44,4	31,7	3.177.052	1.324.100
2011	2.759.311	22,6	18,5	1.382.216	49,2	29,8	4.141.527	1.377.095
2012	3.679.194	33,3	13,0	1.342.051	-2,9	-1,8	5.021.245	2.337.143

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Türkiye'ye Mısır'dan ithal edilen önemli ürünler ise plastik ve mamulleri, petrol yağları, amonyak, karbon, pamuk ipliği, demir çelik ürünleri, giyim eşyalarıdır.

Türkiye'nin Mısır'la ticaretteki temel sorunları; gümrüklerdeki bürokrasi ve diğer görünmeyen engeller, ürün standardı konusunda sıkı ve keyfi denetimlerin olması, gümrük oranlarının yüksek olmasının ithalatçıları çifte fatura ile çalışmaya yönlendirmesi nedeniyle zaman zaman sunulan faturaların kabul edilmeyerek en yüksek fiyattan gümrük girişinin yapılması, marka korumasının yetersizliği, ödemelerde çek-senet gibi riskli yöntemlerin kullanılmasıdır.

Hızla çoğalan genç bir nüfusa sahip bulunan ülkede, orta gelir düzeyinde bulunanların sayısının ve kentleşmenin giderek artması nedeniyle büyük bir konut ihtiyacı bulunmaktadır. 3 milyon konut eksiğinin bulunduğu ifade edilen Mısır'da gelecek 10-15 yıllık dönemde her yıl ortalama 600-800 bin konut üretileceği tahmin edilmektedir.

Mısır'da 200'ün üzerinde Türk yatırımı bulunmakta olup bu yatırımlar genelde tekstil üzerinde yoğunlaşmıştır. Türk yatırımlarının toplam değeri 1,5 milyar Doların üzerindedir.

İki ülke arasında ortak inşaat firmaları kurulması ilişkilerin geliştirilmesinde rol oynayabilir. Ayrıca Mısır'da su projelerine ayrılan kaynak giderek artmaktadır. 2017 yılı sonuna kadar su ve atık su alanındaki yatırımların 10 milyar Dolar'a ulaşması beklenmektedir. Halihazırda Mısır'da su dağıtım şebekesinde kullanılan borular ve aksesuarlar ülke içinde üretilmektedir. Ancak, su ve kanalizasyon şebekesinde kullanılan bazı pompa, valf ve elektromekanik ekipmanlar ithal edilmektedir. Söz konusu elektromekanik ekipmanlar toplam proje bedelinin %15'ini teşkil etmektedir.

Mısır Orta Doğu ve Afrika kıtasındaki konumu ve içinde yer aldığı ikili ve çok taraflı ekonomik ve ticari anlaşmaların sunduğu imkanlar göz önünde bulundurularak, komşu ve diğer ülkelerle birlikte değerlendirilmelidir.

Mısır ABD, AB, Japonya ve Çin gibi ülkelere yabancı sermaye çekmektedir. Mısır'ın QIZ Anlaşması'ndan yararlanmak isteyen Türk tekstil firmaları bölgede önemli bir yatırımcı konumuna gelmeye başlamıştır.

Mısır-AB Ortaklık Anlaşması 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde sanayi ürünlerinde Türkiye'ye önerilen tarife indirim süreleri, söz konusu ürünlerde AB'ye verilen sürelerle aynı olmuştur.

Osmanlı döneminden bu yana Türk kültürüne duyulan saygı sonucu Mısır'da Türk ürünlerine karşı olumlu bir imaj oluşmuştur. Mısır'da yaşanan son askeri darbe sonrası kısmen yara alan bu imajın geliştirilmesi ihracatın daha da arttırılmasına büyük katkı sağlayacaktır.¹³¹

¹³¹ Beşli, a.g.e.,

Tablo 108: Türkiye'nin Mısır'a İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	326.389	345.779	473.145	687.299	709.353	902.703	1.426.449	2.599.030	2.250.576	2.759.311	3.679.194		1.027
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	8.378	58	42	16.104	94.590	57.795	25.834	201.585	253.600	878.191	1.525.724	41,47	18.111
Demir ve çelik	19.841	53.421	61.432	144.595	76.586	119.569	248.820	1.266.171	546.607	575.922	518.942	14,10	2.516
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	25.353	25.990	32.050	44.388	54.967	85.344	132.277	147.659	152.691	131.778	180.794	4,91	613
Plastikler ve mamulleri	14.501	15.520	23.623	23.013	27.008	47.404	71.338	70.117	77.911	83.083	105.644	2,87	629
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	10.729	20.121	18.588	19.117	28.013	52.036	72.958	55.736	70.375	85.692	99.111	2,69	824
Demir veya çelikten eşya	19.609	22.451	33.304	43.233	33.077	40.545	65.416	78.344	103.193	115.885	98.323	2,67	401
Çeşitli mamul eşya	439	705	1.092	1.372	1.867	2.766	4.464	4.469	5.043	4.793	70.925	1,93	16.056
Pamuk	2.696	6.255	10.738	11.539	21.173	25.869	52.472	44.695	67.140	79.558	69.400	1,89	2.474
Kauçuk ve kauçuktan eşya	7.418	12.572	8.492	17.142	17.406	20.181	37.999	37.164	49.472	41.225	67.265	1,83	807
Anorganik kimyasallar	6.717	7.719	10.682	15.760	15.135	21.405	35.261	29.135	43.590	56.201	65.861	1,79	881
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	369	231	688	892	1.186	2.508	7.088	21.788	27.948	12.758	61.925	1,68	16.682
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	10.929	4.267	5.165	8.170	10.463	15.812	21.666	31.228	36.629	38.377	55.363	1,50	407
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	54.901	50.390	55.049	107.361	72.103	113.756	111.321	70.130	112.981	39.032	53.709	1,46	-2
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	11.257	8.432	14.691	17.319	15.588	19.003	26.330	34.707	42.461	28.952	48.214	1,31	328
Sentetik ve suni devamsız lifler	12.134	11.014	38.040	43.261	49.770	45.666	53.788	50.070	54.488	36.495	47.548	1,29	292
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	19.100	15.935	34.475	27.242	10.599	9.576	14.179	18.522	43.036	42.604	42.561	1,16	123
Tuz; küllük; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	4.841	4.326	4.750	6.136	8.566	7.862	16.779	91.660	109.424	47.926	37.624	1,02	677
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	5.247	3.322	5.465	6.852	8.656	11.166	17.773	24.238	30.604	48.160	31.579	0,86	502
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler ve bunlardan mamul eşya	932	1.251	2.242	2.324	4.934	4.904	5.844	9.014	7.911	12.317	29.733	0,81	3.090
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	2.365	2.053	3.145	7.100	10.356	16.778	18.757	21.646	27.019	19.241	29.562	0,80	1.150
Muhtelif kimyasal maddeler	7.523	6.667	7.374	10.188	12.527	17.334	23.535	20.797	21.618	23.643	29.177	0,79	288
Debagatle ve boyacılıkta kullanılan hülâsalar; boyalar, pigmentler vb.	2.510	2.529	3.311	5.528	5.756	8.070	11.597	13.074	17.252	20.574	26.337	0,72	949
Bakır ve bakırdan eşya	772	608	768	1.413	2.074	6.470	14.578	11.120	19.178	15.497	25.751	0,70	3.236
Sabunlar, yıkama-yıkama müstahzarları, suni mumlar vb.	6.988	10.228	13.464	14.684	14.156	20.078	26.278	25.683	32.491	25.156	25.429	0,69	264

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 109: Türkiye'nin Mısır'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	118.172	189.397	255.242	267.246	392.524	652.987	886.237	641.551	926.476	1.382.216	1.342.051		1.036
Plastikler ve mamulleri	3.698	6.263	11.950	28.098	39.566	59.831	68.003	60.319	87.796	168.801	193.994	14,46	5.146
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	26.009	56.258	56.553	33.948	61.719	127.118	131.599	28.452	50.074	146.369	188.304	14,03	624
Anorganik kimyasallar	8.252	15.083	22.228	19.842	32.313	71.381	95.414	65.070	115.897	171.515	161.401	12,03	1.856
Pamuk	25.379	29.705	28.646	33.326	29.348	44.717	52.559	50.586	95.576	105.652	85.148	6,34	236
Demir ve çelik	3.348	19.861	8.012	7.991	9.909	68.868	213.371	97.694	67.829	130.802	77.620	5,78	2.218
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	33	41	383	389	1.565	3.690	15.130	19.993	29.331	48.899	75.857	5,65	229.770
Muhtelif kimyasal maddeler	1.690	47	505	3.139	2.468	2.880	2.373	27.995	56.791	71.688	65.335	4,87	3.766
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	179	414	371	268	1.494	3.021	7.378	31.904	55.445	67.868	61.558	4,59	34.290
Sentetik ve suni devamsız lifler	119	217	213	73	643	3.182	7.608	29.491	50.726	69.053	61.216	4,56	51.342
Organik kimyasal ürünler	1.120	1.508	1.656	1.499	1.951	1.306	107	598	743	42.919	49.960	3,72	4.361
Gübreler	4.196	4.881	8.262	12.601	17.488	33.014	57.014	55.664	78.735	66.779	47.410	3,53	1.030
Bakır ve bakırdan eşya	1.639	349	2.540	4.542	36.279	46.441	89.527	25.143	29.423	44.863	25.371	1,89	1.448
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	3.558	8.150	23.432	28.718	49.546	34.324	44.366	21.035	14.749	24.293	23.996	1,79	574
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	0	0	0	0	0	79	420	12	8.633	5.535	21.366	1,59	
Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler; tutkallar; enzimler	0	0	1	0	5	0	371	1.954	8.004	7.883	20.171	1,50	
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	0	91	304	435	929	20	11	57	825	10.542	17.289	1,29	
Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.224	2.589	3.148	2.688	2.743	2.780	2.157	4.182	5.956	17.385	15.197	1,13	1.142
Alüminyum ve alüminyumdan eşya	2.842	1.186	4.002	4.297	9.829	12.537	16.270	7.636	12.691	17.880	13.083	0,97	360
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	84	192	1.293	1.796	2.869	8.213	14.705	10.146	16.934	17.729	12.891	0,96	15.246
Sabunlar, yıkama-yaglama müstahzarları, suni mumlar vb.	110	73	37	237	1.083	1.971	2.617	1.789	1.123	1.391	11.170	0,83	10.055
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	107	250	102	129	672	778	1.671	2.025	6.597	12.249	10.784	0,80	9.979
Örme eşya	12	6	89	927	966	639	1.014	3.616	7.918	15.089	10.476	0,78	87.200
Cam ve cam eşya	60	164	338	351	666	1.584	1.368	1.083	4.802	16.208	8.415	0,63	13.925
Demir veya çelikten eşya	542	298	285	350	626	1.886	3.875	2.177	3.863	5.554	7.628	0,57	1.307
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	411	1.138	1.777	1.674	2.135	2.460	5.213	3.042	3.958	6.589	6.818	0,51	1.559

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 110: Türkiye-Mısır Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	208.217	156.382	217.903	420.053	316.829	249.716	540.212	1.957.479	1.324.100	1.377.095	2.337.143
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-17.631	-56.200	-56.511	-17.844	32.871	-69.323	105.765	173.133	203.526	731.822	1.337.420
Demir ve çelik	16.493	33.560	53.420	136.604	66.677	50.701	35.449	1.168.477	478.778	445.120	441.322
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	21.563	21.722	24.631	38.278	44.241	72.684	114.275	139.523	146.360	117.957	175.925
Demir veya çelikten eşya	19.067	22.153	33.019	42.883	32.451	38.659	61.541	76.167	99.330	110.331	90.695
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	10.622	19.871	18.486	18.988	27.341	51.258	71.287	53.711	63.778	73.443	88.327
Çeşitli mamul eşya	-158	-437	715	1.176	1.707	2.723	4.135	4.315	4.919	4.588	69.802
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	291	25	-6.492	-2.424	-1.860	-1.193	3.216	18.532	22.686	7.401	57.925
Kauçuk ve kauçuktan eşya	6.194	9.983	5.344	14.454	14.663	17.401	35.842	32.982	43.516	23.840	52.068
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	54.094	50.166	54.790	106.943	71.906	113.217	110.968	69.941	111.876	36.009	51.385
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	10.740	7.917	14.411	16.840	15.415	18.744	26.101	34.195	41.717	27.848	47.737
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	5.237	3.255	5.381	6.113	5.029	5.467	14.737	22.690	11.987	39.011	30.212
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler ve bunlardan mamul eşya	878	1.175	2.226	2.241	4.882	4.838	5.646	8.837	5.395	7.781	27.956
Sentetik ve suni devamsız lifler	12.015	10.797	37.827	43.188	49.127	42.484	46.180	20.579	3.762	-32.558	-13.668
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	123	142	-197	-75	-723	93	123.629	3.471	1.031	-9.073	-15.734
Pamuk	-22.683	-23.450	-17.908	-21.787	-8.175	-18.848	-87	-5.891	-28.436	-26.094	-15.748
Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler; tutkallar; enzimler	222	378	353	386	639	621	668	-740	-6.374	-5.590	-16.673
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	18.921	15.521	34.104	26.974	9.105	6.555	6.801	-13.382	-12.409	-25.264	-18.997
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	3.102	1.598	312	1.248	45	81	-315	2.610	-7.461	1.797	-20.138
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	10.896	4.226	4.782	7.781	8.898	12.122	6.536	11.235	7.298	-10.522	-20.494
Organik kimyasal ürünler	3.120	744	1.373	8.217	2.336	5.121	12.513	14.282	20.402	-21.572	-32.677
Muhtelif kimyasal maddeler	5.833	6.620	6.869	7.049	10.059	14.454	21.162	-7.198	-35.173	-48.045	-36.158
Gübreler	-4.196	-4.881	-8.262	-10.352	-17.488	-33.014	-56.664	-55.241	-76.422	-65.211	-42.950
Plastikler ve mamulleri	10.803	9.257	11.673	-5.085	-12.558	-12.427	3.335	9.798	-9.885	-85.718	-88.350
Anorganik kimyasallar	-1.535	-7.364	-11.546	-4.082	-17.178	-49.976	-60.153	-35.935	-72.307	-115.314	-95.540

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

4.5.2. Serbest Ticaret Anlaşması İmzalanamayan Libya ve Cezayir ile Türkiye'nin Dış Ticareti

4.5.2.1. Türkiye-Libya Dış Ticareti

Türkiye ile Libya arasındaki ticari ilişki 2000 yılından itibaren incelendiğinde; Libya'dan önemli miktarda petrol ithal edilen 2000-2006 döneminde Türkiye'nin Libya ile dış ticaretinin sürekli olarak açık verdiği görülmektedir. Türkiye'nin petrol ithalatında, 2007 yılından sonra Libya yerine Rusya ve İran'ı tercih etmesi nedeniyle Türkiye'nin Libya ile ticareti fazla vermeye başlamıştır.

2000 yılında ikili ticarete dış ticaret dengesi 690 milyon Dolar açık vermekte iken, 2007 yılından itibaren dış ticaret dengesi fazla vermeye başlamış ve 2012 yılında dış ticaret fazlası 1,72 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Türkiye ile Libya arasındaki dış ticaret hacmi ise 2012 yılı sonunda 2,55 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ile Libya arasında 1995-2012 dönemine ait dış ticarete ilişkin istatistik veriler Tablo 111'de sunulmaktadır.

Son yıllarda Türk müteahhitlerinin üstlendikleri projelerin de etkisiyle, Türkiye'nin Libya'ya ihracatı sürekli artış göstermiştir. Ancak, 2011 yılında ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle, Türkiye'nin Libya'ya ihracatı bir önceki yıla göre %61 oranında gerileyerek 747 milyon Dolar'a gerilemiştir. 2012 yılında Libya'daki rejim değişikliğinin ardından ekonominin toparlanmaya başlaması, Türkiye'nin Libya'ya ihracatını da olumlu yönde etkilemiş ve ihracat önceki yıla göre %186 oranında artarak 2,14 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Ayrıca, Libya'ya dış ticaret istatistiklerinde yer almayan 40-60 milyon Dolar civarında bavul ticareti de yapılmaktadır.

2012 yılında Libya'ya ihraç edilen belli başlı ürünler; demir-çelik inşaat demiri, filmaşın, beyaz eşya, klima, tarım işleme makineleri, mobilyalar, elektrikli makine, halılar, mücevherat, çimento, buğday unu, bisküvi, çikolatalı gıdalar, plastikten boru ve profil, demir çelikten eşyadır.

Türkiye'nin petrol ithalatında, 2007 yılından itibaren Libya yerine diğer ülkeleri tercih etmesi, Türkiye'nin Libya'dan yaptığı ithalatın büyük oranda düşmesine neden

olmuştur. 2011 yılında ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle petrol üretimi düşmüş ve dolayısı ile tamamen petrol üretimine dayalı olan Libya ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. Aynı yıl Türkiye'nin Libya'dan ithalatı %67 oranında azalarak 139 milyon Dolar'a gerilemiştir. Libya'da gerileyen petrol üretimi 2011 yılı sonunda ülkede yaşanan rejim değişikliğinin ardından, büyük bir hızla artmaya başlamıştır. Türkiye'nin 2012 yılında Libya'dan ithalatı 416 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Libya'dan ithalatında önem arz eden ürünler petrol yağları, petrol gazları, demirli ürünler ve ham altındır.

Tablo 111: Türkiye-Libya Ticari İlişkileri								
Yıllar	Türkiye-Libya İhracat		Türkiye ihracat	Türkiye-Libya İthalat		Türkiye İthalat	Türkiye-Libya Dış Ticaret Hacmi	Türkiye-Libya Dış Ticaret Dengesi
	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değer (1.000 USD)
1995	238.314	32,8	19,5	385.220	20,5	53,4	623.534	-146.906
1996	243.891	2,3	7,3	476.346	23,7	22,2	720.237	-232.455
1997	186.713	-23,4	13,1	533.089	11,9	11,3	719.802	-346.376
1998	95.195	-49,0	2,7	342.863	-35,7	-5,4	438.058	-247.668
1999	139.621	46,7	-1,4	502.060	46,4	-11,4	641.681	-362.439
2000	95.546	-31,6	4,5	786.159	56,6	34,0	881.705	-690.613
2001	67.472	-29,4	12,8	847.847	7,8	-24,0	915.319	-780.375
2002	165.112	144,7	15,1	754.042	-11,1	24,5	919.154	-588.930
2003	254.741	54,3	31,0	1.072.548	42,2	34,5	1.327.289	-817.807
2004	337.204	32,4	33,7	1.514.125	41,2	40,7	1.851.329	-1.176.921
2005	384.167	13,9	16,3	1.989.269	31,4	19,7	2.373.436	-1.605.102
2006	489.261	27,4	16,4	2.297.351	15,5	19,5	2.786.612	-1.808.090
2007	643.150	31,5	25,4	399.720	-82,6	21,8	1.042.870	243.430
2008	1.074.288	67,0	23,1	336.325	-15,9	18,8	1.410.613	737.963
2009	1.795.117	67,1	-22,6	402.568	19,7	-30,2	2.197.685	1.392.549
2010	1.932.370	7,6	11,5	425.652	5,7	31,7	2.358.022	1.506.718
2011	747.629	-61,3	18,5	139.763	-67,2	29,8	887.392	607.866
2012	2.139.439	186,2	13,0	416.151	197,8	-1,8	2.555.590	1.723.288

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri; ITC Trade Map

Libya'nın gıda ihtiyacının büyük bir kısmını (%80'i) ithalatla karşılaması, gıda sektörü ve gıda işleme teknolojileri alanında faaliyet gösteren Türk firmalar için fırsatlar sunmaktadır.

Libya, Roma İmparatorluğu döneminden kalan arkeolojik kalıntılara sahip ülkelerden biridir. Turizm altyapısı alanında her türlü yatırıma açıktır. Ambargo

sonrasında Libya’da gelişmesi beklenen turizm sektöründe, iki ülke arasında işbirliği imkanları mevcuttur.

Libya’nın imalat sanayiinin yetersizliği ve çok küçük ölçekli olması, mamul ve yarı mamul ürünlerin ithal edilmesini zorunlu kılmaktadır. Libya’nın genç, hızlı büyüyen ve eğitilmiş nüfusunun buzdolabından arabaya, giyimden bilgisayara kadar birçok ürüne ihtiyacı vardır. Söz konusu ülkenin ithal kalemleri incelendiğinde, gıda ve tarımsal ürünler, makineler, her türlü ev eşyası (elektrikli ev aletleri, mobilya), tekstil-hazır giyim ve inşaat malzemelerinin temel ithal kalemlerini oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu ürünlerin önemli bir bölümünde Türkiye’nin de ihracatçı konumunda olduğu dikkate alındığında, gerekli adımlar atıldığı takdirde bu ürünlerin Türkiye’den temin edilebilme imkanı bulunmaktadır.

Libya’da nüfus artış hızının yüksekliği de düşünüldüğünde altyapının geliştirilmesine duyulan ihtiyaç çok büyüktür. Elektrik aktarımı, haberleşme, taşıma, okullar, hastaneler bu gruptadır.

Libya’nın siyasi nedenlerle uzun yıllar boyunca uluslararası ilişkilerden soyutlanmış olması Türk ihracatçılarının Libya pazarına yönelimini etkilemiştir. Bununla beraber, Libya ekonomisinde yeniden yapılanma döneminin başlaması ve ambargonun ülke ekonomisine olumsuz etkilerinin giderilmesi yolunda yeni sanayi ve teknoloji yatırımlarının yapılması ile birlikte, Libya pazarı ticari potansiyel açısından önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle ekonomik alanda liberalizasyon sürecinin başlatılması, ülkenin hemen her alanda yatırım ve tüketim mallarına olan ihtiyacı Türk ihracatçıları için Libya’yı cazip bir pazar haline getirmiştir. Libya aynı zamanda Kuzey Afrika’daki konumu itibarıyla Orta Afrika’ya açılan bir kapı olarak düşünülmelidir. Libya’nın Türkiye’ye coğrafi olarak yakınlığı da avantaj teşkil etmektedir.¹³²

¹³² Sezgin, *Libya Ülke Raporu*

Tablo 112: Türkiye'nin Libya'ya İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	165.112	254.741	337.204	384.167	489.261	643.150	1.074.288	1.795.117	1.932.370	747.629	2.139.439		1.196
Demir ve çelik	4.093	7.383	1.604	6.045	5.680	25.117	67.207	358.639	376.034	53.187	332.783	15,55	8.031
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	10.438	12.154	19.046	24.521	48.476	78.465	153.408	174.972	181.098	31.389	195.868	9,16	1.776
Mobilyalar, yatak takımları vb.	4.728	4.635	6.456	6.430	10.164	31.394	45.176	88.576	121.218	22.419	186.100	8,70	3.836
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	5.270	5.979	10.660	31.615	75.292	58.393	113.534	126.259	169.382	45.875	165.948	7,76	3.049
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	846	2.226	2.553	3.654	8.571	15.328	24.454	21.752	23.137	27.530	130.001	6,08	15.267
Plastikler ve mamulleri	2.444	4.385	6.037	11.272	21.485	43.565	82.686	193.388	143.805	34.297	119.367	5,58	4.784
Demir veya çelikten eşya	12.197	13.781	12.767	24.719	58.226	74.124	117.192	202.296	234.887	32.013	100.455	4,70	724
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	7.046	19.715	30.192	32.523	26.359	23.902	26.852	30.340	26.447	7.283	79.309	3,71	1.026
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	44.308	82.180	136.102	60.532	34.212	36.273	42.764	24.415	32.684	44.480	59.921	2,80	35
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	647	4.022	1.031	1.138	935	1.181	7.347	66.879	105.807	12.792	56.329	2,63	8.606
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	2.199	1.697	2.531	4.575	4.559	8.539	12.804	15.303	19.818	29.590	49.239	2,30	2.139
Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday gluteni	4.429	31.253	27.695	61.129	43.432	95.121	99.949	19.581	559	101.349	39.358	1,84	789
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	10.100	9.814	9.126	9.546	5.911	2.416	12.268	10.758	16.621	25.668	37.108	1,73	267
Kakao ve kakao müstahzarları	1.344	2.010	2.756	5.879	9.147	13.398	15.571	15.064	17.605	18.167	34.250	1,60	2.448
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	950	2.409	2.655	5.525	10.344	9.938	17.895	23.093	19.158	12.131	31.115	1,45	3.175
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	234	530	347	1.047	2.851	4.500	7.717	37.096	62.832	15.686	30.094	1,41	12.761
Hububat	1.068	0	0	3.226	5.348	0	0	7.198	10.333	28.807	29.919	1,40	2.701
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	935	972	2.787	4.136	6.325	6.511	8.535	23.894	22.747	14.114	29.769	1,39	3.084
Etler ve yenilen sakatat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20.519	27.841	1,30	
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	388	823	718	1.080	1.960	3.729	5.531	4.425	4.353	7.557	26.471	1,24	6.722
Sabunlar, yıkama-yağlama müstahzarları, suni mumlar vb.	2.490	2.275	2.036	1.614	4.005	3.821	3.559	13.862	9.694	9.119	23.330	1,09	837
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	9.547	5.633	3.231	5.181	15.429	19.983	52.293	49.110	32.351	8.770	22.950	1,07	140
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	2.315	2.190	2.420	3.713	4.497	7.790	7.706	9.193	12.525	11.159	21.409	1,00	825
Seramik mamulleri	759	460	876	381	1.158	3.661	10.271	19.843	22.876	2.334	20.551	0,96	2.608
Taş, alçı, çimento, amiyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	213	1.581	2.067	1.401	5.333	12.657	19.544	45.940	51.901	8.015	20.504	0,96	9.526

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

Tablo 113: Türkiye'nin Libya'dan İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	754.042	1.072.548	1.514.125	1.989.269	2.297.351	399.720	336.325	402.568	425.652	139.763	416.151		-45
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	726.069	1.045.404	1.470.706	1.938.758	2.209.007	299.692	271.937	249.749	211.107	55.298	291.051	69,94	-60
Demir ve çelik	3.678	1.176	3.413	6.518	693	12.703	3.739	4.231	35.893	5.238	61.644	14,81	1.576
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	47	2.401	1.287	489	919	1.431	1.275	443	715	5.882	50.904	12,23	108.206
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	1.731	2.908	3.700	2.347	1.747	2.057	1.262	1.186	1.546	5.342	4.011	0,96	132
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	0	0	2.267	3.206	2.075	2.271	2.616	4	0	113	2.025	0,49	
Bakır ve bakırdan eşya	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.720	0,41	
Özel amaçlı gümrük tarife istatistik pozisyonları	0	0	0	0	0	0	0	0	8	6	1.361	0,33	
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	0	0	0	0	0	0	0	270	0	1.163	1.128	0,27	
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	1.393	2.189	1.026	932	469	818	559	572	594	481	550	0,13	-61
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	3	0	34	1	7	0	0	0	25	170	530	0,13	17.567
Organik kimyasal ürünler	3.797	2.996	3.107	13.092	15.836	4.428	7.479	48.525	74.656	19.334	268	0,06	-93
Kurşun ve kurşundan eşya	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	207	0,05	
Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar; boyalar, pigmentler vb.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	71	191	0,05	
Sabunlar, yıkama-yıkama müstahzarları, suni mumlar vb.	0	0	0	0	0	48	28	0	60	0	164	0,04	
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	305	2	1	14	36	93	15	36	147	1.504	128	0,03	-58
Anorganik kimyasallar	641	5.097	3.308	2.494	2.667	21.045	14.074	17.686	1.369	1.978	104	0,02	-84
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt veya karton	0	190	129	0	0	0	0	0	0	0	61	0,01	
Şeker ve şeker mamulleri	0	0	0	0	0	0	15	0	0	47	33	0,01	
Muhtelif kimyasal maddeler	0	0	0	0	0	46	1	2	0	164	23	0,01	
Kakao ve kakao müstahzarları	0	9	0	0	0	0	0	0	0	39	22	0,01	
Plastikler ve mamulleri	0	6.047	19.039	20.692	31.920	24.146	28.467	57.116	71.028	26.910	17	0,00	

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 114: Türkiye-Libya Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-588.930	-817.807	-1.176.921	-1.605.102	-1.808.090	243.430	737.963	1.392.549	1.506.718	607.866	1.723.288
Demir ve çelik	415	6.207	-1.809	-473	4.987	12.414	63.468	354.408	340.141	47.949	271.139
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	10.133	12.152	19.045	24.507	48.440	78.372	153.393	174.936	180.951	29.885	195.740
Mobilyalar, yatak takımları vb.	4.728	4.626	6.456	6.408	10.157	31.394	45.176	88.576	121.217	21.974	186.100
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	5.270	5.979	10.660	31.515	75.292	58.393	113.288	124.694	168.206	44.863	165.948
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	846	2.226	2.553	3.654	8.570	15.328	24.454	21.752	23.137	27.095	130.001
Plastikler ve mamulleri	2.444	-1.662	-13.002	-9.420	-10.435	19.419	54.219	136.272	72.777	7.387	119.350
Demir veya çelikten eşya	12.197	13.781	12.767	24.719	58.226	74.124	117.189	202.292	234.887	22.896	100.454
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	44.308	82.180	136.102	60.532	34.211	36.273	42.764	24.415	32.684	44.464	59.921
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	647	4.022	1.031	1.138	935	1.180	7.347	66.873	105.806	12.288	56.328
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	2.199	1.665	2.531	4.575	4.549	8.539	12.804	15.303	19.818	29.590	49.239
Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday gluteni	4.429	31.253	27.695	61.129	43.432	95.121	99.949	18.270	559	101.349	39.358
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	10.100	9.814	9.126	9.546	5.911	2.416	12.268	10.758	16.621	25.660	37.108
Kakao ve kakao müstahzarları	1.344	2.001	2.756	5.879	9.147	13.398	15.571	15.064	17.605	18.128	34.228
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	950	2.409	2.655	5.525	10.344	9.938	17.895	23.093	19.158	12.096	31.115
Hububat	1.068	0	0	3.226	5.348	0	0	7.198	10.333	28.807	29.919
Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	935	972	2.787	4.136	6.325	6.511	8.535	23.894	22.747	14.073	29.769
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	231	530	313	1.046	2.844	4.500	7.717	37.096	62.807	15.516	29.564
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	0	43	0	2.152	20	2.257	42	303	41	-1.161	-1.034
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	-1.705	-2.908	-3.583	-2.347	-1.747	-2.057	-1.262	-1.186	-1.537	-5.331	-4.007
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-726.015	-1.045.366	-1.470.689	-1.938.546	-2.208.743	-296.020	-268.296	-216.279	-201.028	-51.785	-278.263

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK

4.5.2.2. Türkiye-Cezayir Dış Ticareti

Türkiye ile Cezayir arasında ekonomik ilişkiler son derece dinamik bir gelişme göstermektedir. Özellikle ekonomik alanda liberalizasyon sürecinin başlatılması, önemli doğal kaynakları sayesinde ulusal zenginliğindeki artış, ülkenin hemen her alanda yatırım ve tüketim mallarına olan ihtiyacı, terör olaylarının hissedilir derecede azalması ve Türk ihracatçıların daralan AB pazarı sebebiyle Afrika ülkelerine yönelik ilgilerinin artmasına paralel olarak, diğer Arap ülkelerindeki sosyal olayların da etkisi Cezayir’i cazip bir pazar haline getirmiştir.

Bu çerçevede özellikle son dönemde Türk firmaları, Cezayir’de düzenlenen fuarlara artan oranda katılım sağlamakta ve düzenlenen heyet organizasyonları kapsamında önemli ikili iş görüşmeleri gerçekleştirmektedirler.

Türkiye ile Cezayir arasında 1995-2012 dönemine ait dış ticarete ilişkin istatistik veriler Tablo 115’te sunulmaktadır.

Tablo 115: Türkiye-Cezayir Ticari İlişkileri								
Yıllar	Türkiye-Cezayir İhracat		Türkiye ihracat	Türkiye-Cezayir İthalat		Türkiye ithalat	Türkiye-Cezayir Dış Ticaret Hacmi	Türkiye-Cezayir Dış Ticaret Dengesi
	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değişim (%)	Değişim (%)	Değer (1.000 USD)	Değer (1.000 USD)
1995	269.187	13,3	19,5	447.970	373,2	53,4	717.157	-178.783
1996	278.372	3,4	7,3	736.913	64,5	22,2	1.015.285	-458.541
1997	317.127	13,9	13,1	768.021	4,2	11,3	1.085.148	-450.894
1998	482.293	52,1	2,7	647.284	-15,7	-5,4	1.129.577	-164.991
1999	407.644	-15,5	-1,4	681.885	5,3	-11,4	1.089.529	-274.241
2000	383.461	-5,9	4,5	1.192.412	74,9	34,0	1.575.873	-808.951
2001	421.963	10,0	12,8	1.063.982	-10,8	-24,0	1.485.945	-642.019
2002	514.282	21,9	15,1	1.079.515	1,5	24,5	1.593.797	-565.233
2003	573.002	11,4	31,0	1.081.586	0,2	34,5	1.654.588	-508.584
2004	806.115	40,7	33,7	1.255.679	16,1	40,7	2.061.794	-449.564
2005	807.138	0,1	16,3	1.694.989	35,0	19,7	2.502.127	-887.851
2006	1.020.696	26,5	16,4	1.864.526	10,0	19,5	2.885.222	-843.830
2007	1.231.725	20,7	25,4	2.108.491	13,1	21,8	3.340.216	-876.766
2008	1.613.644	31,0	23,1	3.262.176	54,7	18,8	4.875.820	-1.648.532
2009	1.777.198	10,1	-22,6	2.027.908	-37,8	-30,2	3.805.106	-250.710
2010	1.504.590	-15,3	11,5	2.274.924	12,2	31,7	3.779.514	-770.334
2011	1.470.547	-2,3	18,5	2.716.334	19,4	29,8	4.186.881	-1.245.787
2012	1.813.036	23,3	13,0	2.651.000	-2,4	-1,8	4.464.036	-837.964

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret Verileri; TC Ekonomi Bakanlığı Cezayir Ticaret Müşavirliği; ITC Trade Map

Cezayir’e yapılan ihracat 2009 küresel ekonomik krizi sonrası sekteye uğrasa da sürekli artan bir trend izlemektedir. 2012 yılı itibariyle Türkiye’nin Cezayir’e ihracatı 1,81 milyar Dolara ulaşmıştır. Ürün bazında irdelendiğinde motorlu kara taşıtları, demir veya çelikten eşya, makine, buzdolabı, giyim eşyası, plastik ürünler, kablolar, çikolatalı gıdalar, bisküvilerin ihracatta önemli yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan, kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilen bavul ticareti yoluyla da Cezayir’e yıllık yaklaşık 100-150 milyon Dolar tutarında bir ihracat gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir.

Bunun yanı sıra İspanya, Fransa ve İtalya limanları üzerinden Türkiye menşeli malların «re-export » yoluyla veya Mağrib Birliği üyesi ülkelere transit olarak Cezayir’e geldiği ve bu ticaretin yıllık toplamının yaklaşık 300-350 milyon Dolar civarında bir rakama ulaştığı tahmin edilmektedir.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli boyutunu Türkiye tarafından Cezayir’den ithal edilen sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ve petrol gazları (LPG) oluşturmaktadır. BOTAŞ ile SONATRACH arasında 1995 yılında imzalanan ve yıllık 4 milyar metre küplük doğalgaz alımını öngören 20 yıllık sözleşme, ticari ilişkiler alanında yeni bir sürecin başlamasını sağlamıştır.

Türkiye’nin 2009 yılına kadar sürekli olarak artış trendindeki Cezayir’den ithalatı, 2009 küresel krizinin de etkisiyle 2008 yılına göre %37,8 oranında düşmüş, daha sonraki yıllarda tekrar artış trendini sürdürmüştür. 2012 yılı sonu itibariyle Türkiye’nin Cezayir’den ithalatı 2,6 milyar Dolar’a ulaşmıştır.

Türkiye’nin enerjide dışa bağımlı olması, enerji ithalatını yaptığı ülkelere birinin de Cezayir olması nedeniyle Türkiye ile Cezayir arasındaki dış ticaret dengesi Cezayir lehine seyretmektedir. 2012 yılı sonu itibariyle Türkiye’nin Cezayir ile dış ticaretindeki dış ticaret açığı 837 milyon Dolar civarındadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi ise 2012 yılı itibariyle 4,46 milyar Dolar düzeyindedir.

Uygulanmakta olan ekonomide yeniden yapılanma ve liberalizasyon süreci çerçevesinde Cezayir, 2001 yılından itibaren ithalattan alınan vergilerde bazı indirim ve değişikliklere gitmiştir. Bu değişikliklere rağmen, gümrük vergileri yerli sanayiye korumak amacıyla hala oldukça yüksektir. Bu durumun bir başka nedeni de Cezayir’e

yabancı yatırımları çekmektir. Bu itibarla, inşaat, altyapı ve telekomünikasyon sektörlerinde Türk firmaları için iş olanaklarının mevcut olduğu düşünülmektedir.

Cezayir’de inşaat sektöründeki canlılığa ve artan talebe paralel olarak, ihtiyaç duyulan inşaat malzemelerinin üretimi ve yeni teknolojilerin transferi önemli yatırım alanları olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye ve Cezayir arasındaki kültürel, dini ve tarihsel yakınlık Cezayirlilerin Türklere sıcak bakmaları ve Türklerle iş yapmak istemeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu da, Türk firmaları için bir avantaj oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda iki ülke arasında önemli boyutlara ulaşan bavul ticareti, düşük kaliteli malların Cezayir pazarına girmesine ve dolayısıyla Türk ürünlerinin imajının bozulmasına yol açmıştır.

Ülkede turizm sektörünün gelişmemiş olması, mevcut otellerin %80’inin uluslararası normlara uygun olmaması nedeniyle, turizm ve otelcilik sektöründe önemli atılımlar yapılması planlandığından, bu alanda, gerek inşaat ve gerekse hizmet sunumu açısından Türk şirketleri için büyük fırsatların ortaya çıkması imkan dahilindedir.

Cezayir’de telekomünikasyon sektöründe önemli yatırımlar ve özelleştirme faaliyetleri sürdürülmektedir. Türk firmalarının bu alanda iş yapabilecekleri değerlendirilmektedir.

Cezayir gıda ihtiyacının yaklaşık yarısını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Bu çerçevede, gıda sektöründe faaliyet gösteren Türk firmaları için cazip iş olanakları mevcuttur. Balıkçılığın geliştirilmesi programına paralel olarak, avlanan balığın işlenmesi, depolanması, nakliyesi gibi alanlarda yatırım fırsatları bulunmaktadır. Ayrıca, Cezayir’e balıkçı tekneleri ihracatı mümkün bulunmaktadır.

Cezayir, ilaç konusunda dışa bağımlı bir ülke konumunda olup, ilaç sanayinde de işbirliği imkanlarının geliştirilebileceği düşünülmektedir.

İmalat sanayi alanında, makine, yedek parça, ekipman, elektrikli ve elektronik ev aletlerinin imalat ve/veya montajı da elverişli yatırım alanlarıdır.

Ülkenin yedek parça ihtiyacının neredeyse tamamı ithalat yoluyla temin edildiğinden, otomotiv yedek parça imalatı ile iştigal eden Türk firmaları bakımından önemli bir ihracat potansiyeli söz konusudur.

Önümüzdeki yıllarda, liberalleşme ve yeniden yapılanma çabalarına paralel olarak Cezayir'in dünya ticareti üzerindeki öneminin giderek artacağı da dikkate alınırsa, Türk işadamlarının bu ülkeye yatırımlar yoluyla kalıcı olarak yönelmeleri önem arz etmektedir. Ayrıca, zenginleşen, liberalleşen ve istikrara kavuşmakta olan Cezayir zengin ve ucuz enerji kaynakları, ucuz işgücü imkanları ve yatırıma müsait alanları ile tüm yabancı yatırımcı ve işadamları için her geçen gün daha cazip bir hale gelmektedir.¹³³

¹³³ Sezgin, *Cezayir Ülke Raporu*

Tablo 116: Türkiye'nin Cezayir'e İhracatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	514.282	573.002	806.115	807.138	1.020.696	1.231.725	1.613.644	1.777.198	1.504.590	1.470.547	1.813.036
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	103.096	77.789	158.268	107.235	138.621	217.315	265.620	314.876	372.576	352.134	397.301
Demir veya çelikten eşya	26.053	24.955	93.610	79.473	201.035	210.492	411.009	467.626	285.263	161.601	281.394
Nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar vb.	58.830	52.814	63.572	77.471	90.714	106.967	139.189	166.726	145.795	204.218	262.333
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	49.470	33.251	51.219	40.205	51.561	61.057	78.285	107.563	83.362	99.735	152.797
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	42.492	52.164	65.043	86.438	101.326	115.340	102.771	99.657	51.969	56.310	66.711
Plastikler ve mamulleri	6.986	9.436	14.360	16.856	17.806	24.415	35.532	39.328	41.106	51.209	56.742
Demir ve çelik	77.128	121.892	112.830	109.932	97.827	79.205	127.337	117.665	47.235	61.246	50.842
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8.792	10.675	9.798	18.993	32.454	19.747	27.287	62.012	28.290	36.166	50.377
Kauçuk ve kauçuktan eşya	3.574	5.687	8.939	5.984	10.218	13.450	13.997	15.941	18.102	26.036	29.484
Kakao ve kakao müstahzarları	1.119	3.529	7.231	5.366	10.681	28.680	28.218	29.208	38.368	42.085	29.184
Örme eşya	8.480	7.817	13.633	16.096	20.442	22.445	21.334	18.459	17.337	26.202	28.166
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri	1.689	3.440	5.219	3.785	8.286	12.333	11.026	6.915	12.165	15.707	27.869
Meyvalar ve sert kabuklu meyvalar; turunçgillerin ve kavunların ve karpuzların kabukları	450	1.805	1.083	2.104	2.422	9.198	10.058	9.928	9.791	16.167	27.415
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	1.461	8.391	108	5.490	959	5.408	8.789	10.139	3.305	4.304	24.482
Mobilyalar, yatak takımları vb.	3.457	3.353	5.116	9.113	6.024	10.211	12.023	38.871	21.920	24.860	23.230
Aluminyum ve alüminyumdan eşya	3.326	11.418	11.872	13.295	9.938	14.082	14.209	15.650	22.416	19.448	18.670
Şeker ve şeker mamulleri	1.110	3.092	5.625	5.003	6.816	10.253	17.212	8.689	10.399	18.184	16.430
Hallılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	622	1.231	1.496	835	637	649	2.483	3.694	6.879	11.422	16.384
Uçucu yağlar ve rezinoitler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	1.460	2.619	6.575	7.722	8.903	10.186	12.537	8.466	12.308	14.004	16.114
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya; takımlar; paçavralar	2.473	4.622	8.707	9.302	9.845	11.108	7.570	7.990	6.716	8.466	14.582
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	5.788	7.686	8.308	11.860	14.778	21.250	25.365	25.800	26.798	21.635	13.974
Taş, alçı, çimento, amiant, mika veya benzeri maddelerden eşya	92	235	2.106	3.405	2.569	3.010	6.301	4.835	11.125	12.057	12.677
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler ve bunlardan mamul eşya	316	367	607	706	405	460	822	2.927	7.572	9.776	12.343
Seramik mamulleri	1.029	1.083	1.698	4.089	2.417	5.732	6.357	8.878	7.327	8.048	11.326
Sabunlar, yıkama-yığlama müstahzarları, suni mumlar vb.	14.054	12.778	11.146	7.411	8.394	11.241	13.208	8.788	10.400	11.962	11.226

Kaynak: ITC-Trade Map

Tablo 117: Türkiye'nin Cezayir'den İthalatında Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplamdaki payı (2012) (%)	2002-2012 değişim (%)
Toplam	1.079.515	1.081.586	1.255.679	1.694.989	1.864.526	2.108.491	3.262.176	2.027.908	2.274.924	2.716.334	2.651.000		146
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	1.060.124	1.043.363	1.180.834	1.577.507	1.681.296	1.967.287	2.915.055	1.856.009	2.136.808	2.697.000	2.631.000	99,25	148
Gübreler	0	0	159	454	392	0	0	0	0	1.260	7.440	0,28	
Tuz; kükürt; topraklar ve taşlar; alçılar, kireçler ve çimento	2.440	4.685	1.838	3	0	0	0	1.891	4.413	0	3.359	0,13	38
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2.450	0,09	
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	229	616	455	365	1.937	1.730	1.492	256	2.812	5.996	1.796	0,07	684
Anorganik kimyasallar	2.550	2.595	2.566	1.616	2.041	8.114	3.237	2.764	3.614	1.762	1.501	0,06	-41
Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar vb.	0	0	0	438	1.608	607	521	1.085	1.486	2.660	1.473	0,06	

Tablo 118: Türkiye-Cezayir Dış Ticaret Dengesi Açısından Önemli Ürünler (1.000 USD)

Ürün adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	-565.233	-508.584	-449.564	-887.851	-843.830	-876.766	-1.648.532	-250.710	-770.334	-1.245.787	-837.964
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler vb.	103.094	77.789	158.264	107.180	137.365	214.813	259.503	311.044	370.000	351.793	397.299
Demir veya çelikten eşya	26.053	24.946	93.608	78.916	199.090	209.682	409.752	467.538	285.263	161.600	281.392
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	58.780	52.682	63.532	77.416	88.567	101.089	134.552	166.664	145.791	204.122	261.959
Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları	49.170	33.141	51.189	40.103	50.950	59.011	77.310	107.244	83.311	99.664	152.766
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	42.488	52.164	65.043	86.413	101.326	115.340	102.767	99.545	51.969	56.310	66.710
Plastikler ve mamulleri	6.971	9.402	14.360	16.455	16.834	24.307	35.431	39.328	40.915	50.978	56.228
Demir ve çelik	64.556	92.210	46.884	815	-64.311	-31.371	-188.551	-37.046	-73.222	58.691	50.842
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8.790	10.675	9.798	18.992	32.433	19.746	27.287	61.978	28.290	36.166	50.377
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	6	14	4.877	8.267	10.494	9.302	3.093	1.200	169	0	-2.450
Gübreler	0	1.294	2.454	-451	-386	2	0	0	0	-1.221	-7.440
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	-1.058.663	-1.034.972	-1.180.726	-1.572.017	-1.680.337	-1.961.879	-2.906.266	-1.845.870	-2.133.503	-2.692.696	-2.606.518

Kaynak: ITC-Trade Map; TÜİK, TC Ekonomi Bakanlığı Cezayir Ticaret Müşavirliği

4.6. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-Kuzey Afrika Ülkeleri Arasındaki Ticarete Etkisi

Serbest Ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girme öncesi ve sonrası dönem gözden geçirildiğinde görülmektedir ki, STA'ların yürürlükte oldukları ülkelere yapılan ihracat, Türkiye'nin genel ihracat düzeyinin üzerinde artış göstermiştir. 2000-2012 döneminde, Türkiye'nin genel ihracat artış oranı %446 iken, STA akdedilmiş ülkelere yapılan ihracat artış oranının %551 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, aynı dönem için, genel ithalat artış oranı %340 olarak gerçekleşirken, STA akdedilen ülkelerinden ithalat artış oranı %280 olmuştur. Türkiye'nin yürürlükte bulunan STA'ları incelendiğinde, 14,5 milyar Dolarlık ihracata karşılık 10,7 milyar Dolarlık ithalatla ticaret fazlası ortaya çıkmaktadır.¹³⁴

Kuzey Afrika ülkeleri ile yapılan dış ticaret de, Türkiye'nin genel dış ticaretine göre olumlu düzeyde seyretmiştir. 2002-2012 döneminde Türkiye'nin ihracatı %327 oranında artarken, K.Afrika bölgesine olan ihracatı genel ihracatının yaklaşık iki katı (%646) oranında artmış, yine son on yıllık dönemde Türkiye'nin genel ithalatı %361 oranında artarken, K.Afrika bölgesinden ithalatı %141 artmıştır. Türkiye 2002 yılında K.Afrika bölgesinde yer alan 5 ülke ile yapılan dış ticarete 827 Milyon Dolar açık verirken, 2012 yılı sonu itibariyle 4,4 Milyar Dolar tutarında dış ticaret fazlası verir hale gelmiştir. Dolayısı ile K. Afrika ülkeleri, Türkiye'nin dış ticaretine olumlu etki yapmaktadır.

Tablo 119-120-121'in incelenmesinden de görüleceği üzere, Türkiye'nin Tunus, Fas ve Mısır ile ticaret hacmi, STA'ların yürürlüğe girme sonrası dönemde, yürürlüğe girme öncesi döneme nispetle daha fazla artmıştır.

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları akdetmiş olduğu K. Afrika ülkelerinden Tunus, Fas ve Mısır ile ticareti, 2000 yılında 329 milyon Dolar fazla verirken, 2012 yılına gelindiğinde ticaret fazlası 10 kattan fazla artış kaydederek, 3,52 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

¹³⁴ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/> (Erişim:2 Ocak 2014)

STA'ların yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye ile söz konusu üç ülke arasında daha önce ticareti yapılan ürünlerin ticaret hacminde de önemli bir genişleme gözlenmiştir. STA'lar öncesi de söz konusu pazarlara giriş imkanı bulunan ürünler üzerindeki gümrük vergilerinin kaldırılmış olması ve söz konusu ürünlerin karşılıklı ülke pazarlarında daha önce tecrübe edilmiş olmaları sebebiyle, STA öncesi ticareti yapılmakta olan ürünlerin ticaret hacminde de gelişim olduğu görülmektedir.

4.6.1. Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Tunus Ticaretine Etkisi

AB'nin Tunus ile STA'nın yürürlüğe girme öncesi 1995-1998 yılları arasında Türkiye'nin Tunus ile yıllık ortalama ihracat artış oranı %47,43 ile toplam yıllık ortalama ihracat artış oranından (%10,48) yaklaşık 4,5 kat yüksek iken, AB'nin Tunus ile STA'nın yürürlüğe girdiği 1998 yılı ile 2005 yılları arasında Türkiye'nin Tunus ile yıllık ortalama ihracat artış oranı (%-2,46) toplam yıllık ortalama ihracat artış oranının (%15,39) çok altında kalmıştır.

AB'nin STA vasıtasıyla Tunus'a vermiş olduğu tavizleri, Türkiye de Gümrük Birliği kapsamında vermekle yükümlü bulunmuştur. Durum böyle iken, Tunus tarafından AB'ye verilen tarife ve tarife dışı engellerindeki tavizler AB üyesi olmaması nedeniyle Türkiye için geçerli olmamış ve Tunus, Türkiye'den ithalatına yüksek tarifeler uygulamaya devam edebilmiştir. Sonuçta, tek tarafın yararına işleyen bir mekanizma ortaya çıkmış, Türkiye, AB'nin Tunus ile akdettiği STA nedeniyle iç pazarını Tunus'un imtiyazlı erişimine açmış, ancak Tunus'un pazarına erişimdeki engeller hala devam etmiş ve Tunus pazarına erişimde imtiyazlar elde eden AB ülkelerine karşı da ticarete dezavantajlı konuma gelmiştir.

Türkiye'nin Tunus ile STA'nın 2005 yılında yürürlüğe girmesi sonucu, Tunus pazarına erişimde Türkiye de imtiyazlar elde etmiş ve Türkiye'nin AB ülkelerine karşı ticaretteki dezavantajlı konumu ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda, 2006-2012 yılları arasında Türkiye'nin Tunus ile yıllık ortalama ihracat artış oranı (%15,26) yeniden toplam yıllık ortalama ihracat artış oranının (10,99) üstüne çıkmıştır.

Tunus açısından konu ele alındığında; Tunus'un AB ile STA öncesi 1995-1998 yılları arasında genel ithalat artış hızı yıllık ortalama %6,14 iken, aynı dönemde

Türkiye’den ithalat artış hızı yıllık ortalama %47,43 olarak gerçekleşmiştir. AB ile STA’nın yürürlüğe girmesi sonrası 1999-2005 yılları arasında Tunus’un genel ithalat artış hızı yıllık ortalama %6,73 iken, Türkiye’den ithalatı yıllık ortalama %2,46 oranında düşüş göstermiştir. Türkiye ile STA’nın yürürlüğe girmesi sonrasında 2006-2012 yılları arasında ise, Tunus’un ithalatı yıllık ortalama %9,23 artarken, Türkiye’den ithalatı genel ithalatının üzerinde yıllık ortalama %15,26 artış göstermiştir.

Tablo 119: Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Tunus Ticari İlişkilerine Etkisi			
	1995-1998	1999-2005 (AB-Tunus STA sonrası)	2006-2012 (Türkiye-Tunus STA sonrası)
Türkiye-Tunus yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	47,43	-2,46	15,26
Türkiye yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	10,48	15,39	10,99
Tunus yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	6,14	6,73	9,23
Türkiye-Tunus yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	5,60	9,27	7,57
Türkiye yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	18,52	14,26	10,61
Tunus yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	5,36	9,01	7,14

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri; World Development Indicators

Not: AB'nin Tunus ile STA'sı 1998 yılında yürürlüğe girerken, Türkiye'nin Tunus ile STA'sı 2005 yılında yürürlüğe girmiştir.

4.6.2. Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Mısır Ticaretine Etkisi

AB'nin Mısır ile STA'nın yürürlüğe girme öncesi 2000-2004 yılları arasında Türkiye'nin Mısır ile yıllık ortalama ihracat artış oranı %0,24 ile toplam yıllık ortalama ihracat artış oranının (%18,90) çok altında iken, AB'nin Mısır ile STA'nın yürürlüğe girdiği 2004 yılı ile 2006 yılları arasında Türkiye'nin Mısır ile yıllık ortalama ihracat artış oranı (%22,44) toplam yıllık ortalama ihracat artış oranının (%16,37) üstüne çıkmıştır. Türkiye'nin Mısır ile STA'nın yürürlüğe girdiği 2007 yılı ile 2012 yılı arasında Türkiye'nin yıllık ortalama ihracat artış oranı %10,11'e düşerken, Türkiye'nin Mısır ile yıllık ortalama ihracat artış oranı %31,57'ye yükselmiştir.

2007-2012 yılları arasında Türkiye'nin yıllık ortalama ihracat artış hızı (%10,11), 2005-2006 yıllarına göre (%16,37) düşmesine rağmen, Türkiye'nin Mısır ile STA'nın 2007 yılında yürürlüğe girmesiyle Mısır pazarına erişimde AB ülkeleriyle eşit konuma

gelen Türkiye'nin 2007-2012 yılları arasında Mısır ile yıllık ortalama ihracat artış oranının (%31,57), 2005-2006 yıllarına göre (%22,44) artmış olduğu görülmektedir.

Konu Mısır açısından ele alınırsa; AB ile STA yürürlüğe girmesi sonrası 2005-2006 yılları arasında Mısır'ın genel ithalat artış hızı yıllık ortalama %30,83 iken, Türkiye'den ithalatı genel ithalatının altında, yıllık ortalama %22,44 artmıştır. Türkiye ile STA'nın yürürlüğe girmesi sonrası 2007-2012 yılları arasında ise, Mısır'ın ithalatı yıllık ortalama %16,94 artarken, Türkiye'den ithalatı genel ithalatının üzerinde yıllık ortalama %31,57 artış göstermiştir.

Tablo 120: Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Mısır Ticari İlişkilerine Etkisi			
	2000-2004	2005-2006 (AB-Mısır STA sonrası)	2007-2012 (Türkiye-Mısır STA sonrası)
Türkiye-Mısır yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	0,24	22,44	31,57
Türkiye yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	18,90	16,37	10,11
Mısır yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	-0,09	30,83	16,94
Türkiye-Mısır yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	18,56	24,01	22,74
Türkiye yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	19,12	19,62	9,19
Mısır yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	22,11	31,58	9,85

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri; World Development Indicators

Not: AB'nin Mısır ile STA'sı 2004 yılında yürürlüğe girerken, Türkiye'nin Mısır ile STA'sı 1 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

4.6.3. Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Fas Ticaretine Etkisi

AB'nin Fas ile STA'nın yürürlüğe girme öncesi 1995-2000 yılları arasında Türkiye'nin Fas ile yıllık ortalama ihracat artış oranı %10,48 ile toplam yıllık ortalama ihracat artış oranının (%7,39) üzerinde bir seyir izlemiştir. AB'nin Fas ile STA'nın yürürlüğe girdiği 2000 yılı ile 2005 yılları arasında Türkiye'nin Fas ile yıllık ortalama ihracat artış oranı (%39,41) toplam yıllık ortalama ihracat artış oranının (%21,48) üzerinde seyretmeye devam etmiştir. Türkiye'nin Fas ile STA'nın yürürlüğe girdiği 2006 ile 2012 yılları arasında Türkiye'nin yıllık ortalama ihracat artış oranı %10,99 iken, Türkiye'nin Fas ile yıllık ortalama ihracat artış oranı %15,46 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 121: Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye-Fas Ticari İlişkilerine Etkisi			
	1995-2000	2001-2005 (AB-Fas STA sonrası)	2006-2012 (Türkiye-Fas STA sonrası)
Türkiye-Fas yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	10,48	39,41	15,46
Türkiye yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	7,39	21,48	10,99
Fas yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	5,70	12,51	11,40
Türkiye-Fas yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	10,97	14,44	16,98
Türkiye yıllık ortalama ithalat artış hızı (%)	15,24	16,46	10,61
Fas yıllık ortalama ihracat artış hızı (%)	4,97	8,53	9,60

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri; World Bank-World Development Indicators

Not: AB'nin Fas ile STA'sı 2000 yılında yürürlüğe girerken, Türkiye'nin Fas ile STA'sı 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

4.6.4. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Tunus, Fas ve Mısır ile Ticaretine Ürün Bazında Etkisi

Türkiye ile Mısır-Fas-Tunus arasında STA akdedilmeden önce, Türk ihracatçıları ile söz konusu ülke ihracatçıları birbirlerinin pazarlarında, tercihli ticaret ilişkisi içinde bulundukları diğer üçüncü ülke ihracatçılarına kıyasla eşit rekabet koşullarına sahip değillerdi. Türk ihracatçılarına karşı yüksek gümrük vergileri ile korunan söz konusu üç ülke pazarına bu ülkelerle STA tesis etmiş olan ülkelerin ihracatçıları sıfır koruma oranı ile girme imkanına sahipti. Aynı şekilde söz konusu üç ülkenin ihracatçıları da Türkiye pazarında AB'ye karşı eşit olmayan pazara giriş koşullarıyla yüz yüze idi.

STA'lar ile bu olumsuz durum ortadan kalkmış ve taraflar arasında ticaret potansiyeli bulunan ancak daha önce elverişsiz koruma oranları sebebiyle, karşı ülke pazarında tutunamamış ürünlerin ticareti mümkün olabilmıştır.

Anlaşmanın bu yöndeki etkisinin değerlendirilebilmesini teminen söz konusu üç ülke ile STA yürürlüğe girmeden önce ticareti yapılmayıp, STA'nın yürürlüğe girmesi sonrası 2012 yılında Türkiye ile söz konusu üç ülke arasında ticarete konu olan ürünler saptanmıştır.

Bu çerçevede Türkiye'nin Tunus'a yönelik ihracatında GTİP 6'lı bazda STA sonrası 2012 yılında 936 yeni kalem tespit edilmiştir. İthalatta da yine aynı şekilde yeni 182 kalem tespit edilmiştir.

Türkiye'nin Fas'a yönelik ihracatında GTİP 6'lı bazda STA sonrası 710 yeni kalem tespit edilmiştir. İthalatta ise yeni 91 kalem tespit edilmiştir.

Türkiye'nin Mısır'a yönelik ihracatında ise GTİP 6'lı bazda STA sonrası 632 yeni kalem tespit edilirken, ithalatta 246 yeni kalem tespit edilmiştir.

Tablo 122:STA'ların Türkiye'nin Tunus, Fas ve Mısır ile Ticaretine Ürün Bazında Etkisi				
	İhrac Edilen Ürün Sayısı (GTİP 6'lı koda göre)		İthal Edilen Ürün Sayısı (GTİP 6'lı koda göre)	
	STA öncesi	STA sonrası	STA öncesi	STA sonrası
Türkiye Tunus Dış ticareti	910	1.846	217	399
Türkiye Fas Dış ticareti	1.109	1.819	287	378
Türkiye Mısır Dış ticareti	1.715	2.347	486	732

Kaynak: ITC Trade Map

Not: Türkiye'nin Tunus ile 1 Temmuz 2005, Fas ile 1 Ocak 2006, Mısır ile 1 Mart 2007 tarihlerinde STA'ları yürürlüğe girmiştir.

SONUÇ

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin hukuki temelleri Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'e dayanmaktadır. Türkiye Katma Protokol'de öngörülen takvim gereği gümrük vergisi indirimlerini 1976 yılına kadar yerine getirmiş, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin siyasi ve ekonomik sebeplerle kesintiye uğraması sonucu 1976 yılından sonraki gümrük vergisi indirimleri ertelenmiştir.

1980'lerin ikinci yarısına kadar ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü istikrarsız bir seyir izleyen ilişkiler, 1987'de Türkiye'nin tam üyelik başvurusu ile ivme kazanmış, Türkiye'nin başvurusu kabul edilmemesine rağmen ilişkilerin güçlendirilmesi için hazırlanan İşbirliği Programında "Gümrük Birliği" öngörülen işbirliği alanlarının başında yer almış ve Gümrük Birliğinin tamamlanmasına yönelik çalışmalara hız verilmiştir.

Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında alınan "1/95 Sayılı Gümrük Birliği Kararı" Gümrük Birliği'nin son döneminin uygulamaya girmesine ilişkin koşulları belirlemektedir. Böylece, Katma Protokol'de öngörülen 22 yıllık Geçiş Dönemi, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla son bulmuş ve Türkiye'nin AB'ye katılımı yolunda "Son Dönem"e girilmiştir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Türkiye'ye Ankara Anlaşması'nda tanımı yapılmış olan klasik gümrük birliğinin ötesinde yükümlülükler getirmiş, sadece malların serbest dolaşımına ilişkin değil, aynı zamanda rekabet kuralları, devlet yardımları, fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi alanlarda da Topluluk mevzuatına uyum yükümlülüğünü doğurmuştur.

1947 yılından sonra oluşturulan uluslararası ticaret sisteminin ve kurallarının temelini ayrımcı olmama esası oluşturmaktadır. Bu esas GATT Anlaşmasının ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurallarının temelidir. Bununla birlikte 1947-1994 yılları arasında GATT Anlaşması ve 1995 yılından itibaren DTÖ, üye ülkelerin gümrük birlikleri oluşturmalarına ve serbest ticaret anlaşmaları akdetmelerine ve böylece birbirlerine diğer DTÖ ülkelerine kıyasla tercihli (avantajlı) uygulama yapmalarına olanak tanımaktadır. Bu

olanak, GATT ve DTÖ sisteminin temelini oluşturan ayrımcı olmama esası için en önemli istisnayı oluşturmaktadır.

Gümrük birlikleri anlaşmaları ile serbest ticaret anlaşmalarından oluşan bölgesel ticaret anlaşmaları, uluslararası ticaret sisteminin kurulmaya başlandığı 1947 yılından bu yana bir istisna olarak uygulanmakla birlikte, bugün ulaştığı konum itibari ile uluslararası ticaret sistemi içinde en önemli ticaret aracı haline gelmiştir. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), GATT’ın 24. Maddesi çerçevesinde GATT kurallarından “en çok kayırılan ülke” kuralının istisnalarından birini oluşturmaktadır.

Serbest ticaret anlaşmaları, uluslararası ekonomik bütünleşme biçimleri içerisinde bütünleşmenin ilk adımını oluşturmakta ve ülkelerin dış ticaret engellerini kaldırarak daha geniş pazarlara ulaşmalarını sağlamaktadır.

Türkiye'nin üçüncü ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmesinin temelleri 1980'li yıllarda başlayan ticarete dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş tercihleri ile atılmıştır. Bu tercihlerin en önemli hedefleri ihracatın arttırılması, yeni pazarlara erişim sağlanması ve karşılıklı serbest ticaretin geliştirilmesi olmuştur. Türkiye 1980'li yılların başından itibaren yukarıdaki hedefler doğrultusunda serbest ticaret anlaşmalarına ağırlık vermeye başlamıştır.

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları ile ilgili politikaları ve tercihlerinde esas belirleyici unsur ise AB ile uygulamaya konulan gümrük birliği olmuştur. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları ile ilgili süreci bundan sonra AB ortak ticaret politikasına uyum yükümlülüğü çerçevesinde gelişmeye başlamış olup, günümüzde de aynı çerçevede sürdürülmektedir.

Avrupa Birliği dünya çapında ekonomik gücünün azalmasını tersine çevirmek amacıyla yeni dış ticaret stratejisi belirlemiş olup, bu stratejinin temel unsurunu STA’lar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği, birçok ülke ile STA imzalamıştır. Ortaklık Konseyi’nin 1/95 sayılı kararı ile yürürlüğe giren Gümrük Birliği’ne göre Türkiye, AB’nin tercihli ticaret anlaşmalarını kabul etme yükümlülüğü altına girmiştir. Türkiye bu kapsamda, AB üyelikleri nedeniyle STA’ları feshedilen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri hariç, 3 Kuzey Afrika Ülkesi (Mısır, Tunus, Fas) de dahil olmak üzere 20

ülke ile STA imzalamıştır. Söz konusu anlaşmalar, bazı istisnalar dışında tüm sanayi ürünlerinin serbest dolaşımını, tarım ürünleri ticaretinin ise ülkelerin tarım politikaları elverdiği ölçüde tavizli bir şekilde yapılmasını öngörmektedir.

Avrupa Birliği'nin akdettiği serbest ticaret anlaşmalarının olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı ekonomik etkisi ortaya çıkmaktadır. Türkiye, serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkeler ile başta ihracatın ve karşılıklı ticaretin artırılması olmak üzere önemli ölçüde ekonomik fayda sağlarken, AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ancak Türkiye'nin anlaşma akdetmediği ülkeler karşısında ise Türkiye dezavantajlı konuma gelmekte ve ikili ticaret Türkiye aleyhine gelişebilmektedir.

Serbest Ticaret Anlaşmaları son yıllarda gerek dünya ekonomisi üzerinde gerekse Türkiye ekonomisinde giderek artan derecede önem kazanmaktadır. Türkiye'nin akdetmiş olduğu STA'lar AB ile bütünleşme sürecindeki ülkelerde Türk ürünlerinin AB ürünleri karşısında rekabet güçlerini kaybetmelerine engel olmuş, üçüncü ülke mallarına karşı da avantaj elde etmelerini sağlamıştır. STA'lar ayrıca Türkiye'nin dış ticaret politikası önceliklerinden biri olarak belirlediği ihraç pazarının çeşitlendirilmesi, ticareti yapılan malların farklılaşması ve AB pazarına bağımlılığın azaltılması hedeflerine de katkıda bulunmaktadır. STA imzalanan ülkelerin birçoğunda ithalatta yüksek korumalar olduğu dikkate alındığında, Türk ürünlerinin gümrüksüz olarak bu ülke pazarlarına girmesinin ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin yürürlüğe girmiş olan STA'larında, sanayi mallarının serbest dolaşımı çeşitli listeler halinde geçiş dönemlerine bağlanmıştır. Geçiş dönemleri sona ermemiş olduğu halde Türkiye'nin dış ticareti üzerinde olumlu etki yapan STA'ların etkileri geçiş süreçlerinin tamamlanmasıyla daha net görülebilecektir.

Türkiye'nin dış ticaret yapısı incelendiğinde; sanayileşme sürecinin başlarında önemli yeri olan tekstil ihracatının payı son yıllarda düşerken, ileri teknoloji ürünü olarak kabul edilen otomotiv, makine ve cihazlar ihracatında artışlar gözlenmektedir. Bu durum, Türkiye'nin sanayileşme yolunda aldığı önemli mesafeyi de ortaya koymaktadır. Türkiye'nin STA imzaladığı ülkelere ithalatının önemli oranda sanayi girdilerinden oluştuğu dikkate alındığında, Serbest Ticaret Anlaşmaları, hammadde ve ara mal ithal

ederek bunları işleyen ve daha sonra nihai ürün olarak satan Türk firmalarının rekabet güçlerini artıran önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Yürürlük öncesi ve sonrası dönem gözden geçirildiğinde görülmektedir ki, STA'ların yürürlükte oldukları ülkelere yapılan ihracat, Türkiye'nin genel ihracat düzeyinin üzerinde artış göstermiştir. 2000-2012 döneminde, Türkiye'nin genel ihracat artış oranı %446 iken, STA akdedilmiş ülkelere yapılan ihracat artış oranının %551 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, aynı dönem için genel ithalat artış oranı %340 olarak gerçekleşirken, STA akdedilen ülkelerden yapılan ithalat artış oranı %280 olmuştur. Türkiye'nin yürürlükte bulunan STA'ları incelendiğinde, söz konusu ülkelere yapılan 14,5 milyar Dolarlık ihracata karşılık, 10,7 milyar Dolarlık ithalatla ticaret fazlası ortaya çıkmaktadır.

Son dönemdeki Türk dış politikasının çok boyutlu ve çok taraflı karakteriyle birlikte, Türkiye'nin Afrika kıtasına açılımındaki ivme K. Afrika bölgesi ile ticari ilişkilerine de yansımakta olup, Mısır, Tunus ve Fas ile akdedilen STA'ların da olumlu etkisiyle Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile dış ticareti genel dış ticaretine göre olumlu düzeyde seyretmektedir. Türkiye'nin K. Afrika bölgesine gerçekleştirmiş olduğu ihracatın toplam ihracat hacmi içindeki oranı hızla yükselen bir trend izlemeye başlamış olup, son 10 yıllık süre içinde Türkiye'nin ihracatı %327 oranında artarken, K. Afrika bölgesine gerçekleştirilen ihracat %646 oranında artmıştır. Söz konusu dönemde K. Afrika'nın Türkiye ihracatındaki payı yaklaşık iki kat artarak %3,5'ten %6,2'ye yükselmiştir.

Yine aynı dönemde Türkiye'nin toplam ithalatı %361 oranında artarken, K. Afrika bölgesinden ithalatı ise %141 oranında artmıştır. Türkiye 2002 yılında K. Afrika bölgesinde yer alan 5 ülke ile yapılan dış ticarete 827 milyon Dolar açık verirken, 2012 yılı sonu itibarıyla 4,4 milyar Dolar tutarında dış ticaret fazlası verir hale gelmiştir. Dolayısı ile K. Afrika ülkeleri, Türkiye'nin dış ticaretine olumlu katkı yapmaktadır.

Gümrük Birliği sisteminin işleyişinden ötürü, AB'nin imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları Türkiye aleyhine olumsuz etkiler de meydana getirebilmektedir. AB ile STA imzalayan ülkeler, Türkiye pazarına avantajlı erişim hakkını elde etmekte, kendi pazarlarını ise mevcut gümrük tarifeleri üzerinden Türkiye menşeli ürünlere karşı

korumayı sürdürmekte ve ayrıcalıklı konumlarını devam ettirmek istemektedirler. AB ile STA imzalayan ülkeler Türkiye ile STA imzalamaktan imtina ettikleri müddetçe Türkiye bu ülkelerin AB'ye sağladığı ticari imtiyazlardan yararlanamamakta, Gümrük Birliği içerisinde olup da STA müzakerelerini bağımsız olarak yürütme ve eş zamanlı olarak yürürlüğe koyma imkânına sahip olmayan ülke konumuna itilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin tam üye olmadan AB ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, AB'nin STA imzaladığı fakat Türkiye'nin hala imzalayamadığı Meksika ve Güney Afrika ile, AB'nin 2003 yılında STA'yı yürürlüğe aldığı, Türkiye'nin ise ancak 2011 yılında STA'sını yürürlüğe sokabildiği Şili karşısında Türkiye'nin dış ticaret dengesinin giderek artan hızla açık verdiği görülmektedir.

Türkiye'nin aleyhine olan bu durumun düzeltilmesine yönelik olarak, AB'nin gerçekleştirmek istediği ticari anlaşmalar için Türkiye'nin de karar mekanizmasında yer almasının sağlanması ve ilgili ülkeler ile Türkiye arasında paralel şekilde müzakerelerin yürütülmesi gerekmektedir.

Petrol ve doğal gaz Kuzey Afrika bölgesi ekonomilerinin hem güçlü hem zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Petrol ve doğal gaz gelirleri, özellikle Libya ve Cezayir için ekonomik faaliyetlerin ve ihracatın en önemli unsurunu oluşturmakta, daha düşük oranlı petrol üreticisi olan Mısır'da da ihracat gelirleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak söz konusu gelir, ülke ekonomilerinin bu ürünlere bağımlı olmasını da beraberinde getirmektedir. Hidrokarbonlara bağımlılık, yetersiz büyüme oranları ve yeterli istihdam oluşturulamaması Kuzey Afrika ülkelerinin global ekonomi ile zayıf bir bağ içerisinde olması sonucunu doğurmuştur. Mısır, Fas, Tunus gibi ülkeler ise petrolü oldukça geç çıkarmaya başladığından kendilerini “Hollanda Hastalığı” olarak nitelendirilen bu duruma kaptırmamışlardır.

Kaynak zenginliğinin ekonomik gelişmişlik düzeyinin temel belirleyicisi olduğunu ileri süren görüşler dikkate alındığında, sahip oldukları petrol ve doğalgaz rezervlerine göre Kuzey Afrika bölgesinin dünyanın gelişmiş bölgeleri arasında yer

alması gerekirdi. Oysa bu ülkeler, gelişmekte olan ülkeler veya az gelişmiş ülkeler kategorilerinde yer almaktadır.

Heritage Vakfı tarafından her yıl düzenlenen İktisadi Özgürlük Endeksi, Dünya Ekonomi Forumu tarafından dünya ülkelerinin rekabetçilik puanlarına göre sıralandığı “Küresel Rekabet Endeksi”, Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ve Dünya Bankası tarafından açıklanan "Doing Business-İş Yapma Kolaylığı Projesi" raporu ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’nin “İnsani Gelişme Göstergesi” gibi çeşitli ekonomik göstergeler açısından değerlendirildiğinde, Kuzey Afrika bölgesi ülkeleri alt sıralarda yer almaktadır.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında yoğun bir şekilde sömürge mücadelesine sahne olan Afrika Kıtası Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, özellikle de günümüzde; Asya, Avrupa ve Amerika’nın adeta merkezinde yer alan jeostratejik konumuyla pek çok küresel aktörün ve doğal olarak bölgenin yükselen gücü konumunda bulunan Türkiye’nin de ilgisini celbetmeye başlamıştır.

AB, Çin ve ABD’nin yanı sıra, Rusya, Japonya, Brezilya ve Hindistan gibi büyük ekonomik güçler Afrika kıtasında etkinliklerini artırmak için son yıllarda önemli adımlar atmışlardır. Ancak özellikle Çin ve AB ülkelerinin kıtayla ilişkisi geçtiğimiz on yılda kayda değer bir artış göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan yakın tarihe kadar genel olarak Türk Dış Politikasının iki temel özelliği ön plana çıkmıştır: Statükoculuk ve Batıcılık. Türk Dış Politikasının söz konusu iki özelliğinden birincisi olan statükoculuk, mevcut sınırları sürdürme ve kurulu dengeleri muhafaza etme olarak tanımlanırken, Türk Dış Politikasının ikinci özelliği olan Batıcılık ise Batının ekonomisine, bilimine ve kültürüne vurgu yapmaktadır.

Türkiye’nin K. Afrika ile ilişkileri üç ayrı dönem olarak ele alınabilir. İlk dönem, Osmanlı Devleti’nin Afrika ile hatırı sayılır ilişkilerinin olduğu döneme tekabül eder. 1923 ile 1998 yılları arasındaki süreç ise, Türkiye-K.Afrika ilişkilerinin en düşük seviyede olduğu ikinci dönem olarak görülebilir. 1998 yılından sonra Afrika Eylem

Planı'nın kabulüyle birlikte Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi yeniden canlanmış, 2005 yılından sonra da üst seviyeye ulaşmıştır.

Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkileri geliştirmek, uzun yıllar boyunca Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer almamıştır. Türkiye, Bandung Konferansı'nda Bağlantısızlar Hareketi'ne ve onun temsilcilerine karşı takındığı tavırla bu ülkeleri karşısına almış ve söz konusu dönemde izlenen dış politika, kıtadaki ülkelerle ilişkilerinde uzun yıllar telafi edilemeyecek sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca, Süveyş Krizi sırasında ve Afrika ülkelerinin bağımsızlığı söz konusu olduğunda izlenen politikalar bu ülkelerle ilişkileri iyice bozmuş, dış politikada alınan kararların yanlışlığı, Kıbrıs sorunu uluslararası gündeme taşındığında daha iyi anlaşılmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca Asya-Afrika ülkelerine çeşitli yardımlar yapılarak bozulan ilişkiler düzeltilmeye çalışılsa da, atılan adımlar istenilen sonucu getirmemiş, 1980'li yılların daha çok iç sorunlarla geçirilmesinin ardından Soğuk Savaşın da sona ermesinin etkisiyle, daha aktif bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Uzun yıllar “Batılı” milletler topluluğunun bir üyesi olma hedefiyle hareket eden Türkiye, ihmal etmiş olduğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerinde esaslı bir değişikliğe gitme ihtiyacı hissetmiştir. Bu politika değişikliğinin başlıca sebepleri arasında, 2003 yılında deklare edilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi adaylığı, kıtadaki ülkelerle iktisadi ve siyasi alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi arzusu ve en önemlisi bölgesel güç olma hedefi yer almaktadır.

Büyük güçlerin hemen hemen hepsinin Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme amacıyla attıkları adımlar, Türkiye'nin de kıtaya yönelik gerek siyasi gerekse iktisadi alanda ilgisinin artmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Bölgesel güç olma amacı taşıyan Türkiye, stabil dış politika anlayışını terk ederek kıtadaki etkinliğini artırma yolunda son yıllarda pek çok adım atmış, Türkiye'nin Kuzey Afrika bölgesini de içerecek şekilde Orta Doğu'ya olan politikasının hem yapısında hem de söyleminde değişiklik olmuştur. Yapısal açıdan, Türkiye bölge sorunlarından uzak durarak değil, çözüm odaklı bir yaklaşım benimseyerek bölgede etkin olmaya çalışmaktadır. 2000'li yıllarda ortaya koyduğu söylem ve eylemleriyle Türkiye, bölgedeki algılanış şeklini değiştirmiş, “oyun kurucu” en azından “güvenlik üreten” ülke konumuna gelmeye çalışmış, tabii ki bunun karşılığında bölgede etkinlik kazanmaya başlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Orta Doğu

politikasının diplomatik dilinde de değişiklik olmuş; işbirliği, entegrasyon, gelişme, ortaklık gibi kavramlar ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Arap Birliği Örgütü ve Afrika Birliği'nin gözlemci statüsü verilen Türkiye, Afrika Kalkınma Bankası'na da üye olarak kabul edilmiştir. Bölgeye yönelik yürütülen politikanın bir sonucu olarak İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreterliğine bir Türk seçilmiştir. Bunların yanında, özellikle Orta Doğu ve Afrika devletlerinin de desteği ile Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine seçilebilme başarısını göstermiştir.

Artık Türkiye Orta Doğu ve Afrika'ya Batı merkezli bakmadığı gibi, Ortadoğu ve Afrika bölgesi Türk dışışleri bürokrasisinin önemli bir iştigal alanı haline gelmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler Türkiye'yi Orta Doğu ve Afrika ile ilgilenmeye sevk etmekte, aynı zamanda Türkiye bölgeyle birlikte kendi potansiyelini de keşfetmektedir.

Türkiye, tarihsel ve kültürel bağlarının olduğu bölgelerin nasıl yönetildikleri ve bölgesel düzenin hangi kurallar üzerine oturduğu hususları ile giderek daha fazla ilgilenmekte, bu ülkelerdeki gelişmelere daha duyarlı olmaya ve mümkün olduğunca onları şekillendirmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin iç ekonomik dinamikleri de Ortadoğu ve Afrika bölgesiyle yürütmekte olduğu dış politikasını yakından etkilemiştir. Türk mallarına pazar bulma ve bölge sermayesini Türkiye'de yatırım yapmaya ikna etmenin en önemli yollarından birisinin güçlü ekonomik işbirlikleri kurmak, bölge ülkeleriyle karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırmak ve bunun neticesinde bölgenin istikrar üretir bir karakter kazanmasına destek vermek olduğu anlaşılmıştır.

Türkiye için K. Afrika bölgesi yalnızca ortak değerler anlamında değil ekonomik anlamda da önem arz etmektedir. Zengin doğal kaynakları, güçlenen ekonomileri ve genç nüfusu ile gelişmeye açık olan bu bölgenin Türk üreticiler açısından pek çok avantajı bulunmaktadır. Öncelikle dış pazarlara açılmada çekinceleri olan üreticiler Ortadoğu ve Kuzey Afrika pazarlarına açılma sonucu iç pazara bağımlılıklarını azaltmış, iç pazarda kullanamadıkları kapasitelerini kullanabilmiş ve üretimlerini arttırma yönünde olumlu

sonuçlar elde etmişlerdir. Böylece, dış pazarlara açılma sonucu pazar payı genişleyen firmalar, iç rekabet ortamında karşılaşılabilecekleri olası dalgalanmaların olumsuz etkilerini asgariye indirilebilme imkanı elde etmişlerdir.

Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli ticaret ortağı olan AB ülkelerinin ağırlığı küresel kriz sürecinde nispeten azalmış, buna karşılık Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkeleri ile diğer Avrupa ülkelerinin ağırlığı artmıştır. Türkiye'nin Afrika'ya açılımı, 2009 küresel ekonomik krizinin ardından küresel ekonomik erimenin etkisini azaltmak üzere yeni pazarlar elde etme açısından daha da önem kazanmıştır. Ekonomik sıkıntıları atlatabmayan AB ülkelerinden kaynaklanan talep daralmasına rağmen Türkiye'nin ihracatı Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerine yönelerek artışını devam ettirmiştir ve yakın gelecekte özellikle Afrika ülkeleri ile ilişkilerin artarak devam etmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin K. Afrika ülkeleri ile ticaret hacmi, özellikle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinde bölge ülkeleriyle imzalamış olduğu STA'lar, "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" ve "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"nin hazırlanmasının ardından önemli oranda artış gösterse de, mevcut oran, ticari ilişkiler içinde bulunulan pek çok bölgenin henüz gerisindedir.

IMF'nin tahminlerine göre 2011-2015 yılları arasında en hızlı büyüyen on ekonomiden 7'si Sahra Altı Afrika'dan çıkacaktır. K. Afrika bölgesi Türkiye açısından aynı zamanda ekonomik ve kültürel boyutlarıyla Sahra Altı bölgesi ile köprü vazifesi görebilecek bir konumdadır.

Kuzey Afrika, Türk ihracatçıları için diğer pazarlardan farklı olarak din ve tarihsel birlikten kaynaklanan bir avantaja sahiptir. Özellikle gıda ithalatında söz konusu ülkelerin önem verdiği konuların başında helal ürün gelmekte ve bu durum Türkiye'yi batılı ülkelere karşı avantajlı konuma getirmektedir.

Kişi başına düşen milli gelirin çok yüksek olmadığı bu ülkelerde, fiyat önemli unsurlardan biridir. Tüketiciler uygun fiyata kaliteli ürün temin etmek istemektedir. Özellikle gıda ihracatı konusunda potansiyelin yüksek olduğu düşünülen bu ülkelerde, genç nüfus da önemli bir unsurdur. Genç nüfusun varlığı giyim, mobilya, aksesuar,

bilgisayar gibi geniş bir yelpazede ihtiyaçların var olduğunu ve ihracat potansiyelini işaret etmektedir.

Ayrıca; bölgede müteahhitlik sektörü ön planda olduğundan her türlü inşaat, tesisat malzemesi, demir-çelik ve maden ürünleri önem arz etmektedir. Araç kullanımında son yıllarda yüksek artış görülen Libya gibi ülkelerde ise otomotiv ve yan sanayi sektörü önemli bir ihracat alanıdır.

Başta bakliyat ve süt ürünleri olmak üzere gıda ürünlerinde, balıkçılık ve hayvancılıkta, tekstil ve hazır giyim sektöründe bölge ülkeleri ithalatçı konumdadır. Türkiye tüm bu sektörlerde önemli bir potansiyele sahiptir ve doğru değerlendirildiği takdirde Kuzey Afrika Türk ihracatçıları açısından önemli bir pazar potansiyeli taşımaktadır.

Afrika kıtası, 21. yüzyılın en önemli rekabet alanlarından biri haline gelmiştir ve bu durum en azından yakın gelecekte değişeceğı benzememektedir. Geçtiğimiz son birkaç yıl içindeki gelişmeler de 21. yüzyılın en hareketli bölgesinin Ortadoğı ve Kuzey Afrika olacağını ortaya koymuş oldu.

Kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü olan 2023 yılında Dünya'nın en büyük on ekonomisi arasına girmeyi, 500 milyar Dolar ihracat tutarına ulaşmayı hedefleyen Türkiye'nin bu hedeflere ulaşabilmesinin birincil şartı daha fazla sanayileşme ve üretime dayalı büyümesidir. Türkiye'nin serbest ticaret kanallarını genişletmeden, mevcut potansiyelini kullanarak özellikle hedef pazarlar arasında yer alan Ortadoğı ve K. Afrika ülkeleriyle ticari ilişkilerini olması gereken düzeylere taşımadan söz konusu hedeflerine ulaşabilmesi mümkün görünmemektedir.

Türkiye, Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirme yolunda ABD, Çin ve AB ülkelerinden geri kalmış olmasına rağmen ve kıtadaki etkinliğini artırma ve kıta ülkeleriyle siyasi, iktisadi, ticari ve kültürel alanda ilişkilerini geliştirme adına yaptığı girişimler şimdilik yeterli değilse de, geline nokta özellikle son on yılda oldukça önemli adımlar atıldığı gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Askari, Hossein, **Middle East Oil Exporters-What Happened to Economic Development**, Cornwall, MPG Books Ltd., 2006

Aybar, Sedat, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2008

Balkır, Canan, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme & Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001

Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Türkiye-AB İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000

Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararları 1964-2000**, Ankara, Cilt 1, 2001

Dawson, Carl, **EU Integration with North Africa**, London, Tauris Academic Studies, 2009

Enders, Walter, & Harvey E. Lapan, **International Economics: Theory and Policy**, New Jersey: Prentice Hall, 1987

Gürlel, Can Fuat, & Kerem Alkin, **AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi**, İstanbul, İTO Yayınları, 2010

Hakimian, Hassan, & Jeffrey B. Nugent, **Trade Policy and Economic Integration in the Middle East and North Africa**, Londra, Routledge Curzon, 2004

İstanbul Sanayi Odası, **Tekstil İmalat Sanayi**, İSO Yayınları, Ocak 2014

Kalaycıoğlu, Sema, & Ester Biton Ruben, **Orta Doğu Ekonomileri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2002

Kaya, Ayşen, & Erol Kutlu, “Afrika’da Ekonomik Entegrasyon Hareketleri”, Osman Küçükahmetoğlu & Şevket Tüylüoğlu & Hamza Çeştepe (Ed.), **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım** içinde (401-422), Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2007

Klaus Schwab (Ed.), **Global Competitiveness Report 2013-2014**, Geneva, World Economic Forum, 2013

Lanjouw, G. J., **International Trade Institutions**, New York, Longman, 1995

Moussis, Nicholas, **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Ahmet Fethi (ev.), İstanbul, Mega Press, 2004

Rivlin, Paul, **Arab Economies in the Twenty-First Century**, Cambridge University Press, 2009

Sözen, İlyas, “MENA Bölgesi Doğal Kaynakları” Hamdi Genç & Ferhat Sayım (Ed.), **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı** içinde (123-152), Bursa, MKM Yayınları, 2011

Taşdemir, İnci, **AB ve Diğer Uluslararası Birlikler ile İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri Cilt-1**, İTO Yayınları, İstanbul, 2008

Tezbaşaran, Hakan, “Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları: Türkiye Ekonomisine Etkileri”, (Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011)

Türkiye İhracatçılar Meclisi, **2023 Türkiye İhracat Stratejisi**, İstanbul, 2013

TÜSİAD, **Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri**, TÜSİAD Yayınları, 2008

Uçak, Harun, “Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikası”, Muhsin Kar (Ed.), **Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye** içinde (113-144), Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2010

United Nations Development Programme, **Human Development Report 2013**, New York, 2013

Woolcock, Stephen, **Competing Regionalism - Patterns, Economic Impact and Implications for the Multilateral Trading System**, Intereconomics, 2007

World Bank & International Finance Corporation, **Doing Business 2014**, International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington, 2013

Yılmaz, Neslihan, “Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ve Türk Tarımının Uyumunu” (**AB Uzmanlık Tezi**, Tarım ve Köyışleri Bakanlığı Ankara, 2008)

Sürelİ Yayınlar:

Afacan, İsa, “Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı”, **Ortadoğu Analiz**, Ekim 2012, Cilt.4, Sayı.46

Atalay, İrmak, “Türkiye’nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları”, **TOBB Ekonomik Forum Dergisi**, Nisan 2011

Ayman, S. Gülden, “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt.1, Sayı.1, 2006

Eren, Mesut, “Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar”, **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, Sayı.98, Ocak 2013

Eyrice Tepeciklioğlu, Elem, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan nemi ve Türkiye Afrika İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Afrika alışmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, Bahar 2012

Gümüşel, Semin, & Yenal Bilgici, & Owen Matthews, “Türkiye, On Sene Sonra”, **Newsweek Türkiye**, 29 Kasım 2009

Güneş, Didem, & Merve Mavuş, & Arif Oduncu, “AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye zerine Etkileri”, **TCMB Ekonomi Notları**, Sayı. 2013-30, 26 Kasım 2013

Habiyaremye, Alexis, “Afrika’nın Doğal Kaynakları ve Sino-Amerikan Jeostrateji Rekabeti”, **Ortadoğu Analiz**, Ekim 2012, Cilt.4, Sayı.46

Kar, Muhsin, “İşlam Dünyası Türkiye’nin Doğal Ticaret Ortağı Olabilir mi?”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt.3 Sayı.28, Nisan 2011

Kekeç, Serah, “Türkiye’nin Avrupa-Akdeniz Ortaklıkları ile Serbest Ticaret Anlaşmaları”, **Ortadoğu Analiz**, Aralık 2010, Cilt.2, Sayı.24

Mensah, Chaldeans, “China’s Faray into Africa: Ideational Underpinnings and Geoeconomic Interests”, **African Journal of Political Science and International Relations**, Vol.4, March 2010

Moore, Mick, “Revenues, State Formation and the Quality of Governance in Developing Countries”, **International Political Science Review**, 2004, Vol.25, No.3

zkan, Mehmet, “Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects”, **SETA Policy Brief**, No.22, 2008

zkan, Mehmet, & Birol Akgün, “Turkey’s Opening to Africa”, **Journal of Modern African Studies**, No.48-4, 2010

Serenli, M. Fatih, “İşlam lkeleri Arasındaki Ticari Anlaşmalar ve Ticaret zerine Etkileri”, **MÜSİAD ereve Dergisi**, Ekim 2008

Sözen, İlyas, & Kamil Uslu, & Volkan Öngel, “Ortadoğu ve Kuzey Afrika lkelerinin Rantiyeci Ekonomi Yapıları”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl.10, Sayı.19, Bahar 2011

Ulusoy, Recep & Hasan Selçuk, “Son Mısır Devrimine Ekonomik Yaklaşım”, **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt.9, Sayı.1, 2013

Yıldız, Mircan, “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, **Dış Ticaret Dergisi**, Ekim 1999, Sayı.15

İnternette Makaleler:

Akman, M. Sait, “Türkiye-AB Gümrük Birliği Asimetrik İlişkiden Ticaretin Dengelenmesine”, USAK Analist, Eylül 2013,
<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=679>

Dikili, Ali, “Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA): Arapların Ekonomik Entegrasyon Çabalarının Bugünkü Düzeyi”, Uluslararası Sorunlar Dergisi, Sayı: 23, Kasım 2006,
http://www.mfa.gov.tr/buyuk-arap-serbest-ticaret-bolgesi-_gafta_-araplarin-ekonomik-butunlesme-cabalarinin-bugunku-duzeyi_.tr.mfa

Kutlay, Mustafa, “AB’nin Dış Ticaret Politikasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Artan Önemi”, Usak Gündem, 26 Ocak 2009,
<http://www.usakgundem.com/yazar/1116/ab'nin-dis-ticaret-politikasinda-serbest-ticaret-anlasmalari'nin-artan-onemi.html>

Öztürk, Hasan, “Türkiye’nin Enerji Güvenliği ve Alternatif Olarak Afrika Açılımı”, 3 Ekim 2012,
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2227:tuerkiyenin-enerji-guevenlii-ve-alternatif-olarak-afrika-aclm&catid=80:analizler-afrika&Itemid=141

Diğer Kaynaklar:

Afifi, Tamir, “Egypt in an Arab-African-Sandwich: Are GAFTA and COMESA to be implemented?”, **Conference on Middle East and North African Economies: Past Perspectives and Future Challenges**, Brüksel, Haziran 2005

Akman, Sait, “AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye”, **TEPAV Rapor**, Haziran 2013

Akses, Selen, “AB-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye’deki Etkisi”, **İKV Değerlendirme Notu**, Ekim 2010

Akses, Selen, “Avrupa Birliği’nin Yeni Ticaret Politikası Stratejisi”, **İKV Değerlendirme Notu**, Ocak 2011

Akses, Selen, “Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye”, **İKV Değerlendirme Notu**, Kasım 2009

Beşli, Mustafa Süleyman, **Mısır Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2178rank.html>

Çiftçi, Ömer, “Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri” (Y. Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001)

Gegez, Ercan, “Ticaret Blokları ve Serbest Ticaret Anlaşmaları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992)

Harrison, Glenn & Thomas Rutherford, & David Tarr, “Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union”, **World Bank Policy Research Working Paper**, May 1996

International Trade Center (ITC) Trade Map, Trade Statistics, www.trademap.org

İstanbul İhracatçı Birlikleri, **Serbest Ticaret Anlaşmaları Klavuzu**, 2010

Karakeçeli, Feridun, “15’inci Yılında Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Yaşanan Temel Sorunlar”, **İKV Değerlendirme Notu**, Şubat 2011

Özden, Yavuz Selim, **Fas Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

Salem, Paul, “Could this be Turkey’s Century in the Middle East”, **Al Hayat International**, October 29, 2009, Alıntı, Cengiz Çandar, “Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları”, SETA Analiz, Ocak 2010

Sezgin, Tarhan, **Tunus Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

Sezgin, Tarhan, **Cezayir Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

Sezgin, Tarhan, **Libya Ülke Raporu**, TC Ekonomi Bakanlığı, Ekim 2013

Sümer, Gülsüm, “Kuzey Afrika Pazarı Araştırması”, *Fırat Kalkınma Ajansı Özel Araştırmalar Serisi*,

<http://www.fka.org.tr/ContentDownload/Kuzey%20Afrika%20Pazar%C4%B1%20Ara%C5%9F%C4%B1rmas%C4%B1.pdf>

TC AB Bakanlığı, Türkiye AB İlişkileri,

http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/3_ab_bakanligi_yayinlari/AB_Rehberleri/03_rehber.pdf

TC Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği,

<http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=467&dil=TR&ulke=DZ>

TC Dışişleri Bakanlığı, Afrika Kalkınma Bankası, <http://www.mfa.gov.tr/afrika-kalkinma-bankasi.tr.mfa>

TC Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri,
<http://www.ekonomi.gov.tr/avrupabirligi/index.cfm?sayfa=DAFE6EE6-D8D3-8566-4520F741736FCF2D>

TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <http://www.ekonomi.gov.tr/sta>

TC Ekonomi Bakanlığı Sunumu, Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları,
www.ekonomi.gov.tr, Ankara, 5 Haziran 2012

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, www.tuik.gov.tr

World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-report-2014>

World Trade Organization, Regional Trade Agreements,
http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm,

Zaman Gazetesi, *Obama'ya Görüşmeyi Biz Haber Verdik*, 5 Temmuz 2010,
http://www.zaman.com.tr/dunya_obamaya-gorusmeyi-biz-haber-verdik_1002765.html

22. Dönem Gümrük Birliği Ortak Komitesi Toplantı Tutanağı

2014 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/index/ranking>